

T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI

İSLAM TARİHİ BİLİM DALI

**XVIII. ASIR OSMANLI ULEMÂSINDAN ABDÜLBÂKİ
ÂRİF EFENDİ VE SİYER-İ NEBÎ ADLI ESERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hatice DEMİRCİLİ

BURSA - 2020

T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLAM TARİHİ BİLİM DALI

XVIII. ASIR OSMANLI ULEMÂSINDAN ABDÜLBÂKİ
ÂRİF EFENDİ VE SİYER-İ NEBÎ ADLI ESERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hatice DEMİRCİLİ

Danışmanı

Prof. Dr. Ali İhsan KARATAŞ

BURSA - 2020

TEZ ONAY SAYFASI
T. C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Türk İslam Edebiyatı Bilim Dalı'nda 701522022 numaralı Hatice DEMİRCİLİ'nin hazırladığı “**XVIII. Asır Osmanlı Ulemâsından Abdülbâki Ârif Efendi ve Siyer-i Nebî Adlı Eseri**” konulu Yüksek Lisans ile ilgili tez savunma sınavı, 22/01/ 2020 günü 09:00-10:30 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin başarılı olduğuna oybirliği ile karar verilmiştir.

Üye

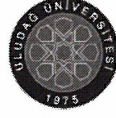
(Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)

Prof. Dr. Ali İhsan KARATAŞ

Üye
Dr. Öğr. Üyesi İlhami ORUCOĞLU
Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye
Dr. Öğr. Üyesi Yunus AKYÜREK
Çanakkale OMÜ

22/01/ 2020

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU

T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA
Tarih: 22/01/ 2020

Tez Başlığı / Konusu: **XVIII. Asır Osmanlı Ulemâsından Abdülbâki Ârif Efendi ve Siyer-i Nebî Adlı Eseri**

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 171 sayfalık kısmına ilişkin, 17/12/2019 tarihinde şahsım tarafından **Turnitin** adlı intihal tespit programından (Turnitin)* aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 15'tir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dahil
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları dâhil

Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

22/01/ 2020

Adı Soyadı: Hatice DEMİRCİLİ
Öğrenci No: 701522022
Anabilim Dalı: İslam Tarihi Ve Sanatları Anabilim Dalı
Programı: İslam Tarihi
Statüsü: Yüksek Lisans

Danışman

Prof. Dr. Ali İhsan KARATAŞ

Tarih: 22/01/ 2020

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “XVIII. Asır Osmanlı Ulemâsından Abdülbâki Ârif Efendi ve Siyer-i Nebî Adlı Eseri” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

22/01/ 2020

Adı Soyadı: Hatice DEMİRCİLİ

Öğrenci No: 701522022

Anabilim Dalı: İslam Tarihi ve Sanatları

Programı: İslam Tarihi Tezli

Statüsü: Yüksek Lisans

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı	: Hatice DEMİRCİLİ
Üniversite	: Bursa Uludağ Üniversitesi
Enstitü	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	: İslam Tarihi ve Sanatları
Bilim Dalı	: İslam Tarihi
Tezin Niteliği	: Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı	: xxiii +150
Mezuniyet Tarihi	:
Tez Danışmanı	: Prof. Dr. Ali İhsan KARATAŞ

XVIII. ASIR OSMANLI ULEMÂSINDAN ABDÜLBÂKİ ÂRİF EFENDİ VE SİYER-İ NEBİ ADLI ESERİ

Çalışmamızda Abdülbâki Ârif Efendi'nin İstanbul Kütüphanelerinde Türkçe Tarih Coğrafya Yazmaları bölümünde 733 no'lu Arşiv numarasıyla kayıtlı bulunan Halet Efendi koleksiyonuna ait olan nüshayı inceledik. Bu nüshayı tercih etmemizdeki sebep, sayfa sayılarının düzenli ve takip edilebiliyor olmasının yanında daha kolay okunabiliyor olmasıydı.

Nüshanın müstensihi bilinmemektedir. 142 varak'tır (yaprak). 21 satırlı ve ince talik hatla yazılmıştır.

Müellifin hattatlığı, kazaskerliği, şairliği, mûsikişinaslığı gibi hayatına dâir ayrıntılar, pek çok çalışmaya konu olmuş ve değerli araştırmacılarımız tarafından detaylı bilgiler verilmiştir. O nedenle biz burada müellifimizin hayatı ve diğer eserleriyle ilgili genel bir bilgi verip, temel konumuz olan Siyer-i Ârif'in içeriğine yoğunlaştık.

Ârif Efendi'nin âlim kimliğinin ötesinde bir de edebiyatçı kimliğinin olması, eserinde ağır edebi bir üslup kullanmasını kaçınılmaz hale getirmiştir. Bu durumun bir gereği olarak eserde karşımıza sık sık Farsça beyitler çıkmaktadır. Ancak beyitleri incelemeyi İslam Edebiyatı bilim dalıyla ilgilenen öğrencilere bırakıp, asıl alanımız olan metin bölümünü tetkik etmeyi çalışmamızın merkezine koyduk.

Müellifimizin kendi dönemine kadar yazılagelen bütün siyer kaynaklarından istifâde ederek kaleme aldığı bu kıymetli eseri, okuyucuya tanıtmak öncelikli hedefimiz olmakla birlikte; salt bir Siyer metni olmaktan çok öte olan bu eser hakkında yeni çalışmalara kapı aralama ümidini taşıyoruz.

Büyük emekler verilerek ortaya konulan her bir yazma eseri incelemenin, İslam tarihi araştırmalarında ayrı bir önemi olduğu yadsınamaz bir gerçektir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, 18. yüzyıl, Abdülbâkî Ârif Efendi, Siyer-i Nebî.

ABSTRACT

Name and Surname : Hatice DEMİRCİLİ
University : Bursa Uludag University
Institution : Social Science Institution
Field : Islamic History and Arts
Branch : Turkish Islamic Literature
Degree Awarded : Master
Page Number : xxiii +150
Degree Date :
Supervisor : Prof. Dr. Ali İhsan KARATAŞ

From The Scholars Of 18th Century Ottoman Empire: Abdülbâki Ârif Efendi And His Book On Prophet's (Pbuh) Life

In this thesis we studied the edition of Prophet Muhammad's life from the collection of Halet Efendi which is registered as number 733 in archives of Abdlbaki Arif Efendi's Istanbul libraries in the department of Turkish Historic and Geographic manuscripts.

The copyist of above edition is unknown. It consists of 142 pages. Every page has 21 lines which are written with fine "Talik" handwriting.

The reason behind the preference of this edition is not only clearance of its handwriting but with that it's numbers of pages are given systematically and orderly.

The calligraphy of the author, his military judgment, his poetry, his musicianship and other social activities of him are studied by many valuable researchers. That's why in this thesis firstly we briefly gave information about his life and his writings after that we intensified on our main topic which is the life of Prophet (PBUH) by Arif.

Because of Arif Efendi's literate identity alongside his scholarship, his way of expression in his writings is very difficult. That's why we find many Persian staves in his book. We left analysis of that staves to the students of Islamic literature department and tried to look through the text part of the book which is the basic aim of this study.

The author wrote this book by utilizing all the resources which were related to the life of Prophet Muhammad (PBUH) until his era. Although, our first aim was to introduce this book to young generation, we tried to give rise to these type of studies which have much more than the information about the life of Prophet Muhammad.

This is the fact that this study which is donewith big exertions has the separate importance in history of Islam.

Key Words: Ottoman Empire, 18th Century, Abdlbaki Arif Efendi, Life of Prophet Muhammad (PBUH).

ÖNSÖZ

Tarih boyunca Hz. Peygamber'in hayatını konu edinen çok sayıda siyer telif edilmiştir. Bu husus diğer İslam toplumlarında olduğu gibi, Osmanlı toplumu için de geçerlidir. Osmanlı toplumunda kaleme alınan çok sayıda siyer kitabından biri de XVIII. asır âlimlerinden Abdülbâki Ârif Efendi'ye aittir.

Abdülbâki Ârif Efendi farklı disiplinlerde adından söz ettiren, çok yönlü bir ilim adamıdır. Müderrislikten kadılığa, oradan kazaskerliğe devamlı yükselen bir ivmeyle kendini geliştirirken; aynı zamanda her biri, devrinde otorite kabul edilen talebeler yetiştirmiştir.

Mûsikîde devrin üstatlarından biri olarak kabul gören Ârif Efendi, hattatlıkta o derece ustalaşmıştır ki, zamanının kutbu kabul edilmiştir. Çok iyi derecede tâ'lik yazan müellifimiz, pek çok eser istinsah etmiş, tezimizin konusu olan siyerini de tâ'lik hat ile kaleme almıştır.

Abdülbâki Ârif Efendi Siyer-i Nebîsi'nde ihtilafli birçok konuya değinmiş fakat bu konuların hangi kaynakta nasıl ele alındığını nakletmekle yetinerek, kendi yorumunu pek fazla ilave etmemiştir. Bu açıdan bakıldığında eser oldukça objektif olarak kaleme alınmış bir kaynak hazinesidir.

Üzerinde lisansüstü bazı çalışmalar yapılan eserin dili oldukça ağırdır. Fatih Kaya, *18. Yüzyıla Ait Bir Siyeri Nebi Üzerinde Sentaks İncelemesi* adlı doktora tezinde, eserin edebi bakımlardan incelenmesinin yanında tamamını transkribe etmiştir. Eserin, Rasûlullah'ın (s.a.v.) doğumu öncesini anlatan otuz dokuz varaklık kısmı ise *Siyer-i Ârif'in Mevlid-i Evvel Bölümü* adıyla Hüseyin Alpsoy tarafından yüksek Lisans tezi olarak çalışılmıştır. Bizim çalışmamızda ise eserin muhtevası ve müellifin kullandığı kaynaklar hakkında bilgi verilmiş, ayrıca Peygamberimizin doğumundan başlayıp eserin sonuna kadar olan kısım büyük ölçüde sadeleştirilerek aktarılmaya gayret edilmiştir.

Eseri günümüz Türkçesine aktarırken ilgili konularda iki önemli kaynaktan da bilgiler vermeye çalışıldı. Söz konusu kaynaklardan ilki, bu alanın ilk müelliflerinden olan İbn-i Hişâm'ın *Sîret-i İbn-i Hişâm*, diğeri de nispeten daha sonraki dönem kaynakları arasında olan İbnü'l-Esîr'in *el-Kâmil fi't-Târih* adlı eserleridir.

Tezimiz, giriş ve 3 bölümden oluşmaktadır. Girişte kısaca siyer yazıcılığına değinildikten sonra Abdülbâki Ârif Efendi'nin hayatı ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir.

Birinci bölümde; Abdülbâki Ârif Efendi'nin Siyer-i Nebî adlı eserinin muhtevası, günümüze ulaşan nüshaları ve kaynakları hakkında bilgi verilmiştir. Özellikle Ârif Efendi'nin siyerini kaleme alırken kullandığı eserler hakkında detaylı bilgi verilmeye çalışılmıştır. Bu sebeple kaynaklarla ilgili bilgi verilen kısım birinci bölümün ekseriyetini oluşturmuştur. Kaynaklar hakkında bilgi verilirken müellifler ve eserleri konusunda özellikle *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*'nde yer alan ilgili maddelerden istifade edilmiştir.

İki ve üçüncü bölüm eserin içeriğinin sadeleştirilmesinden oluşmuştur. Yukarıda da ifade edildiği üzere doğum öncesi kısım daha önce bir yüksek lisans tezinde çalışıldığı için, tezimizde doğumundan başlayarak eserin sonuna kadar büyük ölçüde sadeleştirme yapılmıştır. Sadeleştirme sırasında şiirler atlanmış, bazı konular kısaltılmıştır. Eser risaletin dördüncü yılına kadarki konuları ihtiva etmektedir. Çalışmamızda eserin bu kısmı risalet öncesi ve risalet sonrası olarak iki bölüm halinde düzenlenmiştir. Böylece tezimizin ikinci bölümünde, Hz. Peygamber'in peygamberlik öncesi hayatını içeren doğumu, çocukluğu ve gençliğini anlatan kısmı ele alınmıştır. Üçüncü bölümde ise Râsûlullah'ın Risâlet dönemi ve peygamberliğin dördüncü yılına kadar vuku bulan hâdiseler anlatılmıştır.

Eserin farklı nüshaları bulunmaktadır. Bu çalışmada Hâlet Efendi nüshası tercih edilmiştir. Halet Efendi nüshasını tercih etmemizdeki ana etken, eserin bize göre hem daha iyi okunur halde olması hem de sayfa numaralarının belirgin olmasıdır. Diğer nüshaların PDF halinde alınan örneklerinde sayfa numaraları pek belli olmamaktadır. Hatta bazı nüshaların sayfa sayılarında hatalar bulunmaktadır. Nitekim Hüsrev Paşa nüshasında sayfalar elle numaralandırılırken 130 yerine 140 yazılmış, on varak sonra yine 140 yazılmıştır.

Eserde siyerin muhtevasına göre başlıklar bulunmaktadır. Bazen diğer nüshalarda olup Hâlet Efendi nüshasında yer almayan başlıklar vardır. Ancak başlık olmayan yerlerde birer satırlık boşluklar bulunmaktadır. Muhtemelen Hâlet Efendi boş bıraktığı yerlere eseri bitirdikten sonra başlık koymayı planlamış ancak bir sebeple buna imkân bulamamıştır. Eserin sadeleştirilmeye çalışılan ikinci ve üçüncü bölümlerinin ana başlıkları (Hz. Muhammed'in (s.a.v.) Peygamberlik Öncesi Hayatı ve Hz. Muhammed'in

(s.a.v.) Peygamberlik Dönemi) tarafımızdan konulmuştur. Bu bölümlerin alt başlıkları ise büyük ölçüde eserde geçen başlıklardan oluşmuştur. Halet Efendi nüshasında olmayan başlıklar Hüsrev Paşa nüshasından tamamlanmıştır. Arapça ve Farsça kelimelerden oluşan başlıklar sadeleştirilmiş, orjinal okunuşları da parantez içerisinde yanlarına yazılmıştır. Konunun anlaşılmasını kolaylaştırmak için az sayıdaki alt başlık da tarafımızdan konulmuştur. Bu durum ilgili başlıklarda dipnot olarak izah edilmiştir.

Tez konumun belirlenmesinden bitimine kadar yardımlarını esirgemeyen, bilgi ve tecrübelerinden istifade ettiğim saygı değer danışman hocam Prof. Dr. Ali İhsan KARATAŞ'a teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı'nda ders aldığım hocalarıma, bu uzun ve stresli dönemde her türlü desteğini esirgemeyen oğlum ve eşime, özellikle evin bütün iş yükünü üzerimden alan biricik kızım Rûveyda'ya teşekkür ve minnetlerimi sunarım.

Hatice DEMİRCİLİ

Bursa 2020

KISALTMALAR

s.a.v	: Sallallahu Aleyhi ve sellem
r.a	: Radyallahü anhü
a.s	: Aleyhi's-Selam
H.Ş	: Hadis-i Şerif
H.E	: Hâlet Efendi Nüshası
H.P	: Hüsrev Paşa Nüshası
H.z.	: Hazreti
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.g.md.	: Adı geçen madde
a.g.t.	: Adı geçen tez.
b.	: bin.
Bkz.	: Bakınız
m.	: Miladi
md.	: Madde
ö.	: Ölüm
c.	: Cilt
Çev.	: Çeviri / Çeviren
DİA	: Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
H.	: Hicri
Haz.	: Hazırlayan / Hazırlayanlar
No.	: Numara
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfa aralığı
Vr.	: Varak
yy.	: Yüzyıl
sy.	: Sayı
TTCY	: Türkçe Tarih-Coğrafya Yazmaları
TTK	: Türk Tarih Kurumu
yay.	: Yayınevi / Yayınları

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	ii
YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU	iii
YEMİN METNİ	iv
ÖNSÖZ	vii
KISALTMALAR	x
İÇİNDEKİLER	xi
GİRİŞ	
I- SİYER YAZICILIĞININ KISA TARİHİ	1
II- ABDÜLBÂKİ ÂRİF EFENDİ'NİN HAYATI VE ESERLERİ	3
A- HAYATI	3
B- ESERLERİ	5

BİRİNCİ BÖLÜM

ABDÜLBÂKİ ÂRİF EFENDİ'NİN SİYER-İ NEBÎ ADLI ESERİ

I- GENEL ÖZELLİKLERİ	7
II- MUHTEVÂSİ.....	9
III- NÜSHALARI	12
IV- KAYNAKLARI.....	16

İKİNCİ BÖLÜM

HZ. MUHAMMED'İN (S.A.V.) PEYGAMBERLİK ÖNCESİ HAYATI

I- DOĞUMU VE ÇOCUKLUK YILLARI.....	56
A- Hz. Peygamber'in (s.a.v.) doğduğu yerin tayini (<i>Ta'yîn-i cây-ı mevlîd-i şâhen-şeh-i rusûl</i>)	56
B- Hz. Peygamber'in (s.a.v.) doğduğu zamanın tayini (<i>Ta'yîn-i vakt-i mevlîd-i sultân-ı enbiyâ</i>).....	57
C- Hz. Peygamber'in (s.a.v.) süt emme meselesi (<i>Beyân-ı hâl-i rızâ-ı cenâb-ı şâh-ı rusûl</i>)	61
D- Hz. Peygamber'in (s.a.v.) süt emmesi meselesiyle ilgili diğer hususlar (<i>Bakiyye-i haber-i dil-keş-i rızâ-i Resûl</i>)	64
E- Hz. Peygamber'e yapılan Şakk-ı Sadr'ın sayısı (<i>Ta'ddüd-i haber-i şakk-ı sadr-ı peygamber</i>).....	71
F- Hz. Peygamber'in (s.a.v.) annesinin vefatı (<i>İntikâl-i mâder-i şâh-ı rusûl</i>)	75
G- Fetret ehlinin kısımları (<i>İktisâm-gerde-i ehl-i fetret</i>)	75
H- Hz. Peygamber'in (s.a.v.) korunmasıyla ilgili bilgiler (<i>Tenbîh-i siyânet-i Rasûl-i ekrem</i>)..	78
İ- Seyf b. Zîyezen'in Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bi'setini müjdelemesi (<i>Tebşîr-i Seyf Zîyezen ez bi'set-i rasûl</i>).....	80
J- Kıtlik senesindeki olaylar (<i>Der-beyân-ı kaht-ı sâl</i>).....	82
K- Hz. Peygamber'in (s.a.v.) doğumunun sekizinci senesi (<i>Sene-i sâmine ez mevlîd-i sultân-ı rusûl</i>)	83
L- Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Şam seferi (<i>Sefer-i gerden-be-şâm an mâh-ı şeb-hengâm-ı âvâdanî</i>).....	84

II- GENÇLİK YILLARI	89
A- Ficâr savaşları (<i>Beyân-ı vak'a-i âfâk-gir-i harb-i ficâr</i>)	89
B- Hilfu'l-Fudûl olayı (<i>Vak'a-i pür-aber-i hulf-i fudûl</i>)	92
C- Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Hz. Hatice'nin ticaret kervanını Şam'a götürmesi ve onunla evlenmesi (<i>Sefer-i güziden an mâh-ı beşâm-ı bâr-ı diğer</i>).....	93
D- Kâbe Hakemliği - Kureyş'in ittifakıyla Kâbe'nin bina edilmesi (<i>Binâ-i Beyt-i Mükerrrem bâ-ittifâk-ı Kureyş</i>).....	98

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HZ. MUHAMMED'İN (S.A.V.) PEYGAMBERLİK DÖNEMİ

I- RİSALETİN BAŞLANGICI VE İLK MÜSLÜMANLAR	105
A- Hz. Peygamber'in (s.a.v.) nübüvvet vaktinin belirlenmesi (<i>Ta'yîn-i vakt-i bi'set-i sultân-ı enbiyâ</i>).....	106
B- Varaka Hakkındaki haberler (<i>Der beyân-ı haber-i hayr-mâl-i varaka</i>)	112
C- İlk Müslümanlar-İman önceliği olan Ashâb-ı Kiram (<i>Fâ'izân-ı sebkât-i imân ez ashâb-ı kirâm</i>)	115
1- Hz. Hatice (r.a).....	115
2- Hz. Ali (r.a) (<i>İslâm-ı Ali Kerremellahu veche</i>)	116
3- Zeyd b. Hârise (r.a)	118
4- Hz. Ebû Bekir (r.a).....	119
D- Hz. Ebû Bekir'in Davetiyle Müslüman Olan Sahabîler	123
1- Abdurrahman b. Avf (r.a)	123
2- Sâ'd b. Ebû Vakkâs (r.a)	124
3- Talha b. Ubeydullâh (r.a).....	125
E- İslâm'ı Kabul Etmede Önceliği Olan Diğer Ashab-I Kiram	125
1- Abdullâh b. Mes'ûd (r.a)	126
2- Ebû Zer el-Gıfârî (r.a).....	126
3- Hâlid b. Saîd el-Âs (r.a)	128
4- Amr b. Saîd b. Âs (r.a).....	128
5- Suheyb (r.a).....	129
6- Husayn (r.a)	129
II- PEYGAMBERLİĞİN İLK DÖRT YILINDA GERÇEKLEŞEN OLAYLAR (<i>Vekâyî-i sene-i çârminân-ı bi'set-i rasûl</i>)	132
III- ÖNCEKİ KONUYLA İLGİLİ ÖNEMLİ HUSUSLARIN BEYANI (<i>Mefâd-ı dil-keş-i tahkîk-i mebhas-i sâbık</i>).....	138
SONUÇ	141
KAYNAKÇA	143
TEZ ÇOĞALTMA VE ELEKTRONİK YAYIMLAMA İZİN FORMU	150

GİRİŞ

I- SİYER YAZICILIĞININ KISA TARİHİ

İslam'ın ilk dönemlerinden beri Peygamber Efendimizin hayatını, yaşayış şeklini öğrenmek ve sonraki nesillere aktarmak sahabe ve tâbiîn neslinin aslî vazifesi hâline gelmiş, Rasûlullah'ı göremeyen ümmetinin onu tanıma arzusu ve gayreti de buna eklenince siyer gibi bir ilim dalı teşekkül etmiştir.

Başlangıçta Müslümanların Hz. Peygamberi tanıma ve örnek alma çabalarından doğan siyer ilmi, önceleri megâzi ve hadis nakillerinden ayrılmadıysa da zamanla tek başına bir ilmî metot haline gelmiştir.

Siyer sahasındaki ilk te'lif çalışmalarının başlangıcı tâbiîn döneminde gerçekleşmiştir. Onların, Peygamberin yaşantısını daha iyi öğrenmek için sordukları sorular karşısında, Ashâb-ı Kirâm'dan olan babalarından aldıkları cevaplar, aslında tarihi bir malzeme niteliğindedir. Bunun bilincinde olan ashâb çocukları zamanla hatırı sayılır bilgiler elde etmişlerdir. Zaten ashâbdan bazı kimselerde yazılı hadis sayfeleri bulunuyordu. Bunların başında Abdullah b. Amr b. el-Âs gelmektedir.¹ Ebû Hureyre (r.a), kendisinden daha fazla hadis bilen tek kişinin Abdullah Amr b. Âs olduğunu bildirmiştir.²

Abdullah Amr b. el-Âs Hz. Peygamberin izniyle ondan her duyduğunu yazardı.³ Bu şekilde babadan oğula, yani sahabeden tâbiîne ulaşan mütevâtir haberler, nesilden nesile aktararak siyer ilminin membaini oluşturmuştur.

Abdullâh b. Ebû Bekr b. Hazm Peygamber'e (s.a.v) gelen heyetlerle ilgili, dedesinden kalan mektupları rivayet ederek, Medine dönemi hakkındaki bilgilerle siyer yazıcılığına önemli katkılarda bulunmuştur.⁴

Siyer ilminin doğuşuna öncülük eden Urve b. Zübeyr (ö.94/712)⁵ aynı zamanda fıkıh alanında da hatırı sayılır fakihlerden biriydi. Hem fâkih hem de muhaddis olarak hadisleri yazmış; Rasûlullah'a en yakın sahabîlerden nakiller yapmıştır. Ayrıca Hz.

¹ M. Yaşar Kandemir, "Abdullah b. Amr b. Âs", *DİA (Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi)*, İstanbul 1988, c.1, s. 85.

² M. Yaşar Kandemir, "Ebû Hureyre", *DİA*, İstanbul 1994, c. 10, s. 163.

³ Kandemir, a.g.md., c. 1, s. 85.

⁴ Mehmet Özdemir, "Siyer Yazıcılığı Üzerine", *Milel ve Nihal*, İnanç-Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi (Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi Anabilim Dalı), Eylül – Aralık 2007, c. 4, sy. 3, s. 131.

⁵ İrfan Aycan, "Urve b. Zübeyr", *DİA*, İstanbul 2012, c. 42, s. 183.

Aişe'nin yeğeni olması hasebiyle⁶, Rasûlullah'dan daha detaylı haber alma ayrıcalığına sahipti. Fıkıh, hadis ve sünnetin yanı sıra Arap şiirine de hâkim olan Urve, Hz. Peygamber ile ilgili birçok haberi yetiştirdiği talebelerine yazdırmış, siyerin şifâhi halden yazılı hâle geçmesinde öncü rol oynamıştır. Urve'nin, talebelerine yazdırdığı eseri, doğrudan günümüze ulaşmasa da siyer ve megâzî konusunda, uzun yıllar âlimlerin başvurduğu temel bir kaynak olmuştur.⁷

Urve'nin, vahyin başlangıcından Peygamber'in vefatına kadar bütün hadiseler hakkında bilgiler veren rivayetleriyle birlikte, Peygamberimiz hakkındaki diğer haberlerini toplayan ve hadislerini yazan talebesi İbn-i Şihab ez-Zühri (ö. 124/741), siyerin müstakil bir ilim haline gelmesinde önemli bir yere sahiptir. Çünkü hocası Urve b. Zübeyr'in, siyer ilminin doğuşuna kaynaklık eden çalışmalarını bir bütünlüğe kavuşturan kişi Zührî'dir. Dolayısıyla tâbiînden gelen bütün bu kaynakları kullanan Zührî, siyer ve megâzî hakkında müstakil eserler veren ilk müelliflerdendir. Bu açıdan Zührî, ilk siyer yazıcısı olarak kabul edilmektedir.⁸

Hicri birinci yüzyılda Zührî ile başlayan siyer yazıcılığı, H. ikinci asırda talebesi İbn-i İshâk ile devam etmiştir. Ancak İbn-i İshâk eserinde, Arapların sözlü geleneği olan hikâye anlatıcılığına çok fazla yer verdiği için bir hayli tenkide uğramış ve eseri pek rağbet görmemiştir. İbn-i Hişâm isrâiliyat türü haberleri çıkarıp onun eserini yeniden düzenleyince, kitap bu haliyle kabul görmüştür. Bu nedenle İbn-i İshâk'ın eseri, İbn-i Hişâm'ın adıyla meşhur olmuş⁹ ve İslam dünyasındaki en temel siyer kaynaklarından biri haline gelmiştir.¹⁰ Bununla birlikte İbn-i Hişâm, her konuda; “İbn-i İshâk dedi ki” veya “şöyle dedi” şeklinde, onun sözlerini olduğu gibi nakletmektedir.¹¹ Bu şekilde kendi sözleriyle, İbn-i İshâk'ın rivayetlerini keskin bir şekilde ayırarak nakli kesintiye uğratmadan bize intikâlini sağlamıştır. İbn-i Hişâm'ın nakle verdiği bu önem sayesinde, *Sîret-i İbn-i Hişâm* adıyla meşhur olan kitabı da İslam tarihi kaynaklarının özünü ve aslını oluşturmuştur.¹²

⁶ Aycan, a.g.md., c.42, s.183.

⁷ Aycan, a.g.md., c.42, s.185.

⁸ Aycan, a.g.md., c.42, s.185.

⁹ İbn-i Hişâm, *İslam Tarihi*, (Ter: Hasan Ege), Kahraman Yayınları, İstanbul 2006. c.1, s. 16, 21.

¹⁰ Mehmet Özdemir, a.g.m., a.g.e., c. 4, sy. 3, s. 134.

¹¹ İbn-i Hişâm, a.g.e., c.1, s. 9.

¹² İbn-i Hişâm, a.g.e., c.1, s. 22.

İbn-i İshâk'tan sonra gelen *Vâkıdî* ve onun talebesi olan *İbn-i Sa'd* ile beraber, siyer ilmi kaynak bakımından gelişimini büyük oranda tamamlamıştır.¹³

Türk İslam Tarihi'ndeki ilk müstakil siyer, XIV. yüzyılın sonlarında *Kadı Darîr* tarafından tercüme edilen *Siyer-i Nebî Tercümesi*'dir. Eser aynı zamanda "Tercümetü'd-Darîr" adıyla da tanınmaktadır. Kadı Darîr'in *Siyer*'i, hem dilinin sade olması hem de kıssa ve hikâyelere fazlaca yer vermesi bakımından, halk tarafından çok sevilip benimsenmiş ve birçok esere kaynaklık etmiştir.¹⁴

Kadı Darîr' den sonra en az onun kadar tanınan bir başka siyer de *Veysî'nin Siyer-i Nebîsi*'dir. *Veysî'nin Siyeri*, ilk Türkçe te'lif siyer olarak kabul edilmektedir.¹⁵

18. yüzyıl, siyer yazıcılığı açısından oldukça rağbet gösterilen bir çağ olmuştur. Abdülbâki Ârif Efendi'de bu asırda Türkçe siyer te'lif eden âlimlerdendir. Döneminde hak ettiği ilgiyi bulamamış olsa da Abdülbâki Ârif Efendi'nin *Siyer-i Nebî'si*, bu asırda yazılan en kıymetli eserlerden birisidir.

II- ABDÜLBÂKİ ÂRİF EFENDİ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

A- HAYATI

18. yüzyıl âlimlerinden Ârif Efendi *Tersâne-i Âmire* kâtiplerinden Âmmizâde Mehmet Efendi'nin oğludur. Doğum tarihiyle ilgili farklı tarihler verilmekle birlikte kaynaklarda Kasımpaşa'da 1043/1633 tarihinde doğduğu zikredilmektedir.¹⁶

Abdülbâki Ârif Efendi müderrisliği ve kadılığı yanında; şair, hattat, musikişinas kişiliğiyle de bilinen çok yönlü bir ilim adamı idi. Arapçaya hâkim olmakla birlikte Farsçaya da hâkimiyeti tamdı. Üç dilde şair ve münşî (inşâda/nesirde usta) idi.¹⁷ Döneminde hezârfen (çok maharetli) bir kişiliğe sahip olarak bilinmesi, onun çok yönlü kişiliğinin bir tezâhürüdür. Edebiyat, sarf, nahiv ve kelâm ilmine dair birçok eseri ile beraber, azımsanamayacak kadar da tercüme ve şerhleri mevcuttur.

Sâlim Tezkîresinde¹⁸ belirtildiği üzere, medreseyi bitirince bir müddet vakıf kâtipliğinde bulunduktan sonra Defterdar Yahya medresesinde müderrisliğe başlamıştır

¹³ Mehmet Özdemir, a.g.m., a.g.e., c. 4, sy. 3, s. 134.

¹⁴ Nihat Öztoprak, "Türk Edebiyatında Manzum Siyerler", *Sempozyum ve Paneller Serisi 45*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2010, s. 54.

¹⁵ Nihat Öztoprak, a.g.m., a.g.e., s. 54.

¹⁶ Süleyman Berk, *Eyüp'lü Hattatlar*, Eyüp Belediyesi Yayınları, İstanbul 2004, s. 21.

¹⁷ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, Tarih vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996, c. 1, s. 101.

¹⁸ Mustafa Uzun, "Abdülbâki Ârif Efendi", *DİA*, İstanbul 1988, c. 1, s. 196.

ve bir müddet değişik medreselerde bu görevini sürdürmüştür. 1680’de Süleymaniye medreselerindeki görevini tamamladıktan sonra 1681’de Selânik kadılığına tayin edilmiştir. Ancak bir süre sonra zevk ve sefaya düşkün olduğu hakkında gelen şikâyetler üzerine görevden alınarak sürgüne gönderilmiştir. Sürgün yıllarında hattatlıkla geçimini sağlamış ve bu vesileyle de adı dönemin ünlü hattatları arasında zikredilmeye başlanmıştır. Dört yıl sonra Padişahın affı üzerine Bursa kadılığına atanmıştır. Ardından bir müddet Kahire ve İstanbul kadılığı yaptıktan sonra 1702’de Anadolu kazaskerliğine getirilmiştir. 1710’da Rumeli kazaskeri iken ikinci defa görevden alınmış Bursa’da ikâmete mecbur bırakılmıştır. Fakat 1712’de tekrar affedilerek İstanbul’a dönmüş, burada yaşamaya başlamıştır. 1713 (1125) yılında İstanbul’da vefat eden Ârif Efendi,¹⁹ Eyüp Sultan Türbesi hazîresine defnedilmiştir (8 Şevval 1125 / 28 Ekim 1713). Kabrinin Eyüp Türbesi hazîresinde; türbeden Bostan İskelesi’ne çıkan kapının solunda olduğu, vasiyeti üzerine hanımı tarafından kendi vakfı olarak yaptırılan abdest musluklarının arkasında bulunduğu belirtilmektedir.²⁰

Vefat tarihi hakkında, Sâlim Efendi *Tezkîre*’sinde; “*Bin yüz yigirmi beşte ravza-ı rızvâna hırâm buyurdular*” şeklindeki ibâreyle tarih düşülmüştür.²¹ Ayrıca, Ârif Efendi’nin vefatından etkilenen birçok şair mersiye yazıp, tarih düşmüşlerdir. Bunların en dikkat çekenini Abdülbâki Ârif Efendinin talebesi olan Seyyid Vehbî’nin kabir taşına ta’lik ile yazdığı kitabesidir.²²

Kitâbenin metni şöyledir:

Cenâb-ı Ârif-i Billah Abd’ül-Bâkî-i fâzıl
Ki olmuşdu müzellem fazl- gibi hüsn-ü ahlâkı
İki kez olmuş idi zâtı sadr-ı rümü pirâyeye
Bür etmişdi debir-i çarh vasfıyle meh evrakı
Olub vâreste-i kayd-ı anâsır gitdi uçmağa
Hümây ruhi kıldı âfliyâne evc-i ıtlâkı
Didim giryân giryân mevtinin târihini Vehbi
Gidüb Ârif Efendi kaldı ismi dehrde Bâkî
1125²³

¹⁹ Bursalı Mehmed Tâhir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, Meral Yayınevi, İstanbul, c. 1, s. 62.

²⁰ Uzun, a.g.md., c.1, s. 196.

²¹ Sâlim Efendi, *Tezkiretü’ş-Şu’arâ* (Hazırlayan: Adnan İnce), Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2005.

²² Berk, a.g.e, c. 1, s. 23.

²³ Berk, a.g.e, c. 1, s. 123.

B- ESERLERİ

Dîvân: Türkçe kasideler ve gazellerden oluşan bir eserdir. Ârif Efendi'nin, yaşadığı dönemde kendilerinden himâye ve yardım gördüğü zamanın devlet büyükleri, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa ve Köprülü Fâzıl Ahmed Paşa için yazdığı kasideler bir hayli çoğunluktadır. Şiirdeki hünerini sergilemek için arada farsça beyitlere de yer vermiştir. Eserin yazma nüshaları Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır.²⁴

Mi'racnâme: Dönemin meşhur bestekârlarından Sultan Selim camî nâathânı Yûsuf Efendi tarafından bir kısmı bestelenen bu manzum eserde, miraç hakkındaki değişik rivâyetler yer yer nesir olarak beyân edilmektedir.²⁵

Abdülbâki Ârif Efendi, zamanında oldukça üne kavuşan bu mesnevîsinin her mirac kandilinde Eyüp Türbesinde okunması ve davetlilere ikramda bulunulması için sağlığında bir vakıf kurmuştur.²⁶ Dinleyicilere şerbet, şeker ve anber ikram edilmesini temin eden bu vakıf, uzun yıllar amacına hizmet etse de müellifin ölümünden sonra kapanmıştır. Daha sonra da Nâyî Osman Dede'nin mi'râciyesiyle karıştırılan, Ârif Efendi'nin mi'râciyesi unutulup gitmiştir. Eserin nüshaları Süleymaniye Kütüphanesi'nde yazma eserler bölümünde mevcuttur.²⁷

Siyer-i Nebi: Tez konumuzu oluşturan bu eser, manzum bir mukaddimeyle başlar ancak mensur olarak devam eder. Hz. Peygamber'in ecdadından başlayarak peygamberliğinin dördüncü yılına kadar meydana gelen olayları anlatır. Tezimizin birinci bölümünde eserle ilgili detaylı bilgi verilecektir.

Menâhicü'l-Usûli'd-Dîniyye ilâ Mevâkıfî'l-Makâsıdı'l-Ayniyye: Müellifin en fazla kayıtlı nüshasının bulunduğu eserdir. Kelâm İlminin herkesçe bilinmesini savunan Ârif Efendi, bu alanda Türkçe bir eserin eksikliğinden yakınmış ve bu nedenle kelâm ilminin tarifi, amacı, faydası hakkında yazdığı bu kitabı Osmanlı Türkçesiyle kaleme almıştır. Kitapta Eş'ârî ve Mâturîdî mezhepleri arasındaki tartışmalı konuların yanında

²⁴ Ali Şahin, *Abdülbâki Ârif Efendi Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Divânının tenkitli Metni*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2002.

²⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Değerli Türk Âlimi ve Güzel Sanatlar Üstadı Abdülbâki Ârif Efendi", TTK Belleteri, Ankara 1958, s. 109.

²⁶ Uzunçarşılı, a.g.e., s. 109.

²⁷ Uzun, a.g.md., c. 1, s. 197.

birçok tartışmalı konuya değinmiştir. Sadece Süleymaniye Kütüphanesi'nde 22 nüshası kayıtlıdır. Müellif nüshası da burada bulunmaktadır.²⁸

Risâle-i Lâm: Nahivle ilgili Arapça yazılmış bir eserdir. Şeyhî, eserden bahsederken adını *Risâle-i Lâm-ı Ta'rîf* olarak zikretmektedir.²⁹

İmru'ün ve Nefsühû: Bu eser de, *Risâle-i Lâm* gibi Arapça yazılmış bir risaledir ve Nahiv ilmi hakkında bilgiler vermektedir. Kayıtlı bir nüshası, Atıf Efendi Kütüphanesi'ndeki bir mecmuanın içinde bulunmaktadır.³⁰

Ma'ne'l-Bid'a: Arapça yazılmış küçük hacimli bir eserdir. Atıf Efendi Kütüphanesi'nde kayıtlı bir mecmuanın başında bulunmaktadır.³¹

El-Mâ'rife ve'n-Nekre: Arapça kaleme aldığı yine Nahivle ilgili başka bir eserdir. Atıf Efendi Kütüphanesi'nde aynı mecmuanın içinde kayıtlı bir nüshası bulunmaktadır.³²

Tahmîs-i Kasîde-i Bâned Su'âd: Kâ'b b. Züheyr'in Kasîde-i Bürde ismiyle meşhur olan şiirine yazdığı tahmisdur. Süleymaniye Kütüphanesi'nde bir nüshası bulunmaktadır.³³

²⁸ Uzun, a.g.md., *a.g.e.*, c. 1, s. 198.

²⁹ Uzun, "Abdülbâki Ârif Efendi", *DİA*, İstanbul 1988, c. 1, s. 195-198.

³⁰ Uzun, a.g.md., c. 1, s. 198.

³¹ Uzun, a.g.md., c. 1, s. 198.

³² Uzun, a.g.md., c. 1, s. 198.

³³ Uzun, a.g.md., c. 1, s. 198.

BİRİNCİ BÖLÜM

ABDÜLBÂKİ ÂRİF EFENDİ'NİN SİYER-İ NEBÎ ADLI ESERİ

Bu bölümde, Abdülbâki Ârif Efendi'nin Siyer-i Nebî adlı eserinin genel özelliklerine değinildikten sonra kitabın muhtevası, nüshaları ve kaynakları hakkında bilgi verilmeye çalışılacaktır.

I- GENEL ÖZELLİKLERİ

Abdülbâki Ârif Efendi, eserinde, Hz. Muhammed'in (s.a.v) mübârek ecdadından başlayarak risâletinin ilk dört yılına kadar vuku bulan hadiselerle yer vermiştir. Besmeleden sonra beş beyitlik bir manzûme ile başlayan eser, mensur olarak devam etmektedir.

Eserde ilk dönem siyerlerindeki metot kullanılmış, bir mukaddime ile başlayarak, Peygamberimizin temiz pâk soyu kronolojik olarak sıralanmıştır. Abdülmuttalib'in Zemzem kuyusunu bulması, peygamberimizin doğumundan önce gerçekleşen olaylar anlatılarak, Rasûlullah'ın doğumu, çocukluğu gençliği, Hz. Hatice ile evliliği, çocukları ve nübüvveti gibi konularla devam etmiştir. Ârif Efendi, yalnızca Rasûlullah'ın hayatını ilgilendiren olaylar ve kişilere değinilmekle yetinmemiş, eserde ayrıca; ruhun mâhiyeti gibi kelâmî konuların yanında, Cibrîl'in hangi peygambere kaç kere geldiği ve ilk müslümanlar gibi birçok konuya da değinmiştir.

Ârif Efendi'nin Siyer-i Nebî'si manzum olarak başlayıp mensur olarak devam eden eserlerdendir. Ancak mensur olarak devam etse de şiirden tamamen kopmamış, ilk dönem eserlerde görüldüğü gibi, sıklıkla Arapça beyitlere yer verilmiştir. Bu tür eserler aynı zamanda müellifin edebî hünerini sergilemesinin bir mecrası olduğundan dolayı Arapça/Farsça tamlamalar da sıklıkla kullanılmıştır. O nedenle eserin dili oldukça ağırdır.

Yaşadığı asırda müderrislikte varılabilecek en doruk noktaya ulaşan müellifimiz, birçok farklı alanda ilim tahsil ederek birbirinden değerli talebeler yetiştirmiş bir şahsiyettir. Eserini de büyük bir birikimin ürünü olarak kaleme almıştır. Zira Siyer-i Nebî'yi yazmadan önce oldukça geniş bir çalışma yaptığı, hemen hemen bütün siyer kaynaklarını tek tek taradığı, meşhur müfessir, muhaddis, siyer, fakih ve tarihçilerin eserlerini okuduğu da açıkça anlaşılmaktadır. Devrin Vak'ânüvislerinden ve aynı

zamanda Abdülbâki Ârif Efendi'nin talebesi olan Vak'ânüvis Râşid Efendi, onun kitabının zamanının en çok beğenilen eserlerden olduğunu belirtmiştir.³⁴

Ârif Efendi, hem anlatımı kuvvetlendirmek hem de şiirdeki ustalığını konuşturmak için zaman zaman beyitlere yer vermiştir. Ama ne yazık ki müellifimiz, eseri tamamlayamadan vefat etmiştir. Bunun üzerine yarım kalan kitabı Damat İbrahim Paşa'nın emriyle hat talebesi ve aynı zamanda damadı olan Abdürrahim Fâiz Efendi tamamlamıştır. Bu tamamlanan nüsha, Fâiz Efendi'nin kendi hattıyla Süleymâniye Kütüphanesi'nde; “Abdülbaki Ârif Efendi b. Mehmed b. Mustafa el-İstanbulî” adıyla Hüsrev Paşa kısmı, nr. 414'de kayıtlı bulunmaktadır. 189 varaktan oluşan bu nüsha, 21 satır olarak ta'lik hat ile kaleme alınmıştır. Nüshanın başında bir fihrist bulunmaktadır. Ayrıca sayfa kenarlarına şerhler yazılmıştır. Eser parça parça yazıldığı için, H. 1131 (M. 1719) yılında ancak tamamlanabilmiştir.

Ârif Efendi'nin eseri tamamlayamadan vefat ettiği bilgisi, müellif nüshasının sonunda yer alan Tenkih bölümünde belirtilmektedir. Abdürrahim Fâiz Efendi tamamladığı eserin sonuna şu açıklamayı not düşmüştür: “*Bu kitabı yazmanın sebeplerinden bir tanesi, asrın en büyük âlimlerinden olan Ebû'l-ma'ârif Abdülbâki Ârif Efendi'nin bu kitabı görme hayalidir. Ârif Efendi bu eseri yazmaya başladıktan bir süre sonra Allah'ın rahmetine kavuştu. Elinizdeki bu azim eser de yavaş yavaş kaybolmaya başladı. Bu olaydan sonra büyük himmet sahibi ve devletin büyüğü İbrahim Paşa Hazretleri bu eserin kayıp olan kısımlarını toplayıp yeniden yazılmasını ve tamamlanmasını istedi. Bu fakir kul ise kedisine verilen bu azim görevi yapmak için hemen büyük bir himmetle işe başladı ve Allah'ın yardımıyla 1 Recep 1131 yılı tarihinde bu kitabı tamamladı. Cenab-ı Allah, bu kitabın toplanmasına ve yazılmasına sebep olan zâtı iki cihan saadetine ve Rasûlullah'ın şefaatine nâil kılsın. (Âmin) Allah'ın izniyle kitap tamamlandı.*”³⁵

³⁴ Uzun, a.g.md., c. 1, s. 197.

³⁵ Hüsrev Paşa, s. 189. Buradaki; “Allah'ın izniyle kitap tamamlandı” cümlesinden Abdürrahim Fâiz Efendi'nin neyi kastettiği tam olarak anlaşılabilir. Tamamlanan şeyin, Abdülbâki Ârif Efendi'nin vefatı sebebiyle yarım kalan eserin tamamlanması mı, yoksa müellifin müsvedde olarak yazdığı eserin temize geçilmesi midir? Eser Hz. Peygamber'in risaletinin dördüncü yılında kadar olan konuları ihtiva etmektedir. Dolayısıyla konu bakımından tamamlanması söz konusu değildir. Bu sebeple müsveddenin temize geçirilmiş olması muhtemeldir.

II- MUHTEVÂSİ

Eserin giriş kısmı besmele ile başlayıp, beş beyitlik bir mukaddime ile devam etmektedir. Bu beyitlerde; Rasûlullah'ı hiç gönlünden çıkarmayan müellifin, yine böyle bir feyiz ânında bu manzumeyi yazdığı belirtilerek, kâinattaki hiçbir varlık yaratılmadan önce Hz. Muhammed'in (s.a.v.) nurunun yaratılması hâdisesinden bahsedilmiştir. Kurtuluş yolunu arayanların o nur sayesinde kurtuluşa erdiklerini söyleyen müellifimiz, Ârif mahlasını kullandığı son beyitte kendisi için bağışlanma dileyerek manzumeyi sonlandırmıştır.

Daha sonra mensur olarak devam eden eserde müellifimiz, Hz. Muhammed ile Câbir (r.a) arasındaki bir konuşmadan bahsederek, kâinatta yaratılan ilk şeyin Rasûlullah'ın nûru olduğunu söyler. Câbir Hadisi olarak da bilinen hadis-i şerifi nakleder ve Rasûlullah'da görülen nübüvvet nurunun, Hz. Âdem'den Peygamberimize kadar nasıl intikal ettiğini anlatarak devam eder.

Giriş mahiyetinde olan bu bölümden sonra her konu için ayrı konu başlıkları açan Ârif Efendi, Rasûlullah'ın temiz nesebinden (soyundan) bahsederek başladığı siyerini, Peygamberliğin ilk dört yılında gerçekleşen hâdiseleri anlatarak sonlandırır.

Eserde geçen başlıklar ana hatlarıyla şöyledir: Hazret-i Muhammed'in ecdâdı, Abdülmuttalib'in Zemzem kuyusunu ortaya çıkarması, Fîl Olayı, Hz. Peygamber'in doğum zamanı, doğum yerinin tayini, süt emme meselesi, Şakk-ı Sadr hadisesi, annesinin vefatı, Fetret Ehli, Hz. Peygamberin korunmuş olmasıyla ilgili hadisler, Hz. Peygamberin bi'setinden Seyf Zîyazen müjdesi, kıtlık senesindeki olaylar, amcasıyla Şam seferine gidişi, Ficâr Savaşları, Hılfu'l-Fudûl olayı, Peygamberimizin Hz. Hatice'nin ticaret kervanını Şam'a götürmesi, Kureyş'in ittifakıyla Kâbe'nin binâ edilmesi, Hz. Peygamberin nübüvvet vaktinin belirlenmesi, Varaka b. Nevfel olayı, İman önceliği kazanan Ashâb-ı Kirâm ve Peygamberliğin ilk dört yılında gerçekleşen hâdiseler.

Burada, daha önce bir tez konusu olarak incelendiğinden bahsettiğimiz doğum öncesi konu başlıkları hakkında kısaca bilgi verilecek, asıl çalışmamızı oluşturan doğumundan itibaren olan konular ise ikinci ve üçüncü bölümlerde ele alınacaktır.

Uluvv-i rütbe-i ecdâd-ı Hazret-i Nebevî³⁶ (Hazret-i Muhammed'in ecdâdı)

Bu bölüm, Peygamberimizin nesebinin (soyunun) temizliğinin anlatıldığı bölümdür. Ârif Efendi burada Peygamberimizin; “Allah evvelâ Âdem’i yarattı, Âdem’den İbrâhim’i istifâ buyurup Halîl ittihâz etti. İbrâhim’den İsmâil’i, İsmâil’den Nezzâr’ı, Nezzâr’dan Mûzar’ı, Mûzar’dan Kinâne’yi, Kinâne’den de Kureyş’i seçti. Kureyş’ten de Haşimoğullarını seçti. Haşimoğullarından da beni seçti” hadîs-i şerifini naklederek Rasûlullah’ın soyunu Hz. Âdem’e kadar dayandırır ve gelmiş geçmiş yaratılanların en şerefli olduğu bahseder.

Sahn-ı pirâyî-i ta’dâd ecdâd-ı Resûlullâh³⁷ (Resûlullâh’ın ecdâdının dünya sahnesini süslemesi)

Hiz. Peygamberin soyunun Hz. Âdem’e kadar isim isim zikredildiği bölümdür.

Bu bölümde müellifin kronolojik sıralamaya dikkat etmesi dikkatimizi celb eder. Çünkü kitabın diğer bölümlerinde genellikle kronolojik bir sıra dikkate alınmamaktadır. Bu bölümde müellifimiz, Rasûlullah’ın Adnan’a kadar olan nesebini ayrıntılı bilgi vererek sıralamasına rağmen, Adnan’dan Hz. Âdem’e kadar olan nesebinin sadece isimlerini zikreder. Bununla birlikte İbn-i Abbas’dan rivâyet edilen bir hadis-i şerifi nakleder ve burada Rasûlullah’ın atalarının ismini Adnan’a kadar zikrettiğini hatırlatarak, Adnan’a kadar olan nesebini sahih kabul eder, Adnan’dan sonrasının ise sahih olamayacağını söyler.

Ârif Efendi, Hiz. Muhammed’in İslam Tarihi ve Siyer kaynaklarında nakledilen cedini şu şekilde sıralamaktadır:

Ebû'l-Kâsım Muhammed bin Abdullâh bin Abdi'l-Muttalib bin Hâşim bin Abd-i Menâf b. Kusayy b. Kilâb b. Mürre b. Ka'b b. Lüeyy b. Gâlib b. Fihri b. Mâlik b. en-Nadr ibn-i Kinâne bin Hüzeyme b. Müdrike b. İlyâs b. Mudâr ibn-i Nizâr b. Mead b. Adnân b. Üdd b. Mukavvim ibn-i Nâhûr b. Teyrâh b. Yarûb b. Yeşcûb b. Sâbit ibn-i İsmâilü'n-nebiyyi'bn-i İbrâhîm-i Halîl aleyhime's-selâm ibn-i Târîh İbn-i Tâhûr b. Sârûh b. Fâlih b. Ubeyr ibn-i Şâlih b. Ermaşed b. Sâm b. Nûh aleyhisselâm b. Lâmek b. Mettûşeleh İbn-i Uhnûh vehûve İdris aleyhi's-selâm b. Yerd b. Mehlîl b. Kaynen b. Yâneş ibn-i Şîs b. Âdem aleyye nebiyyinâ ve aleyhi's-salâtü vesselâm.

³⁶ Hâlet Efendi, 4a.

³⁷ Hâlet Efendi, 5b.

Mübâdî-i şürû hufri-ı zemzemde bazı umûrû'l-câ etmekle ehad evlâdını zîh-i nidâ itdügüdür³⁸ (Abdumuttalib'in Zemzem kuyusunu ortaya çıkarmaya başlarken tek evlâdı olduğunu ilan ettiğidir)

Müellifin attığı başlıktan da anlaşılacağı üzere, bu bölümde Hz. Peygamberin dedesi Abdumuttalib'in, tek oğlu Hâris ile zemzem kuyusunu aradığı sırada Kureyşlilerin alay etmesi üzerine, Allah'dan kendisine on tane oğul vermesi karşılığında adak adaması anlatılmaktadır. Oldukça detaylı bir şekilde bahsedilen konuda; oklarla çekilen kur'anın Abdullâh'a çıkması sonucu develerle takas edilerek, Abdullâh'a karşılık yüz deve kurban edilmesi hâdisesi anlatılmaktadır.

Hayret efzâ vak'a-i ashâb-ı fil³⁹ (Fîl Vak'ası)

Araplar arasındaki yaygın âdete göre yıllar, meydana gelen en önemli olayın ismi ile anılırdı. Bu nedenle, Mamud ismini verdiği filiyle Kâbeyi yıkmaya gelen Ebrehe'nin hezimete uğadığı yıl da fil yılı olarak anıldı. Müellifimiz bu bölümde Yemen Vâlisi Ebrehe'nin, fillerden oluşturduğu güçlü bir orduyla Kâbe'yi yıkmaya gelişini ancak Kâbenin Allah tarafından gönderilen Ebâbil kuşları tarafından korunduğunu, kimsenin kendisini yenemeyeceğini düşünen Ebrehe'nin ordusunun küçük kuşlar tarafından helâk edilmesini konu alan Fil Vak'âsı'nı anlatmaktadır. O esnâda Kureyş'in lideri konumunda olan Peygamberimizin dedesi Abdumuttalib'in, Ebrehe'yle diyalogu da detaylıca hikâye edilir. Hezimete uğrayarak kaçan Ebrehe'nin askerlerinden kalan ganimetlerin bolluğundan bahsedilirken; Hz. Osman'ın babasının dahi bu ganimetten zengin olduğu bilgisi verilir.

Tetimme-i tercüme-i Abdumuttalib⁴⁰ (Abdumuttalib'in hayatıyla ilgili bilgiler)

Bu bölümde Peygamberimizin dedesi olan Abdumuttalib'in hayatına dair detaylara ve ömrünün ne kadar olduğu hakkındaki rivâyetlere yer verilir.

Peygamberimizin babasının Hz. Âmine ile olan evliliğinden, Abdullâh'ın altında görülen risâlet nûrundan ve Gazze dönüşü Medine'de vefat etmesine kadar olan olaylar da anlatılmaktadır.

³⁸ Hâlet Efendi, 26a.

³⁹ Hâlet Efendi, 28b.

⁴⁰ Hâlet Efendi, 34b.

Vakt-i ulûk ân-ı güher-gân-ı ıstıfa⁴¹ (Seçilmiş Cevherin Doğum Zamanı)

Peygamberimizin annesinin hamile kalışı, yetim olarak dünyaya geleceği ve doğumundan önce Hz. Âmine'nin gördüğü rüya anlatılır. Hz. Âmine rüyasında kendisinden çıkan bir nûrun Şam topraklarını dolaştığını sonra kendisine döndüğünü söyler. Rüyasında, doğuracağı erkek çocuğun, dünyaya gönderilen en şerefli insan olacağı ve isminin Muhammed olacağı söylenmektedir.

III- NÜSHALARI

Eserin, kütüphanelerde kayıtlı çok sayıda yazma nüshası bulunmaktadır. Bu nüshalardan sekiz tanesinin PDF dökümü elde edilmiştir. Bu çalışmamızda Halet Efendi koleksiyonunda bulunan nüsha kullanılmıştır. Halet Efendi nüshası, Süleymaniye Kütüphanesi'nde 733 Arşiv numarasıyla kayıtlı, 142 varak, 21 satırlı ve ince ta'lik hatla kaleme alınmıştır.

Âbdülbâki Ârif Efendi'nin, kütüphanelerde kayıtlı olan Siyer-i Nebi nüshaları hakkında şu bilgileri verebiliriz:

Süleymaniye Kütüphanesi

Süleymaniye Kütüphanesi bünyesindeki, Hüsrev Paşa yazmaları arasında 414 numarada kayıtlı bir nüsha bulunmaktadır. Eser 1719 yılında istinsah edilmiştir. Ayrıca başlangıçta üç sayfada fihrist ve Valide Sultan'ın Kethüdası Seyyid Mehmed adına düzenlenmiş 1231 tarihli bir temellük kaydı bulunur. Ta'lik hatla yazılmış olan bu nüsha 189 varaktır. Her bir sahife 21 satırdır. Cetveller yaldızlı, başlıklar ve söz başlarında kırmızı mürekkep kullanılmıştır. Kahverengi meşin kaplamalı, miklepli cilttir. Mehmed Hüsrev Paşa'nın vakıf mührüyle mühürlenmiştir.

Süleymaniye Kütüphanesi Hâlet Efendi yazmaları arasında 733 arşiv numarasıyla kayıtlı bir nüsha vardır. Bu eser çalışmamızda kullandığımız nüshadır. 142 varaktan oluşan nüsha 21 satırlı ve ince ta'lik hatla kaleme alınmıştır. Müstensihî ve istinsah tarihi bilinmemektedir. Serlevha tezhiplidir. Cetveller yaldızlı, söz başları kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Miklepli ve altınla süslenmiş koyu kırmızı meşinle ciltlenmiştir. Vakıf mührü vardır.

⁴¹ Hüsrev Paşa, 47b. (Halet Efendi nüshasında bu başlık bulunmamaktadır. Eserin hatta geçirilmesinde bir eksiklik yoktur, sadece burada ayrı bir başlık açılmamıştır).

Aynı kütüphanede Hacı Mahmud Efendi yazmaları arasında 4400 arşiv numarasıyla kayıtlı bulunan ve istinsah tarihi ile müstensihi belli olmayan eksik bir nüsha daha bulunmaktadır. Bu nüsha 58 varaktır. Temiz ve okunaklı nesih hatla yazılmıştır. Her bir sahife 19 satırlıdır. Arkası tarafı meşin, üstü ebru kaplı cilttir. Vakıf mührü bulunmaktadır.⁴²

Yine Süleymaniye Kütüphanesi bünyesinde, Siyer-i Nebî'nin 1673 ve 9714 arşiv numaralarıyla kayıtlı iki nüshası daha bulunmaktadır.⁴³

Nuruosmaniye Kütüphanesi Nuruosmaniye Nüshası:

Nuruosmaniye Kütüphanesi üç istinsah bulunmaktadır. Bunlardan ilki Türkçe Yazmalar bölümünde 3337 arşiv numarasıyla kayıtlı bulunan bu nüsha, Hasan bin Abdullâh tarafından 1723 yılında istinsah edilmiştir. 137 varak ve 23 satırlıdır. Nesih yazı türünde kaleme alınmıştır. Serlevha müzehhebtir. Cetveller yaldızlıdır. İkincisi 3336 numarada kayıtlı nüshadır. Nüshanın istinsah tarihi ve müstensihi belli değildir. Ta'lik hat ile yazılmış olan nüsha 130 varaktır. Her bir sahifede 25 satır mevcuttur. Sayfa kenarlarında cetvel yoktur. Özel isimler kırmızı mürekkeple yazılmış olup ebru cilttir. İlk varakta III. Osman'ın tuğrasının olduğu bir vakıf mührü vardır. Üçüncüsü de 3310 numaraya kayıtlı olan nüshadır. Nüshanın istinsah tarihi ve müstensihi belli değildir. Talik hat ile yazılmış olan nüsha 128 varaktır. Her bir sahifede 19 satır mevcuttur. Serlevha müzehheptir. İlk iki sayfadaki Cetveller yaldızlı diğerleri kırmızıdır. Söz başları kırmızı mürekkeple yazılmış olup açık kahverengi meşin ciltlidir. Bazı sayfaların kenarlarında şerhler ve haşiyeler vardır. Vakıf mührü bulunmaktadır.

Molla Murad Kütüphanesi

Murad Molla Kütüphanesi Hamidiye yazmaları arasında 954 arşiv numarasıyla kayıtlı bir nüsha bulunmaktadır. Bu nüshanın istinsah tarihi 1718'dir. Nesih hatla yazılmıştır. Yazısı temiz ve okunaklıdır. 147 varaktır. Her bir sayfa 21 satırlıdır. İlk iki sahifede cetveller yaldızlı, diğerlerinde kırmızı, çizgilidir. Serlevha müzehheb, söz başlarında kırmızı mürekkep kullanılmış ve çerçeve içine alınmıştır. Bazı sayfa kenarlarına hâşiyeler düşülmüştür. Koyu kırmızı meşin ve miklepli cilttir. Vakıf mührü bulunmaktadır.

⁴² Fatih Kaya, *18. Yüzyıla Ait Bir Siyer-i Nebî Üzerinde Sentaks İncelemesi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2010, s.15.

⁴³ Kaya, *a.g.t.*, s. 15

Aynı kütüphanede yine Hamidiye yazmaları arasında müstensihî belli olmayan 955 numaralı arşiv numarasıyla kayıtlı bir nüsha daha vardır. Bu nüshanın istinsah tarihi 1818 olarak verilmiştir. Buradan Ârif Efendi'nin vefatından yaklaşık 105 yıl sonra istinsah edilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Eser 153 varaktır. 19 satırdan oluşmaktadır. Serlevha müzehheptir. Cetveller altın yaldızlı kabartma ta'lik hatla yazılmış, söz başlarında kırmızı mürekkep kullanılmış ve çerçeve içine alınmıştır. Kahverengi meşin ve miklepli cilttir. Vakıf mührü bulunmaktadır.

Atıf Efendi Kütüphanesi

Eserin, Atıf Efendi Yazma Eser Kütüphanesi'nde bulunan nüshası 1760 arşiv numarasıyla kayıtlıdır. Nüshanın istinsah tarihi 1749 olarak görülmektedir. Müstensihî Şeyh Şerif'tir. İnce ta'lik hatla yazılmıştır. Nüsha 81 varaklıdır. Cetveller kırmızı, her bir sahife 21 satırlıdır. Söz başlarında kırmızı mürekkep kullanılmış ve çerçeve içine alınmıştır. Kahverengi meşin, miklepli cilttir. Vakıf mührü bulunmaktadır.

Topkapı Sarayı Müzesi

Topkapı Sarayı Müzesinde Hazine bölümü 1250 numarada kayıtlı bir nüsha bulunmaktadır. Bu nüshanın 18. asrın ilk çeyreğinde istinsah edildiği tahmin edilmekle birlikte istinsah tarihi kesin olarak bilinmemektedir. 137 varaktan oluşan nüshanın her bir sahifesi 21 satırlıdır. Temiz ve okunaklı ta'lik hatla yazılmış olup, ser levha müzehheptir. Cetveller yaldızlı, miklepli koyu kahverengi deri ciltlidir.⁴⁴

Müzedeki diğer bir nüsha da Revan bölümü 1351 numarada kayıtlıdır. 17. yüzyılın sonunda istinsah edildiği düşünülmekte olan bu nüsha 168 varaktır. Serlevha müzehheptir. Her sahifede ta'lik hatla yazılmış 19 satır bulunmaktadır. Cetveller yaldızlı, lake cilttir.⁴⁵

İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi

Siyer-i Nebî'nin İstanbul Üniversitesi Kütüphane'sinde Türkçe yazmalar bölümünde müellifin kendi hattıyla yazılmış eksik bir nüshası daha bulunmaktadır. Bu nüsha 1472 arşiv numarasıyla kayıtlıdır.⁴⁶

Kayseri Raşit Efendi Kütüphanesi

⁴⁴ Hüseyin Alpsöy, *Siyer-i Ârif'in Mevlid-i Evvel Bölümü*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2012, s. 28.

⁴⁵ Kaya, a.g.t., s.15.

⁴⁶ Alpsöy, a.g.t., s. 28.

Siyer-i Nebî'nin bir diğerk nüshası da Kayseri Raşit Efendi Kütüphanesi'nde 982 arşiv numarasıyla kayıtlıdır. 152 varaktan oluşan bu nüsha 19 satırlıdır.⁴⁷

Manisa İl Halk Kütüphanesi

Manisa İl Halk Kütüphanesi'nde bulunan müstensihî belli olmayan eksik bir nüshada, Âbdülbâki Ârif Efendinin ismi, Ârif Rûmî Abd el-Bâki b. Mehmed olarak kaydedilmiştir. 21 varaklı, 21 satırlı ve ta'lik yazı türüyle kaleme alınmış bir nüshadır.⁴⁸

Ayrıca Fâiz Efendi tarafından istinsah edilen eksik bir nüsha ise Kahire'de Es-Sîretü Muhammediyye Türkî Talat koleksiyonunda bulunmaktadır. 1769 yılında istinsah edildiği bilinen bu nüsha 38 arşiv numarasıyla kayıtlıdır. 75 varaklı olan nüshanın her bir sayfası 29 satırlıdır.⁴⁹

⁴⁷ Alpsoy, a.g.t., s. 28.

⁴⁸ Alpsoy, a.g.t., s. 29.

⁴⁹ Alpsoy, a.g.t., s. 28.

IV- KAYNAKLARI

Abdülbâki Ârif Efendi eserini te'lif ederken öncelikle Kur'an-ı Kerîm ve hadislerden yoğun bir şekilde istifade etmiştir. Ayrıca siyer, megâzî, tefsir, fıkıh, kelam, tarih/şehir tarihi, tabakat kitapları müellifimizin sıklıkla başvurduğu kaynaklardandır. Bunun yanında siyere yakın türler olan delâil, hasâis, mucizât gibi ikinci dereceden siyer kaynaklarının da Ârif Efendi'nin temel kaynakları arasında yer aldığı açıkça görülmektedir.

Kur'an-ı Kerimden sonra ilk kaynak olarak kabul edilen câmi, sünen ve müsned türü eserleri öncelikli kaynak olarak kullanan müellifimizin, hadis kaynakları arasında özellikle Buhârî ve Müslim'in eserlerini, Ebû Davud'un "Sünen"ini ve Ahmed b. Hanbel'in "Müsned"ini zikretmesi, rivâyetleri nakletmekteki titizliğini ortaya koymaktadır. Eserde ayrıca, Ebû Üsâme (Hâris b. Ebû Üsâme)'nin *Müsned*'i ve İbnü'l-Cevzî'nin *Hadâik*'i gibi hadis kaynakları da yer almıştır. Bunların yanında Tefsir konusunda Beyzavî'nin *Envârü't-Tenzil ve Esrârü't-Te'vil*, Râzî'nin *Esrârü't-Tenzil ve Envârü't-Te'vil* adlı eserleri ön plana çıkmaktadır.

Ârif Efendi'nin atıfta bulunduğu siyer kaynaklarına gelince; İbn-i İshâk'ın *Sîretü İbn-i İshâk*'ı, Vâkıdî'nin *Kitâbü'l-Megâzî*'si, İbn-i Seyyidünnâs'ın *Uyûnü'l-Eser*'i, Süheylî'nin *er-Ravzu'l-Ünüf*'ü, Kastallânî'nin *el-Mevâhibü'l-Ledünniyye*'si, Şâmî'nin *Sübülü'l-Hüdâ ve'r-Reşâd*'ı gibi eserler, hem içerik hem de metod yönünden istifade ettiği başlıca siyer kaynaklarıdır. Ebû Nuaym el-İsfahânî'nin *Delâ'ilü'n-Nübüvve*'si ise, müellifimizin Kelam konusunda kaynak gösterdiği eserlerdendir.

Müellif Ârif Efendi'nin, şerhleriyle ün yapmış bazı meşhur şârihlerin eserlerinden de istifade ettiği gözlemlenmektedir. İmâm-ı Nevevî'nin *el-Minhâc*'ı, İbn-i Hacer Heytemî'nin *Şerh-i Hemziyye*'si, Halebî'nin *İnsânü'l-Uyûn*'u diğer adıyla *es-Sîretü'l-Halebiyye*'si bunların ilk dikkat çekenlerindendir.

Ârif Efendi bu kaynaklara atıfta bulunurken; çoğu zaman müellifi ve eserini birlikte zikretmiş, kimi zaman bizzat müellifinin ismini zikretmiş, zaman zaman da sadece eserin ismini zikretmekle yetinmiştir.

Müellifimizin zikrettiği bütün kaynakların incelenmesi başlı başına özel bir çalışma konusudur. Burada müellifimizin doğrudan atıf yaptığı müellifler ve eserleri hakkında vefat tarihlerine göre sıralanarak bilgi verilecektir.

SAİD b. MÜSEYYEB

Ebû Muhammed Saîd b. el-Müseyyeb (el-Müseyyib) b. Hazn el-Kureşî el-Mahzûmî (H. ö. 94/M. 713). Doğum tarihini kendisi H. 15 olarak zikretmiş olan meşhur fakîh, Medine’de doğmuştur. Dedesi, babası ve annesi Mekke’nin fethinde Müslüman olmuşlardır. Babası Müseyyeb, Rıdvân Bey’atında bulunan ve rivayet ettiği hadisler Sahîhayn’da yer alan bir sahâbidir. Saîd b. Müseyyeb Medine’de, ashâbın yaşadığı bir devirde yetiştiği için büyük sahâbîlerden hadis rivayet etmiştir. Kayınpederi olduğu için daha çok Ebû Hüreyre’den hadis öğrenmiş olan Saîd İbn-i Müseyyeb’den hadis rivayet eden birçok tâbiîn vardır.⁵⁰

Saîd, Medine’nin meşhur yedi tâbiîn fakîhinin en önde gelenidir. Zira bu yedi fakîhden biri olan Kâsım b. Muhammed b. Ebû Bekir, onun kendilerinin en âlimi olduğunu belirtmiştir.⁵¹ Ömer b. Abdülazîz’in, Medine valiliği yaptığı zaman; “fakîhu’l-fukahâ” olarak anılan Saîd İbn-i Müseyyeb’e danışmadan hüküm vermediği rivâyet edilmektedir. H. 94 yılında Medine’de vefat etmiş ve Cennetü’l-Bâki’ye defnedilmiştir.⁵²

Müellif Ârif Efendi Siyer-i Nebîs’inde Nübüvvet Vaktinin Tayini hakkındaki rivâyetleri naklederken; “İbn-i Müseyyeb’in görüşüne göre, (bi’setin başlangıcı) Ramazanın yedinci veya on yedinci pazartesi günü ve bazı rivayetlerde geçtiğine göre, Ramazanın yirmi dördünde vukû bulduğu nakledilmiştir” diyerek İbn-i Müseyyeb’i kaynak göstermiş ancak eser ismi zikretmemiştir.

İBN-İ İSHÂK

Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk b. Yesâr b. Hıyâr el-Muttalibî el-Kureşî el-Medenî (ö. H.151/M.768). H. 80 yılında Medine’de doğduğu bilinmektedir. İbn-i İshâk’ın babası, amcaları ve kardeşleri de ilimle, özellikle de hadis rivayetiyle uğraşan kimselerdi. İbn-i İshâk ilk eğitimini, babası ve amcalarından almış daha sonra birçok âlimden hadis, siyer-megâzî, eyyâmü’l-Arab ve ensâb bilgileri alarak tahsilini tamamlamıştır. Sadece hadis dersi aldığı âlimlerin çoğu sahâbe çocuğu olmak üzere, yüz kişi kadar olduğu söylenir. Bazı sahâbîlere yetişmiş, Enes b. Mâlik’i görmüş ve Saîd b. Müseyyeb’e bir süre öğrencilik yapmıştır. Medine’de bulunan hocası İbn-i Şihâb ez-Zührî’ye, Rasûlullah’ın İslâm’a davet mektuplarını götürecek olan elçilerine hitaben yaptığı konuşmasının

⁵⁰ M. Yaşar Kandemir, “Saîd b. Müseyyeb”, *DİA*, İstanbul 2008, c. 35, s. 563.

⁵¹ Kandemir, a.g.md., 564.

⁵² Kandemir, a.g.md., 563.

metnini göndererek doğrulması, İbn-i İshâk'ın hadis rivayeti konusunda ne kadar hassas davrandığını göstermesi açısından oldukça dikkat çekicidir.⁵³

İbn-i İshâk'ın hocası olan İbn-i Şihâb ez-Zührî, Siyer sahasında en büyük âlim olarak İbn-i İshâk'ı kabul ederek, “İbn-i İshâk yaşadığı müddetçe Medine’de ilim yok olmaz. Megâzî ilmini öğrenmek isteyen İbn-i İshâk’a müracaat etsin” demiştir. Zührî'nin vefatından sonra da öğrencileri, şüpheye düştükleri bir hadis olduğunda İbn-i İshâk'a başvururlardı. Aynı şekilde İmam Şâfî de; “Megâzîde ilerlemek isteyen Muhammed b. İshâk'a muhtaçtır” diyerek kendisinden övgüyle söz etmiştir. İbn-i İshâk vefat edene kadar, hadis rivayetiyle meşgul olmuş ve talebelerine es-Sîre'sini okutmuştur. H. 151 yılında Bağdat'da vefat etmiş ve daha sonra Hârûnürreşîd'in annesi Hayzürân'ın adıyla anılan mezarlıkta, Ebû Hanîfe'nin kabri yanına defnedilmiştir. İbn-i İshâk'ın en önemli eseri, *Kitâbü'l-Megâzî*⁵⁴ adıyla anılan eseridir. Tam adı; “*Sîretü İbn-i İshâk, el-Mübtede ve'l-Meb'ass ve'l-Megâzî*” olan eser daha müellifi hayatta iken bile büyük bir şöhret kazanmasına rağmen tamamı günümüze ulaşmamıştır. Ancak İbn-i İshâk'ın, Rasûlullah'ın biyografisine çizdiği hat günümüzde bile aynen muhafaza edilmektedir.

Müellifimiz Âbdülbâki Ârif Efendi Siyer-i Nebî'de eser adı zikretmeksizin, İbn-i İshâk'ı sık sık referans göstermiştir.⁵⁵

TAYÂLİSÎ

Ebû Dâvûd Süleymân b. Dâvûd b. el-Cârûd et-Tayâlisî (ö. H. 204/M. 819). H. 133'de doğduğu bilinen muhaddisin, İran asıllı olduğu ve Basra'da yaşadığı bilinmektedir. “Taylasan” adı verilen bir tür sarığa nisbet edilerek, Tayâlisî diye anılmıştır. Yedi bin hadisini dinlediği Şu'be b. Haccâc başta olmak üzere, Abdurrahman b. Abdullâh el-Mesûdî'den, Süfyân es-Sevrî, Füleih b. Süleyman el-Huzâî gibi âlimlerden hadis rivayet eden Tayâlisî, bin tane hocadan hadis öğrendiğini söylemiştir.

⁵³ Medine’de İbn İshâk'ın aleyhinde konuşarak, karısından hadis rivayet ettiği için güvenilir bulmayanlara ve onu yalancılıkla suçlayanlara rağmen, başta Sahîhayn sahibi Buhârî, Müslim olmak üzere Ahmed b. Hanbel, İbn Mâce, Ebû Dâvûd, Nesâî ve Tirmizî gibi muhaddislerin her biri kendisinden hadis rivayet etmekte bir sakınca görmemişlerdir. Mustafa Fayda, “İbn İshâk”, *DİA*, İstanbul 1999, c. 20, s. 94.

⁵⁴ İbn Sa'd, megâzîyi ilk defa bir araya toplayarak bu alanda bir eser veren kişinin İbn İshâk olduğunu söyler. İbn İshâk'ın döneminde Rasûlullah'ın hayatı hakkında yazılan eserlere “el-Megâzî” adı verilirdi. Ancak bazen de eserin hacmini göstermek için; “el-Megâzî ve's-siyer” denilmekteydi. İbn-i Hişâm'dan sonra Hz. Peygamberin hayatını anlatan eserlere, es-Sîre adını vermek yaygınlık kazanmış ve onun İbn İshâk'ın çalışmasını özetleyen kitabı, *Sîretü İbn-i Hişâm, Sîretü Resûlillâh ve es-Sîretü'n-Nebeviyye* olarak adlandırılmıştır. Fayda, “İbn İshâk”, c. 20, s. 95.

⁵⁵ Eserde İbn-İshâk'ın direkt olarak kaynak gösterilmesine rağmen, İbn-i Hişâm'ın eseri vasıtasıyla günümüze ulaşmış olan *Sîretü İbn İshâk*'ın, Âbdülbâki Ârif Efendi tarafından doğrudan mı yoksa İbn-i Hişâm vasıtasıyla mı kullanıldığına dair açıklayıcı bilgi bulunmamaktadır.

Ayrıca tâbiünden Eymen b. Nâbil, Hammâd b. Seleme, İbn-i Ebû Zi'b, Hemmâm b. Yahyâ, Ebân b. Yezîd, Hammâd b. Zeyd, Zâide b. Kudâme ve Ebû Avâne el-Vâsıtî gibi muhaddislerden de hadis rivayet etmiştir. Öğrencileri arasında ise aynı zamanda hocası olan Cerîr b. Abdülhamîd başta olmak üzere; Ahmed b. Hanbel, Ebû Bekir İbn-i Ebû Şeybe, İbn-i Sa'd, Abd b. Humejd, Yûnus b. Habîb ve Sahnûn gibi tanınmış âlimler vardır. Taberânî'ye de hocalık yapmış olan Muhammed b. Esed el-Medînî, Tayâlisî'nin en son vefat eden öğrencisidir. Ezberinden otuz veya kırk bin hadis nakledebildiği için, "İlim dağı" olarak nitelendirilen muhaddis, H. 204'de Basra'da vefat etmiş, cenaze namazını Basra Valisi Yahyâ b. Abdullâh kıldırmıştır.⁵⁶

Buhârî'nin *Câmi'u's-Sahîh*'i hariç, Kütüb-i Sitte'de ve diğer birçok eserde rivayetleri yer alan Tayâlisî'nin en önemli eseri; *el-Müsned*'dir. Müsned türünün ilk örneği olan eserde, onun rivayet ettiği on binlerce hadisten iki bin sekiz yüz doksanı yer almaktadır.⁵⁷

Müellif Ârif Efendi Siyerinde, Şakk-ı Sadr'ın kaç kez vukû bulduğu hakkındaki rivâyetleri naklederken, diğer kaynaklarla birlikte Tayâlisî'nin Müsned'inden de bahsetmiştir. Söz konusu eseri şu şekilde zikretmiştir: "(Şakk-ı Sadr) Üçüncü defa bi'setin başlangıcında olmuştur ki, Müsned-i Ebu Davud Et- Tayâlisî'de, Müsned-i Ebi Üsame'de, Delail-i Beyhaki'de ve Delâil-i Ebi Nuaym'da Hz. Ayşe'nin Hz. Peygamber'den bu olayla ilgili naklettiği rivayet delil olarak zikredilmektedir."

VÂKIDÎ

Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkıd el-Vâkıdî el-Eslemî el-Medenî (ö.H. 207/M.823). H. 130 yılında Medine'de mevâlî⁵⁸ bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiş, dedesinin adının Vâkıd olması hasebiyle Vâkıdî olarak anılmıştır. Babasının, ilim

⁵⁶ Halit Özkan, "Tayâlisî", *DİA*, İstanbul 2011, c. 40, s. 188.

⁵⁷ Sahâbî olan râvilerin isimlerine göre tasnif edilen eser, aşere-i mübeşşere (cennetle müjdelenen on sahâbî)'nin rivayet ettiği hadislerle başlamaktadır. Eserin, bizzat Tayâlisî tarafından değil, onu imlâ meclislerinde dinleyen talebelerinden olan Yûnus b. Habîb tarafından tasnif edilmiş olduğu rivâyet edilmektedir. M. Yaşar Kandemir, "el-Müsned", *DİA*, İstanbul 2006, c. 32, s. 103.

⁵⁸ Mevâlî: İki gruba ayrılmaktadır. 1- Savaşta esir düşüp köleleştirilenlerden, daha sonra efendileri tarafından serbest bırakılan şahsî âzatlılar. 2- Esir veya köle olmadıkları halde, fethedilen ülkelerin halklarının bir Arap ya da Arap kabilesi vasıtasıyla İslâm'ı kabul ettikten sonra onların mevâlisi sayılanlar veya iyi bir yer edinebilmek için güçlü Arap kabilelerinden biriyle velâ (himaye) akdi yaparak onun himayesine giren Arap olmayan Müslümanlar. İsmail Yiğit, "Mevâlî", *DİA*, Ankara 2004, c. 29, s. 424.

tahsili için Merv'den Medine'ye göç ettiği bilinmektedir. Annesi onu, kardeşi Şemle ile birlikte küçük yaşta küttâba⁵⁹ göndermiştir.⁶⁰

Vâkıdî, Rasululahın hayatı hakkında eser telif eden ilk müelliflerden ve aynı zamanda döneminin en meşhur ve en önde gelen meğâzî yazarlarından. Vâkıdî'nin yaşadığı dönemde, tedvin zamanından kalan malzemeleri kaydeden ve yazıya geçiren kimselerin sayısı yok denecek kadar azdı. Vakîdî, Hz. Peygamberin ve Hulefâ-i Râşidînin yaşadıkları dönemlere ait bilgileri daima yanında bulunan kâtipler eliyle levhalara kaydettirmiştir. Sahabi ve tâbiîne dair belgelerden oluşan hadisleri kaydettiği levhaları zaman zaman kaybettiği olur, bulunduğu zaman kendisine iade edilirdi, Çünkü bu levhalar; “İbn-i Vâkıd’ın Levhaları” diye meşhur olmuşlardı. Bu gayretleri neticesinde ve bu levhalar sayesinde, meğâzî konusunda ders verecek seviyeye ulaşmıştır. Elde ettiği ilmî seviye, ona bu alanda büyük bir şöhret sağlamıştır. İbn-i İshâk’tan sonra tarih ilminin yayılmasında büyük katkıları olmuş, Medine’de tarih ekolü Vâkıdî ile zirveye ulaşmıştır. Günümüzde bile Vâkıdî, gerek çalışma metodu gerekse ilmî prensipleri bakımından birçok araştırmaya konu olmaktadır.⁶¹

Vâkıdî kadılık görevi yaptığı sırasında H. 207 yılının Zilhicce ayında vefat etmiştir. Cenaze namazını Bağdat kadısı İbn-i Semâa et-Temîmî kıldırması ve Hayzürân Mezarlığı’na defnedilmiştir. Borçlarını ve hatta kefen parasını bile, iyi ilişkiler içinde olduğu Halife Me’mûn’a vasiyet etmiş, o da bu vazifeyi yerine getirmiştir.

Abdülbâki Ârif Efendi Siyerinde; Hz. Hatice’nin Peygamber Efendimizi ticaret kervanıyla Şam’a göndermesi, Rasulullahla evlenmesi ve Hz. Hatice’nin İslâmı kabul eden ilk kişi olması gibi konuları anlatırken, Vâkıdî’yi kaynak göstermiş ancak eser adı zikretmemiştir. Vâkıdî’nin tamamı günümüze ulaşan tek eseri “*Kitâbü’l-Megâzî*” dir.⁶² Bu nedenle kaynak gösterilen eser “*Kitâbü’l-Megâzî*” olmalıdır. Eserin önemli bir bölümünü gazve ve seriyyeler teşkil eder. Vâkıdî’nin gerek doğrudan gerek dolaylı şekilde bilgi aktardığı kişilerin büyük çoğunluğu muhaddistir. Dolayısıyla, Vâkıdî’nin *el-*

⁵⁹ Küttâb: İslâm ülkelerinde dinî eğitim veren ilkokullara verilen isimdir. Küttâblarda belli bir yaş sınırlaması yoktu ancak beş-yedi yaşlarında eğitime başlayan öğrenciler genellikle aynı sınıfta ders görürler, bazen da yaşlarına göre sınıflara ayrılırlardı. Devam zorunluluğu olmayan bu okullarda dört-altı yıl eğitim görülür, haftanın altı günü sabahtan akşama kadar tedrisat devam ederdi. Jacob M. Landau, “Küttâb”, *DİA*, Ankara 2003, c. 27, s. 3-4.

⁶⁰ İbn-i Sa’d, bu bilgileri; hocası Vâkıdî’nin günümüze intikal etmeyen et-Tabakât adlı kitabından bizzat aktarmıştır. Mustafa Fayda, “Vâkıdî”, *DİA*, İstanbul 2012, c. 42, s. 471.

⁶¹ Gönül Kolkıran, Tarih ve Hadis Disiplini Açısından Güvenilirlik Sorunu: İbn İshâk ve Vakidi Örneği, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2004.

⁶² Fayda, “Vâkıdî”, c. 42, s. 474.

Megâzi'de kullandığı kaynakların başında; hadislerin kitâbet, tedvin ve tasnif çalışmalarının metinleri gelmektedir.⁶³

AHMED b. HANBEL

Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî (ö. H. 241/M. 855). H. 164 yılında Bağdat'ta doğduğu rivâyet edilmektedir. Ahmed b. Hanbel, babasının genç yaşta ölümü üzerine, annesinin himayesinde büyümüştür. Hâfızlığını tamamladıktan sonra, bir müddet Bağdatlı âlimlerden fıkıh ve hadis dersleri almıştır. Hüseyim b. Beşîr, Süfyân b. Uyeyne, Abdurrahman b. Mehdî, Yahyâ b. Saîd el-Kattân ve İmam Şâfiî gibi âlimler başta olmak üzere iki yüz seksen kadar hocadan istifade etmiştir. Ondaki hadis rivâyet edenler arasında, oğulları Sâlih ve Abdullâh başta olmak üzere; Buhârî, Müslim, Nesâî, Ebû Dâvûd, Ebû Zür'a er-Râzî ve Tirmizî gibi tanınmış muhaddisler bulunmaktadır.

Ahmed b. Hanbel Bağdat'ta bulunan muhaddislerden ilim öğrendikten sonra dönemin muhaddislerinden hadis öğrenmek üzere öncelikle Kûfe'ye, ardından Mekke, Medine, Dımaşk, Halep ve Cezîre'ye ilmî seyahatler yapmıştır. Bu yolculukların en zorlusu, kendisine yetecek parası olmadığı için kervancılarının yanında deve bakıcılığı yaparak Abdürrezzâk b. Hemmâm'dan hadis almak üzere gittiği Yemen yolculuğudur. Kırk yaşına kadar talebelik yaptıktan sonra kendisi de hadis okutmaya başlamıştır. Çoğu zaman hadis talebelerinin sayısı beş bini bulurdu. Bunları en az beş yüzü onun okuduğu hadisleri yazarken, diğerleri de onun ahlâk ve edebinden istifade etmeye çalışırlardı. Mihne olayları nedeniyle uzun yıllar hapis ve işkenceye mâruz kaldıktan sonra evinde göz hapsinde tutulmaya devam edilmesi nedeniyle, Cuma namazlarına bile gidememiştir.⁶⁴ Bundan dolayı beş yıl boyunca oğullarından başka kimseye hadis rivayet edememiş olması sebebiyle, *el-Müsned*'in râvîsi oğlu Abdullâh'tır.⁶⁵

Ahmed b. Hanbel Bağdat'ta vefat ettiğinde, cenazesinde bir milyon kişi hazır bulunmuştur.

Ahmed b. Hanbel'in en önemli eseri olan *el-Müsned*, bu tür hadis kitaplarının günümüze kadar gelen en geniş örneğidir. Ahmed b. Hanbel'in yedi yüz bin hadis

⁶³ Fayda, "Vâkîdî", c. 42, s. 474.

⁶⁴ M. Yaşar Kandemir, "Ahmed b. Hanbel", *DİA*, İstanbul 1989, c. 2, s. 76.

⁶⁵ M. Yaşar Kandemir, "el-Müsned", *DİA*, İstanbul 2006, c. 32, s. 104.

arasından seçerek tasnif ettiği eser, dokuz yüzden fazla sahâbînin rivayetlerinden meydana gelmektedir.⁶⁶

Müellif Ârif Efendi, Şakk-ı Sadr'ın kaç kez vukû bulduğu hakkındaki rivâyetleri cem ederken, Ahmed b. Hanbel'in adını da diğer birçok muhaddisle birlikte zikretmiştir. Ahmed b. Hanbel'in adı, Siyer-i Nebî'de şu şekilde zikredilmektedir: “(Şakk-ı Sadr) Dördüncü defa ise; İsrâ gecesinde vukû bulmuştur. Bu konuyla ilgili Müslim ve Berkâni, Hz. Enes'ten bir rivayet nakletmişlerdir. Malik b. Sa'sa'dan gelen başka bir rivayeti de İmam Ahmed, İmam Buhari ve Müslim tahkik etmişlerdir.”

EZRAKÎ

Ebu'l-Velîd Muhammed b. Abdillâh b. Ahmed b. Muhammed el-Ezrakî (ö. H. 250/M. 864). Doğum tarihi hakkında kaynaklarda bir bilgiye rastlanmayan Ezrakî'nin Mekke'de doğduğu bilinmektedir.⁶⁷ Dedesinin ismine nisbet edilerek, Ezrakî denilmiştir. İbn-i Sâ'd'ın rivâyetine göre; Ezrakî'nin dedesi, Sekafi'nin kölesi idi.⁶⁸ H. 8. yılda Tâif muhâsara edilince, Müslümanlığı kabul eden hürlerin serbest bırakılacağı, kölelerin de azad edileceği ilân olunduğu zaman, Ebû Bekre (Ebû Bekre Nüfey b. Mesrûh es-Sekafi) ile birlikte Tâif'den kaçıp Hz. Peygamber'in yanına gelen yirmi üç köleden biridir.⁶⁹

Yine İbn-i Sâ'd'a göre, Ezrak (Ezrakî'nin dedesi), Yâsir şehid edildikten sonra Ammâr b. Yâsir'in annesi Sümeyye ile evlenmiştir. Çocukları, Ümeyye Oğullarına mensup kızlarla evlenince nüfuz kazanmışlardır. Vefat tarihi kesin olarak bilinmeyen Ezrakî, Kâtib Çelebi'nin kayıtlarına göre H. 223'te, Fuat Sezgin'e göre ise H. 250'de vefat etmiştir.⁷⁰

Ezrakî, *Ahbâru Mekke*⁷¹ isimli eseriyle meşhur olmuştur. “*Tarih-i Ezrakî*” adıyla da anılan Ahbâru Mekke'nin tam adı; “*Ahbâru Mekke ve mâ câe fihâ mine'l-âsâr*”dır.

⁶⁶ M. Yaşar Kandemir, “el-Müsned”, *DİA*, İstanbul 2006, c. 32, s. 104.

⁶⁷ Abdülkerim Özeydin, “Ezrakî, Ebu'l-Velîd”, *DİA*, İstanbul 1995, c. 12, s. 68.

⁶⁸ Ezrakî, *Ahbâru Mekke* adlı eserinde aslen Gassânîler'e mensup olduğunu bizzat kendisi zikretmiş, İbnü'n-Nedîm ile Takıyyüddin el-Fâsî de bunu tasdik etmişlerdir. Özeydin, a.g.md., a.g.e., c. 12, s. 68.

⁶⁹ Asri Çubukcu, “Ebû Bekre”, *DİA*, 1994 İstanbul, c. 10, s. 114.

⁷⁰ Özeydin, a.g.md., c. 12, s. 68, 69.

⁷¹ Ezrakî bu eserde, Mekke'deki binaların kitâbelerini dahi nakletmiştir. *Ahbâru Mekke*, siyasî ve içtimai bir tarih kitabı olmaktan öte bir eserdir. Mekke'nin yerleşim planı ve topografik yapısı hakkında bilgi vermekle yetinmeyip özellikle Kâbe hakkında oldukça detaylı bilgiler vererek bu esere büyük bir değer kazandırmıştır. Abdülkerim Özeydin, “*Ahbâru Mekke*”, *DİA*, İstanbul 1988, c. 1, s. 492.

Mehmed Âşık Hafî tarafından yapılan muhtasar tercümesi Millet Kütüphanesi'nde bulunmaktadır.⁷² Ayrıca Yunus Vehbi Yavuz bazı ilâveler kattığı eseri tercüme ederek, *Kâbe ve Mekke Tarihi* adıyla yayımlamıştır.⁷³

Müellif Ârif Efendi'nin Siyerinde, Kâbe'nin tarihini anlattığı bölümde: “Kâbe ilk defa melekler tarafından bina edilmiştir. *Tarih-i Ezraki*'de Kâbe'nin Hz. Âdem yaratılmadan önce melekler için bina edildiği yazılmıştır” şeklinde eser adına atıfta bulunularak kaynak gösterilmiştir.

BUHÂRÎ

Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî (ö. H. 256/M. 870). H. 194 yılı Şevval ayında Buhara'da doğduğu için Buhârî nisbesiyle anılmıştır. Babası İsmâîl, Mâlik b. Enes ve Abdullâh b. Mübârek gibi âlimlerden hadis öğrendiği ve Buhârî küçükken vefat ettiği bilinmektedir. Buhârî on yaşında Buharalı muhaddislerden hadis dersleri almaya başlamıştır. On bir yaşına geldiği zaman hocasının rivayet esnasında yaptığı bazı hataları düzeltmesiyle dikkatleri üzerine çekmiştir. On altı yaşında ise Vekî b. Cerrâh ve İbnü'l-Mübârek'in kitaplarının tamamını ezberlemiştir. Annesi ve kardeşi Ahmed'le birlikte gittiği Hac ziyaretinden sonra Mekke'de kalıp, Humeydî ve Hallâd b. Yahyâ gibi âlimlerden hadis dersleri almıştır. Daha sonra ilim yolculuklarına çıkan Buhârî; Bağdat, Basra, Belh, Dımaşk, Hicaz, Humus, Kûfe, Medine, Nîşâbur gibi ilim merkezlerinde zamanın muhaddislerinden hadis toplamıştır. Ahmed b. Hanbel, Muhammed b. Abdullâh ve Haccâc b. Minhâl ve Mekkî b. İbrâhîm, Kuteybe b. Saîd gibi ilim tahsil ettiği bin hocanın her birinden birer hadis yazdırmıştır. Yahyâ b. Yahyâ el-Minkarî gibi hadis hâfizlarından da istifade eden Buhârî, kendisinden hadis yazdığı muhaddislerin toplam sayısının bin seksen olduğunu söylemiştir. Buhârâ Valisinin, sadece kendi çocuklarına özel ders verme teklifini geri çevirince memleketinden sürülen Buhârî, Semerkant'a doğru yola çıkmış ancak yolda hastalanıp H. 256 yılının ramazan bayramında vefat etmiş ve Semerkant'a defnedilmiştir.⁷⁴

En önemli eseri, halk arasında Sahîh-i Buhârî olarak meşhur olan ve Kur'ân-ı Kerîm'den sonra en güvenilir kitap olarak kabul edilen *El-Câmiu's-Sahîh*'dir. Buhârî, topladığı altı yüz bin hadisin içinden en sahih olanlarını seçerek oluşturduğu Câmiu's-

⁷² Özeydın, a.g.md., c. 1, s. 492.

⁷³ Özeydın, a.g.md., c. 1, s. 492.

⁷⁴ Muhammed Mustafa El-A'Zamî, “Buhârî, Muhammed b. İsmâîl”, *DİA*, İstanbul 1992, c. 6, s. 369.

Sahîh'ini tamamladıktan sonra; Yahyâ b. Maîn, Ali b. Medînî ve Ahmed b. Hanbel gibi dönemin hadis otoritelerine sunmuştur.⁷⁵

Müellifimiz Abdülbâki Ârif Efendi, eserindeki hadislerin rivayetlerinken; “İmam Ahmed, İmam Buhari ve Müslim tahkik etmişlerdir” diyerek diğer muhaddislerle birlikte Müslim’e de atıfta bulunmuştur.

MÜSLİM b. HACCÂC

Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî (ö. H. 261/M. 875). Doğduğu yıl hakkında farklı rivâyetler bulunmakla birlikte müteber olan görüşe göre, H. 206 yılında Nişâbur’da doğmuştur. Doğum yerine nisbetle Nisâbûrî diye anılmıştır. İlk eğitimini âlim olan babası Haccâc b. Müslim’den aldıktan sonra, ilmî bir ortamda doğup büyümesinin avantajıyla küçük yaşta hâfızlığını tamamlamıştır.⁷⁶

On iki yaşına geldiğinde hadis derslerine başlayan Müslim, ilk hadis derslerini Nişâbur’da bulunan İshâk b. Râhûye ve Yahyâ b. Yahyâ el-Minkarî’den almıştır. İki yıl sonra hac vazifesini yerine getirmek üzere Hicaz’a giden Müslim, Mekke ve Medine’de bulunan âlimlerden istifâde ederek âlî isnad sahibi olmuştur. Daha sonra Nişabur’a dönen müslim, dönemin muhaddislerinden hadis dinlemek amacıyla rihle seyahatlerine çıkmıştır. En meşhur eseri olan *el-Câmiu's-Sahîh*’de kendisinden hadis aldığı iki yüz yirmi hocasının rivâyeti mevcuttur.⁷⁷

Ebü İsâ et-Tirmizî, Ebû Avâne el-İsferâyînî, İbn-i Huzeyme, İbn-i Mahled el-Attâr ve İbn-i Saîd el-Hâşimî gibi muhaddisler ise en meşhur talebeleri arasındadır. Müslim b. Haccâc H. 261 yılının Receb ayında Nişâbur’da vefat etmiş ve Nasrâbâd Kabristanı’na defnedilmiştir.⁷⁸

En meşhur eseri, hocalarından semâ yoluyla rivayet ettiğini belirttiği ve Sahih-i Müslim olarak bilinen *el-Câmiu's-Sahîh'dir*.⁷⁹ Kur’ân-ı Kerîm’den sonra en güvenilir iki kaynaktan biri olarak kabul edilmiş ve Sahîh-i Buhârî ile birlikte “*Sahîhayn*” diye anılmıştır.

⁷⁵ M. Yaşar Kandemir, “el-Câmiu's-Sahîh”, *DİA*, İstanbul 1993, c. 7, s. 114.

⁷⁶ Abdurrahman Kurt, *Sahih-i Müslim Mukaddimesinin Hadis İlmî Açısından Değerlendirilmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş 2013, s. 7.

⁷⁷ M. Yaşar Kandemir, “Müslim b. Haccâc”, *DİA*, İstanbul 2006, c. 32, s. 93.

⁷⁸ Kandemir, a.g.md., c. 32, s. 93.

⁷⁹ Müslim, on beş yıllık titiz bir çalışmanın ürünü olan ve üç yüz bin hadisin içinden seçerek hazırladığı *el-Câmiu's-Sahîh*’ini Ebû Zûr’a er-Râzî’ye sunmuş, onun kusur bulduğu rivayetlerin tümünü eserinden çıkartmıştır. Kandemir, “el-Câmiu's-Sahîh”, c. 7, s. 124.

Buhârî bahsinde de belirttiğimiz gibi; Müellifimiz Abdülbâki Ârif Efendi, eserindeki hadislerin rivayetlerini verirken; “İmam Ahmed, İmam Buhari ve **Müslim** tahkik etmişlerdir” diyerek diğer muhaddislerle birlikte Müslim’i de kaynak olarak göstermiştir.

EBÛ DÂVÛD

Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş’as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî (ö. H. 275/M. 889). H. 202’de yılında, İran ile Afganistan arasında bir sınır bölgesi olan Sicistan’da doğduğu için Sicistânî olarak anılmıştır. Vakıflar kurmuş olan varlıklı bir aileden gelen Ebû Dâvûd, ilk eğitimini Sicistan’da aldıktan sonra, on sekiz yaşına geldiğinde ilim yolculuklarına çıkmıştır. Bağdat ve Basra’ya giderek orada uzun bir süre kalan Ebû Dâvûd, Müslim b. İbrâhim el-Ezdî ve Ebü’l-Velîd et-Tayâlisî gibi muhaddislerden hadis eğitimi almıştır. Dönemin ilim merkezlerini dolaşarak, aralarında Buhârî ve Müslim’e ders vermiş muhaddislerin de olduğu birçok âlimden ders aldıktan sonra Tarsus’ta yirmi yıl kalmıştır. Seyahatlerinde yanında götürüp erken yaşta hadis öğrettiği oğlu Abdullâh başta gelmek üzere; Ebû İsâ et-Tirmizî, Nesâî, İsferyânî ve Muhammed b. Ahmed el-Lü’lû gibi muhaddisler yetiştiren Ebû Dâvûd, H. 275 yılında Basra’da vefat etmiş ve Süfyân es-Sevrî’nin yanına defnedilmiştir.⁸⁰

En meşhur eseri, halk arasında “Kütüb-i Sitte” olarak anılan altı sahih hadis kitabından biri olan *es-Sünen*’dir.⁸¹ Siyer-i Nebî’de ayrıca, eserin bir muhtasârı da kaynak olarak verilmiştir. Müellif Ârif Efendi bu kaynağı şöyle zikretmektedir: “Hâfız Ebû Muhammed Münzeri’nin Sünen-i Ebû Davud muhtasârında ve Hâfız İbn-i Hacer Heytemî Şerh-i Hemziyye’de, Halîme’nin eşi Hâris’in ve çocuklarının İslam’ı kabul ettikleri görüşü zikredilmiştir.”

HÂRİS b. EBÛ ÜSÂME

Ebû Muhammed el-Hâris b. Muhammed b. Dâhir (Ebî Üsâme) et-Temîmî (ö. H. 282/M. 895). H. 186 yılında Bağdat’ta doğduğu rivâyet edilmektedir. Daha küçük yaşlarda iken Bağdat’ta ilim tahsil etmeye başlamış Basra, Mekke ve Medine gibi ilim merkezlerini ziyaret etmiştir.

⁸⁰ M. Yaşar Kandemir, “Ebû Dâvûd es-Sicistânî”, *DİA*, İstanbul 1994, c. 10, s. 120.

⁸¹ Ebû Dâvûd’un, hayatı boyunca yazmış olduğu beş yüz bin hadis arasında senesinde bir kopukluk bulunmayan ve sika râvilerden alınan, güvenilirliği hakkında ittifak edilmiş dört bin sekiz yüz hadisi topladığı eseridir. Ebû Dâvûd, çalışmasını tamamladıktan sonra, hocası Ahmed b. Hanbel’e sunarak onun da takdirini kazandığı eserin daha sonra birçok şerhi ve muhtasârı yapılmıştır. M. Yaşar Kandemir, “es-Sünen”, *DİA*, İstanbul 2010, c. 38, s. 145.

Hadis aldığı âlimler arasında, Yezîd b. Hârûn, Abdullâh b. Zübeyr el-Humeydî, Ebû Hayseme Züheyr b. Har ve Ali b. Câd, Ali b. Medîni gibi isimler zikredilmektedir. Kendisinden hadis rivâyet edenler arasında ise; Muhammed b. Cerîr et-Taberî, İbn-i Ebû'd-Dünyâ, Ebû Bekir el-Mukrî İbrâhim el-Harbî gibi isimler bulunmaktadır.

Hadis otoriteleri tarafından sîka kabul edilmesinin yanında, çok fakir olduğundan dolayı rivayet karşılığında ücret aldığı için muhaddisler tarafından da tenkide uğramıştır. Oysa o kadar fakirdi ki, öldüğünde kefensiz kalma endişesiyle kefenini otuz yıldır hazır tuttuğunu söylemiştir. Vefat tarihi olarak, H. 279-282 yılları kaydedilmektedir.⁸²

Ebû Üsâme'nin *el-Müsned* isimli eserinin çok az bir kısmı günümüze ulaşmıştır. Eseri önemli kılan en önemli özelliği, onun ilk hadis kitaplarından biri olmasıdır. Ebû Üsâme'nin zevâidleri⁸³ ancak kendinden sonraki âlimlerin zevâid kitapları yoluyla günümüze intikal edebilmiştir.

Müellif Ârif Efendi Siyerinde, Hz. Âişe'den rivâyet ettiği bir hadisin kaynağını zikrederken; “*Müsnedi Ebû Dâvud*'da, *Müsned-i Ebû Üsâme*'de, *Delâil-i Beyhâkî*'de, *Delâil-i Ebû Nuaym*'da; Âişe-i Sıddıka radiyallâhu anhâ rivâyeti ile” diyerek Ebû Üsâme'nin *Müsnedi*'ne de işaret etmektedir.

TABERÂNÎ

Ebû'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî (ö. H. 360/M. 971). H. 260 yılında Akkâ'da doğmuş olmasına rağmen, küçük yaşlarda ilim tahsili amacıyla Taberiye'ye gittiği için Taberânî adıyla meşhur olmuştur. Babasının da hadisle ilgilenmesinin etkisiyle on üç yaşındayken Taberiye'de hadis derslerine başlamıştır. Hadis tahsili maksadıyla yaklaşık yirmi beş yıl boyunca Remle, Humus, Halep, Bağdat, Basra, Tarsus, Dımaşk, Kûfe, Kudüs, Mısır, İsfahan, Mekke, Medine ve Yemen gibi dönemin ilim merkezlerini dolaşarak buralardaki âlimlerden istifâde etmiştir. İlim yolculukları esnâsında birçok râvîden hadis rivayet eden Taberânî, Nesâî, Hâşim b. Mersed et-Taberânî, Ebû Zür'a ed-Dımaşkî, Ebû Avâne el-İsferâyînî ve Ebû Ya'lâ el-Mevsilî başta olmak üzere iki bin hocadan istifade ettiğini söylemektedir. Onun en

⁸² Ahmet Yücel, “Hâris b. Ebû Üsâme”, *DİA*, İstanbul 1997, c. 16, s. 195.

⁸³ “Fazlalık, ziyade, ilâve” anlamlarındaki zâide kelimesinin çoğulu olan zevâid kelimesi hadis ıstılahında, hadisleri konularına göre bir araya getiren eserleri ifade eder. Zevâid kitaplarının amaçları hadislerin eserlerde ayrı ayrı tekrarlanmasını önlemektir. Abdullah Karahan, “Zevâid”, *DİA*, İstanbul 2013, c. 44, s. 303.

tanınmış talebeleri arasında ise Ebû Nuaym el-İsfahânî, İbn-i Merdûye Abdullâh İbn-i Mende ve İbn-i Fâris bulunmaktadır. Taberânî H. 360 yılında vefat etmiştir.⁸⁴

Müellif Ârif Efendi Siyerinde; “Resûlullâh’ın Ecdâdının Dünya Sahnesini Süslendirmesi” ve “Abdumuttalib’in özel şahsiyetle ilgili bilgilerinin tamamı” gibi meseleler hakkındaki rivâyetleri naklederken, Taberânî’yi kaynak göstermiş ancak eser adı zikretmemiştir.

İBN-İ MENDE

Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk b. Muhammed el-İsfahânî (ö. H. 395/M. 1005). H. 310 veya 311 yıllarında İsfahan’da doğduğu rivâyet edilmektedir. Dedelerinin adına nisbetle İbn-i Mende diye anılmıştır. İbn-i Mende, daha küçük yaşlarda babasından ve babasının amcası Abdurrahman b. Yahyâ b. Mende’den ilim tahsil etmiş, ardından İbn-i Ebû Hüreyre gibi âlimlerden hadis dersleri almıştır. Daha sonra ilim yolculuğuna çıkan İbn-i Mende, Nîşâbur’a giderek orada bulunan İbnü’l-Ahrem, Ebü’l-Abbas el-Esam ve Ali b. İbrâhim el-Kattân gibi muhaddislerden istifade etmiştir. Kırk yıl süren İlim yolculuklarında Buhara, Bağdat, Mekke ve Medine, Mısır, Dimaşk ve Serahs’ta bulunan muhaddislerden hadis öğrenmiştir.

Bu zaman zarfında Ebû Saîd İbnü’l-A’râbî, Medine’de Ca’fer b. Muhammed b. Mûsâ el-Alevî, Abdullâh b. Muhammed b. Hanbel, Osman b. Muhammed es-Semerkindî gibi âlimlerden istifade etmiştir. Kendisinden hadis rivâyet edenler arasında, Ebû Nuaym el-İsfahânî Hâkim en-Nisâbûrî, İbn-i Mencûye ve Temmâm er-Râzî gibi muhaddislerin dışında, oğulları ve hocası Ebü’s-Şeyh’de bulunmaktadır. Hadis öğrenmek için yolculuk yapanların sonuncusu olarak anılan İbn-i Mende, H. 395 yılında İsfahan’da vefat etmiştir.⁸⁵

Abdülbâki Ârif Efendi, “Varaka Hakkındaki Haberler” kısmında; “İbn-i Mende’nin Varaka’yı sahabeden saydığı da *İnsânu’l Uyûn*’da geçmektedir” diyerek İbn-i Mende’yi kaynak göstermektedir. Dolaylı yoldan kaynak gösterdiği için eser adı vermemiştir ancak söz konusu eserin İbn-i Mende’nin; “*Delâ’ilü’n-Nübüvve*”si olduğu kuvvetle muhtemeldir.

⁸⁴ Mehmet Görmez, “Taberânî”, *DİA*, İstanbul 2010, c. 39, s. 310.

⁸⁵ Hayseme b. Süleyman Ebû Saîd İbnü’l-Arâbî ve Heysem b. Küleyb’in her birinden bin cüz olmak üzere hadis yazdığı oğlu tarafından rivayet edilen İbn-i Mende, zamanın en çok hadis bilen âlimi olarak tanınmıştır. Yetmiş yaşını geçene kadar hadis öğrenmeye devam etmiş ancak bu yaştan sonra ilim yolculuklarını sonlandırıp memleketine dönmüştür. M. Yaşar Kandemir, “İbn Mende, Ebû Abdullâh”, *DİA*, İstanbul 1999, c. 20, s. 177.

BERKÂNÎ

Ebû Bekr Ahmed b. Muhammed b. Ahmed el-Hârizmî el-Berkânî (ö. H. 425/M. 1034). H. 336 (M. 948) yılında Hârizm'in Berkan kasabasında doğduğu için bu isimle meşhur olmuştur. Küçük yaşta yaşadığı bölgenin âlimlerinden ders almaya başlayarak ilim hayatına başladı. Başlangıçta fıkıh ilmine ilgi duymuş ancak daha sonra hadis ilmine yönelmiştir. Başta Bağdat olmak üzere, Nişâbur, Merv, Cürcân, Herat, Dimaşk ve Mısır gibi dönemin ilim ve kültür merkezlerine giderek ilim tahsil etmiştir.

Takvâsı ve ibadete düşkünlüğü ile de meşhur olan Berkânî'nin, vefat etmeden birkaç gün önce, Receb ayında ölmek için Allah'a dua ettiği rivayet edilir. Duâsı kabul görmüş olmalıdır ki, H. 425 yılına tekâbül eden Recep ayının ilk günü Bağdat'ta Hakkın rahmetine kavuşmuştur. Cenazesine kalabalık bir cemaat iştirak etmiş ve Mansûr Camii'nde kılınan cenaze namazından sonra caminin yakınındaki mezarlığa defnedilmiştir.⁸⁶ Sahîh-i Buhârî ile Sahîh-i Müslim'deki hadisleri birleştirerek kaleme aldığı, *Müsnedü'l-Hârizmî* diye bilinen *el-Müsned*'i en meşhur eseridir.⁸⁷ Ârif Efendi'nin eser adı belirtmeden yalnızca müellif adı zikrederek atıfta bulunduğu eserin, *el-Cem beyne's-Sahîhayn* türündeki bu eser olması kuvvetli bir ihtimaldir.

Müellif Ârif Efendi, Şakk-ı Sadr'ın kaç kez vuku bulduğu hakkındaki rivâyetlerden bahsederken Berkânî'yi şu şekilde kaynak göstermiştir: “(Şakk-ı Sadr) Dördüncü defa ise; İsrâ gecesinde vukû bulmuştur. Bu konuyla ilgili Müslim ve Berkânî, Hz. Enes'ten bir rivayet nakletmişlerdir.”

SA'LEBÎ

Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-Sa'lebî en-Nişâburî (ö. H. 427/M. 1035). Doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte, H. 4. asrın ortalarında Nişabur'da doğduğu tahmin edilmektedir. Doğduğu yere nisbetle, Nişâburî de denilmiştir. Sa'lebî ya da Seâlibî lakabıyla meşhur olmuştur ancak talebesi Vâhidî, bütün eserlerinde hocasından nakilde bulunurken “Ebû İshâk” künyesini zikretmiş ve bu künyeyle sadece onu kastetmiştir.⁸⁸

⁸⁶ Emin Âşıkutlu, “Berkânî”, *DİA*, İstanbul 1992, c. 5, s. 505.

⁸⁷ Berkânî, bazı meşhur muhaddislerin rivayet ettiği hadisleri de derlemiştir. Hadislerini ayrı ayrı derlediği bazı muhaddisler; Süfyân es-Sevrî, Ubeydullah b. Ömer, Eyyûb es-Sahtiyânî, Abdülmelik b. Umeyr, Şu'be b. Haccâc'dır. Bunun yanında Fıkıh sahasında eserleri bulunduğu hakkında rivayetler de mevcuttur. Emin Âşıkutlu, a.g.md., a.g.e., c. 5, s. 506.

⁸⁸ Hasan Hüseyin Yeşil, *Ebû İshâk Es-Sa'lebî Ve İshârî Tefsir*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır 2019, s. 4.

Sa'lebî yetenekli bir müfessir oluşunun yanında hadis, fıkıh ve kıraat konularında da büyük bir âlim ve meşhûr bir vâizdir. Talebesi Vâhidî ve hocası İbn-i Habîb ile birlikte, Nîşâbur tefsir ekolünün en önemli temsilcilerindendir. Müfessir ve hâfız gibi sıfatlara sahip olması ve tefsir alanında kayda değer bir eser te'lif etmesi onun Kur'an ilimlerindeki istidâtını göstermektedir. Dinine bağlı bir kişiliği olan Sa'lebî, H. 427 yılında vefat etmiştir. Bilinen en önemli eseri; *el-Keşf ve'l-Beyân*'dır. Tam adı *el-Keşf ve'l-Beyân an Tefsîri'l-Kur'ân* olan eser, *et-Tefsîrû'l-Kebîr*, *Tefsîrû's-Sa'lebî* olarak da bilinmektedir.⁸⁹

Müellif Ârif Efendi, Hz. Hatice'nin islâmı konusundaki rivâyetleri naklederken eser adı zikretmemiş ancak şu sözleriyle Sâ'lebî'nin tefsirine işaret etmiştir: "Cumhur-u ehli siyer, erkekler ve kadınlar arasında İslam'ı ilk kabul eden kişinin Hz. Hatice (r.a) olduğu konusunda müttefiktirler. Büyük müfessirlerden İmam-ı Sâlebî de bu görüşün doğru olduğunu söyler."

EBÛ NUAYM

Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî (ö. H. 430/M. 1038). H. 336 yılında İsfahan'da doğduğu bilinmektedir. Farisî bir aileye mensup olan Ebû Nuaym'ın dedelerinden Muhammed b. Yûsuf b. Ma'dân, İsfahan'da zühd mektebi olan tanınmış sûfilerdendi. Babası da hadis toplamak için seyahatler yapan bir hadis hâfızı idi. Böyle bir ilim çevresinde yetişmiş olan Ebû Nuaym, daha küçük yaşta İsfahan'ın meşhur hadis âlimlerinden ders almaya başlamıştır. H. 356'da çıktığı ilim yolculuğunda Bağdat, Basra, Kûfe, Tüster, Mekke gibi ilim merkezlerine gitmiş, buralarda bulunan hadis âlimlerinden rivayette bulunmuştur. Aynı zamanda Taberânî, Ebû Bekir el-Katî ve Ebû Bekir el-Ciâbî gibi muhaddislerden de istifade etmiştir. Kaynakların, meşhur bir muhaddis ve tarihçi olduğu konusunda ittifak halinde oldukları Ebû Nuaym, H. 430 yılında İsfahan'da vefat etmiştir.⁹⁰

Birçok konuda eser te'lif eden⁹¹ müellifin, siyer alanında yazdığı en meşhur kitabı *Delâilü'n-Nübüvve*'dir.⁹²

⁸⁹ M. Suat Mertoğlu, "Sa'lebî", *DİA*, İstanbul 2009, c. 36, s. 29.

⁹⁰ Osman Türer, "Ebû Nuaym El-İsfahânî", *DİA*, İstanbul 1994, c. 10, s. 202.

⁹¹ İlme vakfettiği uzun yaşamı boyunca, rivâyet ettiği hadislerin âli isnâdına sahip olması nedeniyle, dönemin muhaddisleri İsfahan'a gelerek ondan hadis öğrenmişlerdir. Hocalarından dinlediği hadisleri, *Mu'cemü's-Şüyûh* ismini verdiği eserinde bir araya getirmiştir. Türer, a.g.md., c. 10, s. 203.

⁹² Hz. Muhammed'in (s.a.v.) nübüvvetini ispat etmek amacıyla yazılmış ve nübüvvet delil olarak gösterilen olağanüstü hâdiselerle ilgili rivayetleri bir araya getirmiştir. Eser ilk defa H. 1320 yılında

Siyer-i Nebî'de, kaynak olarak gösterilen eser de budur. Müellif Ârif Efendi Şakk-ı Sadr'ın kaç kez vukû bulduğu hakkındaki rivâyetlere yer verdiği kısımda, Hz. Aişe'den rivâyet edilen bir hadisi zikrederken *Delâilü'n-Nübüvve*'ye atıfta bulunmuştur.

BEYHAKÎ

Ebü Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Beyhakî (ö. H.458/M.1066). H. 384 yılında Nîşâbur'a bağlı Beyhak bölgesindeki Hüsrevcird adlı köyde doğmuş olduğu bilinmektedir. Bu sebeple doğduğu köye nisbetle, Hüsrevcirdî diye de anılmaktadır. Beyhak'ta büyüyen ve ilk tahsilini burada yapan Beyhakî, on beş yaşlarında hadis daha sonrasında fıkıh derslerine başlamıştır. Ebü'l-Feth Nâsır b. Muhammed el-Mervezî'den fıkıh dersleri aldıktan sonra, ilim yolculuğuna çıkarak; İsfahan, Nîşâbur, İsferyin, Kûfe, Rey, Mekke, Hemedan, Bağdat gibi ilim merkezlerindeki âlimlerin dersleri almış ancak hadisi diğer islâmî ilimlere tercih ettiği için sadece hadisle meşgul olmuştur. Beyhakî'nin tanınmış talebeleri arasında Şeyhü'l-kudât İbnü'l-Beyhakî diye bilinen oğlu İsmâil b. Ahmed başta gelmek üzere; Furâvî, Zâhir b. Tâhir, Ebü'l-Meâlî Muhammed b. İsmâil el-Fârisî ve Hafizu'l-Beyhakî diye anılan torunu Ubeydullah b. Muhammed sayılabilir. Bin cüze ulaşan eserlerinin hacmiyle seleflerini geçen, hadis ve fıkıhtaki üstün mevkiisi otoriteler tarafından övülen Beyhakî hakkında Zehebî der ki: “Şâyet kendi adına bir mezhep kurup ictihad etseydi, bunu mükemmel bir şekilde başarabilirdi.”⁹³

H. 458 yılında Nîşâbur'da vefat eden Beyhakî'nin cenazesi, doğduğu yer olan Hüsrevcird'e nakledilerek orada defnedilmiştir.⁹⁴

En önemli eseri *Delâil-i Beyhakî* olarak da bilinen, *Delâilü'n-Nübüvve*'sidir. Tam adı *Delâ'ilü'n-Nübüvve ve Ma'rifetü Ahvâl-i Sâhibi's-Şerî'a* olan eserinde, Rasûlullah'ın nübüvvetini mucizeleriyle ispat etmeyi amaçlamıştır.⁹⁵

Beyhakî muhaddislere has metotla yazdığı eserlerinde, her rivayetin senedini zikretmiştir. *Delâilü'n-Nübüvve*'sini de bu metodla kaleme almıştır.⁹⁶

Haydarâbâd'da yayımlanmıştır. *Delâilü'n-nübüvve*'de ayrıca kelâm konularına da yer verilmiştir. Türer, a.g.md., c. 10, s. 203.

⁹³ Beyhakî'nin H. 406 yılından itibaren telif etmeye başladığı eserleri Hadis ilminde devrinin otoritesi olmuştur. Aynı zamanda fıkıh ve usûl-i fıkıh alanlarında da zamanın otoritelerinden biri olan Beyhakî, mensubu olduğu Şâfi fikhının üstünlüğünü savunarak değerli eserler vermiştir. Hatta Beyhakî'nin bu alandaki eserleri sayesinde Şâfi fikhı daha geniş bir coğrafyada yayılma imkânına sahip olmuştur. M. Yaşar Kandemir, “Beyhakî, Ahmed b. Hüseyin”, *DİA*, İstanbul 1992, c. 6, s. 58.

⁹⁴ Kandemir, a.g.md., c. 6, s. 59.

⁹⁵ Yusuf Şevki Yavuz, “Delâilü'n-Nübüvve”, *DİA*, İstanbul 1994, c. 9, s. 117.

⁹⁶ *Delâilü'n-Nübüvve*; girişten sonra on bir bölümden oluşmakta olan eser bablar şeklinde düzenlenmiştir. Eserin giriş kısmında bütün peygamberlerin nübüvvetinin ancak mucizelerle ispat edilebileceğine işaret

Müellif Ârif Efendi Siyerinde, Kâbe'nin binâ edilmesi konusunu anlatırken bu eseri kaynak göstermiştir. Siyer-i Nebî'de bahsi geçen cümle şu şekildedir: “(Kâbe’yi) Hz. Âdemin ilk defa bina ettiği rivâyetinin daha meşhur olduğunu söyleyerek, *Delâil-i Beyhaki*’de Abdullâh b. Amr yoluyla Hz. Peygamber’den rivayet edilmiştir ki” diyerek hadis-i şerif zikredilmiştir.

HATÎB el-BAĞDÂDÎ

Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit el-Bağdâdî (ö. H. 463/M. 1071). H. 392’de Mekke-Medine yolu üzerinde bulunan Guzeyye kasabasında doğmuş olduğu bilinmektedir. Soy, Kûfe taraflarında oturan bir Arap aşiretine dayanmaktadır. Hatîb lakabının Bağdad’ın güneybatısında Derzicân köyünde yirmi yıl hatiplik yapan babasından geldiği rivayetleriyle birlikte, kendisinin de Hatîblik yapmasından dolayı Hatîb diye anıldığı söylenmektedir. İlk eğitimini babasının yönlendirmesiyle, hadis ilmiyle de meşgul olan Hilâl b. Abdullâh et-Tîbî’den aldıktan sonra, hocasının hadis ve fıkha yönlendirmesi sayesinde on bir yaşında iken Ahmed el-Bağdâdî’den hadis dersleri almaya başlamıştır. Bunun nedeninin, o dönemde hadis öğrenilmeden fıkıh tahsiline başlanamadığından kaynaklandığı ileri sürülmüştür. Hatîb, Bağdat’taki diğer muhaddis ve fakihlerden de bir müddet ders aldıktan sonra, yirmi yaşlarında iken Basra’ya ve Kûfe’ye gitmiştir. Hadisi kendisine sevdiren hocası Berkânî’nin tavsiyesiyle yirmi üç yaşlarında iken İsfahan, Hemedan, Rey ve Nîşâbur’a gitmiştir. En meşhur talebeleri arasında ise İbn-i Hazm’ın da talebesi olan Muhammed b. Fütûh el-Humeydî, Mübârek b. Abdülcebbâr el-Bağdâdî, Ebû Bekir Muhammed b. Abdülbâkî el-Ensârî en-Nasrî, Ebü’l-Hüseyn ibnü’t-Tuyûrî gibi isimler zikredilebilir. H. 463 yılının Zilhicce ayında, Bağdat’taki evinde vefat etmiş, cenaze namazını hocası İbnü’l-Mühtedî Billâh kıldırılmış ve vasiyeti üzerine Bişr el-Hâfi’nin kabrinin yanına defnedilmiştir.⁹⁷

Hatîb el-Bağdâdî, eğitimini tamamladıktan sonra, yirmi yılı aşkın bir zamanı en önemli eseri olan *Târîhu Bağdâd*’ı yazmaya ayırmıştır. Tam adı, *Târîhu Bağdâd ev Medîneti’s-Selâm* olan eser, müellifin en tanınmış eseridir. Otuz yaşında yazmaya başladığı eseri H. 444 yılında ancak yirmi yıl sonra tamamlamıştır.⁹⁸

edildikten sonra, Kur’an’ın i’câz yönüyle diğer mucizelerden daha üstün bir delil olduğu belirtilmiş, Rasûlullah’ın en büyük mucizesinin Kur’ân-ı Kerim olduğu ifade edilmiştir. Beyhaki’nin, Hz. Muhammed’in diğer insanlardan farklı taraflarını, peygamberliğini belirten özelliklerini ve mucizelerini sahih rivayetlere dayanarak derlediği meşhur bir eseridir. Yavuz, a.g.md., c. 9, s. 118.

⁹⁷ M. Yaşar Kandemir, “Hatîb El-Bağdâdî”, *DİA*, İstanbul 1997, c. 16, s. 454.

⁹⁸ Casim Avcı, “Târîhu Bağdâd”, *DİA*, İstanbul 2011, c. 40, s. 88.

Abdülbâki Ârif Efendi, hadis hâfızı olması sebebiyle birçok yerde Hatîb el-Bağdâdî'yi kaynak göstererek rivâyette bulunmuş ancak eser adı zikretmemiştir.

ZEMAHŞERÎ

Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî (ö. 538/1144). H. 467 yılında Hârizm bölgesinde Türkmenistan'da bulunan Zemahşer'de doğduğu için Zemahşerî nisbesiyle anılmıştır. Yaşadığı dönemde Hârizm'in bir ilim ve kültür merkezi olmasına rağmen gerek bacağı takma olduğu için, gerekse ailesinin geçim sıkıntısı çekmesi yüzünden babası Zemahşerî'yi terzilik mesleğine vermiş ancak ilim tahsili için ısrar etmesi nedeniyle onu medreseye göndermiştir. Başta Hârizm, Buhara ve Bağdat olmak üzere Mekke, Medine ve Arap yarımadasında birçok âlimin derslerine katılmış kelâm, tefsir, hadis, fıkıh, nahiv ve edebî ilimleri tahsil etmiştir. Bilhassa Arap dili konusunda otorite kabul edilen Zemahşerî pek çok öğrenci yetiştirmiştir. Zemahşerî'nin hadis ilmini Hârizm'de ihya eden ilk kişi olduğu, Irak'tan getirttiği hadis kitaplarını insanlara okuttuğu ve hadis ilminin o bölgede bu sayede yayıldığı rivâyet edilmektedir. Zemahşerî, kırk beş yaşına kadarki hayatında, devlet adamlarını medheden şiirler yazarak şöhret peşinde koşan bir şahsiyet iken, şiddetli bir hastalığa yakalandığı bir sırada gördüğü rüyadan etkilenerek kalan ömrünü mütevazı bir âlim olarak geçirmiş ve H. 538'de Cürcâniye'de vefat etmiştir.⁹⁹

Zemahşerî, daha çok *El-Keşşâf* isimli tefsiriyle tanınmıştır. Eserin tam ismi *el-Keşşâf an Hakâiki Gavâmîzi't-Tenzil ve Uyûni'l-Ekâvil fi Vücûhi't-Te'vil*'dir.¹⁰⁰

Müellif Ârif Efendi'nin siyer-i Nebîsinde zikrettiği eser de budur. Ârif Efendi Siyer-i Nebî'nin sonlarında ruhun mahiyetinden bahsederken; meşhur tefsir kitabı olan *Keşşâf*'da: 'Çoğu âlimlere göre, ruhtan kastedilen, hayavan (canlıların) ruhudur.' diye geçmektedir" der ve müellif adı zikretmeksizin eser adını zikreder.

İBN-İ ASÂKİR

Müellif Ârif Efendi Siyer-i Nebî'sinde İbn-i Asâkir ismini birkaç yerde zikretmiştir ancak bu isimle meşhur olan baba-oğul iki âlimden hangisini kastettiğini belirtmemiştir. Hangisine atıf yapıldığı anlaşılmadığı için burada iki müellif hakkında da bilgi verilecektir.

⁹⁹ Mustafa Öztürk-M. Suat Mertoğlu, "Zemahşerî". *DİA*, İstanbul 2013, c. 44, s. 236.

¹⁰⁰ Ali Özek, "el-Keşşâf", *DİA*, Ankara 2002, c. 25, s. 329.

İlki, Ebü'l-Kâsım Alî b. el-Hasen b. Hibetillâh b. Abdillâh b. Hüseyin ed-Dımaşkî eş-Şâfiî (H. ö. 571/M. 1176)'dir. H. 499 Dımaşk'ta doğduğu bilinen İbn-i Asâkir'in hem babası hem de annesi ilim ve marifetiyle meşhur olan bir ailedendir. Ebü'l-Kâsım'dan önce âilesinde İbn-i Asâkir lakabıyla anılan kimse olmadığı için neden bu isimle anıldığı bilinmemektedir. İlk eğitimini ailesinden alan İbn-i Asâkir, dedesinden Arap dili ve belâğâtı derslerini öğrendikten sonra bir süre hadis tahsil etmiş, ardından da Dımaşk kadılığı yapan dayılarından ve Ebü'l-Hasan Ali es-Sülemî'den fıkıh dersleri almıştır. Pek çok yere ilmî seyahatte bulunan ve son ilmî yolculuğunu Horasan bölgesine yapan İbn-i Asâkir'in, bu seyahatlerde bin üç yüzü erkek, sekseni kadın birçok âlimden hadis aldığı rivâyet edilmektedir. Nûreddîn Mahmud Zengî'nin Dımaşk'ta yaptırdığı Dârü'l-hadîsi'n-Nûriyye'de ders vermeye başlamış ve vefatına kadar bu görevi sürdürmüştür. Selâhaddîn-i Eyyübî Dımaşk'a girdikten kısa bir süre sonra H. 571 yılında vefat etmiş ve cenaze namazını eş-Şeyh Kutbu'd-dîn en-Nişâburî kıldırmıştır. Sultan Selâhaddîn'in de hazır bulunduğu namazın ardından Bâbüssağîr Mezarlığı'nda bulunan babasının kabri yanına defnedilmiştir.¹⁰¹

Diğeri, Ebü Muhammed Bahâüddîn el-Kâsım b. Alî b. el-Hasen ed-Dımaşkî (ö. H. 600/M. 1203)'dir. H. 527 yılında Dımaşk'ta doğmuş olan İbn-i Asâkir, aynen babası gibi İbn-i Asâkir adıyla meşhur olmuştur. Aileden âlim bir çevrede yetiştiği için ilk eğitimini dedelerinden, amcasından ve babasından aldıktan sonra babasının hocalarından da ders almıştır. Ders aldığı diğer hocalar arasında Nasrullah b. Muhammed el-Missîsî, Ebu Sa'd b. Semmân Cemalülislam ve Ebu'l-Hasan Ali b. Müsellem es-Sülemî gibi âlimler bulunmaktadır. Babasından çok istifade eden ve onun eserlerinin te'lifine yardım eden İbn-i Asâkir, babasının "*Târihu Medinet-i Dımaşk*" isimli eserini iki kez temize çekmiştir. Sîka bir muhaddis ve iyi bir tarihçi olarak meşhur olan Ebu Muhammed İbn-i Asâkir, Şam'daki Emeviyye Camii'nde bir müddet hadis okuttuktan sonra, babası vefat edince onun yerine, Dârü'l Hadîs en-Nûriyye'ye müderris olarak atanmış ve vefatına kadar bu görevi sürdürmüştür. Son derecede takva sahibi olan muhaddis, H. 600 yılında

¹⁰¹ Eğitim ve öğretim hayatında büyük rolü olan Emeviyye Camii'nde kurulan her ders halkasına devam eden ve buraya dışarıdan gelen âlimlerden de faydalanan İbn-i Asâkir, şöhreti çevresinde yayılmaya başladıktan sonra ilim öğrenmek amacıyla Bağdat'a ve Hicaz'a gitmiştir. Oradan Mekke ve Medine'de hacc için gelen âlimlerden istifade ettikten sonra h. 525 yılında Dımaşk'a geri dönerek evlenmiştir. İki yıl sonra da kendisi gibi bir muhaddis ve tarihçi olan oğlu Kâsım dünyaya gelmiştir. Mustafa Sabri Küçükaşçı, Cengiz Tomar, "İbn Asâkir, Ebü'l-Kâsım", *DİA*, İstanbul 1999, c. 19, s. 322; Abdulvahap Aksoy, *İbn Asâkir'in Hayatı Ve Tarihi Medineti Dımaşk Adlı Eserinde Hadis Kullanma Yöntemi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 20, Şırnak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şırnak-2018.

Dımaşk'ta vefat etmiş ve Babü's-Sağır kabristanında medfûn olan babasının yanına defnedilmiştir.¹⁰²

Ârif Efendi, Siyer-i Nebî'sinde Peygamber efendimizin doğduğu zaman hakkındaki rivayetleri naklederken İbn-i Âsâkir'i şu şekilde kaynak göstermektedir:

“Süheylî, elli gün ve İbn-i Âsâkir Ebû Cafer-î Bakırdan rivayetle, elli beş gün sonra vukû bulduğunu beyân etmişlerdir.”

Yine aynı konudan bahsederken; “(Rasûlullah'ın) gecenin yarısından sonra veya sabahın erken vaktinde doğduğuna dair rivayetlerin her biri bir âlime nisbet edilir. İbn-i Âsâkir'in görüşüne göre onun velâdeti güneşin doğuşuna müsâdiftir. İki güneş aynı zamanda yer ve göğü aydınlatmıştır” diyerek İbn-i Âsâkir'e atıfta bulunmaktadır.

SÜHEYLÎ

Ebü'l-Kâsım Abdurrahmân b. Abdillâh b. Ahmed el-Hasamî es-Süheylî el-Mâlekî (ö. H. 581/M. 1185). H. 508'de doğduğu bilinmektedir. Künyesi Ebü'l-Hasan ve Ebû Zeyd olduğu halde, Endülüs'ün güneyindeki Mâleka'ya bağlı Süheyl denilen yerde doğduğu için Süheylî adıyla tanınmıştır. Soyu Ashab-ı Kirama dayanmaktadır. Ataları Suriye ya da Filistin'den göç ederek Endülüs'e yerleşmiştir. İlim ve hitabette tanınmış bir aileye mensup olan Süheylî, ilk eğitimini aile çevresinden almıştır. Çünkü büyük dedesi Ebu'l-Hasan Asbağ bin Hüseyin meşhur kadılardan idi. Hadis, fıkıh, kıraat ve nahiv derslerinin tümünde Mâleka'da bulunan hocalarından ilim tahsil etmiştir. Birçok âlimin yetişmesine katkıda bulunan Süheylî'nin en meşhur öğrencileri arasında ondan hadis ilmi yanında *Ravzü'l Ünüf*'ü de okuyan Muhyiddîn ibnü'l-Arabî bulunmaktadır. Ömrünün sonlarına doğru görme yeteneği iyice zayıflayan Süheylî, H. 581 yılının Şâban ayında Merakeş'te vefat etmiş ve Cebbânetüşşüyûh isimli mezarlığa defnedilmiştir. Birçok âlim ve sûfînin kabirlerinin bulunduğu bu mezarlık daha sonra bir ziyaretgâh haline gelmiştir.¹⁰³

En önemli eseri *Ravzü'l-Ünüf*'dür. Eser o kadar şöhret bulmuştur ki, Süheylî bu eser ile tanınmıştır. Eserin tam adı, “*Ravzü'l-Ünüf fi Şerhi's-Sîreti'n-Nebeviyye Li'bni Hişâm*”dır.¹⁰⁴ Müellif Ârif Efendi'nin, Siyeri Nebî'sinde zikrettiği kaynak da budur.

¹⁰² Kemal Sandıkçı, “İbn Asâkir, Ebû Muhammed”, *DİA*, İstanbul 1999, c. 19, s. 320.

¹⁰³ Mustafa Sabri Küçükaşcı, “Süheylî, Abdurrahman b. Abdullah”, *DİA*, İstanbul 2010, c. 38, s. 31.

¹⁰⁴ *Ravzü'l-Ünüf*; İbn-i Hişâm'ın Sîreti'n-Nebi'sine yazılan şerhler içinde en kapsamlı olanıdır. Süheylî *Ravzü'l-Ünüf*'ü yazarken, daha önce İslâm dünyasında siyer alanında yapılan bütün çalışmalardan faydalanmıştır. İlk defa Kahire'de basılan *Ravzü'l-Ünüf*'ün çok sayıda şerh, hâşiye ve muhtasarı bulunmaktadır. Küçükaşcı, a.g.md., c. 38, s. 31.

Abdülbâki Ârif Efendi; Nübüvvet vaktinin belirlenmesi, Şakk-ı Sadr, Hâris'in İslama girmesi, Fetret Ehlinin durumu, Hilfü'l-Fudûl, Kâbe'nin onarımı, Hz. Ebû Bekir'in İslamı ve rûhun mahiyeti gibi birçok konuda eseri kaynak olarak göstermektedir.

İBNÜ'L-CEVZÎ

Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî (ö. H.597/M.1201). H. 510 yıllarında Bağdat'ta doğduğu rivâyet edilmektedir. Dedesi Câfer b. Abdullâh el-Cevzî'ye nisbet edilerek, İbnü'l-Cevzî nisbesiyle tanınmıştır. Çok küçük yaşlarda babasını kaybetmiş, amcasının himayesinde büyümüştür. Amcasının yönlendirmesiyle İbn-i Nâsır es-Selâmî'den hadis, ahlâk ve tarih ilimleri okumuş, aynı zamanda seksenden fazla âlimden de ilim tahsil etmiştir. Hocası İbnü'z-Zâgûnî vefat ettikten sonra, Mansûr Camii'nde vaazlar vermeye ve halife ile vezirlerin de bulunduğu meclislere katılmaya başlamıştır. Hac için Hicaz'a gitmek dışında Bağdat'tan ayrılmayan İbnü'l-Cevzî, H. 597 yılında vefat etmiş ve Bâbü'l-Harb Kabristan'ında Ahmed b. Hanbel'in kabrinin yanına defnedilmiştir.¹⁰⁵

Abdülbâki Ârif Efendi Siyer-i Nebi'sinde, Varaka'nın İslâmı kabul ettiğine dair görüş bildirenler arasında İbnü'l-Cevzî'nin de adını zikrederek onun *Hadâik* isimli eserini kaynak göstermiştir. Tam adı, “*el-Hadâik fi İlmi'l-Hadîs ve'z-Zühdiyyât*” olan eser, altmış dört bölümden oluşmaktadır. Muhtevâsını hadislerin oluşturduğu eserde, rivayetler senedleriyle birlikte kaydedilmiştir.¹⁰⁶

İbnü'l-Cevzî'nin kaynak gösterildiği bir diğer konu da, Hz. Ebubekir'in İslâmı kabulü konusudur. Eserde şöyle bahsedilmektedir; “İbn-i Cevzi de İslam'ı ilk kabul eden kişinin Hz. Ebû Bekir olduğu görüşünü kabul etmiştir. Bu görüşü benimsemesinin sebebi de Abdullâh b. Abbas'ın rivayetidir.”

FAHRUDDÎN er-RÂZÎ

Ebü Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî et-Taberistânî (ö. H. 606/M. 1210). Doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte, H. 543

¹⁰⁵ Oğlunu, Müstencid Billâh'ın vezirinin kızıyla evlendirerek devlet ricâliyle iyi ilişkiler kurmaya özen göstermiştir. İbnü'l-Cevzî, bu ilişkilerinden ötürü Hanbelîler'in tenkitlerine uğramıştır. Şîî bir vezirin yönetime gelmesi üzerine, yaşlılık günlerinde devlet ricâliyle arası bozulmuş, İbnü'l-Kassâb tarafından görevinden azledilerek, Vâsıt'a sürgün edilmiştir. Çoğu kitapları yakılarak, bir evde yalnız başına beş yıl ikamete mecbur tutulduktan sonra, halifenin annesinin ricasıyla sürgün cezası kaldırılmış ve Bağdat'a dönmüştür. Büyük bir kalabalık tarafından coşkuyla karşılanan İbnü'l-Cevzî ömrünün geri kalanını Bağdat'ta irşad faaliyetleriyle geçirmiştir. Yusuf Şevki Yavuz - Casim Avcı, “İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec”, *DİA*, İstanbul 1999, c. 20, s. 543.

¹⁰⁶ Yavuz - Avcı, a.g.md., c. 20, s. 547.

tarihinde Rey’de doğduğu rivayet edilmektedir. Begavî’nin yanında yetişmiş olan ve kelâm ilmiyle ilgilenen babası, Râzî’nin ilk hocasıdır. Babasının, on altı yaşında iken vefat etmesi üzerine Simnân’a gitmiş ve burada Kemâleddîn es-Simnânî’nin derslerine devam etmiştir. Daha sonra tekrar Rey’e dönerek, Mecdüddîn el-Cîlî’den felsefe ve kelâm dersleri almıştır. İbn-i Rüşd, Muhyiddîn-i Arabî, Abdülkâdir-i Geylânî gibi ünü çağları aşmış olan âlimlerle aynı dönemde yaşayan Fahrüddîn er-Râzî, yaptığı ilim yolculukları sayesinde şöhrete kavuşmuştur. Buhara, Semerkant, Tûs, Herat, Belh, Hârizm ve Hint beldelerine yaptığı seyahatlerinde; güçlü hâfızası, üstün zekâsı ve etkili hitabetiyle tanınmıştır. İran, Türkistan gibi bölgeleri dolaştıktan sonra Herat’a yerleşmiş ömrünün kalan kısmını Herat’ta geçirmiştir. Herat’ta eserlerini telif ederken bir yandan da talebe yetiştirmeye devam etmiştir. Üç yüzden fazla talebe yetiştiren Râzî, H. 606 yılında Herat’ta vefat etmiştir. Defnedildiği mekân hakkında farklı rivâyetler olmakla birlikte Herat’ta defnedildiği bilinmektedir.¹⁰⁷

Ârif Efendi eserinde fetret ehlinin kurtuluşa erip eremeyeceği hakkındaki görüşleri naklederken: “İmam Fahrüddîn Râzî’de aynı görüşe yönelip, sadece Hz. Peygamberin ebeveyninin değil, Hz. Âdem’den Hz. Peygamber’e kadar gelen tüm peygamberler ve onların dinlerini kabul eden ecdadlarının da tevhid üzerinde olduğunu dile getirmiştir” diyerek, Râzî’yi ismen kaynak olarak göstermiştir. Hemen ardından da müellif adı vermeden *Esrârü’-t-Tenzîl* adındaki eserini zikretmiştir. Bahsi geçen bu eser, Râzî’nin eserleri arasında bulunan fıkıh, akaid ve ahlâk konularının ayetlere dayandırılarak izah edildiği, *Esrârü’-t Tenzîl ve Envârü’-t-Te’vîl* isimli kitabıdır.

Siyer-i Nebî’de eserin adı şu cümlelerle zikredilmektedir: “*Esrârü’-t-Tenzîl*’de Hz. İbrahim’in babası Azer’in, küfür üzerinde olduğu iddiasına bu şekilde cevap verilmiştir ki; Azer Hz. İbrahim’in babası değildir. Fakat Araplarda amcaya baba denilmesi örften olduğu için Azer’in amcası olmasına rağmen kaynaklarda babası olarak geçmiştir.”

İBNÜ’L-ESİR

Ebü’l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî (ö. H.630/M.1233). H. 555 yılında Cizre’de doğmuştur. Doğduğu yere nisbetle Cezerî, babasının lakabının Esîrüddîn olmasından dolayı da İbnü’l-Esîr künyesiyle anılmıştır.

¹⁰⁷ Fahrüddin er-Râzî, H. VI. yüzyılın en büyük düşünürlerindedir. Arap dili, kelâm, fıkıh usulü, tefsir, matematik, astronomi, felsefe, mantık ve tıp gibi çağın hemen hemen bütün ilimlerini öğrenmiş ve bu alanlarda eserler vermiştir. Ancak Râzî dinî ilimler içinde, tefsir ve kelâm ilimleriyle daha çok ilgilenmiştir. Yusuf Şevki Yavuz, “Fahrüddin Er-Râzî”, *DİA*, İstanbul 1995, c. 12, s. 89.

Musul Atabegi İmâdüddîn Zengî döneminde nâiblik yapan babası Mecdüddîn, İzzeddîn ve Ziyâeddîn ismindeki üç erkek evlâdını da âlim olarak yetiştirmiştir. Küçük yaşta babasının yönlendirmesiyle en yetkili âlimlerden ilim öğrenen İbnü'l-Esîr, yirmi bir yaşında hacca gidince, Haremeyn'de bazı âlimlerden hadis öğrenmiş, dönüşünde ise Bağdat'a giderek İbn-i Sükeyne ile hadis, Şâfiî fakihî Şeyh Ebü'l-Kâsım Yaîş ile de fıkıh derslerine devam etmiştir. H. 584 yılında Kudüs'ün fethinden sonra Selâhaddîn-i Eyyübî ile Dımaşk'ta görüşmüş, aynı yıl tarihçi olarak Musul askerlerinin yanında sefere katılmıştır.¹⁰⁸

Zamanın hükümdarlarından yakın alâka gören İbnü'l-Esîr, tahsil hayatının son yıllarında Musul atabeginin elçisi olarak halifeye gönderilen mesajları iletmek üzere birkaç kez Bağdat'a gidip gelmiş ve bu yolculuklarında, hem Bağdat kütüphanelerindeki kitaplardan ve resmî belgelerden hem de Abdülmünim b. Küleyb gibi âlimlerden faydalanmıştır. 630 yılının Şâban ayında Musul'da vefat eden İbnü'l-Esîr'in daha sonra kabrinin üzerinde büyük bir türbe yaptırılmıştır.¹⁰⁹

Hadis kurrâsı olmasının yanında usûl-i hadis, siyer, ensâb, eyyâmü'l-Arab ve edebiyat alanında da otorite sayılan İbnü'l-Esîr,¹¹⁰ aynı zamanda *El-Kâmil fi't-Târîh*¹¹¹ ismini verdiği hacimli eseriyle şöhret kazanmış ve bu eserle Ortaçağ'ın en güvenilir tarihçilerinden biri olma ünvanını elde etmiştir.¹¹²

¹⁰⁸ Abdülkerim Özeydın, "İbnü'l-Esîr, İzzeddin", *DİA*, İstanbul 2000, c. 21, s. 26.

¹⁰⁹ Özeydın, "İbnü'l-Esîr, İzzeddin", c. 21, s. 26.

¹¹⁰ İbnü'l-Esîr H. 302 yılına kadar meydana gelen olaylar için Taberî'nin Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk'ünü kaynak almış ancak ondaki senetleri ve zayıf rivayetleri çıkararak, Taberî'nin yer vermediği olayları da ilâve etmiştir. Örneğin H. 133 (M.751) yılındaki Orta Asya'nın kaderini belirleyen ve Araplarla Çinliler arasında meydana gelen Talas Savaşı hakkında en doğru bilgi sadece el-Kâmil'de bulunmaktadır. Sadece bir hânedanın veya bölgenin tarihini değil bütün İslâm coğrafyasının tarihini objektif bir şekilde yazan İbnü'l-Esîr, nakillerinin sağlam oluşuyla tanınan bir tarihçidir. El-Kâmil'i bu kadar kıymetli yapan özelliği, Türk tarihini ve Selçukluları, Haçlı seferlerini, Abbâsîleri ve Moğol istilâsını, Musul ve el-Cezîre tarihini ve müellifin yaşadığı bölgenin yarım asırlık tarihini araştıranlar için ilk akla gelen eser olmasıdır. İbnü'l-Esîr'in on büyük cilt halinde yazdığı el-Kâmil'in tamamı, IX. yüzyılda Necmeddin Târimî tarafından Farsça'ya, Kuzey Afrika ve Endülüs tarihiyle ilgili bölümleri ise Edmond Fagnan tarafından Fransızca'ya çevrilmiştir. Türkçeye çevirisi ise 1985-1987 yılları arasında İstanbul'da I. cildi komisyon tarafından olmak üzere, diğer ciltleri; M. Beşir Eryarsoy (II, IV), Yunus Apaydın (V), Abdullah Köşe (VI), Ahmet Ağrakça (III, VII, VIII ve XII. cildin ikinci yarısı) ve Abdülkerim Özeydın (IX, X, XI ve XII. cildin ilk yarısı) tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir. Abdülkerim Özeydın, "el-Kâmil", c. 24, s. 281-282.

¹¹¹ Müellif başlangıçta adını *el-Müstaksâ fi't-Târîh* koyduğu eseri, H. 600 yılında tamamlamış ve temize çekmek üzere çalışmasına ara vermiştir. Musul hâkiminin emriyle kitabı tekrar gözden geçirerek, bazı ilâveler yaptıktan sonra muhtevasına uygun olarak "*el-Kâmil fi't-Târîh*" adını vermiştir. Özeydın, "el-Kâmil", c. 24, s. 282.

¹¹² İbnü'l-Esîr, eserin önsözünde erken yaşlarda tarihe ilgi duyduğundan bahsederek; okuduğu tarih kitaplarında bazı tarihçilerin önemli olaylara değinmeyip, önemsiz olayları çok abarttıklarını ve Batılı tarihçilerin Doğu'daki olaylara kitaplarında yer vermediklerini görünce bir tarih kitabı yazma ihtiyacı duyduğunu söyler. Özeydın, "el-Kâmil", c. 24, s. 281.

Abdülbâki Ârif Efendi Siyer’i Nebî’sinde, birkaç yerde İbnü’l-Esîr’den bahsetmiştir. Kâbe konusunda, Haccâc’ın Kâbe’yi tamirini anlatırken: “İbnü’l-Esîr’in el-*Kâmil* adlı eserinde zikrettiği üzere, Kâbe bu şekilde hicretin 74. senesinde tamamlanmıştır” diyerek hem İbnü’l-Esîr’i, hem de eserini zikretmiştir.

MÜNZİRÎ

Ebû Muhammed Zekiyyüddîn Abdülazîm b. Abdilkavî b. Abdillâh el-Münzirî (ö. H. 656/M. 1258). Ailesi aslen Suriyeli olan muhaddisin, H. 581 yılında Kahire’de doğduğu bilinmektedir. On yaşına geldiğinde babası tarafından hadis meclislerine götürülen Münzirî, babasının vefatından sonra da bu derslere devam etmiştir. Daha sonra ilim yolculuklarına çıkmış, Mısır’ın bütün şehirlerini dolaşarak o bölgedeki âlimlerden ders almıştır. İskenderiye, Harran, Gazze, Dımaşk, Kudüs gibi ilim merkezlerini dolaşarak Fahreddîn İbn-i Teymiyye, Ebü’l-Yümn el-Kindî, Yâkût el-Hamevî, Muvaffakuddân İbn-i Kudâme, İbn-i Nukta ve İbnü’l-Hâcib gibi âlimlerden istifade etmiştir. Aynı zamanda kendileriyle görüşme fırsatı bulamadığı kadın, erkek altı yüz kadar âlimden eserlerini rivayet edebilmek için icâzet almıştır. H. 606 hac vazifesini yerine getirmek üzere Hicaz’a gitmiş, orada bulunan âlimlerden istifade ettikten sonra aynı yıl Mısır’a dönmüş ve ömrünün büyük çoğunluğunu burada geçirmiştir. Kâmilîyye Dârülhadisi’nde yirmi yıl hocalık yaptıktan sonra, Sâlihiyye Medresesi ve Câmîu’z-Zâfirî’de de dersler vermiştir. Hadis ilimini ve râvilerini çok iyi bilen bir muhaddis olan Münzirî, fıkıh alanındaki yetkinliğini de, Ebû İshâk eş-Şîrâzî’nin et-Tenbîh’ini şerhederek ortaya koymuştur. Yaşadığı asrın en meşhur hadis kurrâsı kabul edilen Münzirî, H. 656 yılında Kahire’de bulunan Kâmilîyye Dârülhadisi’nde vefat etmiş ve Karâfe’de defnedilmiştir.¹¹³

Birçok meşhur eser üzerine muhtasar ve şerh yazan muhaddisin, Siyer-i Nebî’de kaynak gösterilen kitabı; *Muhtasâru Sünen-i Ebî Dâvûd* isimli eseridir. Eser, *el-Müctebâ mine’s-Sünen* adıyla da bilinmektedir.

Ârif Efendi Siyer-i Nebî’sinde, Hâris b. Abduluzzâ, Halîme-i Sa’diyye ve kardeşleri Şeyma’nın islâma girme durumlarını anlattığı kısımda, Münzirî’yi şu şekilde kaynak göstermiştir:

“Hâfız Ebû Muhammed Münzirî’nin *Sünen-i Ebû Davud* muhtasarında ve Hafız İbn-i Hacer Heytemî *Şerh-i Hemziyye*’de, Halime’nin eşi Hâris’in ve çocuklarının İslam’ı

¹¹³ M. Yaşar Kandemir, “Münzirî”, *DİA*, İstanbul 2006, c. 32, s. 35.

kabul ettikleri görüşü zikredilmiştir” diyerek, hem müellifin hem de eserin adını zikretmiştir.

KURTUBÎ

Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî (ö. H. 671/M. 1273). Doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte, H. VI. yüzyılın sonlarında ya da H. VII. yüzyılın başlarında doğduğu tahmin edilmektedir. Kurtuba’da doğduğu için doğum yerine nisbetle Kurtubî diye anılmıştır. Çiftçilikle geçinen babası, H. 627’de hıristiyan İspanyollar tarafından öldürülünce, gençlik yıllarında çömlük toprağı taşıyarak ailesinin geçimine destek olmuştur. Eğitiminin ilk senelerini Kurtuba’da geçirmiş ve Ebü’l-Hasan Ali b. Kutrâl el-Ensârî, Ebû Ca’fer Ahmed b. Muhammed el-Kaysî, Rebî b. Abdurrahman b. Ahmed el-Eş’arî gibi âlimlerden istifade etmiştir. Talebeleri arasında oğulları Şehâbeddîn Ahmed ve İbnü’z-Zübeyr başta olmak üzere Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed b. Ali el-Meymûnî, Ziyâeddîn Ahmed b. Ebü’s-Suûd es-Satrîcî ve İsmâil b. Muhammed b. Abdülkerîm’in isimleri zikredilebilir. Sade yaşantısı ve mütevazı kişiliğiyle tanınan Kurtubî, H. 671 yılında vefat etmiş ve Münyetü Benî Hasîb’e defnedilmiştir. 1971 yılında adına inşa edilen camideki türbeye nakledilen kabri halen ziyarete açıktır.¹¹⁴

Kurtubî’ye ait adı *İ’lam* olan iki eser mevcuttur. Bunlardan birinin Köprülü Kütüphanesi’nde iki nüshası, diğerinin ise Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi’nde bir nüshası kayıtlıdır.¹¹⁵ Abdülbâki Ârif Efendi Siyer-i Nebî’inde, Şakk-ı Sadr’ın kaç defa vuku bulduğu rivâyetlerini naklederken: “Kurtubî’nin *İ’lâm* kitabında üç defa vuku bulduğu yazılmaktadır” diyerek müellif ve eser ismini birlikte zikretmiştir.

NEVEVÎ

Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Müri en-Nevevî (ö. H. 676/M. 1277). H. 631 yılında, Havran bölgesindeki Nevâ köyünde doğduğu için Nevevî (Nevâvî) diye anılmıştır. Babasının dükkânında çalıştığı sırada, çevresindeki âlimlerden ders almaya

¹¹⁴ Kurtubî, Kurtuba’nın Kastilya Kralı tarafından ele geçirilmesinden sonra İskenderiye’ye gitmiştir. Buradaki âlimlerden hadis dersleri aldıktan sonra, Şehâbeddîn el-Karâfi ile birlikte Feyyûm’a seyahat etmiştir. Burada da Ebû Ali Hasan b. Muhammed el-Bekrî’den ders alan Kurtubî Kahire’de bir müddet kaldıktan sonra Münyetü Benî Hasîb’e yerleşmiş, ömrünün kalanını burada talebe yetiştirip, eser te’lif ederek geçirmiştir. Tayyar Altıkulaç, “Kurtubî, Muhammed b. Ahmed”, *DİA*, Ankara 2002, c. 26, s. 455.

¹¹⁵ Eserleriyle, hadis, fıkıh kıraat, tefsir gibi alanlardaki otoritesini ortaya koyan Kurtubî, Ehl-i sünnet’i savunan eserler te’lif ederek, Mu’tezile, Râfiziyye, İmâmîyye ve Kerrâmîyye gibi fırkaları eleştirmiştir. Devlet adamlarını da çekinmeden eleştiren Kurtubî, zamanın rüşvet alan, hukuk dışı davranan idarecilerin Allah’ın dinini değiştirdiklerini söylemiştir. Tayyar Altıkulaç, a.g.md., c. 26, s. 455.

devam eden Nevevî'nin ticareti sevmediğini fark eden babası, on sekiz yaşına geldiğinde onu Dımaşk'taki Revâhiyye Medresesi'ne yerleştirmiştir. Medresede, Şâfiî fıkhnın en önemli kaynaklarından biri olan, Ebû İshâk eş-Şîrâzî'nin *et-Tenbîh ve el-Mühezzeb*'i ezberlemiştir. Daha sonra Hacca gitmiş, hac vazifesini yerine getirdikten sonra bir süre Medine'de kalıp oradaki âlimlerden dersler almıştır. İlimde kemâle erdikten sonra talebe yetiştirmeye başlayan Nevevî birçok âlim yetiştirmiştir. “*Muhtasarü'n-Nevevî*” olarak da tanınan İbnü'l-Attâr Ebü'l-Hasan Alâeddîn Ali b. İbrâhim ed-Dımaşkî en meşhur öğrencisidir. Çeşitli medreselerde hocalık yapan Nevevî, vefatına kadar Eşrefiyye Dârü'l-Hadis'i müderrisliğini sürdürmüştür. Vefatından kısa bir süre önce, kendisine “Sefer izni” çıktığını söyleyerek hocalarının kabirlerini ziyaret ettikten sonra, kitaplarını da medreseye vakfederek doğduğu yere dönmüş ve H. 676 yılında Nevâ'da vefat etmiştir.¹¹⁶

Zehebî tarafından, “Hadis âlimlerinin efendisi” denilerek övülen hadis hâfızının en tanınmış eseri, İslâm ahlâkından bahseden bin dokuz yüz adet sahih hadisi topladığı *Riyâzü's-Sâlihîn* adlı hadis kitabıdır. En hacimli eseri ise “*el-Minhâc*”dır.¹¹⁷ Ârif Efendi'nin Siyer-i Nebî'sinde kaynak gösterdiği eser de budur. H. 674'ten sonra telif edilen ve *Sahîh-i Müslim* şerhlerinin en önemlilerinden olan eserin tam adı “*el-Minhâc fî Şerhi Sahîh-i Müslim b. Haccâc*”dır.

Ârif Efendi, Nübüvvet Vaktinin Tayini hakkındaki rivâyetleri naklederken; “İmam Nevevî, *Sahîh-i Müslim*'in şerhinde; Doğrusu, bi'setin kırkın başlangıcında vukû bulmasıdır” cümlesiyle, hem müellif hem de eser ismi zikrederek kaynağa atıfta bulunmuştur. Ayrıca Hz. Hatice'nin İslâmı konusunda İmam Nevevî'nin; “Erkekler ve kadınlar arasında mutlak olarak İslâm'ı ilk olarak Hz. Hatice (r.a) kabul etmiştir” görüşünü doğruladığından bahsederek yine müellifi kaynak göstermiştir.

BEYZÂVÎ

Nâsırüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullah b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî (ö. 685/1286). Şîraz yakınlarındaki Beyzâ kasabasında doğduğu için, Beyzâvî adıyla şöhret bulan Eş'arî kelâmcısı ve Şâfiî fakihidir. Şîraz'da kâdi'l-kudâtlık yaptığından dolayı ise “Kâdî” veya “Kâdî'l-kudât” diye de tanınmıştır. Doğum tarihi hakkında kesin bir bilgiye sahip olunmamakla birlikte, yüz yıl ömür sürdüğünü bildiren

¹¹⁶ M. Yaşar Kandemir, “Nevevî”, *DİA*, İstanbul 2007, c. 33, s. 46.

¹¹⁷ Nevevî'nin kaleme aldığı eserin en dikkat çekici özelliği, Müslim'in *el-Câmi'u's-sahîh*'inde olmayan bab başlıklarının konulmuş olmasıdır. Eserde hadislerin senedlerindeki râviler tek tek tanıtılmış, hadislerdeki garîb kelimeler açıklanmıştır. Kandemir, a.g.md., c. 33, s. 46.

rivayetlere göre H. 585 yıllarında doğduğu söylenebilir. Çocukluğunu Beyzâ kasabasında geçirdikten sonra, babasının başşehir kâdi'l-kudâtlığına tayin edilmesinin ardından ailesiyle beraber Şîraz'a gidip, hayatının büyük çoğunluğunu burada geçirmiş ve Şîraz'da oldukça geniş bir ilmî çevre bulmuştur. İlk icâzetini babasından aldıktan sonra, akli ve nakli ilimleri de yine kendi memleketinde bulunan Ehl-i Sünnet âlimlerinden tahsil etmiştir. Hz. Peygamber'e ulaşan bir ulemâ zincirini zikrederek, bağlı bulunduğu ilmî silsileyi bizzat kendisi saymaktadır. Babasının vefatından sonra, Fars Emîri Abaka tarafından babası Fahreddîn eş-Şîrâzî'den boşalan Şîraz Kâdi'l-Kudâtlığı'na tayin edilmiştir. Ömrünün sonlarına doğru, Şîraz kadılığından ayrılarak Tebriz'e yerleşmiş ve H. 685 yılında Tebriz'de vefat etmiştir.¹¹⁸

Beyzâvî'nin günümüze ulaşan eserleri daha çok tefsir, kelâm, usûl-i fıkıh ve fıkha dairdir. En ünlü eseri ise *Envârü't-Tenzil ve Esrârü't-Te'vil* adlı eseridir. İkiyüz ellibeş civarında şerh ve hâşiyesi yapılan eser, büyük bir itibar görmüş, uzun süre medreselerde okutularak bu yöntemle yazılan tefsirlere de kaynaklık etmiştir.¹¹⁹ Müellif Ârif Efendi'nin Siyer-i Nebî'sinde zikrettiği kaynak da budur. Ârif Efendi, ruhun mâhiyeti hakkındaki görüşleri beyân ederken: “Bir başka önemli tefsir eseri olan *Envârü't-Tenzil*'de ruh ayetinin tefsirinde, “ruh” (kelimesinden), sorumlu olan ruhun kastedildiği yazılmaktadır” diyerek eserin adını zikretmektedir.

İBN-İ SEYYİDÜNNÂS

Ebü'l-Feth Fethuddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed el-Ya'merî (ö. H.734/M.1334). H. 671'de Kahire'de doğmuştur. Kendisine Ebü'l-Feth künyesi, hadis hocası Necîb Abdüllatîf b. Abdülmün'im el-Harrânî tarafından verilmiştir. Daha beş yaşında iken babasıyla ilim meclislerine giderek, babasının okuduğu Buhârî gibi hadis eserlerini dinlediğini *Uyûnü'l-Eser*'de kendisi bildirmektedir. Öncelikli olarak babasından ilim öğrenen İbn-i Seyyidünnâs, Kahire'den sonra İskenderiye, Hicaz ve Suriye gibi zamanın ilim merkezlerinde hadis ve usûl-i fıkıh dersleri almıştır. Ayrıca Endülüs, Irak ve İfrîkiye'de birçok âlimden istifade edip icâzet aldıktan sonra hadis hocası olarak müderrisliğe başlamıştır. Birçok talebe yetiştiren ve Mısır'ın hadis hâfızı olarak şöhret bulan İbn-i Seyyidünnâs, H. 734'te vefat etmiş ve Karâfe Kabristanı'na defnedilmiştir.¹²⁰

¹¹⁸ Yusuf Şevki Yavuz, “Beyzâvî”, *DİA*, İstanbul 1992, c. 6, s. 100.

¹¹⁹ İsmail Cerrahoğlu, “Envârü't-Tenzil Ve Esrârü't-Te'vil”, *DİA*, İstanbul 1995, c. 11, s. 261.

¹²⁰ M. Yaşar Kandemir, “İbn Seyyidünnâs”, *DİA*, İstanbul 1999, c. 20, s. 317.

Seyyidü'n-Nâs'ın yirmi günde istinsah ettiği belirtilen iki cilt hacmindeki *Uyûnü'l-eser*'i,¹²¹ müellifin siyer türünde te'lif edilen en hacimli kitabı olduğu için, *Siyer-i Nebî*'ye kaynak teşkil eden eserin bu eser olması kuvvetle muhtemeldir. Eserin tam adı, “*Uyûnü'l-Eser fî Fünûni'l-Megâzî ve's-Şemâ'il ve's-Siyer (es-Sîretü'l-Kübrâ, es-Sîretü'n-nebeviyye)*”dir. Abdülbâki Ârif Efendi Kâbe'nin tamiri hakkında bilgi verirken “*Siyer-i Seyyidü'n-Nâs*'da Kâbe'nin beş kere tamir edildiği zikredilmektedir” diyerek İbn-i Seyyidünnâs'ın siyerini kaynak göstermiştir.

ZEHEBÎ

Ebü Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dımaşkî (ö. H. 748/ M. 1348). 673 yılında Dımaşk'ın Batna köyünde doğmuştur. Ailesi Türkmen asıllı olan Zehebî'nin babası Şehâbeddîn Ahmed'in, altın işleme sanatıyla uğraşması nedeniyle Zehebî diye anıldığı rivâyet edilmektedir. İlk eğitimini Ali b. Muhammed el-Halebî'den almış, daha sonra küçük yaşta ilim meclislerine katılmıştır. Gençlik yıllarına geldiğinde kıraat ilmine yoğunlaşmış, Şeyhülkurrâ Ebû İshâk Cemâleddîn İbrâhim b. Dâvûd el-Askalânî ed-Dımaşkî'den on kıraat üzerine okumuştur.¹²² Zehebî'nin elliye aşkın esere yaptığı ihtisar çalışmalarının her biri, ilmî birikimin ve ciddi bir emeğin ve ürünüdür. Telif, ihtisar ve tahrîç türünde üç yüze yakın eser kaleme alan¹²³ Zehebî'nin, Ârif Efendi'nin eserinde yer alan kitabı *el-İber*'dir.¹²⁴ Ârif Efendi, Haccâc'ın Kâbe'yi tamirini anlatırken, şu cümlelerle *el-İber*'i kaynak göstermiştir: “Zehebî'nin *İber*'de zikrettiği üzere hicretin 73. senesinde tamamlanmıştır.”

İBN-İ KEŞİR

Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şâfi (ö. H.774/M.1373). H. 701 yılında

¹²¹ İbn-i İshâk'ın *es-Sîre*'sini örnek olarak te'lif ettiği bu eserde, İbn-i Seyyidünnâs, Resûlullahın pâk soyunu, şemâilini, hayatını, mucizelerini ve savaşlarını kronolojik sıraya göre ele almıştır. Kendinden sonraki siyerlere kaynaklık eden eser, Nûreddin el-Halebî'nin “*es-Sîretü'l-Halebiyye*”sine de kaynaklık eden iki önemli eserden biridir. Kandemir, a.g.md., c. 20, s. 317.

¹²² Tayyar Altıkulaç, “Zehebî”, *DİA*, 2013 İstanbul, c. 44, s. 180.

¹²³ Kıraat ilmindeki çeşitli hocalara talebelik yaptıktan sonra, kıraat tahsili için İskenderiye'ye giderek burada da kıraat âlimlerinden dersler alan Zehebî, tahsiline çok emek verdiği kıraat ilminin tedrisâtıyla pek meşgul olmamış, Kur'an ve kıraat ilimleriyle ilgili fazla eser vermemiştir. Altıkulaç, a.g.md., c. 44, s. 181.

¹²⁴ Tam adı “*el-İber fî Haberi men Gaber*” olan eser *et-Târîhu'l-Evsât* adıyla da anılmaktadır. *Târîhu'l-İslâm*'ın bir muhtasarı olan esere, müellif yer yer bazı ilâveler yapmıştır. Müellifin bir zeyil de yazdığı eserin ikinci ve üçüncü ciltlerini Fuâd Seyyid tahkik etmiş; birinci, dördüncü ve beşinci ciltlerini de Selâhaddin el-Müneccid tahkik etmiş ve yayımlamıştır. Altıkulaç, a.g.md., c. 44, s. 185.

Busrâ'nın Müceydilü'l-Karye köyünde doğduğu rivayet edilmektedir. Daha üç yaşlarındayken babasını kaybetmiş, birkaç yıl sonra da ailesiyle birlikte Dımaşk'a göç etmiştir. On yaşlarındayken Kur'ân-ı Kerîm'i ezberleyerek hıfzını tamamlayan İbn-i Kesîr, daha sonra İbrâhim b. Abdurrahman el-Fezârî başta olmak üzere Kemâleddîn İbn-i Kâdî Şühbe, Takıyyüddîn İbn-i Teymiyye, Yûsuf b. Abdurrahman el-Mizzî, Zehebî ve Bahâeddîn İbn-i Asâkir'den dersler almıştır. İbn-i Kesîr eğitimini tamamladıktan sonra hatiplik, müderrislik ve müftülük görevlerinde bulunmuş, vefatına kadar Dımaşk'taki Necîbiyye Medresesi'nde ders vermiştir. Ömrünün son demlerinde görme yetisini kaybeden İbn-i Kesîr, H. 774 yılında Dımaşk'ta vefat etmiş ve vasiyeti üzerine Sûfiye Mezarlığı'nda medfûn olan hocası İbn-i Teymiyye'nin yanına defnedilmiştir.¹²⁵ En önemli eseri, İbn-i Kesîr'in büyük tarihçi olarak kabul görmesini sağlayan “*el-Bidâye ve'n-Nihâye*” adındaki İslâm tarihi kitabıdır. “*el-Fusûl fî Sîreti'r-Resûl*” adındaki eseri ise siyerle ilgilidir.¹²⁶

Müellif Abdülbâki Ârif Efendi Siyer-i Nebî'sinde, Varaka'nın islama girip girmediği hakkındaki rivâyetleri cem ederken; “Hâfiz İbn-i Kesîr bundan farklı olarak, Varaka'nın İslâm'a girdiğinin kesin olduğunu beyan etmiştir” diyerek eser adı zikretmeden İbn-i Kesîr'e atıfta bulunmuştur. Hz. Ebû Bekir'in İslâmı kısmında konu hakkındaki görüşleri rivâyet ederken yine İbn-i Kesîr'e atıfta bulunmuştur;

FÂSÎ

Ebü't-Tayyib Takıyyüddîn Muhammed b. Ahmed b. Alî el-Hasenî el-Fâsî (ö. H. 832/M. 1429). H. 775 yılında Mekke'de doğdu. Aslen Faslı olduğu için Fâsî nisbesiyle anılmıştır. Hıfzını tamamlayınca, öncelikle Mekke ve Medine'ye, ardından da Şam ve Kahire'ye gitmiştir. Daha sonra Remle, Gazze, Nablus ve İskenderiye'ye giderek oralarda bulunan âlimlerden dersler almıştır.

Takıyyüddîn el-Fâsî, Mekke'de bulunan el-Medresetü's-Sultâniyyetü'l-Gıyâsiyyetü'l-Bencâliyye'ye Mâlikî müderrisi olarak tayin edildikten sonra, Mescid-i Harâm'da dört mezhebe göre fıkıh dersleri vermiştir. Ömrünün son yıllarında görme yetisini kaybeden Takıyyüddîn el-Fâsî, H. 832 yılında vefat etmiştir. İbn-i Hacer el-Askalânî hadis tahsili için çıktığı ilim yolculuğu sırasında bazı merkezlerde Fâsî ile birlikte ders aldıklarını, şer'î meselelere birlikte çözüm ürettiklerini söylemiştir. İbn-i

¹²⁵ Abdülkerim Özeydin, “İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ”, *DİA*, İstanbul 1999, c. 20, s. 133.

¹²⁶ Özeydin, “İbn Kesîr”, c. 20, s. 134.

Haldûn ile Kahire’de görüştüktan sonra tarih araştırmalarına karşı ilgi duymaya başlamış ve bu konuda önemli eserler vermiştir. Takıyyüddîn el-Fâsî’nin en tanınmış eseri, “*Şifâü’l-Garâm bi Ahbâri’l-Beledi’l-Harâm*” adlı eseridir. Bizzat müellifi tarafından dört defa ihtisar edilmiş olan eser, Ezrakî’nin Abbâru Mekke’si ve Fâkihî’nin Târîhu Mekke’sinden sonra tarih alanındaki en önemli eserdir. Câhiliye döneminden başlayan eser, IX. yüzyılın başlarına kadar Mekke’nin dinî, kültürel, siyasî, iktisadî ve içtimaî durumu hakkında bilgiler vermektedir.¹²⁷

Müellif Ârif Efendi siyerinde, Kâbe’nin kaç kez tamir edildiği hakkındaki rivâyetleri cem ederken: “Bazı güvenilir kaynaklarda, mesela Takıyyüddîn-i Fâsî’nin “*Şifâü’l-Garâm bi Ahbâri’l-Beledi’l-Harâm*” adlı eserinde tahkik ettiği üzere Kâbe’nin on kere bina (tamir) edildiği kayıtlıdır” diyerek, müellif ve eserini birlikte zikretmiştir.

İBNÜ’L-CEZERÎ

Ebü’l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf el-Cezerî (ö. H. 833/M. 1429). H. 751 yılında Dımaşk’ta doğduğu bilinmektedir. Dedelerine nisbetle İbnü’l-Cezerî diye anılmıştır. Cezerî on dört yaşında iken, hafızlığını tamamlayıp Kırâat-ı Seb’a’yı öğrenmiştir. Aynı yıl ticaretle uğraşan babasının yanında Mekke’ye giderek hac vazifesini yerine getirmiş, ardından da ilim öğrenmek amacıyla Mısır’a gitmiştir.¹²⁸ Orada kıraat derslerine devam ederek kıraattaki ilmi ilerleyince, Şam’a giderek hadîs ve fıkıh dersleri almıştır. Daha sonra tekrar Mısır’a gidip, orada usûl, fıkıh, beyân ve meânî ilimlerini de öğrenerek fetva verecek seviyeye geldiği vakit, Ebü’l-Fidâ İbn-i Kesîr İsmâil b. Ömer’den ve Şeyhülislâm Ömer b. Reslân el-Bulkînî’den fetva izni almıştır.¹²⁹

H.798 yılında Mısır’dan ayrılıp İskenderiye’ye giden İbnü’l-Cezerî, buradan gemiyle Antakya’ya (Anadolu) geçmiştir. Antakya’da bir süre talebe okuttuktan sonra Bursa’ya gitmiş ve zamanın Osmanlı Pâdişâhı Sultan Yıldırım Bâyezîd Hân’dan büyük ilgi görmüştür. Sultan Yıldırım Bâyezîd tarafından kendisine yüksek miktarda maaş bağlanarak, orada talebe yetiştirmesi istenmiştir. Birkaç yıl içinde adı her yerde duyulan

¹²⁷ Cevat İzgi, “Fâsî, Takıyyüddin”, *DİA*, İstanbul 1995, c. 12, s. 212.

¹²⁸ Tayyar Altıkulaç, “İbnü’l-Cezerî”, *DİA*, İstanbul 1999, c. 20, s. 551.

¹²⁹ Altıkulaç, a.g.md., c. 20, s. 552.

İbnü'l-Cezerî'den, kırâat-ı aşere'yi tahsil etmek üzere birçok talebe gelmiş ve kırâat ve hadîs ilmi onun sayesinde Anadolu'ya yayılmıştır.¹³⁰

Ankara Savaşı'na Yıldırım Bayezid'le birlikte katılan İbnü'l-Cezerî, Timur'a esir düşmüş ancak onun şöhretini duyan Timur kendisine saygı ve ikramda bulunarak, Keş'de inşa ettirdiği medresede görevlendirmiştir.¹³¹

H. 808 yılının Ramazan ayında Şîraz'a gelen İbnü'l-Cezerî, Sultan Pîr Muhammed tarafından alıkonulmuş ve kadı olarak tayin edilmiştir. Başlangıçta Şîraz'da kalmayı istemese de daha sonra orada da bir Dârü'l-Kur'ân yaptırarak burayı benimsemiştir. H. 833 yılında burada bulunan evinde vefat etmiş ve kendi yaptırdığı Dârü'l-Kur'ân'da defnedilmiştir.¹³²

Abdülbâki Ârif Efendi, İbnü'l-Cezerî'nin adını zikretmiş ancak yüze yakın eseri olduğu rivâyet edilen¹³³ müellifden eser adı zikretmemiştir. Müellifimiz, Rasûlullâh'ın doğumuna sevinmesi nedeniyle Ebu Leheb'in cehennemdeki azabının hafifletileceğinden bahsederek: “Büyük âlim İbn-i Cezerî demiştir ki; “Ebû Leheb, Kur'an'da onu yerden yere vuran ve ebediyyen cehennemde kalacağına dair sûre inmiş olmasına rağmen Hz. Peygamber'in (s.a.v.) doğumundan sonra duyduğu sevinçten dolayı yaptığı bir iyiliğin karşılığını cehennemde bile alıyorsa, şüphesiz cennetin nimetleri çok zor bir hedef değildir” şeklindeki bir rivayeti naklederken Cezerî'nin yine yalnızca adını zikretmekle yetinmiştir.

SİBT İBNÜ'L-ACEMÎ

Ebü'l-Vefâ Sıbtu İbni'l-Acemî Burhânüddîn İbrâhîm b. Muhammed b. Halîl et-Trâblusî el-Halebî (ö. 841/1438). Aslen Trablusşamlı olan hadis hâfızı, H. 753 yılında Halep'te doğmuştur. Anne tarafından dedesine nisbetle Sıbt İbnü'l-Acemî diye anılmaktadır. Kaynaklarda Burhâneddîn el-Halebî olarak da zikredilmektedir. Kırâat derslerini Şehâbeddîn İbn-i Ebü'r-Rizâ el-Hamevî, İbn-i Âmir, Âsım, İbn-i Kesîr gibi hocalardan okuyup icâzetini aldıktan sonra, hadis ilmiyle ilgilenmeye başlamıştır. Halep'te bulunan âlimlerden hadis dersleri aldıktan sonra, Mısır'a ilk ilmi seyahatini

¹³⁰ Cezerî'nin kendi beyânına göre, Kur'an ve kırâat dersleri aldığı hocaların sayısı kırkı geçmiştir. Nihat Şahin, *Muhammed b. Muhammed el-Cezerî'nin Sîretü'n-Nebi Adlı Eseri ve Analizi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2013, s. 4.

¹³¹ Timur'un vefatından sonra Semerkant'tan ayrılan İbnü'l-Cezerî, bir müddet Buhara'da kalıp ders verdikten sonra, Herat'a gitmiştir. Burada da bir müddet ders verdikten sonra İsfahan'a geçip orada da aşere dersleri vermiştir. Altıkulaç, “İbnü'l-Cezerî”, a.g.md., c. 20, s. 552.

¹³² Altıkulaç, a.g.md., c. 20, s. 553.

¹³³ Şahin, a.g.t., s. 5.

gerçekleştirmiştir. Daha sonra Kahire, Kudüs, İskenderiye, Gazze, Dımaşk, Dimyat, Remle, Nablus, Trablus gibi ilim merkezlerini dolaşarak, Zeynüddîn el-İrâkî, İbn-i Habîb el-Halebî, Ömer b. Reslân el-Bulkînî ve Fîrûzâbâdî gibi âlimler başta olmak üzere iki yüz kadar âlimden istifâde ettiği belirtilmektedir. Tanınmış talebeleri arasında ise; Necmeddîn İbn-i Fehd ve babası Takıyyüddîn İbn-i Fehd, İbn-i Hatîb en-Nâsırıyye, İbn-iü'l-Haydırî, İbn-i Nâsîrüddîn ve İbn-i Hacer el-Askalânî gibi âlimler bulunmaktadır. İlmini zühd ve takvâ ile taçlandıran Sıbt İbnü'l-Acemî, kendisine iki defa teklif edilen Halep'in Şâfiî kadılığını kabul etmemiştir. Kendisine “emîrü'l-mü'minîn fi'l-hadîs” unvanı verilen hadis hâfızı; H. 841'de vebaya yakalanmış ve Halep'te vefat etmiştir.¹³⁴

Âbdülbâki Ârif Efendi Siyer-i Nebî'de Sıbt İbnü'l-Acemî'nin, “*Nûrû'n-Nibrâs*” isimli eserini kaynak göstermektedir. Tam adı; “*Nûrû'n-Nibrâs ala Sîreti İbn-i Seyyidi'n-nâs*” olan eser,¹³⁵ İbn-i Seyyidünnâs'ın Uyûnü'l-Eser adlı kitabının şerhidir. Ârif Efendi Şakk-ı Sadr ile ilgili rivâyetleri naklederken; “*Nûr-ı Nibras* kitabının müellifi Burhâneddîn İbrâhim b. Muhammed b. Halil Et-Tarab, göğüs yarılma olaylarının ne zamanlarda vukû bulunduğunu tek tek yazmıştır” diye devam eden kısımda, hem eserin hem de müellifin adını zikretmektedir.

MAKRÎZÎ

Ebû Muhammed (Ebu'l-Abbâs) Takıyyüddîn Ahmed b. Ali b. Abdilkâdir b. Muhammed el-Makrîzî (ö. H. 845/1442). H. 766 yılında Kahire'nin Burcuvân semtinde doğduğu bilinmektedir. Ailesinin bugünkü Lübnan sınırları içinde kalan Ba'lebek şehrinin Makârize semtinden Mısır'a göç etmesinden dolayı Makrîzî ismiyle şöhret bulmuştur. Anne tarafından dedesi İbnü's-Sâiğ'den ilk fıkıh derslerini almış ve onun etkisinde kaldığı için dinî ilimleri Hanefî mezhebi usulüne göre okumuştur. Sehâvî, Makrîzî'nin altı yüz ayrı hocadan kıraat fıkıh, hadis, nahiv, dil, edebiyat ve tarih konularında ders gördüğünü söylemektedir. Ebû Bekir İbn-i Zahîre, Ebü't-Tayyib İbn-i Zahîre, İbn-i Tağrîberdî ise Makrîzî'nin yetiştirdiği talebelere dendir.¹³⁶

H. 841 yılında Kahire'ye döndükten sonra, Mekke'de müsveddesini yazdığı eserlerini temize çekmiş ve sayıları iki yüzü aşan eserlerinin telifiyle meşgul olmuştur.

¹³⁴ İbrahim Hatiboğlu, “Sıbt İbnü'l-Acemî”, *DİA*, İstanbul 2009, c. 37, s. 86.

¹³⁵ Hatiboğlu, a.g.md., c. 37, s. 86.

¹³⁶ Eymen Fuâd Seyyid, “Makrîzî”, *DİA*, Ankara 2003, c. 27, s. 448; Osman Cengiz, *Makrîzî'nin İmtâu'l-Esmâ İsimli Eseri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2010, s. 20.

Uzun süren bir hastalığın ardından, 845 yılının Ramazan ayında vefat etmiş ve Kahire’de defnedilmiştir.¹³⁷

İki yüzün üzerinde eser bırakan Makrızî’nin, siyere dair yazılmış en kapsamlı eserlerden biri olan *İmtâ* adlı kitabı, Rasûlullah (s.a.v.) hakkında telif edilmiş en geniş muhtevalı eserlerin başında gelir.¹³⁸ Eserin tam ismi, “*İmtâ’u’l-Esmâ bimâ li’r-Resûl mine’l-Ebnâ’i (enbâ’i) ve’l-Ahvâl ve’l-Hafezâ ve’l-Metâ*”dır.¹³⁹

Müellif Abdülbâki Ârif Efendi’nin Siyer-i Nebî’inde birkaç kez atıfta bulunduğu kaynaklardan biri de bu eserdir. Varaka’nın vefatını anlattığı kısımda, şu cümlelerle Makrızî’nin eserine atıfta bulunmuştur: “*Kitâbu’l-İmtâ*’da Varaka’nın vefatı, vahyin başlangıcından ve nübüvvetten dört sene sonra vâkî olmuştur.” Ayrıca peygamberliğin ilk dört yılında gerçekleşen olayların anlatıldığı kısımda, müşriklerin bir deve işkembesini, Rasûlullah secdeyken üzerine attıkları vakâyı naklederken *Kitâbu’l-İmtâ*’yı şu şekilde kaynak göstermiştir: “*İmtâ*’da zikredildiğine göre de, Hz. Peygamber namazı bitirdikten sonra yüksek sesle üç kere “Allahım! Kureyş’i sana havale ettim” diye beddua etmişti” diyerek yine müellif adını zikretmeden sadece eseri işaret etmiştir.

İBN-İ HACER

Ebü’l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî (ö. H. 852/M.1449). H. 773 yılında eski Mısır’da doğan meşhur muhaddis, adı Hacer olan dedelerinden birine nisbet edilerek, İbn-i Hacer diye tanınmış, ailesinin Askalân’lı oluşuna nisbetle de Askalânî olarak anılmıştır. Babası, kırâat-ı seb’ayı bilen bir âlim olan Askalânî, küçük yaşta babasını ve annesini peş peşe kaybedince, ablası ile yalnız kalmıştır. Ancak çocuklarının eğitimine önem veren ve hayattayken, onları ilim meclislerine götüren babası vefat etmeden önce, onları âlim ve tüccar olan iki arkadaşına emanet etmiştir. Ebeveynlerinden kalan hatırı sayılır servet sayesinde hayatlarını sıkıntı çekmeden sürdürmüşlerdir. Dokuz yaşındayken Zekiyyüddîn el-Harrûbî’den hâfızlığını

¹³⁷ Uzun yıllar devlet divânında tevkî ve inşâ görevlerinde bulunması nedeniyle birçok âlim ve devlet adamıyla yakınlaşan Makrızî, hayatının son yirmi yılını, devlet işlerinden uzaklaşarak inzivada geçirmiş ve bu dönemde tamamen tarihle meşgul olmuştur. Bu nedenle de bir tarihçi olarak şöhret bulmuş ve tarih alanında kendisine başvurulacak güvenilir şahsiyetlerden olmuştur. Eymen Fuâd Seyyid, a.g.md., c. 27, s. 449.

¹³⁸ Makrızî, Tamamı on beş cilt olan bu hacimli ve kapsamlı eserinde, sadece Rasûlullah’ın hayatına dair bilgiler vermekle kalmamış; siyerin konusunu bir hayli genişleterek zaman zaman tarihî olayları da nakletmiş, bir başka deyişle siyer alanının dışına çıkmıştır. Mesela bir kavim hakkında rivayet edilen hadisleri yorumlarken, konuyu açıklama amacıyla; Selçuklular, Cengiz’i ve Hülâgü’yü de siyerin konusu haline getirmiştir. Cengiz, a.g.t., s. 70-71.

¹³⁹ Eymen Fuâd Seyyid, a.g.md., c. 27, s. 450.

tamamlayıp, on iki yaşında hocası Harrûbî ile birlikte Mekke'ye gidip orada hadis eğitimine başlamıştır. Hâmîliğini de üstlenen hocası Harrûbî'nin vefatından sonra bir müddet değişik dallarda eğim almış, ardından tüm vaktini hadis öğrenmeye hasretmiştir.¹⁴⁰ Kendisine “Hâfız” ünvanını veren Zeynüddîn el-İrâkî'den, onun vefatına kadar on yıl hadis tahsil edip icâzetini aldıktan sonra resmen hocalık vazifesine başlamış ve birçok öğrenci yetiştirmiştir. İbn-i Hacer'in en meşhur öğrencisi, Sehâvî'dir. H. 852 yılında Kahire'de vefat eden İbn-i Hacer'in cenaze namazını Abbâsî halifesi kıldırması ve Karâfetüssügrâ Kabristanı'na defnedilmiştir.¹⁴¹

Te'lif ettiği eserlerin sayısı yüz elliyi aşan İbn-i Hacer'in en meşhur eseri *Fethu'l-Bârî*'dir. Müellif Ârif Efendi'nin Siyer-i Nebi'de zikrettiği kaynak da budur. Ârif Efendi, “Varaka Hakkındaki haberler” bâbında, varaka'nın islâma girip girmemediği hakkındaki rivâyetleri naklederken; “İbn-i Hacer, *Fethu'l Bârî*'de *Siyer-i İbn-i İshâk*'tan naklettiği üzere: Bilal (r.a), Benî Cumah kabilesinden bir müşrik kadının kölesiydi. Müslüman olduktan sonra müşrikliğe geri dönmesi teklifiyle kendisine zulmedildi. Ona bu şekilde işkence yapılırken Varaka'nın onu gördüğü rivayetlerde geçmektedir” şeklinde anlattığı kısımda, hem eseri hem de müellifi zikrederek *Fethu'l-Bârî*'yi kaynak göstermiştir.

ABDURRAHMÂN CÂMÎ

Nûrüddîn Abdurrahmân b. Nizâmiddîn Ahmed b. Muhammed el-Câmî (ö. H. 898/M. 1492). H. 817 yılında Horasan'ın Câm şehrinde doğduğu için Câmî mahlasıyla anılmıştır. Daha çok Molla Câmî olarak bilinmektedir.

İlk eğitimine babasının yanında başlayan Câmî, Nizâmiye Medresesi'ne müderris olan babasıyla birlikte Herat'a gidip eğitimine orada devam etmiştir. Mevlânâ Cüneyd-i Usûlî, Ali es-Semerkandî, Şehâbeddin Muhammed el-Câcermî gibi döneminin meşhur âlimlerinden ders aldıktan sonra Semerkant'a giderek dokuz yıl orada kalarak Bursalı Kadızâde-i Rûmî'den Mevlânâ Fethullah-ı Tebrîzî'nin derslerinden de faydalanmıştır. Genç yaşta döneminin bütün ilimlerine vâkıf olan Herat'ta iken Ali Kuşçu ile riyâzî meseleler üzerinde çalışmalar dahi yapmıştır. Hacc vazifesini yerine getirdikten sonra tekrar Herat'a dönmüş, Sultan Hüseyin Baykara'nın kendisi için yaptırdığı medresede dersler vermeye başlamıştır. Mâverâünnehir'den Horasan'a, Hindistan'dan Balkanlar'a

¹⁴⁰ M. Yaşar Kandemir, “İbn Hacer El-Askalânî”, *DİA*, İstanbul 1999, c. 19, s. 514.

¹⁴¹ Kandemir, “İbn Hacer El-Askalânî”, c. 19, s. 515.

kadar tanınan, sultanların ve âlimlerin hürmet gösterdiği bir şahsiyet olan Câmî H. 898 yılında Herat'ta vefat etmiş, şeyhi Sa' deddîn Kâşgarî'nin yanına defnedilmiştir.¹⁴²

Farsça ve Arapça olmak üzere kırk beşin üzerinde eseri bulunan Câmî'nin Siyer-i Nebî'de kaynak gösterilen eseri de Hz. Peygamber'in nübüvvetinin delilleri üzerine Farsça yazılmış olan *Şevâhidü'n-Nübüvve*'sidir. Ali Şîr Nevâî'nin isteği üzerine H. 885 yılında telif edilen eserin tam adı, *Şevâhidü'n-Nübüvve li-Takviyeti Ehli'l-Fütüvve*'dir. İslâm tarihi ve menâkıb kitaplarında bulunan rivayetlerin bir araya getirilmesiyle oluşturulan eser, hidayet ve irşad mucizelerini ihtiva eden mânevî tevâtür niteliğindedir. *Terceme-i Şevâhidü'n-nübüvve* adıyla Lâmiî Çelebi tarafından Türkçe'ye çevirilmiştir.¹⁴³

Müellif Ârif Efendi Siyer-i Nebî'sinde, Hz. Peygamberin doğumunu anlattığı kısımda esere şu şekilde atıfta bulunmaktadır: “*Şevâhidü'n-Nübüvve*'de zikredildiği üzere Safiyye bint-i Abdülmuttalib'in de Peygamberimizin velâdet zamanında vukû bulan olağanüstü hadiseleri şöyle beyan ettiğini bildirir” diyerek doğum esnasında gerçekleşen hadiseleri anlatmaktadır.

SÜYÛTÎ

Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfiî (ö. H. 911/M. 1505). H. 849 yılında Kahire'de doğmuş, dedeleri Asyût'tan geldiği için Süyûtî nisbesiyle anılmıştır. Babası Kemâleddîn, Kahire'de İbn-i Hacer el-Askalânî gibi âlimlerden ders alırken oğlunun da İbn-i Hacer'in derslerine götürmüştür. Beş yaşında iken babasını kaybeden Süyûtî'ye, İbnü'l-Hümâm ve Celâleddîn el-Mahallî hâmilik yapmıştır. Eğitimine Kur'an ile başlayan Süyûtî, fetva ve ders verme hususunda icazet aldığı Sâlih b. Ömer el-Bulkînî başta olmak üzere Yahyâ b. Muhammed el-Münâvî, Şemseddîn es-Sîrâmî, Kâdılkudât İzzeddîn el-Kinânî gibi âlimlerden ders almıştır.¹⁴⁴ Bulkînî'nin ölümüne kadar onun derslerine katılmaya devam eden Süyûtî, hac için Mekke'ye gitmesi dışında Mısır'ı hiç terk etmemiştir.¹⁴⁵ Ömrünün son yıllarını inzivada geçiren Süyûtî,¹⁴⁶ H. 1911 yılında Nil üzerindeki Ravza adasında vefat etmiş ve

¹⁴² Ömer Okumuş, “Câmî, Abdurrahman”, *DİA*, İstanbul 1993, c. 7, s. 94.

¹⁴³ Mustafa Öz, “Şevâhidü'n-Nübüvve”, *DİA*, İstanbul 2010, c. 39, s. 19.

¹⁴⁴ Halit Özkan, “Süyûtî”, *DİA*, İstanbul 2010, c. 38, s. 188.

¹⁴⁵ Özkan, *a.g.md.*, c. 38, s. 189.

¹⁴⁶ Devlet ricâliyle arası olmadığından dolayı zaman zaman eziyete uğramış ve tehdit görmüştür. Özellikle Baybarsiyye Hankahı şeyhliği yaptığı dönemlerde yaptığı bazı tenkitler nedeniyle görevinden ayrılmış ve telif çalışmalarına ağırlık vermiştir. Özkan, *a.g.md.*, c. 38, s. 189.

Bâbükarâfe’de bulunan Buhuşu’l-Kavsûn¹⁴⁷ denilen yerde, babasının kabrinin yanına defnedilmiştir.

Rivayet tefsiri türündeki “Dürrü’l-Mensûr” isimli eseri Suyûtî’nin en meşhur eseridir. Ârif Efendi Siyer-i Nebî’inde, Şakk-ı Sadr’ın kaç kez vukû bulduğu konusunu anlatırken: “Siyer âlimlerinden bazıları beşinci defa da bu olayın gerçekleştiğini savunurken, *Dürr-i Mensûr*’da zikredilen İmam Ahmet rivayeti ile gelen ve meşhur derecesine ulaşan hadisi şerifleri delil olarak zikretmektedirler” diyerek eser ismi zikretmekle yetinmiş ancak müellif ismi zikretmemiştir.

KASTALLÂNÎ

Ebu’l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr el-Kastallânî (ö. H. 923/M. 1517). H. 851 yılında Kâhire’de doğmuştur. Künyesi Ebü’l-Ab’bâs’tır. Lakabı Şihâbüddîn olmasına rağmen, ailesi Tunus’taki Kastilya bölgesinden olduğu için Kastalânî adı ile tanınmıştır. Kastallânî, küçük yaşta hafızlık yapmış, tanınmış birçok âlimden ders almıştır. Hadîs ilminde en çok faydalandığı hocası Şemseddîn es-Sehâvî’dir. Ayrıca, Sirâceddîn en-Neşşâr’dan kırâat-i seb’a okumuş ve bunun yanında İbnü’l-Cezerî ve Şâtıbî gibi kırâat âlimlerinin rivayetlerini öğrenmiştir. Kaynaklarda on dört kırâati ve rivayetlerini bildiğinden bahsedilmektedir. Necmeddîn İbn-i Fehd, Hâlid el-Ezherî, Celâl el-Bekrî, Zekeriyâ el-Ensârî gibi hocalardan hadîs, fıkıh, kırâat, tasavvuf, târih ve birçok ilimde icâzet almıştır. Kastalânî’nin hemen hemen bütün ömrü Kâhire’de geçmiştir. Bir dönem uzunca bir süre Mekke-i Mükerrreme’de ikâmet etmiştir. 884-894 yılları arasında Mekke-i Mükerrreme’de bulunmuş ve orada kaldığı süre içinde Mekke’deki âlimlerle görüşüp derslerine katılmıştır. Bunun dışında Kahire’den hiç ayrılmayan Kastallânî H. 923’te yine Kahire’de vefat etmiş ve evinin yakınındaki Medresetü’l-Ayniyye’nin avlusunda defnedilmiştir.¹⁴⁸

Medîne-i münevverede, Peygamberimizin kabri şerîflerini ziyâret ettiği esnada, Rasûlullah’a olan muhabbeti sebebiyle kendinden geçirdi. Rasûlullah’ın hayâtını anlatan; “*Mevâhib-i Ledünniyye*” adlı eserini de bu muhabbetinin neticesi olarak yazmıştır. Bu eser, Siyer-i Nebîye dair muhteva bakımından zengin bir içeriğe sahip olduğundan dolayı, İslâm dünyasında oldukça şöhret yapmıştır.¹⁴⁹ Abdülbâki Ârif Efendi’nin eserinde

¹⁴⁷ Fatma Yalnız, *Tefsir Usulünde Süreklilik Ve Etkileşim: Bulkîni, Kafiyeci Ve Suyûtî Örneği*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çorum 2014, s. 9.

¹⁴⁸ Abdülkadir Şenel, “Kastallânî, Ahmed b. Muhammed”, *DİA*, İstanbul 2001, c. 24. s. 583.

¹⁴⁹ Kastallânî, 898’de hac için gittiği Mekke’de, yazıp tamamladığı bu eseri “maksad” adını verdiği alt başlıklara ayırmıştır. Eser, toplamda on ana bölümden oluşmuştur. Kronolojik bir sırayla ele aldığı

zikrettiği kaynak da bu kitaptır. Ârif Efendi, Şakk-ı Sadrın kaç kez vuku bulduğu hakkındaki görüşleri naklederken; Ebû Hureyre'den geldiği rivâyet edilen bir hadisin sübut derecesi hakkında bu eseri kaynak göstermiştir. Siyerde: “Kastallânî kısaca Sübut derecesine ulaşmamıştır deyip *Mevâhib-i Ledünniye*'de bu görüşünü açıkça zikretmiştir” cümlesiyle, hem müellif hem de eser ismi açıkça zikredilmiştir.¹⁵⁰ Nübüvvet Vaktinin Tayini konusunda, “*Mevâhib-i Ledünniye* ve *Hamîs*'te yazıldığına göre muhtar görüş, recep ayında vukû bulduğudur” diyerek sadece eser ismini zikretmiştir. Ârif Efendi ayrıca; “Cibrîl'in farklı Peygamberlere inmesi” konusundaki görüşleri bildirirken, eseri ve müellifi yine birlikte zikretmiştir.

ŞÂMÎ

Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf es-Sâlihî eş-Şâmî eş-Şâfiî (ö. H. 942/M. 1536). Dımaşk'ın Sâlihiye semtinde dünyaya geldiği bilinmektedir ancak hakkında pek fazla bilgi yoktur. Mısır'a gidip Kahire'deki Berkûkıyye Medresesi'nde müderrislik yaptığı ve kendi eserlerinde verdiği bilgilere göre Süyûfî, Kastallânî, Muhammed eş-Şâmî gibi âlimlerden istifade ettiği anlaşılmaktadır. Döneminin önemli âlimlerinden sayılan Şâmî'nin ilim sahibi ve faziletli bir kişi olduğu, kendisine teklif edilen hiçbir görev ve ihsanı kabul etmediği, zâhidâne bir hayat yaşayıp hiç evlenmediği, ömrünü ilme çevresindekilere yardım etmeye adanmış olduğunu belirtmektedir. Çok sayıda talebe yetiştiren Şemseddîn eş-Şâmî H. 942 yılının Şâban ayında Kahire'de vefat etmiştir. Ebû Hanîfe'nin menâkıbına dair bir kitap yazdığı için Hanefî mezhebine mensup olduğu zannedilen Şâmî'nin, Şâfiî olduğu bilinmektedir. Şemseddîn eş-Şâmî, *Sübülü'l-Hüdâ* ve *r-Reşâd* adlı eseriyle tanınmıştır. Eserin tam adı, *Sübülü'l-Hüdâ ve'r-Reşâd fî Sîreti Hayri'l-İbâd*'dir. Rasûlullah'ın siyeri ve megâzîsiyle ilgili yazılmış en kapsamlı eserlerden biridir.¹⁵¹

eserin birinci bölümünde; Rasûlullah'ın doğumundan vefatına kadar gelişen olaylar ele alınmıştır. Daha sonrasında; Hz. Peygamberin isimleri, çocukları, eşleri, akrabaları, hizmetçileri, kâtipleri, müezzinleri, kumandanları, elçileri, hatipleri, şairleri, mektupları, Rasûlullah'ın yaratılışı ve yüce ahlâkı, mucizeleri, isrâ ve mirac hâdisesi hakkında bilgiler verilmektedir. Onuncu ve son bölümde ise; Rasûlullah'ın vefatı, onun kabrini ve mescidini ziyaret âdâbı ve nihâyet Rasûlullah'ın âhiretteki derecesi anlatılarak eser sonlandırılmaktadır. Hüseyin Algül, “El-Mevâhibü'l-Ledünniye”, *DİA*, Ankara 2004, c. 29, s. 421.

¹⁵⁰ Siyer-i Nebîde nakledilen rivâyetlere göre; Söz konusu hadis, Rasulallah yirmili yaşlardayken; sahrada iki adamın gelip göğsünü yardığını anlattığı olaydır. Müellif Ârif Efendi, bazılarınca bunun beşinci şakk-ı sadr hadisesi olarak kabul edildiğini söylerken, Kastallânî'nin bu hadisi sahih bulmadığını söylemektedir.

¹⁵¹ Mustafa Sabri Küçükaşçı, “Şâmî, Şemseddin”, *DİA*, İstanbul 2010, c. 38, s. 330.

Müellif Ârif Efendi'nin Siyer-i Nebî'sinde zikrettiği kaynak da budur.¹⁵² Ârif Efendi Nübüvvet Vaktinin Tayininden bahsederken; “*Sübülü'l-Hüdâ ve'r-Reşâd* sahibi”, Şakk-ı Sadr'ı anlattığı kısımda da yine Şâmî'nin adını zikretmeksizin, *Sübülü'l Hüdâ ve'r-Reşâd* müellifi dört defa bu olayın gerçekleştiği görüşündedir” diyerek, sadece eserin adını zikretmiş ve bu vesîle ile müellife atıfta bulunmuştur. Ârif Efendi aynı şekilde, Haris b. Abdul Uzza, Halime-i Sadiyye ve kardeşleri Şeyma'nın meâl-i halleri (islama girmeleri) konusunu anlattığı bölümde; “*Sübülü'l-Hüdâ*'da Halime'nin eşi Hâris'in ve çocuklarının İslam'ı kabul ettikleri görüşü zikredilmiştir” diyerek, kaynak gösterdiği diğer eserlerle birlikte sadece eserin adını zikretmiştir.

İBN-İ HACER

Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Muhammed el-Heytemî es-Sa'dî (ö. H. 974/M. 1567). Doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber, *Mu'cem*'inde kendi düştüğü bir kayda göre H. 909 yılında, Garbiye bölgesindeki Heyâtım köyünde doğmuştur. Aslen Mısır'lıdır. Soyu Ensâr'a dayanan Benî Sa'd kabilesine Mensup olduğu için Ensârî nisbesiyle de bilinmektedir. İbn-i Hacer diye anılmasının nedeni ise, büyük dedelerinden birinin çok az konuştuğu için taş anlamına gelen “Hacer” lakabıyla anılmasıdır. Babasını küçük yaşta kaybeden İbn-i Hacer ilk eğitimini, babasının da şeyhi olan sûfî İbn-i Ebü'l-Hamâil'den ve onun talebesi olan Şemseddîn eş-Şinnâvî'den almıştır. Hıfzını tamamladıktan sonra, Ahmediyye Medresesi'nde ve Ezher'de tahsiline devam etmiştir.¹⁵³ Muhammed b. Abdülazîz ez-Zemzemî, Muhammed Tâhir Fettenî, Abdülkâdir el-Fâkihî, Vecîhüddîn Abdurrahman b. Ömer el-Amûdî, Muhammed b. Ahmed el-Fâkihî ve Şeyh Sadr İbn-i Abdülkuddûs tanınmış talebelerinden bazılarıdır. H. 974 yılının Receb ayında Mekke'de vefat etmiş ve Cennetü'l-Muallâ'ya defnedilmiştir.¹⁵⁴

İbn-i Hacer Heytemî hadis, siyer, fıkıh, kelam, akâid gibi ilim dallarında çok sayıda eser te'lif etmiş, bir o kadar da şerh yazmıştır. Bu şerhlerden biri de Müellif Abdülbâki Ârif Efendi'nin eserinde kaynak olarak atıfta bulunduğu, *Şerhi'l-*

¹⁵² Toplamda üç yüzden fazla kaynak kullanılarak kaleme alınmış olan eser, yüzden fazla ana başlığa ve bin civarında alt başlığa ayrılmıştır. Şâmî eserinde, mevzû hadislere yer vermediğini, sadece Kur'an âyetlerini ve esbâb-ı nüzûlü dikkate aldığını bilhassa açıklamıştır. Mustafa Abdülvâhid ve arkadaşları tarafından neşredilen eser, Türkçe'ye çevrilmiştir. Nûreddin el-Halebî, *İnsânü'l-Uyûn fî Sîreti'l-Emîni'l-Me'mûn* adlı eserinin; Şâmî'nin *Sübülü'l-Hüdâ ve'r-Reşâd*'ının ve İbn-i Seyyidünnâs'ın *Uyûnü'l-Eser*'inin muhtasârı olduğunu söylemiştir. Küçükaşcı, a.g.md., c. 38, s. 331.

¹⁵³ Cengiz Kallek, “İbn Hacer El-Heytemî”, *DİA*, İstanbul 1999, c. 19, s. 531.

¹⁵⁴ Kallek, a.g.md., c. 19, s. 532.

Hemziyye'dir. Eserin tam adı; *El-Minehu'l-Mekkiyye fi şerhi'l-Hemziyye*'dir. Bûsîrî'nin, *El-Kasîdetü'l-Hemziyye*'sinin şerhidir.¹⁵⁵

Ârif Efendi Siyerinde, Haris b. Abdul Uzza, Halime-i Sa'diyye ve kardeşleri Şeyma'nın meâl-i halleri konusunda İbn-i Hacer'i ve eserini şu cümleyle kaynak göstermektedir: "Hâfız İbn-i Hacer Heytemî'nin *Şerh-i Hemziyye*'sinde, Halime'nin kocası Hâris'in ve çocuklarının İslam'ı kabul ettikleri görüşü zikredilmiştir."

DİYARBEKRÎ

Kâdî Hüseyin b. Muhammed b. el-Hasen ed-Diyârbekrî (ö. H. 990/ M.1582). Hayatı hakkında pek fazla bilgiye sahip olmadığımız müellifin, mahlasından da anlaşıldığı üzere Diyarbakır'da doğduğu tahmin edilmektedir. Mekke'de yaşadığı ve orada kadılık yaptığı ileri sürülen Diyarbekrî'nin İbnü'l-İmâd tarafından Medine'de kadılık yaptığı da söylenmektedir. H. 990 veya 992 yıllarında Mekke'de vefat ettiği bilinmektedir. Yine İmâd tarafından faziletli bir insan olduğu belirtilen Diyarbekrî'nin, Mekke'nin ileri gelenleri arasında yer aldığı ve bayramlarda binlerce kişiye yemek ikram ettiği kaydedilmektedir. Diyarbekrî'nin en önemli eseri, "*Târîhu'l-Hamîs fi Ahvâli Enfesi Nefîs*"tir. Çok sayıda siyer, megâzî ve tefsirle ilgili güvenilir kaynaktan faydalanılarak hazırlanan eserin H. 940 yılında tamamlandığı rivayet edilmektedir. Ancak eserdeki, Osmanlı Padişahı III. Murad'ın tahta çıkışı ile ilgili bilgilerden anlaşıldığına göre, sonradan meydana gelen bazı olayların müellif ya da müstensih tarafından ilâve edildiği de düşünülmektedir. Müellifimizin *Kitâb-ı Hamîs* olarak zikrettiği eserin asıl adı, *Târîhu'l-Hamîs*'tir. Esas itibariyle bir siyer kitabı mahiyetinde olan eserin İstanbul kütüphanelerinde çeşitli yazma nüshaları bulunmaktadır.¹⁵⁶

Abdülbâki Ârif Efendi'nin Siyerinde Hz. Peygamber'in (s.a.v.) nübüvvet vaktinin belirlenmesi konusunda: "*Kitâb-ı Hamîs*'te, Kâbe'nin inşasından on beş sene sonra..." ve "*Mevâhib-i Ledünniye ve Hamîs*'te yazıldığına göre ise muhtar görüşün (Bi'setin) Receb ayında vukû bulduğu şeklinde'dir." diyerek eseri kaynak göstermektedir.

HALEBÎ

Ebü'l-Ferec Nûrüddîn Alî b. Burhânüddîn İbrâhîm b. Ahmed el-Halebî (ö. H. 1044/1635). H. 975'te Kahire'de doğduğu bilinen Halebî, uzun yıllar boyu Şemsüddîn er-

¹⁵⁵ Kallek, a.g.md., c. 19, s. 533.

¹⁵⁶ Abdülkerim Özeydin, "Diyarbekrî", *DİA*, İstanbul 1994, c. 9, s. 472.

Remlî'den ders almıştır. Halebî, ilmiyle amel eden, güzel ahlâklı ve çalışkan bir kimse idi. Bütün hayatını ilim öğrenmeye ve öğretmeye adanmıştır. Sâlihiyye Medresesi'nde müderrislik yapmış, Nûreddîn eş-Şebrâmellisî ve Şehâbeddîn el-Acemî kendisinden rivayette bulunmuşlardır. H. 1044 yılının Şaban ayında vefat etmiş ve Mücâvirîn Kabristanı'na defnedilmiştir.¹⁵⁷ Fıkıh, hadis, tefsir, tasavvuf, tarih ve Arap dili sahalarda öne çıkan Halebî kırktan fazla eser yazmıştır. Çoğu hâşiye, şerhden oluşan bu eserlerin en meşhuru, *es-Sîretü'l-Halebiyye* adıyla da bilinen “*İnsânü'l-uyûn fi Sîreti'l-Emîni'l-Me'mûn*” dur. Halebî bu eserini, Şemseddîn eş-Şâmî'nin “*es-Sîretü's-Şâmiyye*”si ile İbn-i Seyyidünnâs'ın “*Uyûnü'l-Eser*” ini ihtisar ederek husûle getirmiştir. Eser muhtasar hale getirilmiş, tercüme edilmiş, hatta manzûmesi yazılmıştır. Birçok baskısı yapılan eseri, Muhammed Altuncî bazı ilâvelerde bulunarak yayımlamıştır.¹⁵⁸

Müellifimiz Ârif Efendi Siyer-i Nebî'sinde, *İnsânü'l Uyun*'a birkaç yerde işaret etmektedir: Haris b. Abdul Uzza, Halime-i Sâdiyye ve kardeşleri Şeyma'nın meâl-i halleri konusunu anlattığı bölümde; “Halebî de *İnsânü'l Uyun*'da, bazı büyük siyer âlimlerinin, Halime'nin İslâm'ı kabul ettiği görüşünde olduklarını zikretmektedir” diyerek hem müellifin, hem de eserin ismini zikretmektedir.

İslâmı ilk kabul eden diğer Ashâb-ı Kirâm'dan bahsettiği yerde ise, Husayn'ın islama girişini anlatırken; “*İnsânü'l Uyun*'da İbn-i İshâk'ın rivayet ettiğine göre; Hz. Peygamber “Yâ eyyühe'l Müddessir” ayeti indirildikten sonra üç sene, insanları Dîn-i İslâm'a gizli bir şekilde davet etmiştir” diyerek yalnızca eserin ismini zikretmiştir. Ayrıca Varaka hakkındaki haberler konusunda, Varaka'nın İslâma girip girmediği hakkındaki rivâyetleri naklederken; “İbn-i Mende'nin Varaka'yı sahabeden saydığı da *İnsânü'l Uyun*'da geçmektedir” diyerek Halebî'nin bu eserini kaynak göstermektedir.

Abdülbâki Ârif Efendi *İnsânü'l-Uyûn*'da zikredilen bazı kaynaklara da dolaylı olarak atıfta bulunmuş ve kaynak içinde kaynak zikretmiştir. Meselâ; “Bulkîni'nin, Varaka'nın erkekler arasında İslâm'ı ilk kabul eden kişi olduğunu açıkça söylediği ve İbn-i Mende'nin Varaka'yı sahabeden saydığı da *İnsânü'l Uyun*'da geçmektedir” diyerek “*İnsânü'l Uyun*” da zikredilen bir kaynağa işaret etmektedir. Müellifin kaynak eser içinde adını zikrettiği “Bulkîni”, tanınmış Şâfi fakihlerinden olduğu halde aynı isimle anılan,

¹⁵⁷ Cevat İzgi, “Halebî, Nûreddin”, *DİA*, İstanbul 1997, c. 15, s. 232.

¹⁵⁸ İzgi, a.g.md., c. 15, s. 233.

baba ve iki oğlundan müteşekkil üç farklı âlimin hangisini kastettiği bilinmemektedir. Bunlar sırasıyla; Ömer b. Reslân, Abdurrahman b. Ömer ve Sâlih b. Ömer Bulkînî'dir.¹⁵⁹

¹⁵⁹ M. Yaşar Kandemir, “Bulkînî, Abdurrahman b. Ömer”, *DİA*, İstanbul 1992, c. 6, s. 409; Mustafa Uzunpostalıcı, “Bulkînî, Ömer b. Reslân”, *DİA*, 1992 İstanbul, c. 6, s. 410, Aynı müellif, “Bulkînî, Sâlih b. Ömer”, *DİA*, İstanbul 1992, c. 6, s. 411.

İKİNCİ BÖLÜM

HZ. MUHAMMED'İN (S.A.V.) PEYGAMBERLİK ÖNCESİ HAYATI

I- DOĞUMU VE ÇOCUKLUK YILLARI¹⁶⁰

Müellif Ârif Efendi, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) doğumuna geçmeden önce doğumu öncesinde gerçekleşen hadiseler hakkında bilgi vermiştir. Bu kapsamda Allah Rasûlü'nün nesebi, Abdülmuttalib'in Zemzem Kuyusu'nu araması, Fil Vak'ası, annesi Âmine'nin ona hamile kalışı ve doğum esnasında gerçekleşen harikulade olaylar gibi konularda epey uzun malumat vermiştir. Bu kısım Yüksek Lisans Tezi olarak çalışıldığı için doğumundan önceki olaylara çalışmamızın "eserin muhtevası" kısmında kısaca değinildi. Tezimizin asıl konusu olan kısımda Müellif Ârif Efendi; Peygamberimizin (s.a.v.) doğumu ve çocukluk yıllarını kapsayan dönemini, Allah Rasûlü'nün doğduğu zaman ve yer, sütanneye verilışı ve sütanneleri, Şakk-ı Sadr, annesinin vefatı, ebeveyninin inanç durumları, günahlardan korunması, amcasıyla birlikte Şam seferine gitmesi, Fetret Ehli gibi başlıklar altında ele almıştır. Burada eserdeki başlıklar dikkate alınarak içerikle ilgili bilgiler verilecektir.

A- Hz. Peygamber'in (s.a.v.) doğduğu yerin tayini (*Ta'yîn-i cây-ı mevlâ-i şâhen-şeh-i rusûl*)¹⁶¹

Ârif Efendi Siyer-i Nebî'sinde, Peygamberimizin (s.a.v.) doğum yerinin tayini ile ilgili şu bilgilere yer vermiştir:

*Sahâifu'l-Âsâr*¹⁶² adlı eserde Hz. Peygamber'in (s.a.v.) doğumuyla şereflenen yerin Mekke evlerinden biri olduğu belirtilir. Rasûlullah'ın (s.a.v.) doğduğu o yerin temiz toprağı Peygamber Efendimizin ayağı ile uğurlanmış, onun nuru ve güzelliğiyle şereflenmiştir. Meşhur rivayetlere göre Mekke'de bulunan o mübarek yer, hicretten sonra Ukayl b. Ebû Talib'in¹⁶³ mülkiyetindeydi. Onun vefatından sonra Haccac'ın kardeşi

¹⁶⁰ Bu başlık tarafımızdan konulmuştur.

¹⁶¹ Hâlet Efendi, 39a.

¹⁶² Ârif Efendi'nin burada zikrettiği kitabın tam adı *Sahâifu'l-Ahbar fî Vekâyi-ü'l-A'sâr*'dir. Daha çok "Müneccimbaşı Tarihi" olarak bilinmektedir.

¹⁶³ Akîl b. Ebû Talib: Hz. Ali'nin kendisinden yirmi yaş büyük ağabeyidir. Bedir harbinde müşriklerin safında savaşmış ve esir düşmüştür. Ne zaman müslüman olduğuna dair kesin bir tarih olmamakla birlikte Hudeybiye anlaşmasından önce veya sonra İslâmiyeti kabul ettiğine dair rivayetler güçlüdür. Kardeşi Cafer b. Ebû Talib ile birlikte Mu'te Savaş'ına katılmıştır. Huneyn Gazvesi'nde herkesin dağıldığı sırada Rasûlullah'ın yanından ayrılmadığı da rivayetler arasındadır. Siffin savaşında ise

Muhammed b. Yusuf, Ukayl'ın oğullarından o yeri satın aldı. Bir müddet sonra da kendi evine birleştirdi. Ev (kireçle) beyaza boyandığı için de “beyzâ” ismiyle meşhur olmuştur. Bir müddet sonra, bazı rivayetlere göre Abbasî halifelerinden Harun Reşid'in hanımı Zübeyde, İbn-i Dihye'nin rivayetine göre ise annesi Hayzurân¹⁶⁴ o mübarek evi sonradan eklenen kısmından ayırmış ve orayı mescide dönüştürmüştür.¹⁶⁵ Müteahhirin âlimlerden bazıları bu iki rivayeti birleştirerek şöyle demişlerdir: Mescidi önce Hayzurân yaptırmış sonrasında ise Zübeyde onu yenilemiştir.¹⁶⁶

B- Hz. Peygamber'in (s.a.v.) doğduğu zamanın tayini (*Ta'yîn-i vakt-i mevlîd-i sultân-ı enbiyâ*)¹⁶⁷

Bu başlık altında, Peygamberimizin (s.a.v.) doğumu esnasında meydana gelen olağanüstü hâdiseler ayrıntılarıyla anlatılmıştır. Bu hâdiseler arasında; Kâbe'deki bütün putların yüzüstü yere devrilmesi, Sâve gölünün kuruması, Semâve vadisinin sular altında kalması, Kisrâ'nın sarayının burçlarının yıkılması ve mecûsîlerin bin yıldır yanmakta olan ateşlerinin sönmesi vardır.

Ârif Efendi eserinde Peygamber efendimizin doğduğu zaman hakkında şu bilgilere yer vermektedir:

Astronomi âlimleri, Peygamber Efendimizin doğduğu zaman hakkında farklı görüşler belirtmişlerdir. Cumhurun nezdinde meşhur olan görüş onun Fil yılında (Âmu'l-Fîl) doğduğudur. Bu görüşü te'yit eden Beyhakî, İbn-i Abbas'dan rivayetle yevm-ü fil'de doğduğunu tahkîk eder. *Tarih-i İbn-i Hayyân*'da da bu rivayet tercih edilmiştir. Süheylî, fil gününden elli, İbn-i Âsâkir ise Ebû Cafer-î Bâkırdan rivayetle elli beş gün sonra vukû

Muaviye'nin ordusunda yer alarak kardeşinin karşısında savaşmıştır. Ahmet Önkal, “Akîl b. Ebû Tâlib” *DİA*, İstanbul 1989, c. 2, s. 264; Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nden alınan belgelere göre; Hz. Ali'nin ağabeyi İmam Ukayl'ın kabri Diyarbakır'dadır. Yine bu belgelere göre, 1907 yılına kadar İmam Ukayl adıyla kurulan vakfa Osmanlı Devleti tarafından kaynak aktarılmıştır. Kenan Yakuboğlu-Mehmet Salih Erpolat, *Osmanlı Belgelerinde Diyarbakır*, Diyarbakır Valiliği - Dicle Üniversitesi, Diyarbakır 2013.

¹⁶⁴ Hayzurân bint Atâ el-Cüreşiyye (ö. 173/789), Abbâsî halifelerinden Mehdi-Billâh'ın hanımı, Mûsâ el-Hâdî ile Hârûn Reşid'in annesidir. Kasım Kırbıyık, “Hayzurân” *DİA*, İstanbul 1998, c. 17, s. 106-107.

¹⁶⁵ İbn-i Hişâm'ın eserinde konuyla ilgili şu bilgiler verilmektedir: Peygamber'in (s.a.v.) doğumu Şî'b'de idi. Burası Safa tepesinin yakınında bulunan bir evdi. Haccac'ın kardeşi Muhammed b. Yusuf'un uzağındaydı. Sonra Hârûn Reşid'in zevcesi Zübeyde hac için Mekke'ye gittiği zaman o evi mescid haline getirdi. İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, c. 1, s. 216.

¹⁶⁶ Sözü edilen bu ev Peygamberimiz tarafından Akîl b. Ebû Tâlib'e bağışlanmıştır. Ölene kadar onun elinde kalan bu ev daha sonra oğlu tarafından, Haccac'ın kardeşi Muhammed b. Yusuf'a satılmıştır. O da; “Dâr-ı İbn-i Yusuf” adını verdiği evini yaparken zikredilen evi de kendi evine dâhil etmiş, daha sonra Hayzuran (Harun Reşid'in annesi) yine bu evi o binadan ayırıp bir mescid hâline getirmiştir. İbnü'l-Esir, *İslâm Târîhi El-Kâmil Fi't-Târih*, (Terc: Komisyon) Bahar Yayınları, İstanbul 1991. c. 1, s. 443.

¹⁶⁷ Hâlet Efendi, 39b.

bulduğunu beyân etmişlerdir. Bazı rivayetlerde Fil Vak'ası'ndan yirmi sene, otuz sene hatta kırk sene sonra vukû bulduğundan bahsedilse de en meşhur rivayet fil senesinde doğduğu olandır.

Fil Vak'ası'ndan söz eden birçok siyer ve tarih kitabında, Abdülmuttalib'in yüzünde zâhir olan bir nurun müşâhede olduğundan bahsedilmektedir. Onun yüzündeki bu nurun görülmesi, Abdullâh'ın velâdetinden öncedir. Daha sonra Abdullâh'a intikal etmiştir.¹⁶⁸ Ama bu rivayetin mevkûf¹⁶⁹ olması kesindir.

Hız. Peygamber'in (s.a.v.) doğduğu ay Rebîü'l-evvel olup bazı ilim sahipleri bunun üzerine şiirler bile söylemişlerdir. En meşhur rivayete göre Rasûlullah'ın (s.a.v.) velâdeti zikredilen ayın on ikisinde vâki olmuştur. Hatta bazı sîka eserlerde Peygamberimizin (s.a.v.) bi'seti, Mekke'den Medine'ye hicreti ve vefatı da bu tarihle kaydedilmiştir.¹⁷⁰

Rasûlullah'ın (s.a.v.) gecenin yarısından sonra veya sabahın erken vaktinde doğduğuna dair rivayetlerin her biri bir âlime nisbet edilir. İbn-i Âsâkîr ve Zuheyr bin Bekkâr'ın görüşüne göre onun velâdeti güneşin doğuşuna müsâdiftir. İki güneş aynı zamanda yer ve göğü aydınlatmıştır.

Ebü Nuaym'ın rivayetine göre Şam'da Ayz adlı bir rahip vardı. Zamanını ibadet ve inzivâ ile geçirirdi. Zaman zaman âhir zamanda bir Peygamberin geleceğiyle ilgili olarak Mekke halkını müjdeliyordu: "Ey ehl-i Mekke! Biliniz ki yakın zamanda sizlerden necib bir peygamber dünyaya gelecek. Ona tüm halkın itibar etmesi gerekir. Ve kim ki onun davetine icâbet etse izzet ve celâl bulur. Kim ki onu inkâr etse zelil ve avare olur" diye onları tenbih ve ikaz ederdi. Onlardan kim doğum yaparsa mutlaka bebeği görmeye gidip bazı özelliklerini görmek isterdi. Abdülmuttalib yolculuk zamanında onun

¹⁶⁸ Sîret-i İbn-i Hişâm'da; Abdullah'ın alnındaki nuru görüp onunla evlenmek isteyen bir kadından bahsedilir. Varaka b. Nevfel'in kızkardeşi olduğu söylenen bu kadın, eski kitapları okumuş ve ilim sahibi olan Varaka'dan bu ümmet içinden bir nebi geleceğini duymuştu. Abdullah'ın alnındaki nuru görünce bu nurun gelecek olan nebiye delalet ettiğini anladı ve Abdullah'a meyletti. Ancak Abdullah ona icâbet etmedi. Abdullah, Âmine ile evlendikten sonra o kadını tekrar gördüğü zaman kadın ona rağbet etmeyince Abdullah sebebini sordu. Kadın da, alnında parlayan bir nur sebebiyle ona yaklaştığını ancak o nurun artık zâil olduğunu söyledi. Çünkü Abdullah'ın alnındaki nur, o sırada Rasûlullah'a hamile olan Âmine'ye intikal etmiş idi. İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, c. 1, s. 213.

¹⁶⁹ Mevkûf: Kabul veya reddedileceği hususunda karar verilemeyen hadislere denilmektedir. Ayrıca isnadın Hız. Peygamber'e ulaşmadan kesildiği, sahâbîde duran veya durdurulan; sahâbenin söz, fiil ve takrirlerine dair rivayetlere de mevkûf adı verilir. Abdullah Aydınlı, "Mevkûf", *DİA*, Ankara 2004, c. 29, s. 437.

¹⁷⁰ İbnü'l-Esîr bu konu hakkında, İbn-i İshâk'ın; "Rasûlullah (s.a.v.), on iki Rebîü'l-evvel pazartesi günü "Dâr-ı İbn-i Yûsuf" denilen evde dünyaya geldi" dediğini kaydeder. İbn-i İshâk'dan gelen başka bir rivayette; Hız. Peygamber'in (s.a.v.) Rebîü'l-evvelin onunda, diğer bir rivayette ise ikisinde dünyaya geldiği ifadesine yer verilir. İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, c. 1, s. 443.

mekânına yaklaştığı sırada Rahib mabedinden Abdülmuttalib'e yönelerek: "Gelmesi beklenen o mesut çocuk dünyayı teşrif etti" diyerek onu müjdeledi.

Ârif Efendi, Rasûlullah'ın (s.a.v.) doğum ânını Hz. Âmine'den rivayetle şöyle anlatmaktadır:

"Sultân-ı Risâlet'in doğumu yaklaştığında, bir gece Abdülmuttalib evden çıktı ve Mescid-i Haram'ı tavaf etmeye gitti. Ben bir köşeye çekildim. Üzüntüden boğazım düğümlenmiş bir halde oturuyordum. Birdenbire, dehşetiyle korkutan bir ses duydum. O esnada beyaz bir kuş (kuşların şahı) latif bir şekilde göğsümü mesh edince sıkıntılarım gitti ve kalbime bir sükûn geldi. Önüme güzel ve beyaz bir kapla şerbet konuldu. Beyaz olduğu için onu süt sandım. Onu içince susuzluğum geçti ve rahatladım. Gördüm ki gagası zümrütten, kanatları yakuttan kalabalık bir kuş sürüsü, kanatlarıyla evi kuşatmışlardı. O anda Allah'ın kudretiyle göz perdem kaldırıldı¹⁷¹ ve yeryüzünün doğusu ve batısı bana âşikâr oldu." Başka bir rivayette ise devamla "benden bir nur yükseldi ki onunla Şam kasırlarını¹⁷² gördüm."¹⁷³

"O zaman azîm bir şahsiyet bana görünmüştü. Buluttan bir örtüye bezenmiş gibi olan bu adam çocuğu alıp gözümün önünden kayboldu, o anda büyük bir bulut gördüm. Kulağıma atların kişnemesi ve kuşların kanatlarının çırpınış sesleri arasında birtakım konuşmalar geldi. Kulağıma gelen o ses şöyle diyordu: "Muhammed'e cümle mekânı gezdir. Onu tüm cinlere, meleklere, kuşlara ve yabani hayvanlara göster. Ve ona Âdem'in yaratılışını, Şît'in marifetini, Nûh'un cesaretini, İbrâhim'in dostluğunu, İsmâil'in lisanını, İshâk'ın rızasını, Sâlih'in fesahatini, Lût'un hikmetini, Yakûb'un müjdesini, Mûsa'nın şecaatini, Eyyüb'ün sabrını, Yûnus'un itaatini, Yûşa'nın cihadını, Dâvud'un sesini, Danyal'ın muhabbetini, İlyas'ın vakârını, Yahyâ'nın masumiyetini ve İsa'nın zühdünü anlatın. Ve onu Peygamberlerin ahlakıyla ahlaklandırın." Bu olaydan sonra o pak cevherin güzelliğine şahit oldum, bu hâl geçtikten sonra nihâyet o mübareğin güzel yüzünü görebildim."

¹⁷¹ Rasûlullah'ın (s.a.v) ashabından bir cemaat; bize kendinden haber ver yâ Rasûlullah deyince Peygamberimiz buyurdu ki: "Ben babam İbrahim'in duâsıyım. Kardeşim İsa'nın müjdesiyim. Anam bana hâmile olduğu zaman kendisinden çıkan bir nûrun Şam kasırlarını aydınlattığını gördü. İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, c. 1, s. 223.

¹⁷² Sîret-i İbn-i Hişâm'da, Amine'nin Hz. peygambere hamile kaldığı zaman: "Benden öyle muazzam bir nur peydâ oldu ki, o nur Şam topraklarından Busra'nın kasırlarını aydınlattı" dediği kaydedilmektedir. İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, c. 1, s. 222.

¹⁷³ İbnü'l-Esîr'de bu konuyla ilgili olarak; "Âmine Hz. Peygamber'e hamile kaldığı zaman, kendisinden zuhur eden bir nur ile Suriye topraklarındaki Busrâ saraylarını görmüştü" der. İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, c. 1, s. 443.

Sakif Kabilesi'nden Osman b. Ebû'l-Âs'ın annesi Fâtıma binti Abdullâh, Peygamber efendimizin dünyaya geldiği zamana şahit olanlardandı. O daha sonra bu kutlu ânı şöyle anlatmıştır:¹⁷⁴ “Âmine’de nur alametleri zâhir olduğu zaman ben oradaydım, evi şimşek fırtınası gibi nurdan bir dalgalanma bastı, baktığım her yerde nur gördüm. Gökyüzündeki tüm yıldızlar onun sayesinde aydınlanmıştı. Yıldızları bu halde görünce korktum.”¹⁷⁵

Siyer-i Nebî’de nakledildiğine göre Âmine’nin haberini aldıktan sonra Abdülmuttalib geldi, bebeği aldı ve onunla birlikte Kâbe’ye girdi. Allah’a şükrederek Kâbe’den çıktı. Sonra eve geldi ve bebeği annesine verdi. Akabinde hemen çıkıp Rasûlullah (s.a.v) için sütanne aramaya başladı.

Müellif Ârif Efendi, Şevâhidü’n-Nübüvve’de zikredildiği üzere Safiyye bint-i Abdülmuttalib’in de Peygamberimizin velâdet zamanındaki vukû bulan olağanüstü hadiseleri şöyle beyan ettiğini bildirir:

“O, kalbi kara, kötü alışkanlıklara sahip olanlar için bir güneş gibi doğdu. Çünkü onun doğuşu ile şirkin ve küfrün karanlığı yok oldu. Doğumuyla birlikte eve nur serpilmiş gibi oldu, ondan önce kâinat sönmüş ve cansız bir kandile benziyordu. Velhâsıl, onun doğduğu gece altı alamet gördüm: Evvela gördüm ki; doğar doğmaz başını secdeye koydu.¹⁷⁶ İkincisi; başını kaldırıncı fasîh bir dille; “Lâ ilahe illallah” buyurdu. Üçüncüsü; güneş gibi parlayan yüzü ile evi nurla doldurmuştu. Dördüncüsü; genel âdete göre, doğduktan sonra onu yıkamak istediğimde: “Boşuna uğraşma! O, dünyaya pâk ve temiz bir şekilde gönderildi” diyen bir ses duydum. Beşincisi; en doğru şekilde sünnet edilmiş ve (dünyaya) öyle gelmişti. Altıncısı; naif bir vücudu vardı ve sırtında nübüvvet mührü bulunuyordu. O mühürde “Lâ ilahe illallah Muhammedü’r-Rasûlullah” ibaresi yazılıydı.”

Abdülmuttalib o gecenin hadiselerine şahit olmuş biri olarak gördüklerini şöyle anlatmıştır: “O gece Beyt-i Mükerrrem kenarında bir köşeye çekilip seccade üzerinde ibadet ediyordum. Gördüm ki şerefli evin (Âmine’nin evi) dört duvarı bir anda yükselip

¹⁷⁴ İbnü'l-Esîr’de aynı olay Osman b. Ebû'l-Âs’ın rivayetiyle nakledilmektedir: “Annem bana Vehb’in kızı Âmine’nin Hz. Peygamber’i dünyaya getirdiği zaman onun yanında hazır bulunduğunu, evde bulunan her şeyin nur saçtığını ve yıldızlara baktığında, onların kendisinin üzerine düşecekmiş gibi yaklaşmış olduklarını gördüğünü söylemişti.” İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, c1, s. 444.

¹⁷⁵ “Rasûlullahın (s.a.v) anası onu doğurduğu zaman, gelip bakması için dedesi Abdülmuttalib’e haber gönderdi. Abdülmuttalib geldiğinde hamileyken gördüklerini ve rüyasında kendisine denilenleri ve ona koyacağı isim ile emrolunduğunu haber verdi.” İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, c. 1, s. 216.

¹⁷⁶ İbn-i Hişâm’da, Âmine’nin Halime’ye; Hz. Muhammed’i (s.a.v) doğurduğu zaman ellerinin yerde, başının ise göğe doğru yükselmiş olarak düştüğünden bahsettiği kaydedilmektedir. (Bu duruş secde hâlidir). İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, c. 1, s. 222.

Makam-ı İbrahim'e meyelân ederek secde etti ve yine ilk haline dönüp berkarar oldu. Sağ ve sol tarafımdan garip sesler duymaya başladım, diyordu ki: "Allahu ekber Allahu ekber Rabb-i Muhammedi'l-Mustafa el'ân / Beni putların kirliliğinden ve müşriklerin pisliğinden temizle." O anda Beyt-i Muallâ'da olan putların hepsi yere düştü ve en büyük put olan (hübel) dahi siyah bir taşa dönüştü. O anda: "Şimdi Âmine'den Muhammed doğdu" diye kulağıma bir ses geldi. Şahit olduğum bu durumla bana bir korku geldi ve bayıldım. Şaşkınlıktan, "Müşahede ettiğim şeyleri, uyanıklıkta mı uykuda mı görüyorum" diye mırıldanıyordum ki; Âmine'nin evi gözüme çarptı. Eve ulaştığımda evin her yanının ilahi bir nur ile dolduğunu gördüm. İçeriden miski amber gibi kokular geliyordu."

O gece eşref-i mahlukâtın doğduğu sırada beklenmeyen hadiseler meydana gelmiştir: Birincisi Sâve gölü kayboldu. İkincisi Semâve nehri ki bin yıldır kurumuştur, yeniden ilk hali gibi aynı kaynağından fevân oldu. Üçüncüsü ise eyvan-ı Kısra sallandı ve 14 sütünü yıkıldı. Bu heybetli haberler Kısra'ya ulaşınca hemen istişâre meclisini topladı ve meydana gelen bu dehşetli olayların sebebini sordu. Bilginleri, Kısra'ya peşpeşe meydana gelen bu delâletin sebebini Araplarda vukû bulan bir hâdis olduğunu söylediler.

Kısra, bunun öncesinde eyvanın sarsıldığı ve bin yıllık ateşlerinin söndüğü bir rüya görmüştü. Bu rüyanın ne anlama geldiğini öğrenmesi için Abdü'l-Mesih b. Amr'ı göndermişti. Abdü'l-Mesih olanların sebebini Satih'den sordu.¹⁷⁷ O sırada iyice yaşlanmış olan Satih ölmek üzere idi.¹⁷⁸ Abdü'l-Mesih Kısra'nın huzuruna gitti, Kısra'ya kendisinden sonra on dört kişinin daha iktidarda kalacaklarını söyledi. Kısra bunu öğrendikten sonra mutlu oldu ama o on kişinin, dört senede peşpeşe helak olacaklarından haberi yoktu. Kalan dört kişi de Hz. Ömer'in hilafet zamanında inkıraz buldular.

C- Hz. Peygamber'in (s.a.v.) süt emme meselesi (*Beyân-ı hâl-i rızâ-ı cenâb-ı şâh-ı rusûl*)¹⁷⁹

Ârif Efendi bu kısımda, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ilk sütü kimden emdiği, sütannesine verilmeden önce annesinin onu kaç gün emzirdiği, Hz. Halime'ye verilene kadar onu kimlerin emzirdiği gibi konuları anlatır. Hz. Halime'nin Benî Sâ'diyye'den yola çıkışı, Peygamberimizi süt evlat olarak alıp dönüşü, dönüş yolunda karşılaştığı

¹⁷⁷ Satih, Abd-i Mesih'in dayılarındandı. İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, c. 1, s. 51.

¹⁷⁸ Hz. Peygamber'in (s.a.v.) doğumu Sebebiyle Kısra Pervîz'in gördüğü olaylar İbnü'l-Esir'in eserinde detaylarıyla anlatılmaktadır. İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, c. 1, s. 463.

¹⁷⁹ Hâlet Efendi, 49a.

olağanüstü durumlar da bu başlık altında anlatılmaktadır. Ayrıca müellifimiz bu kısmın sonunda Peygamberimizin doğum gecesinde (mevlid kandilinde), gerçekleştirilen faaliyetlerin İslâm'daki yeri hakkında da bilgiler vermiştir.

Rasûlullah'ın (s.a.v.) süt emme meselesi hakkında, Ârif Efendi'nin siyerinde şu bilgiler nakledilmektedir:

Bazı meşhur siyer âlimleri Hz. Peygamber'in (s.a.v.) doğumu ile ilgili şu rivayetleri zikretmişlerdir: Hz. Peygamber'in (s.a.v.) doğumundan sonra ilk olarak kendi parmak uçlarını ağızına aldığı, onları emdiği, daha sonra ise annesinin sütünü emdiği anlatılır. Meşhur rivayetlere göre Hz. Peygamber annesinin sütünü dokuz, *Uyûnu'l-Ma'ârif*'e göre ise yedi gün emmiştir. *İmtâ'* da ise yedi ay emdiği rivayet edilmiştir.

İhtilaf olmakla birlikte Hz. Âmine'nin emzirmesinden sonra Hz. Halime'nin gelişine kadar, Ebû Leheb'in hizmetçisi Süveybe-i Eslemiyye Hz. Peygamber'i emzirmiştir. Hz. Peygamber'i emzirme hususunda Âmine'nin Süveybe'den daha önce emzirdiği meşhur olsa da, bazı siyecilere göre ise Süveybe daha önce emzirmiştir. Onlar "Hz. Peygamber'in (s.a.v.) karnına giren ilk süt Süveybe'nin sütüdür" demişlerdir.¹⁸⁰

Bu ihtilaftan kurtulmak için bazı âlimler iki rivayetin arasını bulmuşlar ve: "Annesinin sütünden sonra karnına ilk giren süt Süveybe'nin sütüdür" diyerek durumu te'vil etmişlerdir. Hz. Peygamber doğduğunda Süveybe'nin onu bir veya iki defa emzirdikten sonra bir müddet Annesi Hz. Âmine'nin emzirmiş olması ve daha sonra yine Süveybe'nin, Hz. Halime'nin gelişine kadar emzirmesi mümkündür.¹⁸¹ Süveybe Ebu Leheb'in cariyesi idi. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) doğumunun haberini aldıktan sonra bu müjdeyi Ebu Leheb'e duyurdu. O da mutluluktan Süveybe'yi azat etmiştir.¹⁸² Bazı âlimlere göre, Ebu Leheb'in azabı bu davranışından dolayı hafifletilecektir.

¹⁸⁰ Rasûlullah'ın (s.a.v) süt emme bahsiyle ilgili, *Sîret-i İbn-i Hişâm*'da denilir ki: Peygamberimizi ilk emziren kadın, Süveybe'dir. O kadın (Süveybe), Mesrûh adındaki oğlu ile beraber onu emzirmişti. Halime'ye verilinceye kadar birkaç gün emzirmiştir. Süveybe, Rasûlullah'dan önce Hamza b. Abdülmuttalib'i ve Abdullah b. Cahş'ı da emzirmişti. Rasûlullah (s.a.v) Medine'deyken Süveybe'nin ziyaretine giderdi. Mekke feth edildiği zaman Süveybe'yi ve oğlu Mesruh'u sordu, onların öldüğü haberini alınca akrabalarını sordu, onlardan da sağ olan kimseyi bulamadı. İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, c. 1, s. 218.

¹⁸¹ İbnü'l-Esir'de der ki: Hz. Peygamber'i ilk olarak cariyesi Süveybe emzirmiştir. Süveybe'nin Ebû Leheb'den olma, Mesrûh adında bir oğlu vardı. Süveybe, Hz. Peygamber'den önce amcası Hamza b. Abdülmuttalib'i, kendisinden sonra da Ebû Seleme b. Abdü'l-Esed el-Mahzûmî'yi emzirmişti. (Peygamberimizin, amcası Hz. Hamza ile sütkardeşliği Süveybe'den dolayıdır). İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, c. 1, s. 444.

¹⁸² Ebû Leheb'in, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) doğumundan duyduğu mutluluktan dolayı, bu müjdeyi kendisine ulaştıran Süveybe'yi hemen azat ettiğine dair bir bilgi, karşılaştırma yaptığımız diğer iki kaynakta bulunmamaktadır. Hz. Hatice, Rasûlullah ile evlendikten sonra Ebû Leheb'e haber göndererek

Güvenilir bir rivayete göre, İbn-i Abbas (r.a) Ebû Leheb'i rüyasında görür ve ona nasıl olduğunu sorar. Ebû Leheb'de; Cehennemde çok ağır azap altında olduğunu fakat Hz. Peygamber'in (s.a.v.) doğumu sebebiyle Süveybe'ye yaptığı iyilikten dolayı her ikinci gece iki parmağının arasında verdiği bir miktar mükâfata karşılık olacak kadar cehennemde bir miktar tatlı su ikram edildiğini ve bu su ile cehennem ateşinin daha hafif olduğunu söyler.¹⁸³

Tetimme:¹⁸⁴ Büyük âlim İbn-i Cezerî, az önce zikredilen hikâye ile ilgili demiştir ki: "Ebû Leheb, Kur'an'da onu yerden yere vuran ve ebediyyen cehennemde kalacağına dair sûre inmiş olmasına rağmen Hz. Peygamber'in (s.a.v.) doğumundan sonra duyduğu sevinçten dolayı yaptığı bir iyiliğin karşılığını cehennemde bile alıyorsa, şüphesiz cennetin nimetleri çok zor bir hedef değildir."

Şemdu'd-dîn Muhammed bin Nasîru'd-dîn ed-Dimeşkî'nin de bu durum hakkında beyânı şöyledir: "Eğer ebediyyen cehennemde kalacak olan kâfirin durumu bu ise ve onun Hz. Peygamber için yaptığı bir iyilikten dolayı azabı hafifletiliyorsa, ömür boyu Hz. Peygamber ile mutlu ve iyi geçinen birinin durumu nasıl olur."¹⁸⁵

Ârif Efendi, emzirme bahsinin ardından Peygamberimizin (s.a.v.) doğumu sebebiyle yapılan faaliyetlerin İslâm'da yerinin olup olmadığı meselesine değinmiştir.

Günümüzde Hz. Peygamber'in (s.a.v.) mevlidi (doğumu) sebebiyle gerçekleştirilen faaliyetlerin dine uygun olup olmadığı hususunda iki grup ortaya çıkmıştır. Birinci gruba göre, ilk üç asırda yani asr-ı saadette öyle bir şey vâki olmamıştır ve bu uygulama yanlıştır. İkinci grup ise böyle bir faaliyetin cevâzını, hatta onun müstehab olduğunu savunmuştur. İkinci gruptan bazıları bu uygulamanın bid'at olduğunu söylemekle beraber; "Bir hususun bid'at olması onun kötülenmesini gerektirmez" demişler ve bid'atları ikiye ayırmışlardır. Birinci kısım bid'at, şeriata uyan bid'attır. Birçok iyilik çeşitleri bu alana girer. İkinci kısım ise şeriata uymayan bid'attır ve kötülenir.

Mevlid-i Nebi uygulamasına cevaz verenlerden bir kısmı da onun bid'at olmadığını hatta sünnet olduğunu iddia etmişlerdir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) kendi

Süveybe'yi azat etmek üzere kendisine satmasını istemiş fakat Ebû Leheb bunu kabul etmemiştir. Ebû Leheb'in Süveybe'yi azat etmesi, Hz. Peygamber'in Medine'ye hicretinden sonradır. İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, c. 1, s. 444.

¹⁸³ Karşılaştırma yaptığımız diğer iki kaynakta da böyle bir bilgiye rastlanmamaktadır.

¹⁸⁴ Hâlet Efendi, 50a.

¹⁸⁵ Ârif Efendi bu konuyu burada noktalamıştır.

akİKasını da bi'setten sonra yapmıştır. Bununla ilgili gÜvenilir ve tevâtür derecesine ulaşan rivayetler vardır. Bu akİka Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Allah'a şükür ve kendine selam ve salât mahiyetindedir.

Bu faaliyetin Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bir sünneti olduğunu ispat etmek için kullandıkları delillerden bir tanesi de Sahihayn'da geÇen bir rivayettir. Buna göre Hz. Peygamber'in (s.a.v.) risaleti zamanında bazı yahudiler aşûre orucunu tutuyorlardı. Hz. Peygamber orucun sebebini sorduğunda onlar da: "Aşûre günü Cenâb-ı Hak Hz. Musa'yı Firavun'dan kurtarmıştı. Biz de Allah'a şükretmek için aşûre orucunu tutarız" diye cevap verirler. Bu cevabı duyan Hz. Peygamber: "Ben sizden daha çok Musa'ya hak sahibiyim" buyurup aşure gününde oruç tutar ve sahabeden de oruç tutmalarını ister. İşte bu hikâyeden de anlaşıldığı gibi, oruç ya Allah tarafından bildirilir ya da şükür niyetiyle tutulur. şükür de herhangi bir iyilikle yapılabilir. Böyle olunca da kötü bid'at olarak algılanması da bertaraf olmuş olur.

D- Hz. Peygamber'in (s.a.v.) süt emmesi meselesiyle ilgili diğer hususlar

(Bakiyye-i haber-i dilkeş-i rızâ-i Rasül)¹⁸⁶

Müellif Ârif Efendi burada Hz. Peygamber'in (s.a.v.) doğduğu yerde yeni doğan çocukların daha iyi beslenmeleri, güçlü olmaları, temiz havalı bir yerde büyümeleri, fasih dil öğrenmeleri gibi sebeplerle kırsal bölgelere gönderilmesi geleneğinden bahsetmiştir. Devamında bu amaçla Mekke dışındaki Arap kabilelerinden yılın belli mevsimlerinde yeni doğan çocukları emzirmek için düzenli olarak Mekke'ye geldiklerine değinmiş ve söz konusu sebeple Benî Sa'd kabilesinden Hz. Halime'nin kocası Hâris ile birlikte Mekke'ye geldiğini belirtmiştir. Burada Halime ile ilgili İbn-i Abbas'tan gelen bir rivayete yer vermiştir. Zikri geÇen rivayete göre Halime durumu şöyle anlatmıştır: "O sene kuraklık senesi olduğu için herkes perişan haldeydi. Uzun süre (bazı rivayetlere göre bir hafta, bazı rivayetlere göre üç hafta) bir lokma ile idare etmiştim. Aynı zamanda çocukların feryadı ile gece uyuyamıyordum. O sırada halsiz bir vaziyette uykuya daldım. Beyaz elbiseli bir adam gördüm. Bana tatlı bir su ikram etti. Israrla içmemi söyledi. 'Beni tanıyor musun?' dedi. 'Hayır, tanımıyorum' dedim. O esnâda: 'Mekkeye git, Allah senin rızık vericidir' diye bir ses duydum."

¹⁸⁶ Hâlet Efendi, 52a.

Müellifimiz konunun devamında Halime'nin Peygamberimizi almak üzere Mekke'ye gidişi ve Mekke'den ayrılışı sırasında, yolculuk esnâsında yaşadığı bazı olağanüstü olayları anlatmaktadır.

Hz. Halime'nin Rasûlullah'a (s.a.v.) sütanne oluşunu bizzat kendisi şöyle hikâye etmektedir: “Çöl ahâlisi Mekke'ye gitmeye niyetlendiklerinde gâibden şöyle bir ses duyuldu: “Hz. Habîb doğduğundan dolayı bu sene bereketlidir. Tüm hamile kadınlar bu sene erkek çocuğu doğuracaklar. Ve ey Benî Sâ'd kabilesinin kadınları! Bugün azimet bulacak ve saadete ereceksiniz.” Bu müjdeli haber ile bütün kadınlar mutlu oldular. Bizim bineğimiz zayıf olduğu için yavaş gidiyordu. Bu yüzden kâfileden geride kaldık ve bir an kâfile gözden kayboldu. Beni ve kocamı bir korku bastı. Tam bu sırada karşımızdaki dağdan iki uzun boylu adam ‘Selam sana ey Halime’ diyerek ellerindeki nurdan bir harbeyi bineğime vurdular. ‘Yâ Halîme korkma! Biz Allah tarafından seni etrafındaki kötülerden korumak için görevlendirildik’ dediler. Bu garip durumdan sonra kocamla birbirimize: Benim duyduğumu sen de duydun mu?’ diye sorduk. Bizim bineğimiz yavaştı. Bu yüzden kabilemiz bizden önce Mekke'ye girdiler. Kâfiledekiler zenginlerin çocuklarını almışlardı. Kâinatın Efendisi Hz. Muhammed yetim olduğu için onu kimse istememişti. Ben çocuk bulamadığımdan dolayı ızdırap ve endişe içindeydim. Bu sırada gözüm efendi bir adama ilişti. Beyaz saçlı, nur yüzlü bu adamın sonradan Abdülmuttalib olduğunu öğrendim. O adam yüksek sesle şöyle hitâb ediyordu: ‘Ey süt içiren kadınlar! Aranızda hiç çocuk almamış olan biri kalmış mıdır?’ Bunun üzerine Abdülmuttalib’e yaklaştım ve çocuk almadığımı belirttim. İsmimi ve hangi kabileye mensup olduğumu sordu, ben de Benî Sâ'd'dan olduğumu söyledim. Kefâletinde yetim bir çocuk olduğunu, diğer kadınların onu almaktan çekindiklerini söyledi. ‘Ümit ediyorum ki sen bunu kabul etmekle hayırlı, uğurlu ve mesrûr olasın’ dedi. Bu teklifi kabul edebilmek için kocam Ebû Züeyb ile istişâre etmek istedim. Kocama haber verdim. O da bunu kabul edince koşarak Abdülmuttalib’e gittim, teklifini kabul edebileceğimizi söyledim.¹⁸⁷ Bunu duyan Abdülmuttalib çok mesrur oldu. Sonra onunla Âmine'nin evine gittik. Eve girince Âmine'nin güneş gibi parlayan yüzünü gördüm. Abdülmuttalib beni Âmine'ye tanıttı. Tanışma ve ikram faslı bittikten sonra Peygamber efendimizin uyuduğu odaya girdik. Odaya misk gibi bir koku yayılmıştı. Yeşil ipekten kumaş üzerinde, beyaz bir bezle

¹⁸⁷ İbnü'l-Esîr'de, bu konu hakkında Rasûlullah'ın (s.a.v) emzirilmek üzere teker teker bütün kadınlara verilmek istendiği, fakat onun yetim olduğunu duyan hiç bir kadının onu almak istemediği, bunun sebebi olarak da emzirecekleri çocuğun babasından bir şeyler ummuş olmaları anlatılır. Halime; “Bir yetim için anne ve dedesi ne yapabilir?” diye onu almak istemediklerini ifade eder. İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, c. 1, s. 445.

kundak edilmişti. Elimde olmayan bir sebeple elimi göğsüne koyduğum anda uyandı ve tebessümle yüzüme baktı. Kucağıma aldım, sağ göğsüme yaklaştırdım emdi, sonra sol göğsüme yaklaştırdım ama emmeye rağbet etmedi. Birkaç sefer denedim ama emmedi.”

Müellifimizin belirttiğine göre, daha sonra bu durumun hikmeti, kardeşinin hakkına girmemek için emmediği mânâsında rivayet edilmiştir. Bazı siyer kitapları bu rivayeti Hz. Abbas’a nisbet etmektedir.

Müellif Ârif Efendi, hikâyeyi nakletmeye şöyle devam etmektedir:

Halime diyor ki; “Hz. Peygamber süt emdikten sonra kendi çocuğum da emdi, o kadar süt vardı ki her ikisine de yetti, karınlarını doyurup uyudular. Hâlbuki bundan önce kendi çocuğum dahi doyamıyordu ve aç karnına uyuyordu. Kuraklıktan dolayı sütü kalmamış devemiz o kadar süt verdi ki kocam içti doydu, bana da verdi, ben de içtim ve doydum. Yetimi aldığımız günün sabahında kocam bana geldi ve ‘Ümit ediyorum ki bu aldığımız çocuğun bereketinden himmet bulacaksınız’ diye müjde verdi.”

Hz. Halime bir rivayete göre üç gün, bir rivayete göre de yedi gün Mekke’de kaldı. Bu süre içinde her gün Âmine’yi ziyarete gidiyordu. Âmine, doğum esnasında müşahede ettiği olayları anlattı ve ona göz bebeği gibi bakmasını vasiyet etti.

Halime, dönüş yolunda başına gelenleri anlatmaya şöyle devam etmiştir: “Açlık ve kuraklıktan yürüyecek hali olmayan merkebimiz, Hz. Peygamber’i kucağıma aldığımızda hızlandı ve kafilenin önüne geçti. Bu duruma kabilenin diğer ahalisi şaşırıldılar ve ‘Bu merkeb o yürüyemeyen binek değil midir?’ diye sordular. Biz de; ‘Evet odur’ şeklinde cevap verince ‘Bunda bir sır var’ diye aralarında konuşmaya başladılar. Nihayet Mekke’den ayrıldığımızda bebek (Rasûlullah), secde eder gibi başını üç defa eğdi ve göğe baktı, sonra Mekke’den ayrıldık.”¹⁸⁸

Halime, Benî Sâ’diyye’ye ulaştıklarında kuraklıktan kavrulan bütün arazilerin yeşile döndüğünü, sütü olmayan annelerin memelerinin sütle dolduğunu, koyun ve develerin semirdiğini, tüm kabilenin bu bereketten nasibini aldığını söylüyor ve “Onun yanında hastalar şifâ buluyor, muzdarip olanlar huzura kavuşuyordu” diyerek yaşadıkları olağanüstü olayları bir bir anlatmaya şöyle devam ediyor:

¹⁸⁸ Karşılaştığımız iki kaynakta da bununla ilgili bir rivayete rastlanılmadı.

“Bir gün o âlemlerin serveriyle yola giderken yanımızdan bir koyun sürüsü geçti ve ondan bir koyun ayrılıp yanımıza geldi, Hz. Peygamber’e tazimde bulunduktan sonra sürüye döndü.”

Hz. Peygamber çocukluğunda onunla aynı yaşta olan diğer çocuklara kıyasen çok daha zeki ve onlara göre çok daha hızlı geliyordu.

Siyer-i Seyyidül-Mürselîn’in ravileri Halime hakkında şunları nakletmektedirler: Hz. Peygamber sütten kesildiğinde Halime ve eşi onu annesine teslim etmek amacıyla Mekke’ye gitmeye karar verdiler. Mekke’ye vardıktan sonra Hz. Âmine’nin evine girdiklerinde Hz. Peygamber’in (s.a.v.) annesi çok mutlu oldu. Ama Halime ve Hâris, Hz. Peygamber’den ayrılmalarından dolayı çok üzgün idiler. Çünkü Hz. Peygamber onlarla bulunduğu sürece çok bereketli bir hayat yaşamışlardı. Onu çok seviyorlardı. Bu yüzden Hz. Peygamber’in (s.a.v.) annesine onu geri almak için talepte bulundular ve dediler ki: “Muhammed şimdiye kadar çok iyi gelişim gösterdi ve büyüdüğü çevresine iyice alıştı. Bu yüzden onun ileriki yaşında da aynı gelişimi göstermesi için havasını değiştirmemek daha isabetli olacaktır.” Bu sözleri duyan Hz. Âmine ikna oldu ve yavrusunun onların yanlarında kalmasına izin verdi. Halime ve eşi Mekke’ye üzgün bir halde gelirken, çok mutlu bir halde geri döndüler.¹⁸⁹

Müellif Ârif Efendi burada Şakk-ı Sadr olayına değinmiştir. Olay meşhur rivayetlere göre bu ikinci gidişten üç ay sonra gerçekleşmiştir. Hz. Halime konuyu şöyle anlatmıştır: “Günlerden birgün Hz. Peygamber, sütkardeşlerinin her gün yıldızlar gibi sabah yok olup sadece gece görünmelerinin sebebini sordu. Ben de onların çobanlıkla meşgul olduklarını söyledim. Daha sonra kendisinin de onların yanında olmasını istediğimi belirttim. Bunun üzerine Allah Rasûlü de onlarla beraber olmak istediğini söyledi. Ben endişelenmeme rağmen yine de izin verdim. Böylece kardeşleriyle beraber gittiler.”

Aradan epey bir zaman geçtikten sonra bir gün öğle saatlerinde onunla beraber olan sütkardeşlerinden oğlum Damre koşarak eve gelip anne ve babasından Hz. Peygamber için yardım ister. Onun çok büyük bir sıkıntıda olduğunu söyler ve hemen

¹⁸⁹ Bu konu hakkında İbn-i Hişâm’daki rivayetler şöyledir: Halime; onun iki senesi geçtikten sonra sütten ayrılma vakti geldiğinde yaştlarından büyüüp geliştigiinden, hatta iki sene geçmeden dayanıklı kuvvetli bir çocuk olduğundan bahseder. Onun yanımızda kalmasını çok istiyorduk, çünkü onun bereketinden çok faydalanmıştık der. Bu isteğimizi annesine ilettim dedim ki: Oğlumu bâliğ oluncaya kadar yanımda bıraksan ne iyi olur. Hem ona Mekke’nin vebasının bulaşmasından endişe duyuyorum. Ve anası onu bize geri verinceye kadar oradan ayrılmadık. (Çocukla birlikte Benî Sâ’diye’ye geri döndük). İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, c. 1, s. 221.

akabinde bayılır. Annesi ve babası onunla ilgilendikten sonra olan biteni sorduklarında: “Biz Muhammed ile bahçede dinleniyorduk. Birden, bol beyaz cübbe giyen iki kişi ortaya çıktılar ve yönelip onu elinden tuttular. Onu dağa doğru götürüp yavaşça yere yatırdılar. Ondan sonra göğsünü yardılar” dedi. Halîme: “Biz bunları duyduktan sonra telaşla evden çıkıp Hz. Peygamber’in (s.a.v.) en son bulunduğu mekâna vardık. Oraya vardığımızda dağda bulunan Hz. Peygamber’den çıkan nuru gördük. Yaklaştığımızda onun dağ başında oturup göğe baktığını gördük. Onda bir değişiklik vardı. Kendileri tebessüm ediyordu” der.¹⁹⁰

Hz. Peygamber’e olan biteni sorduklarında o durumu şöyle anlatır: “Kardeşlerimle bir mekânda duruyordum. Birden beyaz elbise giyen iki kişi (bir diğer rivayete göre üç kişi) ortaya çıktı. Birinin elinde gümüşten bir ibrik ve birinin elinde kar ile dolu yemyeşil bir kap vardı. Beni yavaşça tutup dağ başına götürdüler. Orada beni çok nazikçe yere yatırdılar. Daha sonra onlardan biri göğsümü yardı. Ve ben o haldeyken kendimdeydim. Göğsümü yardıklarında hiçbir ağrı hissetmedim. Elini göğsümün içine sokup içimden bir şeyler çıkarttı. Elindeki karla onu temizledikten sonra hikmet ve imanla bazı rivayetlerde huzurla (zer-i sekine) sardı. Ondan sonra nurdan bir mühürle kalbimi kapattı. Hâlâ onun verdiği rahatlığı ve serinliği hissetmekteyim. Daha sonra elimi tutup beni nazikçe kaldırdı.”

Göğsümü ilk olarak yaran kişi beni işaret edip, “Onu ümmetinden on kişi ile tartın” diye yanındakilere emir verdi. Onlar da tartıya doğru yöneldiler. Beni tartıya koydular. Ben ağır basınca diğer tarafa on kişi yerine yüz kişi koydular, o da yetmeyince bin kişiye çıkarttılar ama durum değişmedi. Böyle olunca, bundan vaz geçmelerini emredip: “(Beni kastederek) eğer o yüksek mertebeli zâtı tüm ümmetle tartsanız dahi yine de tartıda eşitlik meydana gelmez” dedi.¹⁹¹ Daha sonra beni göğüsleriyle bastırıp iki

¹⁹⁰ İbn-i Hişâm’da da olay benzer ifadelerle şöyle anlatılmaktadır: Yeminle söze başlayan Halime, Amine’nin geri götürmelerine izin vermesinden ve çocukla birlikte dönmelerinden birkaç ay sonra kardeşiyle birlikte evlerinin arka tarafında koyunlarını otlatmakta iken, kardeşinin koşarak geldiğini söyler. Sütkardeşi, Kureyşli kardeşini iki adamın yakaladığını haber verir. Üzerlerinde beyaz elbiseler olan bu adamların onu yere yatırdıklarını, karnını yardıklarını anlatınca Halime ve kocası telaşla Muhammed’in yanına vardıklarında yüzünün rengi solmuş bir halde bulduklarını ve hemen ona sarılıp ve ne olduğunu sorduklarında: “Bana iki adam geldi, üzerlerinde beyaz elbiseler vardı. Onlar beni yere yatırıp karnımı yardılar, onda bir şey aradılar. Onun ne olduğunu bilmiyorum.” Halime, bu olaydan sonra çocuğu alıp çadırlarına döndüklerini söyler. İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, c. 1, s. 221.

¹⁹¹ Bu olay Sîret-i İbn-i Hişâm’da şöyle anlatılmaktadır: “Ben bir ara kardeşimle beraber evimizin arkasında küçük koyunlarımızı otlatmaktaydım. (Peygamberimiz Mekke’deyken de, Mekke halkı için kırad karşılığında koyun otlatırdı). Üzerlerinde beyaz elbiseler olan iki adam geldi. Altından bir tasın içinde kar dolu idi. Sonra beni tuttular ve karnımı yardılar, kalbimi çıkarttılar ve onu da yardılar ve ondan siyah bir kan pıhtısı çıkarıp ve attılar. Sonra kalbimi ve karnımı o kar ile yıkadılar. Nihayet temizlediler.” Sonra onlardan biri arkadaşına dedi ki: Onu ümmetinden on kişi ile tart. O da tarttı, ben

gözümün arasından öptüler ve: “Yâ Habîbullah! Korkma! Senin için hazırlanan hayır ve nimetleri bilseydin çok mutlu olurdu” deyip göğe doğru uçtular. Ve şu an onların semada bulunduğu yeri görebiliyorum. Eğer sizler de onları görmek istiyorsanız bu mümkündür” diyerek göğsünün yarılması hikâyesini tamamladı.¹⁹²

Ondan sonra Halime ve kocası bir köşede konuşmaya başladılar. Uzun uzun konuştuktan sonra, çocuğun başına bir şey gelmeden Hz. Peygamber’i annesine geri vermeye karar verdiler.¹⁹³

Müellif Ârif Efendi bu anlatılan olaylardan sonra Hâlîme ve kocasının çocuğu annesine teslim etmek için Peygamber (s.a.v) ile birlikte Mekke’ye doğru yola çıktıklarını anlatarak konuya şöyle devam eder: Mekke’ye ulaştıklarında Halime bazı işlerini halletmek için çocuğun yanından bir müddet ayrılır. Fakat çocuğu bıraktığı mekâna geri döndüğünde kendisini orada bulamaz. Çok telaşlanır ve sağda, solda onu aramaya başlar ama bulamaz. En sonunda ümidini kaybeder ve olayı Abdülmuttalib’e anlatır. O da bu kötü haberi duyar duymaz Mescid-i Haram’a koşar. Kâbe’nin örtüsünü tutup çaresizce Hz. Peygamber için: “Ya Rabb! Oğlum Muhammed’i bana geri ver. Onu bana ver ve benden ne istiyorsan iste” diyerek dua etmeye başlar. Tam o sırada gaipten “ Merak etme! Şüphesiz Muhammed’in Rabbi var. O onu yüzüstü bırakmaz ve onu zayı etmez” diye bir ses gelir. O da Hz. Peygamber’in (s.a.v.) yerini sorar. Cevabında gaipten: “O Tihâme

onlardan ağır geldim. Sonra dedi ki: Onu ümmetinden yüz kişi ile tart. O da beni onlarla tarttı, ben ise onlardan ağır geldim. Sonra dedi ki: Onu ümmetinden bin kişi ile tart, o da tarttı, ben ise onlardan ağır geldim. Bunun üzerine dedi ki: Onu bırak! Allah’a andolsun ki şâyet onu bütün ümmetiyle tartsan, onlardan ağır gelecek.” İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, c. 1, s. 223.

¹⁹² İbnü’l-Esîr’de bu konu benzer şekilde anlatılmakla beraber, Peygamber Efendimiz’den nakledilen şu ilâveler mevcuttur: “Nefsim kudret elinde bulunan Allah’a yemin ederim ki, beni bağına basan sütannemin kucağında bulunduğum sırada, bir elim karnımı yaran adamlardan (meleklerden) birinin elinde bulunuyordu ve ben onlara iltifat edip bakıyordum. Sütannemle birlikte gelen kabile halkının da onları gördüklerini sanıyordum. Halbuki onlar, yanımda bulunan bu adamları görememişlerdi. Bu sırada kabile halkından birisi: “Bu çocuğa cinnet gelmiş veya onu cin çarpmıştır, hemen onu bakıp tedavi etmesi için kâhinimize götürelim” dedi. Sütbabamın itirazlarına rağmen beni bir kâhine götürdüler. Olanları bir de benden dinleyen kâhin Lât ve Uzzâ üzerine yemin ederek; “Bu çocuğu da, beni de öldürün. Eğer onu öldürmezseniz dininizi değiştirecek” diye feryad etmeye başladı. Kâhinin bu sözlerini duyan sütannem beni onun kucağından çekip aldı ve sonra ona: “Sen bir delisin ve bunaksın. Sen kendini öldürecek birisini bul, biz onu öldürmeyeceğiz” diyerek oradan uzaklaştı. Bu olaydan sonra beni aileme götürüp teslim ettiler” dedikten sonra şu sözü ilâve eder: “Göğsümden kasığıma kadar yarılan yerin izi bir ayakkabı bağı gibi belliydi.” İbnü’l-Esîr, *a.g.e.*, c. 1, s. 449.

¹⁹³ Sîret-i İbn-i Hişâm’da, Halime ve kocasının Rasûlullah’ı bir an evvel annesine sağ salim geri götürmeye sevkeden bir nedene daha yer verilirken İbn-i İshâk’ın şöyle dediği kaydedilir: “Bu olanlardan sonra (şakk-ı sadr’ı kastediyor) Halime’yi, Rasûlullah’ı annesine geri götürmeye iten sebeplerden biri de suydur. Habeşlilerden Hıristiyan bir cemaatin, Rasûlullah’ı gördükleri zaman onda olağanüstü bir durum olduğunu anlamaları ve onun hakkında bir sürü soru sorduktan sonra; “Bu çocuk şâni yüce bir çocuktur, biz mutlaka bu çocuğu alıp emirimize götüreceğiz” demeleridir. İbn-i İshâk der ki: “Bu olayı bana haber veren ilim ehli kimse iddia eder ki; Halime ne yapıp etti çocuğu onlardan kurtardı.” İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, c. 1, s. 225.

vadisinde, sağ tarafta bulunan ağacın yanındadır” diye bir ses gelir. Abdülmuttalib hızlıca o mekâna doğru gitmeye başlar. Varaka b. Nevfel’de onunla beraber gider. Oraya vardıklarında, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) o ağacın yanında ayakta durduğunu ve ağacın bir dalını tuttuğunu görürler. Abdülmuttalib ona yönelip, “Çocuk! Sen kimsin?” diye sorduğunda: “Ben Abdülmuttalib’in oğlu Abdullâh’ın oğlu Muhammed’im” diye cevap verir. Bunu duyan Abdülmuttalib birden istemeden ağlamaya başlar ve Hz. Peygamberle bir süre hasret giderir. Onu alıp Mekke’ye dönen Abdülmuttalib bir şükür olarak kurbanlar kesip halka ikram eder.¹⁹⁴ Bazı müfessirler Duhâ Sûresi’ndeki: “Seni dalalet üzere bulup da hidayete erdirmemi mi?” âyetini tefsir ederlerken iki rivayete değinirler. O küçükken sütannesi Halîme’den ayrı kaldığı veya dedesi Abdülmuttalib’den ayrı kaldığı rivayetleri zikredilir. Muhammed b. İshâk’a göre, bu ibârenin zâhiri üzerinde düşündükten sonra; “Anlaşılan o ki Halîme, Hz. Peygamber’i asıl memleketi olan Mekke’ye götürmek için iki defa gidip gelmiştir. İlk defa, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) süttten kesildiği zaman gitmiştir ama Hz. Peygamber’i orada bırakmayıp Hz. Âmine’nin izniyle onu geri getirmiştir. İkinci defa, göğüs yarılma olayından sonra gitmiştir. O defa Halîme, Hz. Peygamber’i (s.a.v.) Hz. Âmine’ye teslim edip geri dönmüştür” der. Bürhân-ı Halebî, bu konuyla ilgili rivayetleri cem ederken, Halime’nin üç defa Mekke’ye gittiğini zikretmiştir. Üçüncü defa Şakk-ı sadr olayından sonra gittiğini söyleyip ikinci seferinde bazı olayların vukû bulduğunu şu şekilde açıklar:

Hz. Peygamber’in (s.a.v.) süttten kesilmeden sonra yapılan ilk sefer sonucunda Halime, Âmine’nin izniyle onu geri getirmiştir. Bir gün öğle vaktinde şehrin havası birden bozular. Halime işlerin yoğunluğundan dolayı Hz. Peygamberle ilgilenmeyi unuttur. Meşguliyetini bitirdikten sonra Hz. Peygamber’i aramaya başladığında onu bulamaz. Çok ağlar ve Hz. Peygamber’i bulmak için sağa sola koşmaya başlar. Hz. Peygamber’i ararken onu emzikli hemşiresi Şeyma’nın¹⁹⁵ yanında görür. Şeyma, Halime’ye: “Ey anneciğim, eğer Kureyşli’yi (Hz. Peygamber’i) korumak için endişeleniyorsan hiç korkma ve emin ol ki o nerede olursa olsun Allah’ın koruması altındadır. Yani bir beyaz bulut her zaman onun başı hizasındadır” der. Halime de Şeyma’nın anlattıklarına bire bir şahit olur.

¹⁹⁴ İbn-i Hişâm’da; Varaka b. Nevfel b. Esed’le, Kureyş’den bir adamın onu Mekke’nin yukarısında bulup Abdülmuttalib’e getirdiklerinden bahsedilir. Abdülmuttalib’in de onu boynuna (omzuna) alıp, bu halde iken Kâbe’yi tavaf edip, korunması için duâ ettikten sonra, annesi Âmine’ye gönderdiğini söyler. İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, c. 1, s. 224

¹⁹⁵ Şeyma’nın asıl adı Huzafe bint-i el-Hâris’dir. Şeyma, kabilesi içerisinde Huzafe ismiyle bilinirdi. İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, c. 1, s. 218

Halime bu olaydan sonra Hz. Peygamber'i her türlü kötülüklerden korumak ve kendisini bu büyük yükten kurtarmak için onu annesine geri vermeye karar verir ve ikinci defa Mekke'ye gider. Oraya vardığında Hz. Âmine Halime'ye; Rasûlullah'a (s.a.v.) hamileyken ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) doğumu sırasında Allah tarafından nasıl yardım edildiği ve insanlardan ve cinlerden olan şeytanlardan nasıl korunduğu hikâyesini anlatarak gönlünü rahatlatmaya çalışır. Halime'nin de içi ferahlar ve tekrar Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bakımını üstlenmek için izin alır. Hz. Âmine izin verdikten sonra Hz. Peygamberle birlikte evine geri döner. Bu sefer sırasında Hz. Peygamber'in (s.a.v.) doğumu üzerinden iki yıl ve birkaç ay geçmiştir.¹⁹⁶

E- Hz. Peygamber'e yapılan Şakk-ı Sadr'ın sayısı (Ta'ddüd-i haber-i şakk-ı sadr-ı peygamber)¹⁹⁷

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) göğsünün yarılması olayının çocukluğunda Halime'nin yanında bulunurken vukû bulduğu üzerinde ehl-i siyer arasında ittifak vardır. Bazı siyer âlimleri sadece bir kere göğsün yarılması olayının gerçekleştiğini savunurken bazıları ise birden fazla gerçekleştiğini savunmuşlardır. Ârif Efendi, eserinde konuyla ilgili şunları kaydetmektedir:

Bazı âlimler İsrâ gecesinde de aynı olayın vukû bulunduğunu savunmuşlardır. Süheylî bu olayın iki defa gerçekleştiğini ispat ederken *Ravzû'l-Ünüf*'te de olayın iki defa gerçekleştiği yazılmaktadır. Siyer kitaplarından olan Kurtûbî'nin *Î'lam* kitabında, üç defa vukû bulduğu yazılmaktadır. İki defa az önce zikrettiğimiz zamanlarda (çocukluğunda ve İsrâ gecesinde) ve bir defa ise Hira mağarasında gerçekleştiği isbat edilmektedir.

Sübülü'l-Hüdâ ve'r-Reşâd müellifi dört defa bu olayın gerçekleştiği görüşündedir. Bunları şöyle sıralamıştır: Birincisi çocukluğunda olmuştur ki; bunun vukû bulmasında hadis ve siyer âlimleri arasında ittifak vardır. İkincisi Übey b. Kâ'b'ın rivayet ettiklerinden sabit olmuştur ki; ona göre bu olay Hz. Peygamber on yaşındayken vukû bulmuştur. Üçüncüsü bi'setin başlangıcında olmuştur ki; *Müsned-i Ebû Davud*'da, *Müsned-i Ebî Üsâme*'de, *Delâil-i Beyhakî*'de ve *Delâil-i Ebû Nuaym*'da, Hz. Aişe'nin bu olayla ilgili Hz. Peygamber'den naklettiği rivayet delil olarak zikredilmektedir. Sahih eserlerden nakl ile sabit olduğuna göre; Hz. Peygamber bi'setten bir ay önce itikâfta

¹⁹⁶ İbnü'l-Esîr, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) süt emme müddetinin iki yıl sürdüğünü kaydederek, sütanesi Halime'nin onu dedesi Abdülmuttalib'e ve annesi Âmine'ye teslim ettiği zaman beş yaşında olduğunu ilâve eder. İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, c. 1, s. 447.

¹⁹⁷ Hâlet Efendi, 64a.

kalacağını nezreder. O ay da ramazan ayına denk gelir. İtikâf sırasında bir gün Hz. Peygamber'in (s.a.v.) kulağına gaipten: "Sana selam olsun" diye bir ses gelir. Hz. Peygamber bu olayı şöyle anlatmıştır: (O sesin) Cinin hilelerinden olduğunu zannetmiştim. Hemen eve girdim. Hızlıca eve girdiğimde beni telaşlı gören Hatice ne olup bittiğini sordu. Ben de selam sesini duyduğumu anlattım. O da, selam sesi ancak hayırlara vesile olur diyerek beni teselli etti. O zamanlar bir gece evden dışarı çıktığımda Cibrîl-i Emîn'in bir kanadının doğuda, diğer kanadının da batıda olduğunu gördüm. Çok korktum ve koşarak eve girdim. Onun hala evin kapısında durduğunu gördüm. Benimle konuşmaya başladı. Konuşmaya başladığında içimde bir ünsiyet hâsıl oldu. Bir daha görüşmek için geleceğini söyledi. Ben de onun bir daha gelmesini beklemeye başladım. Umulandan daha çok vakit geçti fakat Cibrîl gelmedi. Sonra bir gün Mikail ile beraber geldiler. Cibrîl'i emîn bana yaklaştı ve göğsümü yardı. Kalbimden (göğsümden) bir nesne çıkartıp onu bir yere serdi. Daha sonra zezem ile yıkayıp yerine koydu. Hâlâ onun verdiği rahatlığı hissedebiliyorum. Dördüncüsü ise İsrâ gecesinde vukû bulmuştur. Bu konuyla ilgili Müslim ve Berkânî, Hz. Enes'ten bir rivayet nakletmişlerdir. Mâlik b. Sa'sa'a'dan gelen başka bir rivayeti de İmam Ahmed, İmam Buhârî ve Müslim tahkik etmişlerdir. Siyer âlimlerinden bazıları beşinci defa da bu olayın gerçekleştiğini savunurken, *Dürr-i Mensûr*'da zikredilen İmam Ahmed rivayeti ile gelen ve meşhur derecesine ulaşan hadis-i şerifleri delil olarak zikretmektedirler. Rivayetler şöyledir: Ebû Hureyre (r.a), bir gün Hz. Peygamber'e (s.a.v.) bi'setten önce olup biten ve bi'seti müjdeleyen olaylar hakkında sorar. Hz. Peygamber de (s.a.v.) ona cevaben: "Ey Ebû Hureyre! Yirmi yaşımdan birkaç ay geçtikten sonra bir gün sahradayken bir taraftan bana bir ses geldi. O tarafa döndüğümde gördüm ki, bir şahıs yanındaki kişiye beni işaret ederek "E hüve, hüve?" (O mu, o mu?) diyordu. Ondan sonra bana doğru geldiler. İki kişi beni omzumdan tuttu fakat onların beni tuttuklarını hissetmiyordum. Ondan sonra hiç acı vermeden beni yatırdılar. Onlardan biri diğerine "Göğsünü yar!" diye emrettiğinde o da göğsümü hiç acı vermeden ve kan çıkartmadan yardı. Sonra "Ondan hasedi çıkar" diye emretti. O da içimden kan pıhtısı gibi bir şeyi çıkartıp attı. Daha sonra "Onun yerine rahmet ve merhameti koy" diye emrettiğinde çıkartılan kan pıhtısı kadar ve ona benzer bir şeyi içime yerleştirdi.

Bu şekilde devam eden hadisin, daha önce zikredilen dört şekilden herhangi birine benzemediği dikkate alınır, söz konusu olayın beş defa vukû bulmuş olduğu tespit edilmiş olur. Fakat buna rağmen bazı büyük âlimler en son zikredilen yani beşinci kez

vukû bulduğu söylenen olayı kabul etmeyip onu inkâr etmişlerdir. Kastallânî buna “Sübut derecesine ulaşmamıştır” demiş ve bu görüşünü *Mevâhib-i Ledünniye*’de açıkça zikretmiştir.

Bazı büyük âlimler bundan önce rivayet edilen “وكان سنة عشر حجج” “Haccın 10. senesiydi” rivayetini kabul etmeyip on yerine yirmi olması gerektiğini savunmuşlardır. Bu hatanın bazı ravilerden kaynaklandığı görüşündedirler. Bazı siyer âlimleri ise bu defadaki göğüs yarılma olayının rüyada gerçekleştiğini savunmuşlardır.

Nûr-ı Nibras kitabının müellifi Burhâneddîn İbrâhim b. Muhammed b. Halil Et-Tarab, göğüs yarılma olaylarının ne zamanlarda vukû bulunduğunu tek tek yazmıştır. Ona göre bu olay ilk defa Benî Sâ’d Kabilesi’nde, ikincisi Hz. Peygamber (s.a.v.) on yaşlarında iken, üçüncüsü ilk vahiy sırasında, dördüncüsü uykudayken ve beşinci de İsrâ gecesinde gerçekleşmiştir.¹⁹⁸

Ârif Efendi burada ayrıca Hz. Peygamber’in (s.a.v.) sütbabası Hâris, sütannesi Halime ve sütkardeşi Şeyma’nın İslâm’ı kabul edip etmedikleri hakkındaki rivayetleri de nakletmektedir. Bu konuda şu bilgileri vermektedir:

Siyer kitaplarında zikredilmeyip, ancak bu hususta Süheylî *Ravz-ı Ünüf*’te Yunus b. Bekir İbn-i İshâk’tan o da babası İshâk b. Yesâr’dan ve İshâk da Benî Sa’d bin Bekr kabilesi ricalinden rivayet ederki: Bi’setten kısa bir süre sonra Hâris, Hz. Peygamber’i ziyaret etmek için Mekke’ye doğru yola çıkar. Oraya vardığında Kureyş’in büyükleri onunla görüşüp “Ey Hâris! Sütoğlun Muhammed b. Abdullâh’ın, yaratının ölüleri tekrar dirilteceğini, ahirette onlar için iki yer ayırdığını, ona itaat edenlerin cennete girecekleri, itaat etmeyip günah işleyenlerin ise cehennemde azap görececeklerini iddia ettiğini duydun mu?” derler. Ayrıca “Bizi azarlayarak babalarımızın eski dinlerinden uzaklaştırıp aramıza fesat oluşturmak istiyor” diye ona şikâyet ederler. Hâris bu işittiklerinden sonra Hz. Peygamberle görüştüğünde bu durumdan bahseder. Hz. Peygamber de cevabında: ‘Evet, ey muhterem ve şefkatli babam! Durum onların anlattıkları gibidir. Eğer vaad edilen o gün bugün olsaydı şuan konuştuğumuzu konuşmuyor olurduk’ der. Ondan sonra Hz. Peygamber Hâris’e İslâm’ı anlatır ve o da Müslüman olur.¹⁹⁹

¹⁹⁸ Bu konuyla ilgili İslâm tarihi kaynaklarını taradığımızda; Şakk-ı sadrın ilki Peygamberimiz sütannesinin yanında iken, ikincisi de mi’raca çıkmadan önce gerçekleştiğini belirten rivayetler muteber kabul edilmiş ve iki kez vukû bulunduğu dair ittifak oluşmuştur. Erdinç Ahatlı, “Şakk-ı Sadr”, *DİA*, İstanbul 2010, c. 38, s. 309-310.

¹⁹⁹ Bu konuyla ilgili İbn-i Hişâm’ın rivayeti şöyledir: Kureyş’in ileri gelenleri Rasûlullah’ı sütbabası Hâris’e şikâyet edince, Hâris Peygamberimize (s.a.v.) gelerek: “Ey oğlum sana ne oluyor ki senin

Ârif Efendi Halîme ile ilgili olarak da şu rivayetlere yer vermiştir:

Bir defasında Halîme, Hz. Peygamber’i (s.a.v.) daha Hz. Hatice ile evli değilken kıtlık sebebiyle ziyaret eder. Bu husus Hz. Hatice’ye beyan edilince, Hz. Hatice, Halime’ye kırk tane koyun ve birkaç deve hediye ederek ona yardımcı olur.

Halime’nin bi’setten sonra da Hz. Peygamber’i ziyaret ettiği rivayetlerde geçmektedir. Ebû’t-Tufeyl kısaca bu durumu şöyle anlatır: Huneyn’den dönerken Hz. Peygamber, Ci’râne’de etleri dağıtma işi ile meşgulken Halime ona gelir. Hz. Peygamber de şalını yere serip ona saygı göstererek oturmasını ister.

Sübülü’l-Hüdâ’da, Hafız Ebû Muhammed Münzerî’nin *Sünen-i Ebû Davud* muhtasârında ve Hâfız İbn-i Hacer Heysemî *Şerh-i Hemziyye*’de, Halime’nin eşi Hâris’in ve çocuklarının İslâm’ı kabul ettikleri görüşü zikredilmiştir. İbn-i Hacer’in hocalarından olan Şerafüddîn-i Dimyatî Halime için, “İslâm’ı kabul ettiği bilinmiyor” diyerek bu duruma karşı mukabelede bulunmuştur.

Hâfız İbn-i Cevzî kitabında, Halime’nin Hz. Peygamber’i bi’setten sonra ziyaret ettiğini ve İslâm’ı kabul ettiğini ispat etmiştir. Hafız bu karışıklığı “*Et-Tuhfetu’l-Cesîme fi İslâmi’l-Halîme*” adlı bir tasnifinde güvenilir rivayetleri cem edip Halîme’nin İslâm’ını isbat etmiştir. Halebî’de *İnsanü’l-Uyûn*’da, bazı büyük siyer âlimlerinin Halîme’nin İslâm’ı kabul ettiği görüşünde olduklarını zikretmektedir.²⁰⁰

Abdülbâki Ârif Efendi, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) dört tane sütannesi olduğunu ifade etmiştir. “Bunlardan biri kendisini doğuran Hz. Âmine, biri Halîme-i Sâ’diyye, biri Süveybe ve biri de Ümmü Eymen’dır” der.²⁰¹

Bu konuda Müellif Ârif Efendi’nin Siyer-i Nebî’de bize aktardığı bilgiler şöyledir:

kavmin senden şikâyet ediyorlar. Sen onlara insanların ölümden sonra diriltileceklerini, sonra da cennete ve cehenneme gönderileceklerini söylüyormuşsun” der. Rasûlullah derki: “Evet ey babacığım şâyet o gün gelmiş olsa elbette senin elinden tutar ve o günün haberini sana bildiririm” der. Bunun üzerine Hâris müslüman olur ve güzel bir şekilde İslâmını devam ettirir. Hâris müslüman olduğu zaman şöyle söylüyordu: “Şâyet oğlum benim elimden tutarsa ve bana dediğini hatırlarsa inşaallah beni cennete sokuncaya kadar bırakmaz.” İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, c. 1, s. 218.

²⁰⁰ Peygamberimiz’in, Abdullah ve Üneyse adlarındaki kardeşlerinin de müslüman olduğu sîka râviler tarafından doğrulanmıştır. Şeymâ’nın ise; Huneyn Gazvesi’nde Hevâzin kabilesinden alınan esirler arasında bulunduğu ve kendisini yakalayanlara Rasûlullahın sütkardeşi olduğunu söyleyerek Peygamberimizle görüştüğü, bu görüşme sonunda İslâm’ı kabul edip kabilesine döndüğü haberleri sîka derecesindedir. Levent Öztürk, “Şeyma” *DİA*, İstanbul 2010. c. 39, s. 98-99.

²⁰¹ Siret-i İbn-i Hişâm nakledildiğine göre; Hamza ve Ebû Seleme b. Abdul-Esas da, Süveybe’den süt emmişlerdi. Bu nedenle Peygamber (s.a.v) ile sütkardeş idiler. İbn-i Hişâm, sütanneler hakkında kesin bir sayı vermemekle beraber Rasûlullah’ın birden fazla sütannesi olduğunu kaydeder ancak sadece Ebû Zuayb’in kızı Halime ile Ebû Leheb’in cariyesi Süveybe’nin adını verir. İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, c. 1, s. 128.

İbn-i Seyyidü'n-Nâs, Ebû İshâk bin Emîn'in istidrâkından hareketle Havle bint-i el-Münzerî'yi de sütannelerinden sayılmıştır. *Nûr-u Nibrâs*'ta “أنا ابن العواتك” “Ben temiz kadınların (Âtikelerin) çocuğuyum” hadisinden yola çıkarak, Benî Süleym kabilesindeki üç temiz kadından bahsedilir. Üçünün de ismi “Âtike” idi ve ‘Hz. Peygamber’in (s.a.v.) sütanneleri olmuşlardır’ diye yazılmaktadır. İmam Cafer Ümmü Ferde'yi de sütanneleri arasında saymıştır.

Abdülbâki Ârif Efendi; “Bu konudaki rivayetleri derlediğimizde Hz. Peygamber’in (s.a.v.) sütannelerinin sayısının dokuzaya kadar vardığını görmüş olduk” diyerek bu kısmı sonlandırmaktadır.

F- Hz. Peygamber’in (s.a.v.) annesinin vefatı (*İntikâl-i mâder-i şâh-ı rusûl*)²⁰²

Bu kısımda, Rasûlullah’ın (s.a.v.) annesi Âmine’yle birlikte, yakınlarını (Benî Neccar’ı) ziyaret etmek için Medine’ye gitmesi ve Mekkeye dönüş yolunda Ebvâ denilen yere vardıklarında Âmine’nin Hakk’ın rahmetine kavuşması anlatılır. Müellif Ârif Efendi Siyer-i Nebî’inde, Rasûlullah’ın (s.a.v.) annesinin vefatı hakkında şunları nakletmektedir:

Abdülmuttalib’in annesi Benî Neccar kabilesinden olduğundan, o kabile mensupları Abdülmuttalib’e her konuda yardım ediyorlardı. Hz. Peygamber (s.a.v.) altı yaşındayken annesi Âmine, Medine’de yaşayan yakınlarını²⁰³ (Benî Neccar’ı) ziyaret etmek için bir kafileye katılmıştı. Ümmü Eymen’i de işlerine yardım etmesi için yanında götürmüştü. Medine’ye vardığında Abdünneccâr oğullarından Nâbigâ’nın evinde misafir oldular. Orada bir ay kaldıktan sonra Mekke’ye geri dönerken Ebvâ adlı yere vardıklarında Âmine Hakk’ın rahmetine kavuştu.²⁰⁴ Hz. Peygamber’in (s.a.v.) dadısı Ümmü Eymen de Rasûlullah’ı dedesine teslim etmek üzere Mekke’ye götürdü.

G- Fetret ehlinin kısımları (*İktisâm-gerde-i ehl-i fetret*)²⁰⁵

Ârif Efendi Siyer-i Nebî’inde, İslâm tarihi kaynaklarında çok tartışılan bir konu olan “Fetret ehlinin kimler olduğu” hususuna da açıklık getirmek istemiş ve bu konudaki

²⁰² Hâlet Efendi, 68a.

²⁰³ İbn-i Hişâm der ki: Abdülmuttalib b. Hâşim’in annesi, Selmâ bint-i Amr en-Neccâriye’dir. İşte İbn-i İshâk’ın anlattığı dayılık budur. İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, c. 1, s. 226.

²⁰⁴ İbn-i İshâk der ki: Bana Abdullah b. Ebi Bekr b. Muhammed b. Amr b. Hazm haber verdi ki: Rasûlullah altı yaşında iken annesi Âmine, Onu Benî Adiyy b. Neccâr’dan dayılarını görmeye getirmişti, ziyaretten dönüş yolunda Mekke ile Medine’nin arasında Ebvâ’da vefat etti. Denilir ki: Âmine bint-i Vehb’in kabri Mekke’de Ebû Zer Boğazı’ndadır. İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 225.

²⁰⁵ Hâlet Efendi, 69a.

rivayetleri toplayarak nakletmiştir. Yine aynı şekilde fetret döneminde yaşamış olan Peygamber'in (s.a.v.) ebeveyninin durumu hakkında da bilgiler vermiştir. Siyer-i Nebî'de bu konu şöyle nakledilmektedir:

Süheylî'nin *Ravzu'l-Ünüf* ünde zikrettiği üzere, "Canlılarınıza ölümler yüzünden eziyet etmeyiniz" hadisinden yola çıkılarak hayatta olanlara, ölümler yüzünden eziyet edilmemesi gerektiği ikazı yapılmıştır. "Şüphesiz ki, Allah'a ve Rasûlüne eziyet verenlere Allah hem dünyada hem de ahirette lanet etmiştir"²⁰⁶ âyetine de vurgu yapılarak Hz. Peygamber'e eziyet etmenin cezasından bahsedilmektedir. Bu yüzden Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ebeveyni hakkında onun önünde konuşulurken ona eziyet verilmemesine önem gösterilmelidir.

Siyer âlimlerinin çoğunluğu, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) anne ve babasının kurtuluşa erdiklerini söyleyip, aksini söyleyenlerin iddialarını çeşitli delillerle çürütmüşlerdir. Bu hususta farklı gruplar oluşmuştur:

Birinci grup: Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ebeveyninin ehl-i fetretten olduklarını savunmuşlardır. Ehl-i fetret, Allah tarafından gönderilen herhangi bir Peygamber'in (s.a.v.) davetine şahit olmayan kişilere denilir. Hz. İsa (a.s) ile Hz. Peygamber arasında geçen -ihtilaf üzere- altı yüz sene süresinde yaşayanlar ehl-i fetrettendir. Güvenilir siyer eserlerinde zikredildiği üzere fetret ehlinin birinci taksimi üç kısma ayrılır. Bunlardan bir kısım fetret ehli vardır ki kâinatın nizamını görüp onun üzerine tefekkür etmeleri sonucunda iman etmişlerdir. Ve bu kısımdan bir sınıf Tübba' kavmidir. Tarihte Tübba' kavmi gibi bir hak şeriatına bağlı ve hidayet nuruna erişen başka bir kavim olmamıştır. Kus bin Sâdetü'l-İyâdi ve Zeyd b. Amr bin Nüfeyl bu kavimden idiler. İkinci kısımdakiler, çöllerde kaybolan, şirk ve sapıklığa bulaşan kimselerdir. Batıl inançları ve zanlarıyla harama bulaşmış olan kimselerdir. Amr b. Lühay bunlardan birisidir ki putlara tapma ilk defa ondan zahir olmuştur. Daha sonra Arap kabilelerinde puta tapma inancı yayılmıştır. Amr kendisine göre hükümler de koymuştu. Arapların çeşitli kabilelerinden ona tabi olanlar da olmuştu. Bunlardan başka bir kısım ise daha üst mertebeye çıkarak cinlere ve meleklerle ibadet edenlerdir. Bunlar ayrıca kız ve erkek çocuklarını yakıp, onlara ibadethane yapıyorlardı. Bu ibadethanelere kapıcıları da koymayı ihmal etmiyorlardı. Üçüncü kısımdakilere gelince, ne peygamberlerden herhangi bir peygamberin hidayetini kavuşmuşlar ne de yeni bir şeriatı ortaya çıkarmışlardır. Bunlar

²⁰⁶ Ahzâb, 57.

belki hayatlarının başlangıcından sonuna kadar tevhid ile şirkin arasında gelgitler yaşamış olanlardır. Bazı son dönem büyük âlimleri, fetret ehlini az önce taksim ettiğimiz gibi taksim edip, ikinci kısımdakiler için bir mazeret getirmişlerdir. Onların doğru yolu bulmalarının gerçekten çok zor olduğunu söyleyip ahirette kurtulabileceklerini savunmuşlardır. Birinci ve üçüncü kısımdakilerin de kurtuluşa ereceklerini açıkça beyan etmişlerdir. İbn-i Hacer el-Heytemî-i Mekki'nin yazdıklarına göre, bu konuda en doğru ve en güçlü görüş ehl-i fetretin kurtuluşa erecekleri görüşüdür. Ehl-i fetretten bazılarının cehennem ehlinde olduğunu zahiren gösteren hadisler, eğer sıhhat derecesine ulaşıyorsa ve te'vile elverişli ise te'vile gidilir, te'vil ihtimali yoksa yoksa lafız esas alınır.²⁰⁷ Eğer sıhhat derecesine ulaşıp te'vile elverişli değilse konu nasla tahsis edilir.

İkinci Grup: Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ebeveyninin iman ve doğru itikat üzerinde ve onların küfür ve şirkten uzak oldukları görüşündedirler. Ayrıca bu grup, onların dedeleri Hz. İbrahim'in yolu üzere olduğunu savunurlar ki, İmam Fahreddîn Râzî'de aynı görüşe yönelip sadece Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ebeveyni değil, Hz. Âdem'den Hz. Peygamber'e kadar gelen tüm peygamberler ve onların dinlerini kabul eden ecdadlarının da tevhit üzerinde olduğunu dile getirmiştir. *Esrârü't-Tenzîl*'de Hz. İbrahim'in babası Azer'in, küfür üzerinde olduğu iddiasına şu şekilde cevap verilmiştir: Azer, Hz. İbrahim'in babası değildir fakat Araplarda amcaya baba denilmesi örften olduğu için Azer'in amcası olmasına rağmen kaynaklarda babası olarak geçmiştir. Bazı büyük âlimler de bu görüşü güçlendirecek deliller zikretmişlerdir.

Kuranı Kerim'deki *الذي يراك حين تقوم. وتقلبك في الساجدين* âyetinin tefsirlerinden biri şudur ki: Hz. Peygamber'in (s.a.v.) mayasının hamuru ona gelene kadar temiz sulbden temiz rahme intikal etmiş, secde edenlerden secde edenlere yani Müslümanlardan Müslümanlara geçmiştir. Nitekim Hz. Peygamber'in (s.a.v.): “Ben temiz şahıslardan ve temiz rahimlerden geldim” hadisi şerifi de bu görüşü teyit etmektedir. Ayrıca Allahu Teâlâ Kuran-ı Kerim'de: “Şüphesiz müşrikler necistir” buyurmuştur. Zikrettiğimiz bu

²⁰⁷ Bu konuda Sîret-i İbn-i Hişâm'da, sahih rivayetlere dayandırılan bir habere göre şu bilgiler nakledilmektedir: Rasûlullah (s.a.v) ölüm döşeğindeyken Ebû Tâlib'in yanına girdi. Ebû Cehil ve Abdullah b. Ümeyye de oradaydı. (Başka bir rivayette amcası Abbas'ın da orada olduğu haber verilir.) Peygamber Efendimiz, Ebû Talibe doğru eğilip ona; ‘Lâ ilâhe illallah’ kelimesini söylemesini telkin etti. O kelimeyi söylersen, onunla sana Allah katında şehâdet ederim dedi. Bunu duyan Ebû Cehl ve İbn-i Ümeyye dedi ki: “Abdülmuttalib'in milletinden yüz mü çeviriyorsun.” O da dedi ki: “Ben Abdülmuttalib'in milleti üzereyim.” İbn-i Hişâm; “Bu hadisin zahiri, Abdülmuttalib'in şirk üzere öldüğünü iktizâ eder” der. İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, c. 2, s. 74-75.

delillerden anlaşılması olur ki, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sulbünde bir kişi dahi küfür ve şirk pisliğine bulaşmamıştır.

Üçüncü Grup: Bu grup Hz. Aişe'den gelen bir rivayete dayanmaktadır. Rivayet şöyledir: "Veda haccında Hz. Peygamber'in (s.a.v.) çok üzgün olduğunu gördüm. Onun mübarek gözyaşlarının döküldüğünü gördüğümde benim de gözyaşlarım kendiliğinden akmaya başladı. Hz. Peygamber beni o halde görünce: 'Ey Hümeyra! Tut Ey Hümeyra!' diye hüzünlü bir sesle bana seslendi. Fakat ben de dayanmayıp deveye doğru ilerlemeye başladım. Ve ben bir müddet ağladıktan sonra mutluluğunu gösteren bir sesle beni bir daha çağırdı. Ben bu kez de onu çok mutlu gördüm ve olan bitenin sebebini sordum. O da; 'Allah'a annemin kurtuluşu için dua etmişim. O da anneme hayatını bahşedip ona iman tacını giydirdi' dedi."

H- Hz. Peygamber'in (s.a.v.) korunmasıyla ilgili bilgiler (*Tenbîh-i sıyânet-i Rasûl-i ekrem*)²⁰⁸

Bu kısımda Peygamber Efendimizin çocukluğundan beri, başta dedesi olmak üzere kendisini himâye edenler tarafından nasıl korunduğuna dair olaylar anlatılır. Eski kutsal kitaplardaki bilgilere sahip olan bilginler ve kâhinler tarafından, son Peygamberin geleceği zaman yaklaşıncaya, Peygamberimizin (s.a.v.) taşıdığı özellikleri fark edip onun İncil'de bahsedilen son peygamber olduğunu anlayan bazı kâhin ve papazların, Peygamberimizin (s.a.v.) dedesine gelerek onu korunmasıyla ilgili verdikleri telkinlere yer verilir.

Siyer-i Nebî'de bu konu ile ilgili verilen bilgiler şu şekildedir: Hz. Peygamber'in (s.a.v.) annesi vefat ettiğinde Allah Rasûlü, Ümmü Eymen'in refakatinde Mekke'ye döndü. Abdülmuttalib onu gördüğünde çok mutlu oldu ve ona bakmaya kefil olmayı saadet kaynağı olarak gördü. Onun kendi makamına rahatça ulaşmasına izin vererek evlatlarına üstün kıldı. Zira onun makamına kendisinden başka kimse oturamıyordu. Onun evinde Hz. Peygamber sofraya gelene kadar yemeğe başlanmazdı.

İbn-i Abbas (r.a) kendi babasından rivayetle der ki: 'Beyt-i Mükerrer'in içinde veya bir rivayete göre gölgeğinde, Abdülmuttalib için bir makam (taht) tahsis edilmiş durumdaydı. O makama kendisinden başkası uzanamazdı. Bir gün Hz. Peygamber o makama oturduğunda onun kadrini bilmeyen bir şahıs onu oraya oturmaktan meneder. Abdülmuttalib bunu öğrendiğinde o şahsı azarlar ve: "Bundan sonra kimse benim

²⁰⁸ Hüsrev Paşa, 90b-91a. (Bu başlık Hâlet Efendi nüshasında bulunmamaktadır).

torunumun bu makama oturmasına engel olmasın. Benim beklentim ve umudumdur ki, onun durumu ve şanı yavaş yavaş yükselecek. O kadar çok yükselecek ki Araplardan çok şanlı birisi bile onunla kıyaslanmayacak” der.²⁰⁹

Ârif Efendi, Siyeri Nebî’de bu konuya şöyle devam etmektedir:

Bazı güvenilir kitaplarda yazıldığına göre, Benî Müdlic kabilesi iyâfe²¹⁰ denilen fenniyle maruf idiler. Onlardan bazı kişiler Abdülmuttalib’in huzuruna gelirler ve şöyle derler: “Mekke’de Makâm-ı İbrahim’de çok eskiden beri korunmuş olan bir ayak izi vardı. Hz. İbrahim Kâbe’yi binâ ederken ondan kalmıştı. Bu ize senin torununun ayak izlerinden daha çok benzeyeni görmedik” derler ve kendi fenlerine göre Hz. Muhammed’in Hz. İsmail’in izinden gideceğini anlatırlar. Bu haberi alan Abdülmuttalib, Ebû Tâlib’e yönelip; “Ey Ebû Tâlib! Yeğenin hakkında anlatılan bu güzel haberi duydun mu?” diye sorar. Ebû Tâlib’de o günden sonra Hz. Peygamber’i korumaya daha da özen gösterir.

Abdülmuttalib, bu hususta dikkat etsin diye Ümmü Eymen’i de bundan haberdar eder ve: “Ey Ümmü Eymen! O mübarek çocuğu her tür hileden koruman ve gece gündüz buna dikkat etmen lazım. Ehl-i Kitâb’ın tamamı onun gönderilmiş Peygamber olduğu hususunda aynı görüşmeler” der.

Bir gün Abdülmuttalib Hicr’de dinlenirken, Necran’dan yüksek mertebeli bir papaz onun yanına gelir ve: “Ey Abdümenaf sülâlesinden geri kalan şahıs! Beklenen son dönem Rasûlünün doğduğundan haberin olsun. Bizim kutsal kitaplarımızda İbrahim sülâlesinden ve İsmail’in çocuklarından bu mübarek yerde o Peygamber’in zuhûru vukû bulacağı belirtilir. O Peygamber en güzel sıfatlarla sıfatlanmıştır” der ve Hz. Peygamber’in (s.a.v.) güzel sıfatlarını saymaya başlar.²¹¹ Ondan sonra Hz. Peygamberi oraya çağırırlar. Papaz onu görünce: “Şüphesiz bu çocukta o saydığımız sıfatlar vardır”

²⁰⁹ Bu hâdise Sîret-i İbn-i Hişâm’da da şöyle anlatılır: Rasûlullah’ın, dedesi Abdülmuttalib b Hâşim ile birlikte olduğu zamanlar idi. Abdülmuttalib için Kâbe’nin gölgesinde bir döşek konulurdu. Ona tazim için oraya kimse oturmazdı. Onun oğulları dahi o döşeğin etrafında otururlardı. Rasûlullah birgün gelip de döşeğin üzerine oturunca, amcaları dedesi gelmeden oturmaması için onu tuttular. Abdülmuttalib bunu gördüğü zaman onlara dedi ki: “Oğlumu bırakınız. Allaha yemin ederim ki onun için bir şeref vardır.” Sonra onu kendisiyle beraber döşeğe oturtup eliyle sırtını sıvazladı. İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 226.

²¹⁰ İyâfe, kuş ile fala bakma anlamındadır. Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi Yayınları, 32. Baskı, Ankara 2016, s. 46.

²¹¹ İbn-i İshâk der ki: Yahudilerin, Nasâranın ruhbanları ve Arabların kâhinleri son Peygamber’in (s.a.v.) gönderilme zamanı yaklaştıkça onun özelliklerini (sıfatlarını) aralarında konuşuyorlardı. Yahudi ve Hristiyanlar (ruhbanlar) onun hakkındaki bilgileri nebilerinin kendilerine verdikleri ahidden (kutsal kitaptan) biliyorlardı. Arapların kâhinlerine gelince, onlara da cinler haber getiriyordu. O zaman cinlere göklerden haber dinlemeleri yasaklanmamıştı, daha sonra yıldızların atılmasıyla bundan perdelenip men olundular. İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, c. 1, s. 272.

der. Abdülmuttalib de; “Bu benim oğlumdur” der ve papaza yönelip “Onun annesi ve babası kendisi küçükken vefat etmiştir, kendisi torunlarımdandır. Annesinin karnındayken babası bu dünyadan göç etmiştir” der. Papaz bunları duyduktan sonra “Doğru söyledin ey Abdülmuttalib” diyerek Abdülmuttalib’in söylediklerini tasdik eder.²¹²

İ- Seyf b. Zîyezen’in Hz. Peygamber’in (s.a.v.) bi’setini müjdelemesi (*Tebşîr-i Seyf Zîyezen ez bi’set-i rasûl*)²¹³

Bu kısımda Peygamber Efendimiz küçük bir çocukken dedesi Abdülmuttalib’in, Seyf b. Zîyezen²¹⁴ adındaki Yemen hükümdarıyla görüşmesi ve aralarındaki münâsebet anlatılır. Himyer’i yeniden Arap meliklerin idaresine kazandıran Seyf b. Zîyezen’e teşekkürlerini iletmek üzere Araplardan bazı kabile reisleri onun yanına giderler. Bu görüşmede Yemen hükümdarı Abdülmuttalib’e iltifatlar ederek değerli bir hediye sunar. Sonra, İbn-i Zîyezen; “Ey Abdülmuttalib! Senden Yusuf’un gömleğinden gelen özlem kokusu geliyor gibi. Senin soyundan adı Muhammed olan bir nebi gelecek” müjdesini verir. Daha sonra Peygamberimizin (s.a.v.) özelliklerini sıralar. Abdülmuttalib, o çocuğun torunu olduğunu, yetim olup amcası Ebû Tâlib ile birlikte baktıklarını söyleyince Zîyezen Hıristiyanların ve Yahudilerin Hz. Peygamber’e zarar verebileceklerini belirterek onu kabile ehlinde bile saklamasını ister ve çocuğu çok iyi koruması yönünde nasihatlerde bulunur.

Ârif Efendi bu kısımda devamla, Abdülmuttalib’in Seyf b. Zîyezen adındaki bu Yemen hükümdarıyla görüşmesini şu şekilde nakletmektedir:

Beyhakî ve Ebû Nuaym rivayetleriyle meşhur derecesine ulaşan haberlerdendir ki: Yemenli bir padişah Hamir kabilesinde hükümet ederken Habeşden bir grup onu tahtından indirirler. 90 sene bu grup orada hükümetini devam ettikten sonra Seyf b. Zîyezen Himyer’i tekrar o bölgeyi hak edenlere kazandırır ve oranın padişahı olur. Bu

²¹² Sîret-i İbn-i Hişâm’da nakledildiğine göre, İbn-i İshâk der ki: Yahya b. Abbâd b. Abdullah b. Zübeyr’den, onun da babasından gelen bir rivayete göre: Ezd-i Şenûe (Benî Ezd)’den Lihb adında bir kâhin Mekke’ye geldiği zaman, Kureyşliler onlar hakkında kehanette bulunması için çocuklarını kâhinin yanına götürdüler. Rasûlullah da o zamanlar çocuktur. Ebû Tâlib de Rasûlullahı götürür. Kâhin, Rasûlullah’ı görünce, kendince bir şeylerle meşgul olduktan sonra; o çocuğu bana getirin der. Ebû Tâlib kâhinin Rasûlullah ile çok fazla ilgilendiğini görünce onu oradan uzaklaştırır. Kâhin; ‘O gördüğüm çocuğu getirin’ diye ısrar edip; ‘Allah’a yemin ederek o çocuk için büyük bir şan vardır’ der. Bunun üzerine Ebû Tâlib oradan (uzaklaşır) kalkıp gider. İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, c. 1, s. 241.

²¹³ Hâlet Efendi, 72b.

²¹⁴ Seyf b. Zîyezen: Tarih kaynaklarında adına destanlar yazılan bir Yemen hükümdarıdır. Seyf b. Zîyezen, putperest zenci ve Habeşliler’e karşı olan mücadeleci tutumu nedeniyle Müslüman Araplar arasında efsaneleşmiştir. Hüseyin Yazıcı, “Sîretü Seyf b. Zîyezen” *DİA*, İstanbul 2009, c. 37, s. 271,

olaydan sonra Himyer'e yakın olan Arap grupları, başlarında olan önemli şahsiyetleri Himyer halkını tebrik etsinler diye oraya gönderirler. Abdülmuttalib, Ümeyye b. Abdüşems, Abdullâh b. Cüd'an, Esed b. Abdüluzza, Vehb Abd-i Menâf, Kusay b. Abduddar ve diğer meşhur kişiler oraya giderler. Oraya vardıklarında sultanların bulunduğu Gamdana Sarayı'na girerler. Yemen padişahının sağında ve solunda Himyer melikleri süslü tahtlarında oturuyorlardı. Gördükleri şâşaa karşısında çok etkilenirler. Abdülmuttalib ve yanındakiler hediyelerini takdim ederler. Herkes yerine oturduğunda Abdülmuttalib konuşmak için Yemen Padişahından izin alır ve belîğ bir konuşma yapar.

Abdülmuttalib kendisinin Haşim'in oğlu, annesinin Hazreçten, Hazreçlilerin ise Yemen'den olduklarını söyleyerek aralarındaki akrabalık bağlarına işaret eder. Seyf, Abdülmuttalib'e olan yakınlığından dolayı gecelerini geçirmek üzere Kureyş'i, diğer kabilelerden önce güzel bir mekâna yerleştirir. Abdülmuttalib'i de diğer önemli şahıslardan önce kalacağı mekâna götürür. Onların ikramına da çok önem verir. Böylece bir ay boyunca Kureyşliler çok iyi imkânlarla orada yaşarlar.

Bir ay geçtikten sonra Zîyezen, bir gün Abdülmuttalib'i davet eder. Mecliste herkesin önünde Abdülmuttalib'e övgüler yağdırır. Ona hiç kimsenin görmediği bir şey hediye eder bunu çok iyi korumasını ister. Ondan sonra Abdülmuttalib'e soyundan çok şerefli birinin geleceğini müjdelir. Abdülmuttalib buna çok sevinir. O mecliste bulunan Yemen padişahı Abdülmuttalib'e yönelerek; "Ey Abdülmuttalib! O şeref sahibinin adı Muhammed'dir. Çocukluk yıllarında anne babası vefat ettiğinden amcası ve dedesi ona bakmakla sorumlu olmuşlardır. O her zaman kararlarında adildir. İyiyi emreder ve kötülükten men eder" dedikten sonra, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) vasıflarını zikretmeye devam eder.

Padişah, "Hicib evinin sahibi ve dedesi olan Abdülmuttalib hiç yalan söylemez" diye övücü sözlerle bir beyt okurken, Abdülmuttalib birden secdeye gider. İbn-i Zîyezen; "Ey Abdülmuttalib! Senden, Yusuf'un gömleğinden gelen özlem kokusu geliyor gibi" dediğinde Abdülmuttalib: "Evet ey padişah! Bahsettiğiniz kişi benim Abdullâh'dan olma torunumdur. Annesinin adı Âmine'dir. Onda övgüye değer sıfatları gördüğümde adını 'Muhammed' koymuştum. Anne babası ahirete geç etmişlerdir ve şu an bu fakir (kendisini kastederek) ve amcalarından olan Ebû Tâlib onu himâye etmekteyiz" der.

Yemen Padişahı bunu duyunca, Abdülmuttalib'e nasihatlerde bulunur ve ona Hz. Peygamber'i iyi korumasını söyler. Hıristiyan ve Yahudilerin Hz. Peygamber'e zarar vermek isteyebileceklerini ona anlatır. Hatta aralarında geçen konuşmayı kabile ehlinde

saklamasını ister. Çünkü Hz. Peygamber'in (s.a.v.) mertebesi bilindiğinde ona ve ailesine karşı kötü planların yapılabileceğini söyler. "Benim ömrüm bi'setine yetmezse hiç zaman kaybetmeden bu yerden Medine'ye gidiniz. Çünkü eski kitaplardan biliyorum ki, mübarek yer olan Yesrib (Medine) o mübarek şahsiyetin hükmü altında olacaktır" der. Ondan sonra Abdülmuttalib ile gelen grubu çağırır ve her birine onar zenci köle, onar zenci cariye ve diğer hediyeler takdim eder. Abdülmuttalib'e de onun on katını hediye eder. Daha sonra Abdülmuttalib'den bir sene sonra işleriyle ilgili kendisine haber vermesini ister. Fakat bir sene geçtiğinde kendisi vefat etmiş olur.²¹⁵

J- Kıtık senesindeki olaylar (*Der-beyân-ı kaht-ı sâl*)²¹⁶

Bu konuda, adından da anlaşılacağı üzere Mekke'de yaşanan bir kıtlık üzerine, Hazreti Peygamber'in (s.a.v.) dedesi Abdülmuttalib'in Kâbe'yi tavaf ettikten sonra Ebû Kubeys dağına çıkıp yağmur duası edışı ve bu duanın hemen ardından yağın yağmurlarla memleketin durumunun düzelmesi anlatılır.

Ârif Efendi hadiseyi şöyle anlatır: Bu olay sahih kaynaklarda da geçmekte olup, ehli siyerin çoğunluğu arasında müttefekun aleyh olan rivayetlerdendir. Mahreme b. Nevfel, Zührî Ümmü Rakika binti Ebi Seyfî b. Hişam b. Menaf'tan şöyle rivayet eder: "Bir zamanlar Allah'ın emriyle Kureyş'te birkaç sene kıtlık devam etmişti. O sırada rüyada gaipten korkunç bir ses duydum. Ses şöyle idi: Ey Kureyşliler! Şu an bu belâdan kurtulmanız için Allah'a dua etmeniz lazım. İlk olarak Kureyş'in ileri gelenlerinden güzel sıfatlarla sıfatlanmış bir kişiyi bulunuz ve onun önderliğinde Kâbe'yi tavaf edip dua ediniz. O sıfatlara sahip olan bir şahıs var. Onun oğullarını, torunlarını ve onun ailesinden olmayan insanları da toplayıp bir araya getiriniz. Bu grup ilk olarak temiz bir suyla temizlensin. Daha sonra Kâbe'yi yedi kez tavaf edip dua için Ebû Kubeys dağına çıksın. O şahsiyet Allaha yağmur için duaya başladığında yanındakiler duasına "Âmin" demeye başlasınlar. Ondan sonra kulağıma gaipten; "Allah gönlünüzden geçeni size bağışlasın ve yağmur yağsın" diye bir ses gedi. O arada orada bulunan ve rüyamı anlattığım herkes birden hiç beklemeden "Şüphesiz saydığın bu sıfatlara sahip olan kişi, büyük övgü sahibi olan Abdülmuttalib'den başkası değildir" dediler. Bunu söyledikten sonra herkes

²¹⁵ Yemen'in millî kahramanı olarak destanları yazılan Seyf b. Ziyezen'den İbn-i Hişâm'da da bahsedilmekte ancak onun Abdülmuttalib ile görüştüğü bilgisi yer almamaktadır.

²¹⁶ Hüsrev Paşa, 99a. Bu başlık Hâlet Efendi nüshasında bulunmamaktadır. Konu Hâlet Efendi'nin eserinde başlık olmadan 75b de yer almaktadır.

Abdülmuttalib'in evinin yolunu tutar. Abdülmuttalib'e rüyayı anlatırlar ve rüyada anlatılanın aynısını yaparlar. Abdülmuttalib'de sonunda dağ başında duasını yapar.²¹⁷

K- Hz. Peygamber'in (s.a.v.) doğumunun sekizinci senesi (*Sene-i sâmine ez mevlîd-i sultân-ı rusûl*)²¹⁸

Müellifimiz bu bölümde Hazreti Peygamber'in (s.a.v.) doğumunun sekizinci senesinde vukû bulan bazı hâdiseleri anlatmıştır. Abdülmuttalib'in vefatından sonra, Ebû Tâlib'in Hazreti Peygamber'in (s.a.v.) koruyuculuğunu üstlenmesi ve Peygamberimiz Ebû Tâlib'in himayesinde iken Ebû Talib'in yaşadığı bazı harikulade olaylar nakledilmektedir. Müellifimiz bu konuyla ilgili şu bilgileri vermektedir:

Ebû Tâlib'den rivayet edilmiştir ki; 'Günlerden birgün Zülmecâz çarşısına gidiyordum. Yanıma Hz. Peygamber'i de almıştım. Giderken birden susadığımı hissettim. Çok susadığımı dile getirince o da hemen aşağıya indi ve ayağının topuğuyla zemine (bir rivayete göre sert bir sahraya) vurdu. Topuğunu vurduğu yerden su fişkırmaya başladı. Canım istediği kadar o sudan içtim. Benim susuzluğumu giderdiğimi anladığımda Hz. Peygamber tekrar ayağını vurdu ve o yer eski haline döndü.'

Bize ulaşan muteber haberlerindendir ki; 'Hz. Peygamber on yaşındayken amcası Zübeyr b. Abdülmuttalib ile Yemen'e yolculuk esnasında bir vadiden geçerlerken bir eşkıya grubu kafilenin yolunu keser. Eşkıya Hz. Peygamber'i gördüğünde hemen ona doğru koşar. Hz. Peygamber'e hızlıca ve saygısızca yöneldiği için yerdeki toprak ona isabet eder. Hz. Peygamber, devesinden iner. O eşkıya da onun devesine biner ve gitmeye başlar. Vadinin sonuna doğru deveden iner ve yoluna devam eder.'

Yine güvenilir raviler zinciriyle gelen rivayetlerdendir ki: O seferden dönüş esnasında bir vadiden geçerken denize benzer bir su kaynağı önlerine çıkar. Oradan

²¹⁷ Sîret-i İbn-i Hişâm'da bu olay benzer ifâdelerle anlatılmaktadır: Ebû Süleyman Hamd b. Muhammed b. İbrâhim el-Bustî el-Nisâburî'nin rivayetine göre; Rakîka bint-i Ebi Sayfi b. Hâşim, Kureyş'de yaşanan uzun kıtlık yıllarından birinde rüyasında hafif boğuk bir sesle şunları söylediğini anlatır: "Ey Kureyş topluluğu! Sizin içinizden, size gönderilen bir nebînin zuhur vakti gelmiştir. İçinizden hürmete lâyık, uzun boylu bir adam onun üzerine kapanır (onu korur) bu onun için övünç kaynağıdır. Ona her batından bir adam gitsin, temizlenip güzel kokular sürünsünler ve Beyti (Kâbe'yi) yedi kere tavâf etsinler. Fakat onların içinde, tâhir ve tayyib olan (Rasûlullahı kastediyor) o kimse de bulunsun. O hürmete lâyık adam duâ etsin, topluluk âmin desin. Bundan sonra yaşadığımız beldede ebediyyen yağmurun bereketini göreceksiniz." Kadın rüyasını anlatınca, Kureyş; 'Bu kişi "Şeybetü'l-Hamd'dir (Abdülmuttalib)" diyerek, onun etrafında toplanıp Kâbe'yi tavâf ettikten sonra Ebû Kubey's dağına çıkar. Abdülmuttalib orada Muhammed'i omzunun üzerine kaldırarak dua eder. Rüyayı anlatan kadın, yemin ederek bu duanın sonunda yağmura kavuştuklarını söyler. Bu hâdis'e yaşandığında Peygamber efendimizin bülûğ çağına yaklaştığı da kaydedilir. İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, c. 1, s. 373-374.

²¹⁸ Hüsrev Paşa, 97a. (Hâlet Efendi, 77a.)

geçmek onlar için çok zor olur. Hz. Peygamber yanındakilere kendisine tabi olmalarını emreder. Ondan sonra yanındakilerle birlikte o derin denize dalar. Hz. Peygamber oradan geçerken deniz dalgaları sükûna erer ve yanındakilerle beraber Allah'ın izni ve yardımıyla oradan çıkarlar. Mekke'ye vardıklarında Hz. Peygamber'in (s.a.v.) arkadaşları vukû bulan o garip hadiseyi aralarında konuşmaya başlarlar ve bu hikâyeyi dinleyen herkes onun yüce şânını idrak etmiş olur.

L- Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Şam seferi (*Sefer-i gerden-be-şâm an mâh-ı şeb-hengâm-ı âvâdanî*)²¹⁹

Bu kısımda Ebû Tâlib'in ticaret için Şam'a giderken henüz 12 yaşındaki yeğeni Hz. Muhammed'i de yanında götürmesi ve bu yolculuk sırasında bir manastır yakınında konakladıkları zaman Bahîrâ isimli bir rahiple karşılaşmaları anlatılmaktadır. Bu rahibin Hz. Muhammed'in (s.a.v) gönderilecek olan son peygamber olduğunu anlaması üzerine Yahudilerin onu tanıyıp öldürme riskine karşı Ebû Tâlib'e, çocuğu koruması için Mekke'ye geri götürmesini söylemesi ve aralarında geçen diyaloglar hikâyeye edilmektedir.²²⁰ Bu konu hakkında Müellif Ârif Efendi'nin naklettiği bilgiler şöyledir:

Hz. Peygamber dokuz yaşındayken ve başka bir rivayete göre doğumundan on iki sene, iki ay ve on gün geçmişken Ebû Tâlib ticaret için Şam'a gitmeye niyetlenir.²²¹ Ebû Tâlib, Hz. Peygamber'e meşakkat olmasın diye onu Mekke'de bırakmaya karar verir ve tek başına Şam için yola çıkar. Amcasının kendisini almadan Şam için yola çıktığını öğrenen Hz. Peygamber vefasının gereği olarak üzülür ve “Vallahi o benden ayrılır ama ben ondan ayrılmam” diyerek yola çıkmaya hazırlanır.²²² Bazı ravilerin dediğine göre, Ebû Tâlib tek başına gitmeye karar verdikten sonra bineğine doğru gider. Bu haber Hz. Peygamber'e ulaştınca derhal Ebû Tâlib'in peşinden giderek hayvanın yularından tutup: “Amcacığım! Ben anasız ve babasız iken seninle rahatlığa kavuştum. Simdi beni nasıl

²¹⁹ Hüsrev Paşa, 101a. (Hâlet Efendi, 77b)

²²⁰ Rasûlullah'ın Şam yolculuğunu anlatan kaynaklarda ekseriyetle Hz. Peygamber'i amcasının yanında götürdüğü rivayet edilmiş, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bu konudaki ısrarından bahsedilmemiştir. Mustafa Fayda, “Muhammed” *DİA*, İstanbul 2005, c. 30, s. 476-478; İbn-i İshâk'tan gelen rivayetlerde Rasûlullah'ın, amcasına sarılarak bırakmak istememesi ve yalvarması üzerine amcasının onu yanında götürdüğü bildirilir. İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, c. 1, s. 242.

²²¹ İbn-i Hişâm da aynı yaş aralığını vermekle birlikte, bir kavle göre de bunlardan başka bir yaşta idi der. İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, c. 1, s. 242.

²²² İbn-i İshâk'a göre bu şekilde yemin eden Ebû Ebû Tâlibtir: “Allah'a yemin ederim ki onu yanımda götüreceğim. O benden ayrılmayacaktır, ben de asla ondan ayrılmayacağım” dedi. İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, c. 1, s. 242.

üzüp başka bir yere gidersen?" der. Bunu duyan Ebû Tâlib çok etkilenir ve beraberinde Hz. Peygamber'i de götürür. Bundan sonra, nereye giderse onunla gideceğini söyler.

Bu konuşmalardan sonra beraberce Şam'a doğru yola çıkarlar. Yolculuk sırasında Şam'ın Busra şehrinden altı mil uzaklıkta olan Kefer köyüne varırlar. Burası Bahîrâ²²³ (Buheyrâ) adlı bir rahibin orada uzun süre uzlette kalması sebebiyle "Deyr-i Bahîrâ" yani Bahîrâ'nın kilisesi olarak adlandırılmıştı. O, Hıristiyanların meşhur bir âlimi idi.²²⁴

Bahîrâ Tevrat, İncil ve diğer semavi kitaplara inandığı için asrındaki diğer rahiplerden daha üstündü. Son Peygamber'in (s.a.v.) filan zamanda bu yerden geçip filan yerdeki filan ağacın gölgesinde dinleneceğini biliyor ve bunu bekliyordu. Bahîrâ inzivaya çekildiği hücrede devamlı olarak son peygamber oraya gelecek arzusuyla beklerdi. Kureyş'ten Şam'a gelen kabileler onun hücrelerine yakın bir yerde çadırlarını kurarlardı. Bahîrâ her zaman hücrelerinden o mekâna gelip kabiledekilere dikkatlice bakardı. Aradığı son Peygamber'in (s.a.v.) sıfatlarını kabiledeki hiç kimsede bulamayınca geri dönerdi.

Bir gün âdeti üzere hücrelerinden sahraya doğru giderken, uzaktan gelen bir kervan görür. Kervan hücrelerine yakın bir yere varır. Kervanın gittiği yere gölgenin hareket ettiğini ve durduğu yerde gölgenin durduğunu fark eder. Bahîrâ bunu fark ettiğinde; "Galiba uzun zamandır beklediğim yüce şanlı son peygamber bu kabilede bulunmakta" der. Ebû Tâlib Hz. Peygamberle az önce zikredilen ağacın altında mola verdiği bulutların da oraya geldiğini görür.

Bazı rivayetlerde o ağaç Hz. Peygamber onun altında dinlenene kadar yapraksız ve harap idi. Hz. Peygamber o ağacın dibinde oturduğunda yemyeşil oldu. Böylece Hz. Peygamber'in (s.a.v.) son peygamber olduğu anlaşılmış oldu.

Kitabu Ravz ve'l Hadâik de Ebû Musa Eşarî'den rivayet ediliyor ki: Kureyş kafilesi o yere vardığında Bahîrâ kendi hücrelerinden çıkıp kervanın olduğu yere gider ve hiç vakit kaybetmeden kervana katılır. Kervanın içindeki insanları tek tek incelemeye başlar ve Hz. Peygamber'i bulur. Onun elini tutarak herkesin duyacağı şekilde "هذا سيد العالمين ورسول رب العالمين. هذا بعثة الله رحمة للعالمين" "Bu (şahsiyet) alemlerin seyyidi ve Allah'ın Rasûlüdür. Bu (şahsiyet) Allah tarafından âlemlere rahmet olarak gönderilendir" der.

²²³ Bahîrâ'nın asıl adı Cercis idi. Cercis ya da Cerces de denilir. İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, c. 1, s. 241.

²²⁴ Bir rivayete göre Bahîra, Teymâ Yahûdilerinin din âlimi idi. Diğer bir rivayete göre ise, Abdulkays kabilesinden ve Hıristiyan olduğu söylenir. İbn-i İshâk bu görüştedir. İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, c. 1, s. 242.

Başka bir rivayette ise bu olayı ehli siyer şöyle nakletmişlerdir: Bahîrâ, Kureyş kervanı geldiğinde bazı alametleri ve eserleri görür ve hücrelerinden çıkıp Hz. Peygamber'i bulmaya çalışır. O esnada orada bulunan ağaçlar yüksek sesle Hz. Peygamber'e "Es selamü aleyke ya Rasûlallah" demeye başlarlar. Bu ve diğer alametlerden, Bahîrâ gelen kervanda Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bulunduğunu anlamış olur. Derhal hücrelerinde bulunan hizmetçilere kervana yemek hazırlamaları için emir verir. Davet esnasında orada bulunan kafilenden bir kişi gelip: "Ey Bahîrâ! Bugüne kadar buradan geçen kervanlardan hiç birine ikramda bulunmadın. Bugün hangi sebepten dolayı bu ikramda bulunuyorsun?" diye sorar. Bahîrâ da: "Evet! Bugüne kadar ikramda bulunmayarak bir hata yaptım ve tembellik ettim fakat şimdi bunu anladım ve daha önce yapmadıklarımı telafi olsun diye bu ikramı yapıyorum" diye cevap verir.

Kafiledelikler Bahîrâ'nın davetine icabet ederler. Ebû Tâlib'de Hz. Peygamber'in (s.a.v.) yaşı küçük olduğu için onu geride bırakır. Herkes davet için toplandığında Bahîrâ tek tek misafirleri incelemeye başlar. Aradığı sıfatlarla sıfatlanan kişiyi bulamaz. Tekrar ağacın bulunduğu mekâna bakar ve bulutların hala orayı gölgelendirdiğini görür. Bu durumu görünce Hz. Peygamber'in (s.a.v.) davete gelmediğini ve o ağacın altında olduğunu anlar. Tekrar orada bulunan kişilere hitaben herkesin gelmesini rica eder. Bir kişi dahi geride kalmamasın der. Davete icabet edenlerden birisi gidip Hz. Peygamber'i (s.a.v.) meclise getirir.

Bazı siyer kitaplarında bahsedildiğine göre ise Bahîrâ yemek sofrasını hücrelerine bağlı geniş bir yerde bir ağacın gölgesinde kurmuştu. Herkes orada toplanmıştı. Hz. Peygamber davete gelmeyince Kureyş kafilesinden biri (bazı ravilere göre Hz. Peygamber'in (s.a.v.) amcalarından Zübeyr b. Abdülmuttalib) onu getirmek için gönderilir. Herkes Hz. Peygamber'i beklerken uzaktan kendisinin geldiğini görünce bir bulutun devamlı olarak onun hizasında hareket ettiğine ve adım adım onu takip ettiğine şahitlik ederler.

Hz. Peygamber davet mekânına geldiğinde herkesin gölgesinde oturduğu ağacın dalları, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) oturduğu mekânı gölgelendirmeye başlar. Bahîrâ bunu görünce birden bire; "Bakınız! Ağaç ona doğru meylediyor" diyerek herkesin bu hadiseye dikkatini çeker. Ondan sonra Bahîrâ Hz. Peygamber'i incelemeye başlar ve onda aradığı sıfatları bulur.

Herkes yemeğini bitirdiğinde ve oradan ayrılma hazırlığı yaparken Bahîrâ Hz. Peygamber'e yönelip, "Ey muhterem! Sana bir şey sormak istiyorum. Soracağım şeyde

Lât ve Uzzâ hakkı için doğru cevap verecek misin?” dediğinde Hz. Peygamber: “Ey Bahîrâ! Bana Lat ve Uzza’nın adını anarak bir şey sorma! Vallahi onlar benim için en nefret edilen nesnelerdir” der.

Bahîrâ da “O zaman Allah’a yemin olsun ki soracağıma doğru cevap vereceksin” der. Hz. Peygamber de “سل ما بدا لك يا بحيرا” “İsteddiğini sor Ey Bahîrâ!” diye karşılık verir. Bahîrâ ondan sonra Hz. Peygamber’in (s.a.v.) sıfatlarıyla ve diğer şeylerle ilgili suallerini sormaya başlar ve Hz. Peygamber de tek tek onun sorularını cevaplar. Bahîrâ aldığı cevaplardan tatmin olur.²²⁵

Daha sonra nübüvvet mührünü görmek istediğini Hz. Peygamber’e söyler ve göstermesi için ricada bulunur. Hz. Peygamber de onu kırmayarak mührü gösterir. Bahîrâ o mührü de yerinde bulur²²⁶ ve onu öpme şerefine nail olur. O sırada Ebû Tâlib’e “Senin bu çocukla nasıl bir ilişkin var?” diye sorar. O da “Bu çocuk benimle beraberdir” der. Bahîrâ da: “Bu çocuğun annesi ve babasının şu an hayatta olması imkânsızdır” der. Ebû Tâlib de: “Doğru söyledin ey Bahîrâ! Kendisi yeğenimdir” diye karşılık verir. Bahîrâ tekrar: “Babası şu an ne haldedir?” diye sorduğunda, Ebû Tâlib: “O mübarek çocuk henüz anne karnındayken babası vefat etmiştir” diye cevap verir. Bahîrâ annesinin de durumunu sorduğunda, Ebû Tâlib: “O da kısa bir süre önce hakkın rahmetine kavuştu” diye cevap verir. Bahîrâ da, “Doğru söyledin Ebû Tâlib! Benim bildiğim de böyledir. Bu yüzden senin bu mübarek çocuğu sağ salim Yahudilerden koruyarak Mekke’ye götürmen lazım. Onu hemen memleketine götür. Vallahi eğer onların bu mübarek çocuktan ve alametlerinden haberleri olursa ona zarar vermeye çalışacaklardır. Zira eski kitaplarda geçen alametlerden haberleri vardır” diyerek Ebû Tâlib’e nasihatlerde bulunur. Ebû Tâlib de ticaret işlerini hallettikten sonra Mekke’ye döner.²²⁷

²²⁵ İbn-i Hişâm bu olayı şöyle anlatmaktadır: “Bahîrâ dedi ki: Ey çocuk! Sana Lat ve Uzza hakkı ile sorular soracağım, sen de bana sorduğum şeyleri haber vereceksin dedi. Bahîrâ Kureyş kavminin bu iki put üzerine yemin ettiklerini duymuş idi. Rasûlullah Bahîrâ’ya şöyle dedi: Lat ve Uzzay’ı anarak bana sorma, Allah’a and olsun ki o ikisine kızdığım kadar şimdiye dek hiç bir şeye kızmadım. Bunun üzerine Bahîrâ ona dedi ki: “Allah için sana sorduğum şeyleri bana haber vereceksin.” Rasûlullah ona dedi ki: “Bana aklına gelen şeyi sor.” Böylece onun uyumasındaki, duruşundaki ve işlerindeki halinden bazı şeyleri sormaya başladı. Rasûlullah onun bütün sorularına cevap verdi. Bunlar Bahîrâ’nın yanında bulunan evsafına muvafık geliyordu. İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, c. 1, s. 243.

²²⁶ Bahîrâ Rasûlullah’ın sırtına baktığında, omuzları arasındaki sıfatlara uygun olan yerde Nübüvvet mührünü gördü. İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, c. 1, s. 244.

²²⁷ Bu konuda İbn-i İshâk şöyle der: Bahîrâ, ondan (mühürden) gözünü ayırdığında amcası Ebû Tâlib’e döndü ve dedi ki: “Bu çocuk benim değildir. Bu çocuğun babasının diri olmaması lâzım.” Ebû Tâlib: “O benim kardeşimin oğludur, anası buna hâmile iken babası öldü.” Bahîrâ Ebû Tâlib’e dedi ki: “Doğru söyledin. Yeğenini memleketine döndür. Onu Yahudilerden sakın. Allah’a and ederim ki, eğer onu görürler ve onun hakkında benim bildiğim şeyleri bilirlerse elbette ona bir şer erıştirmeyi isterler. Çünkü

Bazı ravilerin naklettiklerine göre, Bahîrâ Ebû Tâlib'e nasihatlerde bulunurken Rum tarafından iki kişi Bahîrâ'ya gelirler. Bahîrâ onlara geliş sebebini sorar. Onlar da: "Ehl-i kitap bu günlerde son peygamberin Şam'a geleceği ve bu yoldan geçeceği hususunda kesin kanaate varmışlardır. Bizler de bu yüzden buraya geldik" derler. Bahîrâ güzelce onlardan kurtulma yoluna gider, onları güzel sözleriyle tatmin eder ve bildiklerinin eksik olduğunu söyler. Bahîrâ ondan sonra tekrar Kureyşlilerle bir araya gelir ve onlara olan bitenleri anlatır. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) korunması için özel talimatlar verir. Ebû Tâlib de Hz. Peygamber'i koruma amaçlı bazı hizmetçileri ve köleleri tayin eder. Başka bir rivayete göre, Hz. Ebû Bekir de o seferde Hz. Peygamber'in (s.a.v.) korunması için yardımda bulunmuştur.²²⁸

Müellif Ârif Efendi, Şam yolculuğu meselesini burada nihâyete erdirerek yeni bir başlık açmadan, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) b'isetten önce de putlara tapmadığı konusunda bilgiler vermiştir. Ârif Efendi'nin bu konuyla ilgili verdiği bilgiler şöyledir:

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) nesebi, Hz. İbrahim'e dayanmaktadır. Kendisi tüm güzel sıfatlarla vasıflanmış ve bütün kötü sıfatlardan arınmıştır. Bu konuda Hz. Peygamber'in (s.a.v.) en yakınlarından olan Zeyd b. Hârise'den güvenilir derecede rivayetler naklolunmuştur. Onun "Hz. Peygamber risâlet tâcıyla taçlanmadan önce de hiçbir zaman putlara tapmamıştır" dediği siyer kitaplarında geçmektedir.

Aynı şekilde Zeyd b. Hârise rivayeti ile gelen ve kitaplarda zikredilen hikâyelerdendir ki Kureyş müşriklerinin en çok taptıkları putlardan olan İsaf ve Naile adlı ikiz putlar vardı. Her ne zaman müşrikler Kâbe'yi tavaf etmek için gelseler o ikisine taparlardı. Bi'setten birkaç gün önce Hz. Peygamber ile Kâbe'yi tavaf etmeye gitmiştim. Tavaf esnasında müşriklerin putlara taptıkları yerden geçerken ben de onlara tapmaya yöneliyordum ki, Hz. Peygamber beni o kötü fiilden men etti. Fakat içimden onlara tapmak ve adet üzere onlara dokunmak geldi. Ben onlara dokunmaya karar verip onlara doğru yöneldiğimde Hz. Peygamber bana yönelip yaptığımı kötüleyerek; "Ben ondan

kardeşin oğlu için büyük bir şan vardır. O hâlde onu süratle memleketine götür." Bkz: İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, c. 1, s. 244.

²²⁸ Hz. Ebû Bekir'in yaşı Peygamberimizden iki veya üç yaş daha küçüktür. Hz. Ebû Bekir Fil Vak'ası'ndan üç yıl sonra doğmuştur. Mustafa Fayda, "Ebû Bekir", *DİA*, İstanbul 1994, c. 10, s. 101. Ârif Efendi siyerinde; Şam seferinden dönerken Rasûlullah'ın korunması için Ebu Bekir'in de yardım ettiği hakkında bir rivayetten söz eder ancak İslâm tarihi kaynaklarında bu bilgiyi doğrulayan bir veriye rastlanmamaktadır çünkü Peygamberimizin çocuk olduğu tarihlerde Hz. Ebû Bekir'in de bir çocuk olduğu kesinlik arz etmektedir.

men etmedim mi?” diye bana kızdı.²²⁹ Velhâsıl, Siyer âlimleri, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) b’isettten önce de putlara tapmadığını gelen rivayetlerle teyit etmişlerdir.

II- GENÇLİK YILLARI²³⁰

Arif Efendi Hz. Peygamber’in (s.a.v.) gençlik yıllarıyla ilgili olarak Ficâr savaşları, Hilfu’l-Fudûl hadisesi, Hz. Hatice ile evliliği ve Kâbe hakemliği konularını ele almıştır.

A- Ficâr savaşları (*Beyân-ı vak’a-i âfâk-gir-i harb-i ficâr*)²³¹

Araplar, haram aylar olarak saydıkları Zilkâde, Zilhicce, Muharrem ve Receb aylarında savaşmayı yasak kabul ederlerdi. Haktan ayrılmak, günaha dalmak anlamına gelen Ficâr kelimesinden yola çıkarak bu aylarda yapılan savaşlara Ficâr savaşları denilirdi. Bu başlık altında Ficâr savaşlarının hangi kabileler arasında ve kaç kez vukû bulduğu ve Peygamberimizin (s.a.v.) bu savaşlara katılması anlatılmaktadır.²³² Ârif Efendi bu kısımda şu bilgilere yer vermektedir:

En meşhur Arap savaşlarından olup fitne ve kavgalara konu olan Ficâr savaşları dört defa vukû bulmuştur.²³³ İlki, Hz. Peygamber 10 yaşındayken meydana gelmiştir. Savaşın başlamasına Bedr b. Mâ’şer sebep olmuştur. Şöyle ki; bir gün kendisi Ukaz çarşısında: “Ben Arapların en şerefli siyim. Kim benden daha şerefli olduğunu iddia ediyorsa karşıma çıksın!” diye meydan okumuş onu tanınmayan bir kişi kızgın ve şiddetli bir şekilde karşısına çıkmıştı. Bazı rivayetlere göre ayaklarını dizlerinden ayırmış, başka

²²⁹ Bu konu hakkında İbnü’l-Esir’de yer alan bir rivayet şöyledir: Şeddâd b. Evs’in anlattığına göre Rasûlullah’ın yanında buldukları bir sırada Âmiroğulları’ndan yaşlı bir zat gelir. Kavminin reisi olan bu adam Peygamberimize (s.a.v.); “Allah’ın elçisi olduğunu ve İbrahim, Musa, İsa ve diğer peygamberleri gönderdiği şeyle seni de elçi olarak gönderdiğini iddia ediyormuşsun, oysa sen, şu taşlara ve putlara tapan bir kavimden gelmektesin” der. Bu adamın sözleri Rasûlullah’ın hoşuna gider. Çünkü peygamber soyunun asla putlara tapmayacağını ikrar etmiştir. Ona oturacak yer gösterir ve özetle şunları söyler: “Ben atam İbrahim’in duasının mahsulü ve kardeşim İsa’nın bir müjdesi ve annemin ilk çocuğuyum. Annem bana hamile kalınca rüyasında, karnındaki nur olduğunu görmüş. Gözüyle bu nuru takip ettiği zaman yeryüzünün doğusunu ve batısını aydınlatıp ona göstermiştir. Nihayet annem beni dünyaya getirdi ve ben büyüyüp yetiştim. Büyüdüğüm zaman ise şiir ve putlara karşı bende fitraten bir nefret meydana geldi” diye göğsünün yarılması olayına kadar anlatır. İbnü’l-Esir, *a.g.e.*, c. 1, s. 447.

²³⁰ Bu başlık tarafımızdan konulmuştur.

²³¹ Hüsrev Paşa, 110a.

²³² Araplar, haram aylar olarak kabul ettikleri; Zilkâde, Zilhicce, Muharrem ve Receb aylarında savaşmayı yasak sayarlardı. Bu aylarda yapılan savaşlara da Ficâr savaşları denilirdi. Hüseyin Algül, “Ficâr” *DİA*, İstanbul 1996, c. 13, s. 52.

²³³ İbn-i Hişâm bu konuyla ilgili olarak, kaçınıcı ficar savaşı olduğuna değinmeksizin, yalnızca Peygamberimizin küçük olduğundan bahsederek; Rasûlullahın (s.a.v) o savaş günlerinde hazır bulunduğunu, amcalarının onu da beraberlerinde götürdüklerini ve amcalarına, düşmanlarının attıkları okları verdiğini söyler. İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, c. 1, s. 248.

bir rivayete göre ise basit bir yaraya sebep olmuştu. Bu sebepten dolayı taraflar arasında fitne ve kavgalar başlamıştı.

İkinci Ficâr savaşı yine Ukaz çarşısında gerçekleşmiştir. Bu savaş, Benî Âmir kabilesinden bir kadına, Benî Kenân kabilesinin gençlerinden birinin kötü bir muamelede bulunması sonucunda meydana gelmişti.

Üçüncü Ficâr Vak'ası ise Benî Âmir kabilesinden bir şahsın Benî Kinâne kabilesinin bir şahsına bir miktar borcu sonucunda vukû bulmuştur. Borçlunun zamanında borcunu vermemesinden dolayı aralarında savaş başlamıştı. Bazı siyer kitaplarına göre, Abdullâh b. Cüd'an o borcu üstlenip iki tarafın arasını bulup barışı sağlamıştı.

Dördüncü Ficâr vak'ası meydana geldiğinde Hz. Peygamber, İbn-i Hişam'ın rivayetine göre on dört, İbn-i İshâk'ın naklettiğine göre ise on beş yaşındaydı. Bu savaş Kureyş, Kinâne, Kureyş'e bağlı diğer kabileler ile Kays Aylân arasında olmuştu. Savaşın sebebi siyer kitaplarında şöyle geçmektedir: Urvetü'r-Rehhal b. Utbe İbn-i Cafer o esnada Hîre meliki olan Nu'man b. Münzir'in devesine (Latîme) bakmakla sorumlu idi. "Latîme" Arap örfünde ticaret mallarını taşıyan develer cinsine verilen isimdir. Nu'man her sene cesur bir Arabı ticaret amacıyla o deveye malları yükleyip Ukaz çarşısına gönderirdi. O sene ticaret esnasında Rahhâl ve Benî Kinâne kabilesinin katillerinden olan Berrâd b. Kays da ordalardı. Berrâd'ın önünde Rahhâl'ın deveden sorumlu olduğu konusu açılınca çok kızar ve der ki: Kinâne'den de mi sen sorumlusun? Rahhâl da cevap olarak: Evet! Ondan da sorumluyum der. Rahhâl deve palanlarını bağlayıp yola çıktığında Berrâd zarar vermek niyetiyle onu takip etmeye başlar. Ona zarar vermek için uzun süre fırsat kollar. Rahhâl uzun süre yolculuk yaptıktan sonra uyku molası verir ve uyur. Berrâd elinde kılıcıyla ona yaklaşırken Rahhâl birden uyanır ve onu gördüğünde çok korkar. Berrâd o esnada çaresiz kalan Rahhal'ı kılıcıyla öldürür. İşte bu olay iki kabile arasında savaşılar sebep olur. Bu olay, haram aylarda vukû bulduğu için Ficâr²³⁴ savaşı olarak anılır.²³⁵

Bu büyük olayın haberi Ukaz çarsına ulaştığında, Benî Kinâne ve Hevâzin orada kamp kurmuşlardı. O sırada Kinâne kabilesinin adamlarından biri bineğine binmiş bir halde koşarak Kinâne kampına gelip bu olayın haberini verir. Onlar da haberi aldıktan

²³⁴ Ficâr; azgınlık göstermek, haktan ayrılmak, günaha dalmak, sözünde durmamak ve yemininde yalancı çıkmak gibi anlamlara gelir.

²³⁵ Sîret-i İbn-i Hişamda da şöyle denmektedir: Bir rivayete göre, Berrâ'nın Urve'yi haram ayda öldürdüğünden dolayı Ficâr ismini aldı demişlerdir. İbn-i Hişam, *a.g.e.*, c. 1, s. 247.

sonra Hevazin'e haber vermeden Mekke yoluna çıkarlar. Bir süre sonra Hevazin de bu olayın haberini alır ve Mekke'ye doğru yola çıkar. Harem'e yakın bir yerde iki taraf birbirleriyle karşılaşır ve savaşmaya başlarlar. Savaşırken Kâbe bölgesine girerler ve orada da savaşa devam ederler.

Meşhur bir rivayete göre dört tane çok büyük savaş meydana geldi; birincisi Yevmü Şamze savaşı, ikincisi Ablâ savaşı, üçüncüsü Yevmü'ş-şereb savaşı ve dördüncüsü Karîr savaşı olarak bilinmektedir.

Ficâr savaşlarının en şiddetlisi olarak bilinen Yevmü'ş-şereb savaşı şöyle gerçekleşmiştir: Abd-i Şems evlatlarından ve onların reislerinden olan Ebû Süfyan, Ümeyye, Harb ve Süfyan büyük savaşçılardandı. Sürekli fitne fesat çıkartıyorlardı. Bunlar aralarında bir karar alırlar ve gelecek sene Ukaz çarşısının kurulacağı esnada muhalifleriyle savaş yapılmasını kararlaştırırlar. O vakit geldiğinde iki büyük ordu savaş mekânında toplanır. Harb b. Ümeyye, Kureyş ve Kinâne kabilesine öncülük ediyordu. Harb'ın yeğeni ve yetim olan Utbe b. Rebia iki tarafın savaşıkları yerde kalıyordu. Bir gün Hevazin cemaati savaş yerine gelip savaşın bitmesini ister ve Utbe'ye gelip barış sağlamasını diler. Utbe de barışı sağlayıp, o zamana kadar Hevâzin'den ölmüş kişilerin diyetlerinin verilmesi için karar verir. Kendi tarafından ölmüş veya yaralı olanlar için de diyet istemez ve karşı tarafı affeder. Bununla yetinmeyip barışın devam etmesi için onlara rehin vereceğini söyler. Gerçekten de söylediği gibi kırk kişiyi onlara rehin olarak teslim eder. Hakîm b. Hırâm da onlardan birisidir. Fakat Benî Amr b. Sa'sa rehin bırakılanları serbest bırakarak güzel bir karşılık verir. Daha sonra da iki kabile arasındaki iyi ilişkiler devam eder.²³⁶

²³⁶ Ârif Efendi'nin, siyerinde ayrı ayrı sınıflandırıp üç ayrı savaş gibi gösterdiği bu savaşlar, aslında İbnü'l-Esir'in birinci Ficar savaşının sebebi olarak gösterdiği üç farklı rivayetten ibârettir. Bu rivayetler şöyledir: Birincisi; Kinâneoğullarıyla Kays-ı Aylan kabilesi arasında meydana gelen savaştır. Bu savaşın sebebi olarak Kinâneoğulları ile Hevâzinoğulları arasındaki borç meselesi gösterilir. Fakat savaş çıkmadan sulh yapıldığından bahseder. (Ârif Efendi'nin üçüncü Ficar savaşı olarak bahsettiği olay budur.) İkincisi; Kureyşli bir gencin Âmiroğullarından yüzü peçeli bir kadına sarkıntılık etmesi sebebiyledir. Bu mesele de savaşa ramak kala sulh yoluyla halledilmiştir. (Ârif Efendi'nin ikinci Ficar savaşı olarak bahsettiği olay da budur.) Üçüncüsü; Gıfâr oğullarından Ebû Ma'ser b. Mikrez adında bi şahsın, Arabların en şerefli olduğunu iddia edip meydan okuduğu olaydır. Bu rivayet de Ârif Efendi'nin birinci Ficar savaşı olarak bahsettiği olaydır. İbnü'l-Esir'in kaydettiğine göre, bu olayların hepsi küçük kavgalar halinde gerçekleşmiş ve tarafların anlaşmasıyla kavgalar büyümeden yatıştırılmıştır. Buradan devamla İbnü'l-Esir, birinci Ficâr vak'ası denilen bu savaşın sebeplerini zikretmekle beraber bunun diğer vakalara oranla pek kayda değer bulmaz. Ancak ikinci ficar olarak değerlendirdiği savaşın çok şiddetli geçtiğini anlatır. İbnü'l-Esir ficar vakalarının tarihinden bahsederken; "İkinci Ficâr Vak'ası, Fil Vak'ası'ndan yirmi yıl, Abdülmuttalib'in vefatından oniki yıl sonra meydana gelmiştir" der ve bu ikinci Ficâr vak'asından önce meydana gelen Şı'bu Cebile Vak'asının da Eyyâmü'l-Arab arasında zikredildiğini, fakat bu Ficâr vak'asının ondan daha büyük olduğunu ilâve eder. Abdülbâki Ârif Efendi'nin dördüncü Ficar savaşı olarak zikrettiği büyük savaş da

B- Hilfu'l-Fudûl olayı (*Vak'a-i pür- 'aber-i hulf-i fudûl*)²³⁷

Cahiliye dönemindeki artan haksızlıklara ve zulme karşı durmak için, Zübeyr b. Abdülmuttalib ve Abdullâh b. Cüd'an'ın önderliğinde; Benî Hâşim, Benî Esed ve Uzza kabilelerinin ileri gelenlerinin de katıldığı bir cemiyet kurulur. Bu cemiyete Hilfü'l-Fudûl (Erdemliler Cemiyeti) denir. Peygamberimizin de (s.a.v.) aralarında bulunduğu bu grup, Mekke'deki zulmü yok etmeye yemin ederler. Müellifimiz Ârif Efendi Siyer-i Nebî'sinde Hilfü'l-Fudûl hakkında şu bilgileri vermektedir:

Siyer kitaplarında zikredilen bir meşhur olay da Hilfü'l-Fudûl hadisesidir. Bu olayın sebebiyle ilgili farklı rivayetler vardır. Bazı güvenilir rivayetlerde şöyle geçmektedir: Eğlenceye düşkün bazı Kureyşliler Mekke'de zulüm ve aşırılığa gitmişlerdi. Bu yüzden kavmin ileri gelenlerinden Zübeyr b. Abdülmuttalib ve Abdullâh b. Cüd'an bu meseleyi halletmek için harekete geçerler. Onlar kavmin ileri gelen diğer kişileri de Abdullâh b. Cüd'an'ın evinde toplarlar. Benî Hâşim, Uzze ve Beni Esed b. Abdüluzza kabilelerinin önde gelen şahsiyetleri de orada toplanır. Gelenlerin hepsi ittifak ile bundan sonra zulümden uzak duracakları ve Mekke'den zulmü yok edecekleri konusunda yemin ederler.

Ârif Efendi'nin naklettiğine göre bu cemaatin toplanma sebebiyle ilgili rivayetler şöyledir: Bazı siyercilere göre, o sene Zebid²³⁸ tarafından bir tâcir bazı erzakları alıp Mekke'ye geldiğinde, erzakların tamamını iktidar sahiplerinden olan el-Âs b. Vâil ondan satın alır. Fakat ona ücretini vermede sebepsiz olarak geciktirme yapar. Bunun üzerinde Zebidli tacir malını geri almak için Abdudrar, Cumah, Benî Sehm ve Adıyy bin Kâ'b gibi Mekke'nin önde gelen şahsiyetlerinden yardım ister fakat onlar yardımcı olmazlar. Ertesi

aşlında; "Eyyâmü'l-Arab" adıyla bilinen savaşların en büyüğü ve en meşhuru olan bu ikinci Ficâr vak'asıdır. İbnü'l-Esîr, Bu sırada onlarla birlikte olan Hz. Muhammed (s.a.v.)'in yirmi yaşlarında olduğunu kaydeder. Hâşimoğullarının kumandanlığında Zübeyr b. Abdülmuttalib, onun beraberinde ise Hz. Peygamber ile birlikte Zübeyr'in kardeşleri; Ebû Tâlib, Hamza ve Abbâs'ın bulunduğunu nakleder. Buna rağmen Zührî, Hz. Muhammed'in onlarla birlikte olmadığını iddia eder. Buna sebep olarak da (Kureyşin neredeyse hezimete uğrayacak olmasını kastederek): "Eğer Rasûlullah onlarla beraber olsaydı hezimete uğramazlardı" der. Ancak İbnü'l-Esîr; bu gerekçenin bir şey ifade etmeyeceğini çünkü Hz. Peygamber'e vahiy verilip peygamberlik geldikten sonra bile ashâbının defâlarca hezimete uğradıklarını ve öldürüldüklerini söyleyerek Hz. Peygamber risaletten önce bir toplulukla beraber iken de onların hezimete uğramalarının mümkün olacağını ifade eder. İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, c.1, s. 564-568.

²³⁷ Hüsrev Paşa, 114a. (Hâlet Efendi, 87)

²³⁸ Zebid: Yemen Tihâmesi'nde Hudeyde'nin 100 km. güney batısında, Kızıldeniz'e 25 km. uzaklıktaki târihî bir şehirdir. Cengiz Tomar, "Zebid", *DİA*, c. 44, s. 165.

günün sabahında, Kureyş'in ileri gelenlerinin toplandığı bir sırada o tacir gelir ve derdini oradakilere anlatır.²³⁹

Allâme Süheylî-i Has'amî'nin *Ravz-ı Üniûf*'de zikrettiği üzere Hilfü'l-Fudûl'un kurulması hakkındaki bir kıssa da şöyle nakledilmiştir: Bir gün, Has'am kabilesinden bir şahıs hacc niyetiyle Mekke'ye gelir. Onun asrın en güzel kadını olarak şöhret kazanan dünya güzeli bir kızı vardır. Onu da beraberinde getirmiştir. Toplumun ayak takımlarından olan Nebih b. Haccac onun kızını gasp eder. O çaresiz, daha sonra şehirlilerin yardımıyla Kâbe yakınlarına gelir ve "Ya Hilfü'l-Fudûl" diye orada bulunanlara seslenir ve onlardan yardım ister. Hilfü'l-Fudûl anlaşması yapanlar yani Mekke ehli, anlaşmaları gereği Nebih'i bulurlar ve ondan intikam alırlar. Bir aylığına onunla her türlü ilişkiyi keserler. Daha sonra o güzel kızı babasına teslim ederler. Bu kötü olay sonucunda, Mekke ehli diğer kabilelerle de Hilfü'l-Fudûl anlaşmasını yaparlar.²⁴⁰

C- Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Hz. Hatice'nin ticaret kervanını Şam'a götürmesi ve onunla evlenmesi (*Sefer-i güziden an mâh-ı beşâm-ı bâr-ı diğer*)²⁴¹

Bu kısımda Peygamberimizin (s.a.v.) yanında Hz. Hatice'nin hizmetlisi Meysere olduğu halde ticaret için Şam'a gidip gelmesi ve bu yolculuk esnâsında Meysere'nin gözlemediği olağanüstü olaylar anlatılmaktadır. Devamında ise Hz. Hatice ile Hz. Peygamber'in (s.a.v.) evlilik hâdisesi anlatılır. Hz. Peygamber henüz yirmi beş yaşındadır. Mekke'nin en zengin ve en asil kadınlarından olan Hz. Hatice, ticaret kervanlarını Şam'a götürmesi için Mekke'de el-Emîn (en güvenilir) olarak anılan

²³⁹ Aynı şekilde Sîret-i İbn-i Hişâm'da Hilfu'l-Fudûl'un kurulma gerekçesi olarak bu olaydan bahseder ve şunları söyler: Zebîdî, Âs b. Vail'den parasını alamayınca Abduddâr, Mahzûm, Cumah, Beni Sehm, Adıyy b. Kâb'dan yardım istedi. Ancak Âs b. Vâil Mekke'de güç ve kuvvet sahibi biri olduğu için ondan çekindiler ve adamı da engellediler. Bunun üzerine, Kureyş'in ileri gelenlerinin Beytullah'ın yanında sohbet ettikleri sırada Tacir, Ebû Kubeys dağına çıktı ve yüksek sesle bağırarak yardım istedi. Zübeyr b. Abdülmuttalib olanları işitince, bunun hakkını vermeyecekler dedi ve olanları görüşmek üzere Hâşim, Zühre, Teym b. Mürre, İbn-i Cüd'an'ın evinde toplandılar. Orada akidleştiler ve Hilfü'l-Fudûl kuruldu. Sonra Zebîdî'nin hakkını Âs'dan aldılar. İbn-i Hişâm'da, Hilfu'l-Fudûl'un bi'setten yirmi sene önce gerçekleştiği belirtilerek bu topluluğu biraraya getiren ilk fikrin Zübeyr b. Abdülmuttalib'den geldiği de ilâve edilmektedir. Bu anlaşma (yeminleşme), Cürhümlülerin yeminleşmesine benzediği için Hilfu'l-Fudûl ismiyle anılmıştır. Bir diğer rivayete göre ise, mazlumun hakkını korumak ve zalimin zulmüne engel olmak amacıyla anlaşma yapıldığı için böyle isimlendirilmiştir. İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, c. 1, s. 183.

²⁴⁰ İbn-i Hişâm Sîretinde Rasûlullah'ın bu topluluğu şu sözlerle övdüğünü nakletmektedir: "Abdullah b. Cüd'an'ın evinde öyle bir anlaşmaya şahid oldum ki; Bana onun mukabilinde mor koyunlar verseler, onun bozulmasını istemem. Şâyet İslâm'da ona çağırılısam elbette icabet ederim." İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, c. 1, s. 185.

²⁴¹ Hüsrev Paşa, 115b.

Peygamberimize (s.a.v.) iş teklif eder. Peygamberimiz de (s.a.v.) bu iş teklifini kabul eder ve aralarında bir iş akdi oluşur.

Ârif Efendi'nin oldukça detaylı bir şekilde naklettiği bu konu hakkında, Siyer-i Nebî'de şu bilgilere yer verilmektedir:

Hiz. Peygamber yirmi beş yaşındayken bir gün Ebû Tâlib onunla konuşurken: “Canım yeğenim! Bilirsin ki kuraklık yüzünden kesemizde bir şey kalmadı. Şu anda Mekke ehli ticaret amacıyla Şam'a doğru gitmek için hazırlanıyorlar. Hatice bint-i Huveylid memleketin önde gelen tüccârlarındandır ve her ticaret döneminde Kureyş kervanı ticaret için ona gittiğinde iki taraf da mudârebe (bir taraf sermaye diğer taraftan emek) yoluyla iyi kâr yapıyorlar. Bunu yaparken de Hatice güvenilir bir kişiyi yanına alıyor. Gönlüm bu sefer senin de Şam'a gitmeni ister. Kureyşliler parayı çok sevseler de aralarında ticaret esnasında çok ihtimam göstermeyenler de muhakkak vardır. Eğer sen de onlara katılıp Şam'a gidersen senin güvenilirliğin ve temiz muamelenden ötürü Hatice seni tercih edecektir” der.

Zaten Hiz. Peygamber Mekkeliler arasında güzel sıfatlarıyla biliniyordu ve “Emin” lakâbıyla meşhurdu. Daha önce belirtildiği üzere Ebû Tâlib, Hiz. Peygamber'i Şam'a gitmesi için teşvik ediyordu. Hiz. Peygamber de bunu kabul eder fakat Hiz. Hatice ile çalışmak için ondan talep gelmesini rica eder. Bu haberler Hiz. Hatice'nin kulağına gittiğinde o da Hiz. Peygamber'i davet eder.

Hiz. Hatice, Hiz. Peygamberle görüştüğünde: “Ey İsmail'in temiz soyundan gelen! Senin her işte güvenilirliğin, dürüstlüğün ve güzel ahlakın Harem ehlinin tamamı tarafından bilinir ve bu yüzden benim katımda da senin dürüst olduğun bellidir. Şu anki maksadım ticaret için sana malı teslim edip seni Şam'a göndermektir. Allah tarafından ne kadar kâr elde edersek, daha önce bu işi yapanlara verdiğim kârın iki katını sana vereceğim” der. Hiz. Peygamber de teklifi kabul eder, olan bitenleri Ebû Tâlib'e anlatır ve onunla istişare eder. Ebû Tâlib de bu durumu onaylar.

Hiz. Hatice, Hiz. Peygamber'e ticaret seferi boyunca hizmet etmek için Meysere isimli yardımcısını tayin eder ve onlar Şam'a doğru yola çıkarlar. Hiz. Hatice Meysere'ye, Hiz. Peygamber'e eksiksiz bir şekilde hizmet etmesini ve onun dediklerine karşı gelmemesini de sıkıca tenbih eder.

Bazı rivayetlere göre, Hiz. Hatice'nin çalışanlarından Huzeyme b. Hakîm es-Sülemî adlı bir şahıs da Hiz. Peygamberle gitme şerefine nâil olur. Huzeyme Hiz.

Hız. Peygamber'i kastederek ona, "Bu kişide Peygamberlik alametleri görülüyor" der ve geçmiş kitaplarda geçen vasıfların bu kişide olduğunu söyler. Meysere bu olayı kaydeder.

Daha sonra şam Kafilesi Mekke'ye doğru yola çıkar. Yolculuk Temmuz ayına denk geldiği için havalar aşırı sıcaktır. Meysere, yolculuk sırasında iki meleğin Hız. Peygamber'i sıcaktan koruduğunu görür. Ona olan muhabbeti iyice artar. Mekke ile Usfan arasında Merru'z-Zehrn denilen yerde, bugün Vad-i Ftma olarak bilinen yerde Meysere, Hız. Peygamber'den izin isteyerek orada biraz daha kalır. Kafilenin Mekke'ye vardığı gün hava yine çok sıcaktır. Tesadüfen o gün Hız. Hatice Mekke'den bir grup kadımla hasbihal ederken şam'dan gelen kafilneyi uzaktan görürler. O kafilende ay yüzlü, berrak ve temiz bir şahsiyet vardır. O şahsiyet Hız. Peygamber'dir. Hız. Peygamber (s.a.v.) yanlarına geldiğinde Hatice bakar ki, o nur yüzlü Peygamber'in (s.a.v.) yanında sürekli iki melek kanatlarını açıp kapatıyorlar. Bunu fark eden Hatice, yanında bulunan diğer insanlara da bu ayrıntıyı söyleyince onlar da bu duruma çok şaşırırlar. Daha sonra Meysere Mekke'ye ulaştığında Hatice meleklerin olayını ona da anlatır. Meysere'de o melekleri seyrettiğini (gördüğünü) söyler.

Meysere Hız. Peygamber (s.a.v.) ile yapmış olduğu seferdeki krn daha önce yapmış olduğu seferlerdeki krdan daha fazla olduğu haberini herkese müjdeler. Bu durumu önceden bilen Hız. Hatice kafilenedekilere hediyeler verir. Hız. Hatice, Hız. Peygamber'in (s.a.v.) Mekke'de kaldığı süreçteki olağanüstü halleri gördüğünde ve insanların onun hakkında söyledikleri güzel şeyleri işittiğinde gnl ona meyleder.

Bu konuda *Vkd* ve diğerlerinin de Nefise'den rivayetleri vardır. İbn-i Seyyidü'n-Nâs'ın İbn-i Sa'd'dan rivayeti ile meşhur siyecilerin Nefise'den aktardıkları bir rivayet şöyledir:

Hız. Hatice, o zamanlarda Thire lakabıyla, bir rivayette ise Kureyş'in Seyyidesi unvanıyla meşhur idi. Dul olan Hız. Hatice, o sırada Kureyş kadımları arasında asalet, şeref ve zenginlik bakımından üstün bir mevkie sahip bulunuyordu. Aynı zamanda Cenabı-ı Hak, pek az kadına nasip olacak bir güzelliği de kendisine ihsan etmişti. O na kadar kabilesinden birçok kimse evlenmek için kapısını çalmış ise de o bunların hiçbirini kabul etmemişti. "Hız. Peygamber'in (s.a.v.) şam seferinden dönüşünde, Hız. Hatice beni yanına davet etti. Hız. Peygamber'e evlilik teklifini götürmem için gizli bir şekilde beni gönderdi. Ben de o sebeple Hız. Peygamber'in (s.a.v.) huzuruna vardım ve: 'Ey Muhammed, seni evlenmekten alıkoyan şey nedir?' dedim. O da 'Elimde evlenecek kadar param yok' dedi. Ben de: 'Eğer bu temin edilse ve sana gönülden bağlı olan kimse tarafından mala,

güzelliğe, şeref ve denkliğe davet edilsen icabet eder misin?’ dediğimde, benden söylediklerimi açıklamamı ve o şahsiyetin kim olduğunu sordu. Ben de Hatice olduğunu açıkça söyledim ve derhal Hz. Hatice’nin evinin yolunu tutup olanları ona anlattım.”

Hz. Hatice, etbandan birini elçi seçip “Fılan saatte akit (nikâh) yapmak için meclisimize şeref veriniz” diye Hz. Peygamber’e gönderdi. Sonra da nikâhta onu temsil etmesi için kendi amcası olan Esed’i davet etti.

Bu rivayet çoğu siyerciler tarafından eserlerine alınmıştır. Yukarıda beyan olduğu üzere Hz. Hatice her şeyin en iyisine sahipti ve çok akıllıydı. O Hz. Peygamber’in (s.a.v.) değerini anlamış, onunla şereflenmeyi ve mutlu olmayı gönülden istemişti. Bu yüzden Kureyş ileri gelenlerinin taleplerini reddetmiştir. Hemen Hz. Peygamber’e talip olup ona rağbetini göstermiştir. Hz. Peygamber de yakınlarına bu haberi verdiğinde, Hamza b. Abdülmuttalib hemen harekete geçip Hz. Peygamber’le birlikte Huveylid b. Esed’e gitti. Orada, bu işi kabul ettiğini belirten bir konuşma yaptı.

Daha önce Nefise’nin rivayetinde belirtildiği üzere, Hz. Hatice’nin gönderdiği elçi düğün daveti için Hz. Peygamber’e ulaştı ve o gün onunla kalıp şereflendi. Hz. Hatice tarafından düğün hazırlıkları tamamlandıktan sonra iki tarafın büyükleri toplandılar, Ebû Tâlib düğünde belîğ ve fasih bir konuşma yaptı. Hz. Muhammed ile olan yakınlığını anlattı ve dua etti. Hamîs’in *Müntekâ*’sından rivayet edildiğine göre, Ebû Tâlib konuşmasını tamamladıktan sonra Varaka da bir konuşma yaptı. Varaka konuşmasını “Ey Kureyş ehli, Hatice bint-i Huveylid’i Muhammed b. Abdullâh ile 400 dinara evlendirdiğime şahit olun” diyerek bitirdi.

Gelen misafirlere yemek ikram edildi. Yemek olarak devenin ve bazı rivayetlere göre de develerin boğaz kısmındaki eti ikram edildi. Hz. Hatice de cariyelerine def çalıp eğlenmelerini emretti. Ebû Tâlib düğünden çok mutlu olup, “Bizden üzüntüleri gideren Allah’a hamd ü senalar olsun” diyerek şükretti.

En meşhur ve güvenilir rivayetlere göre, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) yaşı o zaman tam yirmi beş yahut yirmi beş sene iki ay ve on gün idi. Hz. Hatice ise kırk yaşındaydı. Yirmi dört yıl evli kaldılar. Yukarıda beyan ettiğimiz rivayete göre, Peygamberimizin tarafını Hz. Hamza ve Ebû Tâlib temsil ederken Hz. Hatice tarafını amcası Amr bin Esed temsil etmiştir. Vâkıdı’de bu rivayeti tercih etmiştir. Başka bir rivayete göre kardeşi Amr İbn-i Huveylid, Hz. Hatice’yi temsil etmiştir. İbn-i İshâk ise, Hz. Hatice’nin babası olan Huveylid bin Esed’in temsil ettiğini doğru bulmuştur. Bu görüşü okuyan siyer ehlinden

bazı münekkidler, Huveylid'in Ficâr savaşıdan önce vefat ettiğini ispat edip, Ficâr savaşının da düğünden önce olduğu üzere âlimler arasında ittifak vardır diyerek rivayeti reddetmişlerdir.

Mehir miktarı konusunda da âlimler arasında ihtilaf vardır. Ebû Talib'in konuşmasında yirmi baş genç deve zikredilmektedir. Diğer taraftan Halebî on iki ukiye ve bir neşş verildiğini zikreder. Bir ukiye kırk dirhemdir. Neş ise yarım ukiyedir ve o da yirmi dirhem eder. Toplamı beş yüz dirhem etmektedir. Halebi, Taberî'nin bunun beş yüz dirhem altın olduğunu tahkik ettiğini iddia etmiştir. Bazı muhakkikler rivayetlerin arasını bulmuşlardır.²⁴² Şöyle ki yirmi devenin beş yüz dirhem altına tekabül ettiğini söylemişlerdir.

Ashâb-ı Kiram'ın ittifakıyla, Hz. Hatice (r.a) Hz. Peygamber'in hanımlarının ilkidir. Peygamberimizin vahiyle muhatab oluşunun en yakın şahididir. Hz. Peygamber'in onunla evli iken, başka bir hanımla izdivacı düşünmediği ittifakla sabittir. Onunla yirmi dört sene aralıksız evli kalmıştır. İbrahim'in dışındaki bütün çocuklarının annesidir. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) toplam yedi çocuğu vardı. Kâsım, Tayyib, Tahir, Rukiyye, Zeynep ve Fâtıma Hz. Hatice'den oldu. İbrahim ise Hz. Mariye'den olmuştu. Ebû'l-Kâsım künyesi de en büyük erkek çocuğu olan Kâsım'dan gelir.²⁴³

D- Kâbe Hakemliği - Kureyş'in ittifakıyla Kâbe'nin bina edilmesi (*Binâ-i Beyt-i Mükerrrem bâ-ittifâk-ı Kureyş*)²⁴⁴

Bu bölümde Kureyş ehlinin, duvarlarını sağlamlaştırmak için Kâbe'yi yeniden inşâ etme kararı ve bu kararı uygulamaya koyduklarında meydana gelen olaylar

²⁴² İbn-i Hişâm, bu anlatılanlara ilâve olarak Hz. Hatice'nin Peygamberimizden önceki evliliklerinden olan çocuklarından da şöyle bahsetmektedir: Hz. Hatice'nin; Ebû Hâle Hind b. (Nebbâş b.) Zürâre et-Temîmî ile yaptığı evlilikten Hind adında bir oğlu olmuştu. Rasûlullah'ın terbiyesinde yetişen oğlu, Hz. Peygamberimizin şemâlinin de râvisidir. Peygamberimizle birlikte Bedir savaşında bulunmuş bir sahabi olan, Hz. Ali'nin yanında yer alarak Cemel savaşına katılmış ve şehid olmuştur. Diğer bir rivayete ise tâundan öldüğü söylenir. Ancak tâundan ölen onun oğludur. Karıştırılmasının sebebi ise oğlunun adının da Hind olmasıdır. Hz. Hatice'nin Ebû Hâle'den bir de kızı vardır. Onun da sahabi olduğu bilinmektedir. Ancak bu konuda, kaynakların bazılarında Hz. Hatice'nin, önce Atîk ile o öldükten sonra Ebû Hâle ile evlendiği rivayet edilmektedir. İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, c. 1, s. 250.

²⁴³ Ârif Efendi siyerinde peygamberimizin kızlarından Ümm-i Külsüm'ün adı zikredilmemiştir. Sîret-i İbn-i Hişâm'da kaydedildiğine göre İbn-i İshâk, Peygamberimizin çocukları hakkında şunları kaydeder: Hatice'den olan çocukları; Kasım, Tâhir, Tayyib, Zeyneb, Rukiyye, Ümm-i Külsüm ve Fâtıma'dır. İbrahim ise Mariye el-Kıbtıyye'den olan oğludur. "Rasûlullahın oğullarından en büyüğü Kasım'dır. Sonra Tayyib, sonra Tâhir'dir. Kızlarından en büyük olanı ise Rukiyye'dir. Sonra Zeyneb, sonra Ümm-i Külsüm, en sonra da Fâtıma gelir. Hem İbn-i Hişâm'ın hem de İbnü'l-Esîr'in eserlerinde Abdullah, Tâhir ve Tayyib'in aynı çocuk olduğu, İslâmiyet'ten sonra doğduğu için Tayyib ve Tâhir lakabıyla anıldığı kaydedilmektedir. İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, c. 1, s. 253; İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, c. 2 (terc: M Beşir Eryarsoy), s. 41

²⁴⁴ Hâlet Efendi, 95b.

anlatılmaktadır. Kâbe'nin yeniden inşâsı için görev dağılımı yapılır ve her kabileye bir görev verilir. Ancak sıra Hacerü'l-Esved'in yerine konulmasına gelince aralarında anlaşmazlık çıkar. Çünkü bu şerefli taşı yerine koymak bütün kabileler için büyük bir onurdur. Bu anlaşmazlığa çözüm bulan kişi Hz. Muhammed (s.a.v) olacaktır. Ârif Efendi, İslâm tarihinde Peygamberimizin (s.a.v.) Kâbe hakemliği olarak geçen bu olayla ilgili olarak Kâbe'nin inşâsı hakkındaki rivayetleri zikretmiş, ardından Kâbe'nin tamiri hakkında bilgiler vermiştir. Konuyla ilgili verilen bilgiler şöyledir:

Hz. Peygamber otuz beş yaşlarında iken Kureyş'in ileri gelenleri Kâbe'yi tamir etmeye ve yenilemeye karar verdiler. Bazı ravilere göre, sel sularının Kâbe'yi yağmur ve selden korumak için yapılmış olan duvarı yıkıp geçmesi endişesiyle yeniden Kâbe'yi inşa etmeye karar vermişlerdi. Bir başka rivayete göre ise Kâbe'deki saklanan değerli malların korunması için bir görevli yoktu. Bu değerli mallara kimsenin el uzatmaması gerekirken bazı hırsızlıklar oluyordu. Nitekim saf altından imal edilen bazı değerli eşyalar çalınmış, daha sonra bunlar Dûyek adında bir şahsın elinde bulunmuş ve ceza olarak da onun elleri kesilmişti. Bu tür hırsızlıkların olmaması için Kâbe daha sağlam olarak yeniden inşa edilecekti.²⁴⁵

Hz. İbrahim zamanından bu inşâ zamana kadar Kâbe mermerden idi. Yüksekliği ise bir rivayete göre insan boyu idi, bir rivayete göre ise dokuz zira' yüksekliğinde olup üzeri örtülü değildi. Bu nedenle binanın temelini sağlamlaştırmayı ve duvarlarını yükseltmeyi hedeflemişlerdi. *Ravz-ı Üniûf* de zikredildiğine göre, Kâbe'de korunmuş bazı hazineleri Cürhüm kavminin istilasını zamanında bir kişi çalmıştı. O bedbaht şahsın daha sonra bir belaya uğrayıp helak olduğu rivayet edilmiştir. Bazı rivayetlere göre ise o rezil şahıs kuyu kenarında su çıkarmakla meşgul iken bir anda kuyunun etrafı sarsılmaya başlayınca üzerine taşlar düşmüş ve hayatını zor kurtarmıştı. Böylece feci bir vaziyette insanların önüne çıkıp rezil olmuştu. Allah tarafından o hazineler korunmuş ve onun peşinde olan o bedbaht kişi böylece uyarılmıştı. Bir rivayete göre ise, Kureyş ehli Kâbe'nin yükseltilmesiyle meşgulken Allah'ın emriyle, havadan bir yıldırım kuşu zuhur

²⁴⁵ İbn-i Hişâm'da kaydedildiğine göre, Kâbe'nin içindeki bazı değerli hazineler çalınmıştı. Bunu Yapmakla itham edilenlerden bazıları; Ebû Hârib b. Aziz, Amir b. el-Hâris b. Nevfel ve Ebû Leheb b. Abdülmuttalib idi. İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, c. 1, s. 45. İbn-i Hişâm, Kâbe'nin yeniden inşâsı için bu iki rivayeti de (selden korunması ve Kâbedeki malların korunması) zikretmekle birlikte, üçüncü bir rivayetten daha bahsetmektedir. O rivayet şöyledir: Bir kadın Kâbe'nin güzel kokması için buhurlar yakardı. Bir gün buhur yakarken Kâbe'nin örtüsüne bir kıvılcım sıçrar ve Kâbenin yanmasına neden olur. İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, c. 1, s. 256-257.

etti ve derhal o kişiyi pençesiyle kuşattı. Daha sonra Cuhûn tarafına götürdü ve Cuhûn'da onu pençesinden bırakıp attı ve sonra onu yuttu.

Bu durumu görenler binanın yükseltilmesi için karar aldılar. Allah'ın emriyle o esnada Baküm adlı bir mimarın gemisi fırtınaya yakalanarak parçalanmış; tahta, demir vb. eşya yüklü olan gemi Cidde'ye doğru sürüklenerek, daha sonra Kureyş'e ulaşmıştı. Velid b. Muğire koşarak o mimarın yanına vardı ve Kâbe binasına uygun olan alet ve edevâtları ondan satın aldı.

Bazı siyercilere göre Baküm, Kaysar'dan idi. O sıralarda Habeş'te bulunan Mecusilere ait eski bir kilisenin, Mecusilerin ehl-i kitaba geçmeleri için kilisenin yeniden inşası planlanmıştı. Baküm de bu amaçla oraya gidiyordu. Gemi sahibi Baküm'ün becerikli bir mühendis olduğunu herkes bilirdi. Kâbe için ondan hizmetler istendiğinde, o da gönülden Kâbe için çalışmaya başladı. Ama İbn-i İshâk'a göre, o sırada Said b. Âs'ın mevalisinden Mekke'de aslen Kıbtî olan bir mühendis vardı ve büyük küçük her işte maharetliydi. Bu nedenle binanın yapılması için onun kullanılacağına karar verilmişti.

Ve'l-hâsıl-ı kelâm, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) babasının amcası olan Amr bin Anid, (künyesi Ebû Veheb) kavmiyle bir araya gelerek aralarında Kâbe'nin yeniden inşası için anlaştılar. Kâbe için yapılacak olan masraflarda fâiz mallarının, zulüm ile kazanılan malların, zorla başkasından alınan malların yani kısacası her türlü haram paranın kullanılmaması için karar aldılar. Ondandı sonra bilfiil çalışmalara başlanırken ilk kazmayı Velid b. Muğire vurdu ve bir konuşma yaparak herkesi Kâbe'nin inşasına katılmak için teşvik etti. O esnada toplumdandı bir kişi, bu tehlikeli işe kalkışan ve cesaret eden kimdir deyince; Velid b. Muğire, hiç tereddüt etmeden; "Ey Allah'ım! Bu korkulacak bir iş değildir" deyip Kâbe'nin bir tarafını yıktı. Toplumun geriye kalanları, Velid'e bir şey olmadığını anlayınca o gece kazma işinde ona tâbi oldular. "Bir bina tâ ki harap olmaya mamur olmaz" sloganlarıyla çalışmaya başladılar.

Çalışmalar sırasında temele doğru kazılınca, yeşil bir taş ortaya çıktı. Bu taşı hareket etmeye çalıştıklarında birden deprem oldu. Allah'ın emriyle o an Mekke'nin mübarek taşları sarsılmıştı. O taş parçasının altından bir nur parladı ve orada bulunanları onu gördüler. Bu durumu görünce Allah tarafından o taşta verilen azameti anladılar ve ona

dokunmamaya karar verdiler. Böylece o taşların üzerini kapatarak Kâbe'nin onarım işine devam ettiler.²⁴⁶

Müellif Ârif Efendi, Kâbe'nin onarımı sırasında kabileler arasındaki görev paylaşımı hakkında şu bilgileri vermektedir:

Farklı kabileler arasında Kâbe'nin inşası için görevler bölüştü. Bâb-ı muallâ tarafı Benî Abd-i Menâf ve Zühre'nin, Rükni-esved ve Rükni-yemâni, bazı Kureyş kabileleri ve Benî Mahzûm'un ve nihayet Kâbe'nin arka tarafı da²⁴⁷ Beni Cumah ve Sehm Benî Amrük'ün, Hıcr, Benî Abdü'd-Dârin, Beni Esed bin Abdu'l-Uzzâ ve Beni Adıyy bin Kâ'b'ın görev alanına girdi.

Her kabile sorumlu olduğu alanları yapıp hazır hale getirdiler. Sıra Hacerü'l Esved'e²⁴⁸ gelince her kabile onu kaldırmak için harekete geçti. Aralarında bu yüzden çok çekişmeler meydana geldi ve çok kan akıtıldı.²⁴⁹ Dört beş gün aralarında kavgalar devam etti.²⁵⁰ Ondan sonra kavmin ileri gelenleri bu çekişmelerin çözümünü bulmak için Mescid-i Haram'da halkı topladılar. Ümmü Seleme'nin babası Arapların en cömertlerinden olarak tanınan ve Zadu'r- Râkib olarak lakaplanan Huzeyfe bin Muğire (künyesi Ebû Umeyye'dir) halka şöyle hitap etti:²⁵¹ “Ey Kureyş topluluğu! Bugün ara

²⁴⁶ Bu konuyla ilgili İbnü'l-Esîr şunları nakletmektedir: “Kâbe’yi yıkma işinden dolayı herkesi büyük bir korku kaplamıştı. Velîd b. Muğire öncülük ederek kazmayı aldı ve biraz yıkıp beklemeye başladılar. Herkes, onun başına bir şey gelip gelmeyeceğini görmek için sabaha kadar bekledi. Sabah olduğunda Velîd’in sağlıklı olduğunu görünce hep beraber Kâbe’yi yıkma işine devam ettiler. Temele kadar inince birbirine geçmiş yeşil taşlar gördüler. O taşlardan ikisinin arasına bir ağaç sokup yerinden oynatmak isteyince, bütün Mekke sarsıldı.” İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, c. 2, s. 45.

²⁴⁷ Burası Hatim denilen yerdir. İnsanların orada izdiham içinde olduklarından veya tavâf esnasında orada elbiselerini çıkarttıkları için bu ismi aldı demişlerdir. İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, c. 1, s. 259.

²⁴⁸ Hacerü'l Esved arapça da siyah taş anlamına gelmektedir. Siyaha yakın koyu kırmızı bir renge sahip olmasından dolayı böyle isimlendirilmiştir. Bu taşın, Hz. İbrahim tarafından Kâbe inşa edilirken, tavafın başlangıç noktasını belirlemek amacıyla yerleştirildiği konusunda ittifak vardır. Hacerü'l Esved, İslâm Dini gelmeden önce de Araplar tarafından Kâbe'nin kutsiyetinin sembolü sayılması bakımından kutsal kabul edilirdi. Salim Ögüt, “Hacerülesved”, *DİA*, İstanbul 1996, c. 14, s. 433-435.

²⁴⁹ Sîret-i İbn-i Hişâm'da nakledildiğine göre İbn-i İshâk bu konuda şöyle der: Kureyş'ten, iş bölümü yapan bütün kabileler Kâbe'nin yeniden inşası için taş toplamaya başladılar. Her kabile kendi taşını topluyordu. Nihâyet binânın yapımı Rükni'e (Hacer-i Esved) varınca taşı kimin yerine koyacağı konusunda tartışma çıktı. Her kabile kendisini bu şerefe lâyık görüyordu. Kavgalar o kadar büyüdü ki; kıtal için hazırlıklara başladılar. Bunun üzerine Ben-i Abdü'd-dâr kan dolu bir kap getirdi. Benî Adıyy b. Kâb b. Luayy parmaklarını bu kanın içine sokarak ölüm üzerine akitleştiler. Kureyş bu şekilde dört veya beş gece bekledikten sonra müşavere ederek birbirini insafa çağırıldılar. İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, c. 1, s. 261.

²⁵⁰ İbnü'l-Esîr'in eserinde ise şu ilâve vardır: Abdudâroğulları ellerini kana batırarak Adıyyoğulları ile ölünceye kadar savaşmak üzere yeminleşince, onlara “Kan içiciler” denildi. İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, c. 2, s. 45.

²⁵¹ Sîreti İbn-i Hişâm'da ve İbnü'l-Esîr'in Kâmil'inde; Ebû Umeyye b. Muğire'nin, Kureyş'in en yaşlısı olduğu kaydedilmiş ve “Aranızdaki anlaşmazlık hakkında hükmünü vermek üzere, Mescid'in kapısından ilk girecek olan kimseyi hakem kabul edin” diyerek bu fikri ortaya atan kişinin de o olduğu söylenmiştir. İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, c. 1, s. 261-261; İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, c. 2, s. 45-46.

verelim, bekleyelim. Sabah olsun. Kavmin ileri gelenlerinden büyük bir gurup ile toplanıp bir konumda gözetleyici olalım. Kâbe'ye ilk gelecek kişi bu konuda hakem olsun.” Bu teklif kabul edildi ve beklemeye durdular. Kâbe'nin çevresinde gözler mekik dokurken, kararlaştırdıkları günün sabahında ilk gelenin ay yüzlü, güneş ışığı saçan biri olduğunu gördüler. O grup Hazreti Muhammed'in güzelliğini görünce “Bu Muhammedü'l Emin'dir! Bu bizim razı olduğumuz Muhammed'dir” diye uzun uzadıya nâralar atarak herkesi müjdelediler.

Hiz. Muhammed de çekişmeleri ortadan kaldırmak için harekete geçti. İlk önce şal gibi bir yaygının getirilmesini istedi. Yaygı getirildikten sonra bizzat kendi eliyle mübarek taşı örtünün ortasına koydu. Her kabilenin liderini çağırıp, her birinden yaygının bir tarafını tutmasını istedi. Herkes örtüyü tuttuktan sonra konulması için asıl yerine götürmeye başladılar. Oraya vardıktan sonra yine bizzat kendisi mübarek elleriyle o taşı örtüden alıp asıl yerine koydular. Hiz. Peygamber risâletten önce vukû bulan bu davranışı sayesinde, büyük bir kabile savaşının çıkmasını önlemiş oldu.

Bu görev tamamlandıktan sonra Kâbe'nin duvarlarını yükseltmek için hemen kollarını sıvadılar. Yirmi zira' kadar duvarlarını yükseltip, önceki durumundan farklı olarak bu sefer tavanını da yaptılar. Altı direk ve revakı da inşa ederek Kâbe'nin tamirini tamamladılar.²⁵²

Siyer âlimleri arasında Kâbe'nin birkaç defa tamir edildiği hususunda ittifak vardır ama bu hususun kaç defa vuku bulduğu hakkında ihtilaf vardır. Özetle *Siyer-i İbn-i Seyyidi'n-Nâs*'da beş kere inşanın gerçekleştirildiği zikredilmektedir.

Birincisi, Âdem'in (a.s) oğullarından Hazreti Şîş İbn-i Âdem'in binası, ikincisi Hz. İbrahim'in binası, üçüncüsü nübüvvetten beş sene önce Kureyş'in, dördüncüsü Abdullâh b. Zübeyr ibn-i Avvam'ın tamiridir.

Abdullâh b. Zübeyr'in bu işe kalkışmasının birçok sebebi vardı. Bunlardan bir tanesi, Yezîd idi. Onun halifeliği zamanında işlenen kötü fiiller İslâm âleminin her tarafına yayılmış ve çoğu Müslümanların kendisinden nefret etmesine sebep olmuştu. Müslümanlar ona karşı çıkmışlardı. Abdullâh b. Zübeyr de ona başkaldırmıştı. Ondan korunmak için Mescid-i Haram'a sığınmıştı. Muhasara olduğunda karşı tarafın ordusu devamlı olarak Kâbe'ye mancınıkla taşlar fırlattı. Bu kuşatma sırasında bir taraftan ateş

²⁵² Bu sırada Ficâr savaşının üzerinden on beş yıl geçmişti ve Rasûlullah otuz beş yaşında idi. İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, c. 1, s. 256; İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, c. 2, s. 45.

atıyorlar, bir taraftan da Kâbe'nin örtüsünü yakıyorlardı. İbn-i Zübeyr kuşatma altındayken karşı ordunun başı olan Husayn bin Mumeyr, Şam'dan Yezid'in ölümünün haberini aldıktan sonra Mekke'den ayrıldı. İbn-i Zübeyr'de bu olaydan birkaç gün sonra Hicretin altmış dördüncü senesinde istişare ile binayı tamir etmeye başladı.

İbn-i Zübeyr, Teyzesi Hz. Aişe'den rivayet edilen şu hadisleri dikkate alarak bâb-ı mualla'yı yere bitişik ve doğu tarafında da onun hizasında bir kapı yaparak Hicr'i Kabe'ye dâhil etmiştir.

قال النبي صلى الله عليه وسلم لعائشة: أما ترى قومك عين نبوا الكعبة! اقتصروا عن قواعد إبراهيم حين عجزت عنهم النفقة.

قال صلى الله عليه وسلم: لولا حدثان قومك بالجاهلية لهدمتنا وجعلت لها باب خلفها والصفت بابها بالأرض ولا دخلت فيها الحجر.

Rivayet edilir ki Kâbe'nin temelleri kazılırken Hz. İbrahim'in yaptığı temelden bir taş kaldırıldığında altından çok şiddetli bir ateş çıkmış, bunun üzerine daha derine inilmeden bu temel üzerine inşa başlamıştır. Velhasıl İbn-i Zübeyr'in H. 64. senesinin zilhicce ayının sonunda başladığı tamirat H. 65. senesinde tamamlanmıştır.

Kâbe'nin Beşinci defa tamiri Haccac bin Yusuf tarafından yapılmıştır. Onun zamanındaki halife Abdulmelik b. Mervan'da Abdullâh b. Zübeyr'i kuşatma altına alır. Abdulmelik onunla savaşırken Haccac tarafından ona elçi yoluyla gönderilen bir mektupta: "İbn-i Zübeyr daha önce Kâbe'nin tamirini yaptığında, Beyt-i Muharrem'in sınırlarından olmayan bir yeri ve bir kapıyı ona eklemiştir" diye haber verir ve Kureyş'in cahiliye zamanındaki Kâbe gibi yeniden asıl şekline getirmesi için ondan izin ister. O savaşta İbn-i Zübeyr (r.a) şehit olunca, onun daha önce Kâbe'nin inşası sırasında yaptıklarını ona karşı olan taraf yıkar. Haccac, Rükni Yemânî tarafından Kâbe'nin arkasında bulunan Bâb-ı Garbî'yi kapatır.

İbnü'l-Esîr'in *el-Kâmil*'de zikrettiği üzere Kâbe bu şekilde hicretin 74, Zehebî'nin *İber*'de zikrettiği üzere hicretin 73. senesinde tamamlamıştır.

Velhasıl zikredildiği üzere çoğu siyer kitabında Kâbe'nin beş defa tamir edildiği kayıtlıdır. Ancak bazı güvenilir kaynaklarında, mesela Takiyyüddîn-i Fâsî'nin *Şifâü'l-Garâm bi Ahbâri'l-Beledi'l-Harâm* adlı eserinde Kâbe'nin on kere tamir edildiği kayıtlıdır.

İlk defa melekler tarafından bina edilmiştir ki *Târih-i Ezrâkî*'de Kâbe'nin Hz. Âdem yaratılmadan önce melekler için bina edildiği yazılmıştır.

İkinci olarak Hz. Âdem tarafından bina edilmiştir. Fakat İmam Nevevî *Tezhîbu'l Esmâ ve'l-Lügat* adlı eserinde, ilk olarak melekler tarafından bina edildiğini zikredip, daha sonra Hz. Âdem'in ilk defa bina ettiği rivayetinin daha meşhur olduğunu zikretmiştir. *Delâil-i Beyhâkî*'de Abdullâh b. Amr yoluyla Hz. Peygamber'den şu hadis rivayet edilmiştir:

قال النبي صلى الله عليه وسلم: بعث الله جبريل إلى آدم وحواء، فقال لهما: ابنيا لي بناء، فخط لهما جبريل، فجعل آدم يحفر وحواء تنقل، حتى إذا أجابه الماء، نودي من تحته: حسبك يا آدم، فلما بنياه أوحى الله إليه أن يطوف به، وقبل له: أنت أول الناس، وهذا أول بيت"

Bu hadiste Allah Hz. Âdem'e ve Hz. Havva'ya açıkça Kâbe binası için emretmektedir. İbn-i Abbas'tan gelen iki rivayet de bu rivayeti teyit etmektedir. (ve'l-ilmu indallah-Asıl ilim sahibi Allah'tır).

Kâbe'nin tamirinin üçüncüsü Âdemoğulları, dördüncüsü Hz. İbrahim, beşincisi Amalika, altıncısı Cürhüm, yedincisi Kusay b. Kilab, sekizincisi Kureyş, dokuzuncusu Abdullâh b. Zübeyr ve onuncusu da Haccac b. Yûsuf tarafından gerçekleştirilmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HZ. MUHAMMED'İN (S.A.V.) PEYGAMBERLİK DÖNEMİ

I- RİSALETİN BAŞLANGICI VE İLK MÜSLÜMANLAR²⁵³

Tezimizin ikinci bölümü olarak ele aldığımız bu kısımda Müellif Ârif Efendi Hz. Peygamber'in (s.a.v.) nübüvvet vaktinin tayini, vahyin gelişi, Varaka b. Nevfel'le ilgili durum, ilk vahiy ile ikinci vahiy arasındaki süreç, ikinci vahyin gelişi, Cibrîl'in farklı peygamberlere inmesi, ilk iman eden Ashâb-ı Kiram ve Peygamberliğin ilk dört yılında gerçekleşen olayları ele almıştır.

Öncelikle Peygamber efendimizin risâlet verilmeden önceki ahvâlinde, bu dönemde yanından geçtiği dağların taşların bile ona selam verdiğinden bahsettikten sonra Nübüvvetin başlangıcında ilk vahyin ne zaman ve nasıl geldiğini anlatmaktadır. Vahiyle birlikte Cebâril'in (a.s) Peygamberimize (s.a.v.) gelerek abdest almayı ve namaz kılmayı öğrettiği ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Hz. Hatice'yle birlikte namaz kıldığı, bu namazların kaç rekât olduğu gibi konulara da yer vermektedir. Ârif Efendi, bu konuyla ilgili şu bilgileri vermektedir:

Risalet öncesinde bazı olağanüstü olaylar gerçekleşmeye başladı. Öncelikle vahiyden altı ay önce Peygamber Efendimizin gördüğü rüyalar aynıyla gerçekleşiyordu. O, yürüdüğünde ağaçlar ve taşlardan gelen “es-selâmü aleyke yâ Rasûlallah” seslerini duyardı. *Ravz-ı Ünüf* ve *Hadâ'ik*'de yazıldığına göre İbn-i Cevzî'nin bazı güvenilir râvilerden aldığı rivayet üzere, İmam-ı Ali (Kerremellahu Vecheh) buyurdular ki: “Bir gün, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hizmetindeydim. Mekke'den bir yere giderken yanından geçtiği her ağacın ve her taşın onu “es-selâmü aleyke yâ Rasûlallah” diyerek selamladığına şahit oldum.”²⁵⁴

Siyercilerin üzerine ittifak ettikleri haberlerdendir ki, bir gün Hz. Peygamber yalnız başına Mekke sokaklarında yürürken تنها olduğu bir yerde bir ses duydu. Etrafa bakındı ama gelen sesin sahibini bulamayınca korkup o yerden hızlı bir şekilde koşarak ayrıldı. Bu olaydan sonra Hz. Hatice'nin yanına gitti ve olanları anlattı. Hz. Peygamber'i

²⁵³ Bu başlık tarafımızdan konulmuştur.

²⁵⁴ Sîret-i İbn-i Hişâm'da kaydedildiğine göre; Süheylî der ki: Bu selâm verme olayı, zâhiren meydana gelmiştir. Bu hakiki bir selâmdır. Allah (c.c) o mahlûkatı konuşturmuştur. Bu olay tıpkı, Rasûlullah'ın dayanıp hutbe okuduğu hurma ağacının inlediği gibidir. İbn-i Hişâm da bu görüşü teyit ederek; “Taşların konuşması Rasûlullah'ın Peygamberliğinin bir alâmetidir, taşların selâm vermesinin, o mekânlarda bulunan meleklere izâfe olması da muhtemeldir” der. İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, c. 1, s. 311.

dinleyen Hz. Hatice onu teselli edip: “Ey yaratılmışların en iyisi! Kâinatın nuru! Mâzaallah (Allah korusun), Allah senin gibi güzel ahlaklı, sıla-i rahim yapan, doğru sözlü, emanetine riâyet eden ve diğer tüm iyi huylara sahip olan birine neden belâ ve musîbet göndersin ki? Sen içini ferah tut ki, Allah tarafından senin için lütuf, merhamet ve güzel haberler gelsin” diyerek Hz. Peygamber’in (s.a.v.) korkusunu ve heyecanını giderdi.

Faide: Hz. Âişe yoluyla gelen sahih bir rivayete göre, Rasûl-i Ekrem’in nübüvvetinin ilk zamanlarında hârikulâde olaylar olmuştu. Bunların başlangıcı rü’yâyı sâdika (Hak rüya) ile olmuştu. O esnada gördüğü her rüya gerçek olurdu ve sabahın şafağı gibi zuhûr ederdi.

Faide: O aralar herkesten uzak olmak ve halvet için Hira dağında bulunan bir mağarada seccadesini serip ibadetiyle meşgul olurdu. Bazı siyer âlimlerinin dediği üzere, o süreçte Hz. Peygamber oraya gitmeyi alışkanlık haline getirmişti. Her sene Mekke’den Hira tarafına yönelip o mübarek dağdaki mağarada bir ay boyunca kalıp, sürekli ibadet ederdi. Bazen de dağdan inip Mekke’ye giderek Kâbe’yi yedi kez tavaf ederdi. Ondan sonra evine giderdi. Orada gerektiği kadar kalıp yeniden dağa dönerdi. Dağda uzlette bulunduğu Hz. Peygamber’in (s.a.v.) nasıl ibadet ettiği hususunda birçok görüşler zikredilmiştir. *Seferü’s-Sâ’âde*’de zikir şeklinde ibadet ettiği güvenilir ve sahih görülmüştür. Bazı siyecilere göre, oraya bazen yemek ve konak ihtiyacı olanlar kalmak için gelirler idi. Ama büyük muhakkik âlimlere göre o yere genellikle kimse gelmezdi.

A- Hz. Peygamber’in (s.a.v.) nübüvvet vaktinin belirlenmesi (*Ta’yîn-i vakt-i bi’set-i sultân-ı enbiyâ*)²⁵⁵

Müellif Ârif Efendi Siyer-i Nebî’de, Nübüvvet Vaktinin Tayini konusunda şu bilgileri vermektedir:

Bi’setin, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) doğumundan kaç sene sonra gerçekleştiği hususunda farklı görüşler vardır. Sûfilere göre ruhani âlemden insanî âleme geçtiği için kırkını tamamladığında yani kırk yaşına geldiğinde gerçekleşmiştir. Bu görüş, Enes b. Malik’in (r.a) rivayetine dayanarak çoğu siyer kitaplarında yer almıştır. Bu rivayet meşhur ve sahih görülmüştür. İmam Nevevî, *Sahîh-i Müslim*’in şerhinde: “Doğrusu, bi’setin kırkını başlangıcında vukû bulmasıdır” demesi de zikredilen rivayetin doğruluğunu teyit etmiştir. *Sübülü’l-Hüdâ ve’r-Reşâd* sahibi de Nevevî’nin sözünün

²⁵⁵ Hâlet Efendi, 104b.

rivayeti daha da güçlendirdiğini beyan etmiştir. Fakat bazı bilginler tarafından, nübüvvetin kırk sene ve kırk gün sonra ya da on gün sonra vukû bulduğu öne sürülmüştür. Bazılarına göre ise kırk sene ve iki ay sonra gerçekleşmiştir. Bazı siyer kitaplarında bildirdiğine göre, Fil senesinden kırk bir yıl sonra vukû bulmuştur. *Kitâb-ı Hamîs*'te²⁵⁶, Kâbe'nin inşasından on beş sene sonra, Mekhûl'un rivayetine göre kırk iki sene tamamlandığında, İbn-i Müseyyeb'e göre ise kırk üç yaşını tamamladığında bi'set gerçekleşmiştir. Ramazanın yedinci veya on yedinci pazartesi günü ve bazı rivayetlerde geçtiğine göre de Ramazanın yirmi dördünde vukû bulunduğu nakledilmiştir.

İbn-i Abdî'l-Berr'e göre Rebîu'l-evvel ayının sekizinci gününde, *Mevâhib-i Ledünniye* ve *Hamîs*'te (Târîhu'l-Hamîs) yazıldığına göre ise muhtar görüşün Receb ayında vukû bulunduğu şeklindedir.

Siyercilerin büyük çoğunluğunun tahkiklerine göre vahyin başlangıcı Allah Rasûlü'nün velâdetinin kırk birinci senesinde ilk önce uyku halinde rüya ile gerçekleşmiş, yakaza halinde gelen vahiy ve Kur'an'ın nüzulü aynı yılın Ramazan ayında vukû bulmuştur.

Hz. Aişe'den gelen sahih bir rivayete göre vahyin başlangıcı uyku halinde olmuştur. Bu durum altı ay devam ettikten sonra uyanık iken Cibrîl-i Emîn'in ona görülmesi vukû buldu. "Sahih/Hakk rüya, nübüvvetin kırk altı cüzünden biridir" hadisi de böylece tahkik olunmuştur. Hz. Peygamber (s.a.v.) bi'setin ardından on üç sene Mekke'de kalmış, on sene de hicretten sonra "Tayyibe" yani Medine-i Münevvere'de kalmıştır. Böylece toplam yirmi üç sene olmuştur. Altı aylık sürenin onun kırk altı cüz'ünden bir cüz olduğu da böylece tahkik olunmuştur.²⁵⁷

Hz. Peygamber'den rivayet olunur ki Rasûlulah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Bir gün ben Hira mağarasının kapısında ve başka bir rivayette yüksek dağda²⁵⁸ otururken birden bir şahıs ortaya çıktı, bana yönelip, "Müjde Ey Muhammed! Beni Allah Teâlâ sana gönderdi, ben Cibrîl'im ve sen iki cihana gönderilen Rasûlsün" dedi. Sonra, "İkra" (Oku!) diye benden okumamı istedi. Ben de ona "Ne okuyayım" diye cevap verdiğimde beni

²⁵⁶ Târîhu'l-Hamîs: Kâdi Hüseyin b. Muhammed b. el-Hasen ed-Diyârbekrî'nin (ö. 990/1582) en önemli kitabıdır. Esas itibarıyla bir siyer kitabı olan eser; bir mukaddime, üç bölüm ve bir hâtimeden oluşmaktadır. Abdülkerim Özaydın, "Diyarbakır", *DİA*, İstanbul 1994, c. 9, s. 472.

²⁵⁷ Hz. Peygamber'in (s.a.v.) yirmi üç yıllık Risalet görevi kırk altı adet altı aydan oluşmaktadır. Bu sebeple başlangıçtaki altı aylık süre nübüvvetin kırk altıda biri olarak değerlendirilmiştir.

²⁵⁸ Hira dağı, çevresindeki bütün dağlardan daha dik ve yüksektir. Bu nedenle çıkılması zor, çıplak, kaygan ve dik kayalardan oluşan sivri tepesiyle uzak mesafelerden bile farkedilmektedir. Fuat Günel, "Hira", *DİA*, İstanbul 1998, c. 18, s. 121.

kucakladı ve güçlü bir şekilde sarstı. Beni bir an baygınlık geçirecek gibi oldum. Ondan sonra biraz durdu ve bir daha “İkra” diye benden okumamı istediğinde ben ona ilk defa dediğim gibi: “Ne okuyayım?” diye cevap verdim. O da önce yaptığı işlemi tekrarladı. Nihayet üçüncü kez beni şiddetle kendisine çekip sarstı. Bunun üzerine Alak Sûre’sinin ilk beş âyetini okudu ve benden de okumamı istedi. Ben de onu okudum.”²⁵⁹

Başka rivayetlerde; Hz. Peygamber (s.a.v.), bir gün Hira mağarasında yalnız başına istirahat ederken Cibrîl ona gelip, “Kum ya Muhammed!” (Kalk ey Muhammed!) deyince o da kalkar. Her tarafa göz gezdirip ne olup bittiğini anlamaya çalışsa da hiç kimseyi göremez. Durum böyle olunca tekrar dinlenmeye başlar. Cibrîl tekrar ona gelir ve önceki gibi “Kum ya Muhammed!” diye yüksek sesle seslenir. Hz. Muhammed de (s.a.v.) insan suretinde bir şahıs görür ve onu yavaş adımlarla takip eder.²⁶⁰ Safa ve Merve ortasına ulaştığında, Hz. Peygamber (s.a.v.) onun iki kanadı olduğunu görür. Hz. Peygamber’in ifadesiyle; o şahıs kanatlarını açtığında doğu ve batıyı ihâtâ edebilecek (kuşatacak) şekildedir. Kanatları sarı, ayakları yeşile benzer idi ve boynunda yâkuttan iki gerdanlık vardı. Alın tarafı çok nurlu ve tertemiz idi. Mübarek başı kırmızı mercana benziyordu. İki gözü arasında; “Lâ ilâhe illallah Muhammedün Rasûlullah” yazıyordu.

Muhakkik siyer âlimlerinin çoğuna göre; Hz. Muhammed (s.a.v.) Cibrîl’i (a.s) asıl sûreti üzere iki defa görmüştür. İlki, bi’setin başlangıcında Hira mağarasında görmüştür. *وَدِدْتُ أَنِّي رَأَيْتُكَ فِي صَوْرَتِكَ* diye Hz. Peygamber (s.a.v.) Cibrîl’e onu görmek için talepte bulunmuştur. Kur’ân’da *وَلَقَدْ رَآهُ بِالْأَفْقِ الْمَبِينِ* âyeti ve diğer bazı âyetler bu duruma işaret etmektedir. Cebrail’i aslî suretinde ikinci görüşü ise Mirac’da gerçekleşmiştir.

Hasâis-i Suğrâ’dan naklolunmuştur ki; Hz. Cibrîl’i asıl suretiyle görmek peygamberlerden sadece Hz. Muhammed’e (s.a.v.) nasip olmuştur. Bu rivayete göre Hz. Peygamber, Cibrîl’in azametli ve heybetli halini gördüğünde hayretle ona beşerî sıfatıyla: “Allah sana rahmet eylesin. Sen kimsin? Şüphesiz ben, yaratılmışlar arasında senden daha azâmetli ve yüz güzelliği olan birini görmedim” diye selamladığında Cibrîl; “Ey Muhammed! Ben tüm Nebilere gönderilen Rûhu’l-Emîn’im. Oku ey Muhammed!” diye

²⁵⁹ Sîret-i İbn-i Hişâm’da Rasûlullahın; “Okumam bittiğinde Cibrîl benden ayrılıp gitti. Ayıldığımda Cibrîl’in okudukları, sanki bir kitab olarak kalbime yazılmıştı” ilâvesi mevcuttur. Süheylî der ki; uyku bahsi ne Aişe’nin hadîsinde ve ne de başka hadislerde vardır. Hadîsin zâhiri, Cibrîl’in İkra Sûre’siyle indiği zaman yakaza (uyanıklık) hâlinde inmesine delâlet eder der. İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, c. 1, s. 314.

²⁶⁰ İbn-i Hişâm, Rasûlullâh’ın Cibrîli takip ettiğinden bahsetmez, dağın ortasına geldiği zaman gökten; “Ey Muhammed, sen Allah’ın Rasûlüsün, ben ise Cibrîl’im” diyen bir ses işittiğini söyler. Başını göğe doğru kaldırıp baktığında Cibrîl’in bir adam sûretinde ayaklarını göğün ufkuna koymuş olarak gördüğünü, öylece kalakalıp, ne bir adım öne ne arkaya dönemediğini, ne yöne baksa aynı şekilde gördüğünü anlatır. İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, c. 1, s. 314.

karşılık verir. Hz. Muhammed (s.a.v.) okumayı bilmediğini söylediğinde, Cibrîl kanatlarının altından yakuttan bir inci ile dokunmuş, cennet ipeğiyle süslenmiş bir mektup çıkartır ve Hz. Peygamber'e uzatır. Daha sonra önceki gibi ondan okumasını ister. Hz. Peygamber (s.a.v.) bu olay üzerine yine; "Ben okumayı bilmediğimden, bu mektubu ve başka bir yazıyı da okuyamam" der. Cibrîl onu bayılacak kadar sıkır ve daha önceki rivayette olduğu gibi bu fiili üç kez tekrar eder.²⁶¹ Üçüncü kez vücudunu bastırdıktan sonra Hz. Cibrîl; "Mâ lem ya'lem"e kadar okur. Daha sonra Hz. Muhammed de (s.a.v.) okumaya başlar. Önceki rivayette geçtiği gibi İkra Sûresi'nin başından başlar ve "Mâ lem ya'lem"e kadar okur.

Fâide: Siyer kitaplarının ekseriyetinde, Muhammed b. Ahmed b. Berdan rivayeti ile zikredilmiştir ki; Cibrîl (a.s), Hz. Peygamber'e cumartesi ve pazar gecesi gelmiştir. 17 Ramazan Pazartesi günü, Cibrîl Hîra'da zuhur eder ve Sûre-i İkra'dan; "Alleme'l- insâne mâ lem ya'lem" yerine kadar Hz. Peygamber'e tebliğ eder. Ondan sonra Cibrîl yeryüzüne yayılır. O halde iken o yerden hoş bir su kaynağı (çeşmesi) ortaya çıkar ve yayılmaya başlar. Cibrîl o sudan abdest almak için harekete geçer. İlk olarak yüzünü yıkayıp daha sonra ellerini kollarına kadar yıkar. Başını mesh eder ve ayaklarını yıkar.

Başka bir rivayette geçtiği üzere birkaç kez elini yıkadıktan sonra ağzını çalkalar ve burnuna su verdikten sonra yüzünü yıkayıp dirseklerine kadar ellerini yıkar. Ondan sonra başını mesh eder ve üçer kez ayaklarını yıkar. Cibrîl (a.s) bundan sonra Hz. Peygamber'den, kendisinin abdest aldığı gibi abdest almasını ister. Hz. Peygamber de (s.a.v.) aynı şekilde abdest alıp, Cibrîl'e uyararak iki rekât namaz kılar. Cibrîl: "Namazın eda etme şekli böyledir" deyip ortadan kaybolur.

Hz. Peygamber (s.a.v.) bu olayı Hz. Hatice'ye anlattığında o bu duruma çok sevinir. Rasûlallah ona abdest almayı öğretir ve birlikte namaza başlarlar. Böylece Hz. Hatice (r.a) imanda ve namazda bütün müminlerin önüne geçme şerefine nâil olur.

İbn-i İshâk'tan rivayet edildiğine göre Cibrîl yukarıda anlatılan abdest ve namaz öğretiminin ayrıntılarını Mekke'de İsrâ olayından ve beş vakit namaz farz olduktan sonra öğretmiştir. "Cibrîl bana ilk vahiy zamanında geldi ve bana abdesti ve namazı öğretti" hadisi şerifinde olduğu gibi abdest ve namazın öğretimi vahyin başlangıcında

²⁶¹ Sîret-i İbn-i Hişâm'da kaydedildiğine göre; Cibrîl'in oku diye üç defa tekrâr etmesinin sebep-i hikmeti belki de şudur: Sebep itibariyle vahyin menşei olan İman üç kısımdır: Söz, amel ve niyet. Bir sebebi de; vahiy üç şeye şâmil olmasındandır: Tevhid, ahkâm ve kısas. Bâzı müfessirler demiştir ki: "Elif Lâm Mîm. İşte bu Kitap da hiçbir şek ve şüphe yoktur" mealindeki âyet, Cibrîl'in Rasûlallah'a oku dediği zaman getirdiği kitâba işaret eder." İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, c. 1, s. 313.

gerçekleşmiş, وسبح بحمد ربك بالعشي والابكار âyetinden Hz. Peygamber'e iki rekât güneş batmadan önce ve iki rekât güneş doğmadan önce farz olmuştu.

Siyer-i Hâfiz Dimyatî'de zikredildiğine göre vahyin başlangıcı pazartesi günü olup, o gün Hz. Peygamber (s.a.v.) seccadesini serip rekâtları kılmakla ibadete başlamıştır. Hz. Hatice de günün sonunda rekâtları kılmanın şerefine nail olmuştur. Süheylî, Urve yoluyla gelen rivayete göre; Hz. Aişe'den "İlk olarak namazlar bana ikişer rekât olarak farz edildi ve daha sonra mükim iken kılınan namazlara eklemeler yapıldı ve yolculukta durum aynı kaldı" hadis-i şerifini nakletmiştir. Bu hadis üzerinde çalışan bazı muhakkiklere göre, "Bana namaz ikişer rekât olarak farz kılındı" sözünün anlamı "İsrâ'dan önce vahiy yoluyla ve nübüvvetin başlangıcında bana iki vaktin iki rekâtı farz olup, İsrâ gecesi beş vakit namaz farz olduğunda rekâtlara ziyade getirilmiştir" şeklindedir. Seleften bir grup bu sözden hem namazın vaktine hem de rekâtlarına ziyade olunmuştur diye anlamış ve bu görüşü takip etmiştir. İbn-i Abbas da bunlardandır.

Muhtemeldir ki namaz, İsrâ gecesinde beş vakit olarak farz olduğunda ikişer rekât olarak farz olmuş, daha sonra ikişer rekât eklenmiş, farzların ziyadeleşmesi İsrâ gecesinde gerçekleşmiştir.²⁶² Hasan ve Şa'bî bu görüştedirler.

Hz. Peygamber (s.a.v.) Cibrîl'i ilk gördüğünde onu kendi sûretinde görmüştü. Bu nedenle çok korkmuş ve hemen eve gelerek durumu Hz. Hatice'ye anlatmıştı. Hz. Hatice, Tevrat'ı ve İncil'i iyi bilen amcaoğlu Varaka bin Nevfel'e giderek olayı anlatır. Varaka bu anlatılanlardan sonra Hz. Peygamber'in (s.a.v.) gördüğü varlığın, daha önce Hz. Musa'ya ve Hz. İsa'ya vahyi tebliğ etmek için gelen mübarek melek olduğunu, Muhammed'in (s.a.v) gönderilen bir peygamber olduğunda şek ve şüphe olmadığını haber verir. Ârif Efendi, bu başlık altında bizlere şu bilgileri vermektedir:

Bazı siyer kitaplarında anlatıldığı ve daha önce de zikredildiği üzere Hz. Peygamber (s.a.v.) Cibrîl ile görüşme esnasında onu insan şekli dışındaki bir şekilde gördüğünde tabii olarak korkmuştu. Bu yüzden eve gittiğinde Hz. Hatice'ye "Beni örtün! Beni örtün" diye talepte bulunmuştu. Bir müddet yorgan altında istirahat ettikten sonra olayı Hz. Hatice'ye anlatmıştı. Hz. Hatice de Allaha yemin ederek olayın vahyin alameti olduğunu müjdeleyip derhal amcaoğlu olan Varaka bin Nevfel bin Esed bin

²⁶² İbnü'l-Esîr'in rivayetine göre: Hişâm b. el-Kelbî der ki: "Cebrâil, Peygamber'e (s.a.v.) ilk önce cumartesi ve pazar geceleri geldi. Daha sonra pazartesi günü Allah'ın risâleti ile ona göründü ve ona abdest almayı ve namaz kılmayı öğretti, "Yaratan Rabbinin adıyla oku" buyruğunu ilettili. Rasûlullah (s.a.v.), o sırada kırk yaşında idi." Bkz: İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, c. 2, s. 50.

Abdulzza'ya gitti. Varaka bin Nevfel, müşriklerin yolunu reddedip, ehli kitabın hak mesleğine tabi olup Mesihiliğe ilgiliydi. Arapça yazmayı iyi bildiği için İncil'i Arapça'ya çevirirdi. Yaşlandığında kör olmuştu. Semavî kitaplarla işgal etmek ile meşhur idi. Bu özelliklere sahip olduğu için Hz. Hatice, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) başından geçen olayı ona anlattı. Varaka Hz. Hatice'nin anlattıklarını duyduğunda; "Kuddûs kuddûs ey Hatice! O yaratanın Hakkı için ki, Varaka'nın nefsi onun elindedir. Eğer bu söylediklerin doğruysa bil ki Muhammed b. Abdullâh'a gelen melek daha önce Hz. Musa'ya vahiy tebliğ etmek için gelen Nâmus-u Ekber'dir. Ve muhakkak Muhammed'in (a.s) gönderilen bir peygamber olduğunda şek ve şüphe yoktur" diye sözlerini bitirdi. Bu sözlerini duyan Hz. Hatice derhal evine döndü ve Varaka'nın anlattıklarını Hz. Peygamber'e aktardı.

Daha sonra Hz. Peygamber (s.a.v.) âdeti üzere Kâbe'yi tavaf etmeye gittiğinde, Varaka da o anda tavaf yerindeydi. Varaka o zaman Hz. Peygamber'i görmeyi şerefine nail oldu. Varaka "Ey birâder-zâde-i mükerrerem! Senin şahit olduğun olayı ve durumu senden duymak istiyorum" diye rica ettiğinde Hz. Peygamber de keyfiyeti Varaka'ya anlattı. Varaka daha önce Hz. Hatice'ye anlattıklarını Hz. Peygamber'e de söyledi.²⁶³

Bazı siyercilerin anlattıklarına göre Hz. Hatice, vahiy geldiğinde Hz. Ebû Bekir'den Hz. Peygamber ile Varaka'nın evine gitmeleri için rica etti. Hz. Ebû Bekir ve Hz. Peygamber Hz. Hatice'nin ricasını kabul ettiler. Oraya vardıklarında Varaka az önce anlatılanları müjdeledi. Hz. Hatice de daha sonra yemin ederek Hz. Peygamber'in (s.a.v.) nübüvvetini tasdik etti.

Faide: Rüknuddîn-i Halebî bu konuda gelen rivayetleri toplayıp ve gözden geçirip Hz. Peygamber'in (s.a.v.) varaka ile üç kez görüştüğünü beyan etmiştir. Birinci görüşme yukarıda anlattığımız görüşmedir ki Hz. Hatice'nin isteği üzerine Hz. Ebû Bekir ve Hz. Peygamber Varaka'nın evine gidiyorlar. Halebi'ye göre, Cibrîl (a.s) gelmeden önce Hz. Peygamber her ne zaman inzivaya çekilse ona: "Ya Muhammed, Ya Muhammed" diye sesler geliyordu. Bu sebeple Hz. Peygamber, korktuğu için Hz. Hatice'ye olanları anlatmıştır. İkinci görüşme az önce anlattığımız gibi tavaf yerinde vâki olmuştur. Bu da

²⁶³ Sîret-i İbn-i Hişâm'da şu ilâve vardır: "Rasûlullah Kâbe'yi tavâf ederken Varaka b. Nevfel'e rastladı ve şöyle dedi: Ey kardeşimin oğlu, bana gördüğün ve işittiğin şeyleri anlat. Rasûlullah da başından geçenleri anlattı. Varaka şöyle dedi: Nefsim Kudret elinde olan zâta yemin ederim ki, sen bu ümmete nebî olarak geldin. Ve and olsun ki Mûsâ'ya gelen Namûs-u Ekber sana da gelmiştir. Bütün nebilerin başına gelen senin de başına gelecektir. Yalanlanacaksın ve yurdundan çıkarılacaksın. Sana ezâ edilecek ve seninle savaşılacaktır. And olsun ki eğer o güne kavuşursam; sana yardım edeceğim." İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, c. 1, s. 315-316.

Kur'ân'ın nüzulünden önce, Cibrîl'i gördükten sonra vukû bulmuştur. Üçüncü görüşme de vahiyden sonra olmuştur.

Bazı meşhur siyer eserlerinde geçen ve meşhur mertebesine ulaşan rivayete göre, Hz. Hatice o zamanlar, Hz. Peygamber'den (s.a.v.) Cibrîl (a.s) gelirse kendisine haber vermesini talep etti. Hz. Peygamber de kabul etti. Bir gün Cibrîl geldiğinde Hz. Peygamber verdiği sözü tutup Hz. Hatice'ye haber verdi. Hz. Peygamber Hz. Hatice'nin kucağına oturdu ve o halde Hz. Hatice ona “Ya Muhammed! Sana gelen zatın güzel simâsını hatırlıyor musun?” diye sorduğunda “Evet” diye cevap verdi. Hz. Hatice'nin o sıra başındaki örtü açılınca Cibrîl, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) gözünün önünden kayboldu ve bunun üzerine Cibrîl'in görünmediğini söyledi. Bu duruma şahitlik eden Hz. Hatice, Hz. Peygamber'e: “Müjdeler olsun ki sana görünen zâtın, Allah tarafından sana gönderilen övülmüş melek olduğu hususunda artık hiç şek ve şüphe kalmamıştır” diye müjdeledi.

Hz. Hatice'nin, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) içindeki tereddüdün gitmesini amaçlayarak tertib ettiği bu durumun, onun Varaka'nın kadim kitapları bilmesine ve ilahî kitaplara dayanmasına güvenmesinden kaynaklandığı siyer kitaplarında zikredilmiştir.

B- Varaka Hakkındaki haberler (*Der beyân-ı haber-i hayr-mâl-i Varaka*)²⁶⁴

Bu kısımda Ârif Efendi, Varaka hakkında nakledilen rivayetleri bir araya getirmiştir. Eserde bize verilen bilgiler şunlardır:

Varaka vefat ettiği sırada Hz. Peygamber'in (s.a.v.) rüyasında şahit olduğu olaylar hususunda birçok hadis rivayet edilmiştir. “Ben, Kıss'ı yani Varaka'yı cennette ipekten bir elbise giymiş halde gördüm” hadisi bunlardan biridir. İmam Ahmed'in rivayet ettiğine göre Hz. Aişe'den rivayet olunmuştur ki, Hz. Hatice'ye Varaka'nın durumu hakkında sorulduğunda: “Ben Onu (Varaka'yı) üstünde beyaz elbise giymiş halde gördüm. Eğer cehennem ehlinden olsaydı onun üzerinde beyaz elbise olmazdı” hadisi şerifiyle cevap verdi. Hz. Câbir'den gelen bir rivayette de Hz. Peygamber'in; “Ben onu üzerinde ince ipekten bir elbise giyinmiş halde cennetin ortasında gördüm” dediği nakletmiştir. Hz. Aişe, Peygamber Efendimizin (s.a.v.) : “Varaka'yı kötölemeyin! Çünkü bana iman ettiği ve beni doğruladığı için ona bir veya iki cennet verildiğini gördüm” dediğini rivayet etmiştir. Zikretmiş olduğumuz bu rivayetler siyer kitaplarında mezkûrdur. Bununla birlikte Varaka'nın durumu hakkında farklı görüşler bulunmaktadır. Sıbt b. Cevzî'nin

²⁶⁴ Hüsrev Paşa, 151a (Hâlet Efendi, 111a)

görüşüne göre o ashâb-ı fetretten sayılıp bu grubun sonlarında vefat edenlerin en sonuncusu olup Hacun'da defnedilmiştir. İbn-i Abbas'tan gelen rivayete göre Varaka'nın soğuk alınlığı sonucunda, Hıristiyan olarak vefat ettiği rivayet edilmiştir.

Müellif Ârif Efendi Siyer-i Nebî'sinde, Varaka'nın durumu hakkında farklı görüşlere yer vermiştir. Bu konu hakkında bize şu bilgileri nakletmektedir: “*Kitabü İnsânu'l-Uyûn*’da zikredildiğine göre Zehebî; Varaka'nın vefatı nübüvvetten sonra vuku bulmuş, lakin risalet zamanından önceki duruma tabi olmuştur” der.

Bazı meşhur siyerciler nübüvvet ve risaletin beraber vukû bulduğunu söylemişlerdir. Siyercilerin ileri gelenlerinin büyük çoğunluğuna göre ise nübüvvet Hz. Peygamber'e İkra' Sûre'siyle verilmiştir. Risalet görevi ise vahiyden bir müddet sonra (fetret-i vahiyden sonra) Müddessir Sûre'si indiğinde başlamıştır. Bu sûreden sonra Hz. Peygamber İslâm nûrunu yaymaya başlamıştır. Varaka risalet sürecini idrak edemediği için Müslüman hükmünde olmayıp ehl-i fetret döneminden sayılmıştır.

Siyercilerin büyük çoğunluğuna göre durum böyleyken Hâfız İbn-i Kesîr bundan farklı olarak, Varaka'nın İslâm'a girdiğinin kesin olduğunu beyan etmiştir. İbn-i Burhan-ı Halebî ve bazı önde gelen siyercilere göre Varaka risalet sürecini idrâk edip Müslüman olmuştur. İbn-i Burhan'da bu görüşü tasvip ettiğine dair işaretler vermiştir. *Kitâbü'l-İmtâ*'da: “Varaka'nın vefatı, vahyin başlangıcından ve nübüvvetten dört sene sonra vâki olmuştur” diye açıkça yazılması da bu görüşün tercih edildiğini gösterir. *Kitabu'l-Hâmîs*'de, Varaka'nın vahiy zamanında hayatta olduğu ve vahyi tasdik ettiği yazılmıştır.

İbn-i Hacer, *Fethu'l-Bâri*'de *Siyer-i İbn-i İshâk*'tan naklettiği üzere Bilal (r.a), Benî Cumah kabilesinden bir müşrik kadının kölesiydi. Müslüman olduktan sonra müşriklığe geri dönmesi teklifiyle kendisine zulmedildi. Ona bu şekilde işkence yapılırken Varaka'nın onu gördüğü rivayetlerde geçmektedir.²⁶⁵ Bu sebepten dolayı Varaka'nın risâlet sürecini ve daveti idrak ettiği tayin edilmiş olup, Müslüman olduğu kabul olunur. Bulkînî'nin, Varaka'nın erkekler arasında İslâm'ı ilk kabul eden kişi olduğunu açıkça söylediği ve İbn-i Mende'nin Varaka'yı sahabeden saydığı da *İnsânu'l-Uyun*'da geçmektedir.

²⁶⁵ İbnü'l-Esîr'de Varaka b. Nevfel'in, Bilâl'e işkence edildiği sırada yanından geçtiği, onun: “Ehad, Ehad” (Allah birdir, Allah birdir) dediğini duyunca; “Allah'a yemin ederim ey Bilâl, gerçekten O birdir” dedi. Ardından Ümeyye b. Halef'e dönerek: “Allah'a yemin ederim eğer onu bundan dolayı öldürecek olursanız yine de şefkatle, muhabbetle alır bağrıma basarım” dediği kaydedilmektedir. İbnü'l-Esîr, a.g.e., c. 2, s. 68.

Müellif Ârif Efendi buraya kadar Varaka hakkında gelen rivayetleri naklettikten sonra konuyu şu sözlerle nihayete erdirmektedir:

Sonuç olarak şunu diyebiliriz ki Varaka'nın Müslüman olduğunu tercih edenlerin güçlü delili: “Çünkü o bana iman etti ve beni doğruladı” hadisidir. Ancak “Onu sevin! Eğer cehennem ehlinde olsaydı onun üzerinde beyaz elbise olmazdı” hadisi kuvvetli bir delil değildir. Zira İslâm'ı kabul ettiği kesinleşmiş olsaydı cehennem ehlinde olmadığını göstermek için “Beyaz elbise giydi” sözüyle delillendirmeye gerek yoktur. Bu şekilde ilk görüşe karşı çıkanlar olmuştur.²⁶⁶

Ârif Efendi Varaka mevzusundan sonra, ilk gelen vahiyle bir sonraki arasında geçen süre olarak kabul edilen fetret-i vahiy dönemi hakkında da bazı bilgiler vermiştir. Bu konuda verdiği bilgiler şöyledir:

Çoğu Siyer âlimlerinin meşhur derecesinde gördüğü haberlere göre, Cibrîl'in (a.s) ilk vahiy İkra' Sûre'si şeklinde getirmesiyle nübüvvet zamanı başlamıştır. İlk vahiy ile ikinci vahiy olan Müddessir Sûre'si arasında “Fetret-i vahiy” denilen sürenin üç sene olduğu âlimler arasında müteber görülmüştür. Bu üç senelik süreçte Hz. Peygamber çok hüznüydü. Bazı rivayetlerde Hz. Peygamber'in (s.a.v.) o süreçte hüznü sebebiyle yüksek dağlara çıktığı rivayet edilmiştir. Bir rivayette Sebir dağına²⁶⁷ ve Hıra dağına çıktığı da vârid olmuştur. O dağlara çıkıp vahyin gelmemesi yüzünden kendisini dağın yukarisından aşağıya atmayı düşünecek kadar üzölmüştür. Ama o zor süreçten sonra Cibrîl (a.s) Hz. Peygamber'e (s.a.v.) göründüğünde: “Ya Muhammed! Şüphesiz sen Allah'ın elçisisin” diye müjdeledi. Hz. Peygamber de bu müjdeyi aldığında rahatladı.

Siyer kitaplarında geçen bir rivayete göre, Câbir b. Abdullâh (r.a) günlerden bir gün Hz. Peygamber'e nübüvvet ve risâlet hakkında soru sordu. Hz. Peygamber de “Vahiy sürecinde Hıra'ya çekilmiştim. İnzivaya çekildiğim günler bittikten sonra dağdan indiğimde bir ses duydum. Sağ tarafıma yöneldim hiç kimseyi göremedim. Daha sonra

²⁶⁶ Bikâî tarafından Varaka'nın ilk erkek sahâbi olduğu hakkında, *Bezlü'n-nush ve 'ş-şefekâ li't-ta'rif bi-suhbeti's-Seyyid Varaka* adında bir eser telif edilmiştir. Fakat İbn-i Abdü'l-Ber onu sahâbi olarak kabul etmediği için eserinde Varaka'ya yer vermemiştir. İbn-i Hacer de, Varaka'nın sahâbi olarak benimsenmesini tartışılır bulmuştur. Ancak yukarıda da bahsedilen; bi'setin 4. yılında Bilâl-i Habeşî işkence altındayken, sürekli yanına giderek ona sabretmesi yönünde telkinde bulunduğunu haber veren rivayeti sahih görenlere göre o İslâm dairesine girmiştir. Bünyamin Erul, “Varaka b. Nevfel”, *DİA*, İstanbul 2012, c. 42, s. 517-518.

²⁶⁷ Hıra Dağı, genellikle yakınındaki Sebir Dağı ile birlikte zikredilir. Sebîr, Sevr ve Hirâ Mekke'de olan dağlardır. Denilir ki: Sebir Hüz'den bir adamın ismiyle böyle isimlendirildi. O adam orada öldü. Dağ onunla tanındı. İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, c. 1, s. 366.

soluma baktım yine kimseyi göremedim. Bundan sonra yukarıya doğru baktım ve gördüm ki daha önce Hira’da gördüğüm (Mülk-i Mükerrer) güzel varlık orada duruyordu. Bir taht üzere bağdaş kurmuş oturuyordu. İşte o acayip ve daha önce hiç görmediğim hali gördükten sonra: “Zemmilûnî zemmilûnî” (Beni Örtün! Beni Örtün!), başka bir rivayette ise; “Desserûni! Desserûni!” diyerek eve doğru gittim. İşte o sırada Müddessir Sûresinin ilk âyetleri indirildi. Ondan sonra Cibrîl’in (a.s) ve vahyin gelişi devamlı bir şekilde gerçekleşmeye başladı.²⁶⁸

Kastallânî’nin *Tefsîr-i İbn-i Âdil*’den nakil ile *Mevâhib*’de zikrettiği üzere Cibrîl (a.s), Hz. Âdem’e on iki defa, Hz. İdris’e dört, Hz. Nûh’a (a.s) elli, Hz. İbrahim’e kırk iki, Hz. Musa’ya dört yüz, Hz. İsa’ya on ve bazı ravilere göre üç defa çocukluğunda ve yedi defa büyüdüğünde ve Hz. Peygamber’e yirmi dört bin defa gönderilmiştir. Tüm Peygamber ve nebîlere salâtü selamlar olsun.

C- İlk Müslümanlar-İman önceliği olan Ashâb-ı Kiram (*Fâ’izân-ı sebkat-i imân ez ashâb-ı kirâm*)²⁶⁹

Bu kısımda Müellif Ârif Efendi, ilk Müslüman olma şerefine eren kimselerin iman yönünden üstünlüğünden bahsetmiş, ilk Müslümanların İslâm’ı nasıl seçtikleri ve onlar sayesinde İslâm’dan etkilenecek Müslüman olanlar hakkında bilgi vermiştir.

1- Hz. Hatice (r.a.)²⁷⁰

Siyer âlimleri ilk iman etmeleri sebebiyle İslâm’da öncelik kazanlar hakkında pek çok rivayet zikretmişlerdir. İbn-i Seyyidü’n-Nâs, İbn-i Şihâb, Katâde, Zührî, Musa b. Atiyye, İbn-i İshâk, Vâkîdî ve ehli siyerin ekseriyetini oluşturan âlimlerin ittifakıyla, erkekler ve kadınlar arasında mutlak olarak İslâm’ı ilk olarak Hz. Hatice (r.a.) kabul etmiştir.²⁷¹ Büyük müfessirlerden İmam Sâ’lebî de bu görüşün doğru olduğunu söyler.

²⁶⁸ İbnü’l-Esîr’de; “Yâ eyyühe’l müddesir” âyetinin ilk vahiy olduğuna işaret edilerek Hz. Peygamber’den gelen şu Hadis-i Şerif nakledilir: Yahyâ b. Ebî Kesir’den gelen bir rivayette der ki: “Ebû Seleme’ye Kur’ân-ı Kerîm’den ilk önce neyin nâzil olduğunu sordum. Bana dedi ki: “Müddessir” indi. Ben de: “İlk olarak inen âyetlerin: “Yaratan Rabbinin adıyla oku” âyetleri olduğunu söylüyorlar” dedim. O da dedi ki: “Ben Câbir b. Abdullah’a sordum: “Rasûlullah’ın şöyle söylediğini anlattı: “Hirâ’da kaldıktan sonra, indiğimde bir ses işittim. Sağıma baktım bir şey göremedim. Soluma baktım bir şey göremedim. Önüme baktım bir şey göremedim. Başımı yukarıya kaldırdığımda, (meleği/Cibrîli kast ederek) onu göklerle yer arasında bir taht üzerinde kurulmuş gördüm. Ondan korkuya kapıldım. Hatice’ye giderek: “Beni sıkı sıkı örtünüz, beni sıkı sıkı örtünüz, üzerime de su dökünüz” dedim. Onlar da dediğimi yaptılar. Bunun üzerine: “Ey müddesir (ey örtülere bürünüp sarınmış olan)” âyeti indi.” İbnü’l-Esîr, *a.g.e.*, c. 2, s. 50.

²⁶⁹ Hüsrev paşa, s. 155. (Hâlet Efendi, 113b)

²⁷⁰ Hâlet Efendi, 113b.

²⁷¹ Vâkîdî şöyle demiştir: “Bizim bütün arkadaşlarımız, Rasûlullah’ın dâvetini ilk kabul eden ve Kible ehlinde olan ilk kişinin Hz. Hatice olduğu hakkında ittifak halindedir”. İbnü’l-Esîr, *a.g.e.*, c. 2, s. 51.

İmam Nevevî de bu re'yi doğrulayıp muhakkik âlimlerin de bu görüşte olduğunu söylemiştir. İbnü'l-Esîr'de, İslâm'ı kabul etme hususunda hiç kimsenin Hz. Hatice'ye önceliği olmadığını belirtmiştir.²⁷² Yine aynı şekilde İbnü'l-Esîr Hz. Hatice'nin, Hz. Peygamber'e gelen ilk vahiyden sonraki ahvaline şahit olduğunu ve Hz. Peygamber Cibril'den namazı öğrendikten sonra, Hz. Hatice'nin namazda ona tâbî olduğunu söylemiştir.²⁷³

Hz. Cibril Pazartesi günü sabahı Hz. Peygamber'e namazı öğretmişti. Aynı gün akşamleyin Hz. Peygamber namazı Hz. Hatice'ye öğretmişti. İbnü'l-Esîr'in kitabında durum böyleyken Ahmed b. Hârisî'nin rivayetine göre Salı günü sabahleyin Hz. Peygamber Hz. Hatice'ye namazı öğretmiştir. Bu görüş de müteber siyer kitaplarında zikredilmektedir.²⁷⁴

2- Hz. Ali (r.a) (İslâm-ı Ali Kerremellâhu vecheh)²⁷⁵

Ebû Zer, Mikdâd, Habbâb, Câbir, Ebû Sâid el-Hudrî ve Zeyd b. Erkâm'ın (r.a) rivayetlerinden dolayı ehl-i siyerden çoğu âlim; "Bu ümmetten İslâm havuzuna ilk gelen ve İslâm'ı ilk kabul eden kişi Ali b. Tâlib'dir" hadisi ile amel edip, Hz. Ali'nin İslâm'ı ilk kabul eden kişi olduğunu tercih etmişlerdir.²⁷⁶ Bazı ehli siyer, onun ilk Müslüman olduğunu beyitlerle desteklemişlerdir. O sırada Hz. Ali çocuk idi. Yaşı en meşhur rivayete göre sekiz idi. O zamana kadar çocuklar teklifle sorumlu değillerdi.²⁷⁷

²⁷² İbn-i Hişâm'ın nakline göre; önce Hz. Hatice bint-i Hüveylid Rasûlullah'a iman edip, Allah'dan ona gelen her şeyi tasdik etmekle kalmıyor, her işinde ona yardım edip onun yükünü hafifletiyordu. Hz. Peygamber, müşriklerden bir ezâ gördüğünde, ağır sözler işitip yalanlandığında Hatice'ye giderdi, O konuştuğu an onu tasdik eder, sıkıntı ve kederini dağıtırdı. İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, c. 1, s. 319.

²⁷³ İbn-i İshâk dedi ki: "Rasûlullah (s.a.v) Cibril'den gördüğü şekilde abdest aldı ve Cibril ile beraber namaz kıldı. Sonra Cibril (a.s) ayrılıp gitti. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v) Hatice'ye geldi ve Cibril'in ona gösterdiği gibi abdest aldı ve namaz için temizliği Hatice'ye gösterdi. Böylece Hatice, Rasûlullah'ın aldığı abdest gibi abdest aldı. Sonra Cibril'in namaz kıldıracağı gibi namazı kıldırdı. Hz. Hatice de onun namazı gibi namaz kıldı." İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, c. 1, s. 324.

²⁷⁴ Hz. Hatice, yeryüzünde yalnızca üç tane Müslümanın bulunduğu İslâmın ilk günlerinde, Hz. Ali ve Rasûlullahla birlikte Kâbe civarında ibadet ederdi. Abdullah b. Mes'ûd, ticaret için Mekke'ye gittiği zaman, Hz. Peygamberimiz, Hz. Hatice ve Hz. Ali'yi ve onların üçünü bir arada Kâbe'de tavaf ederken gördüğünü söylemiş, o esnada Hz. Hatice'nin tesettürüne dikkat ettiğini belirtmiştir. M. Yaşar Kandemir, "Hatice", DİA, İstanbul 1997, c. 16, s. 465.

²⁷⁵ Hâlet Efendi, 114a.

²⁷⁶ İbnü'l-Esîr, ulemâdan bazılarının, İman eden ilk erkek sahabînin Hz. Ali (r.a.) olduğunu söylediğini naklederek şu rivayeti delil olarak göstermişlerdir: "Hz. Ali'den rivayet edilmiştir ki: "En büyük siddik benim. Benden sonra kim bunu iddia ederse ancak iftiracı bir yalancıdır. Ben herkesten yedi yıl daha erken, Rasûlullahla birlikte namaz kıldım." İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, c. 2, s. 57.

²⁷⁷ Muhammed b. el-Münzir, Ebû Hâzım el-Medenî, Rabia b. Ebû Abdurrahmân ve Kelbî de şöyle derler: "İlk müslüman olan kişi Ali'dir." Kelbî şunu ilâve eder: "Ali o zaman dokuz yaşında idi." Onbir yaşında olduğu da söylenmiştir. İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, c. 2, s. 58.

Bir rivayete göre çocukların İslam'la mükellef olmaları Hayber fethi yılında ve Beyhakî rivayetine göre Hendek savaşı zamanında ve diğere bir rivayette de Hudeybiye yılında olmuştur.

Hiz. Ali çocukluk yıllarında Hiz. Peygamber'in (s.a.v.) terbiyesinde yetişmiştir. Bir rivayete göre, zamanın birinde Mekke'de bir süre kıtlık olmuştu. Ebû Tâlib ailesine tek başına baktığı için sıkıntı çekiyordu. Hiz. Peygamber de Abbas'la (r.a) görüşüp ona Ebû Tâlib'in kıtlık zamanında çekmiş olduğu sıkıntıları anlattı ve ondan yardım talep etti. Hiz. Peygamber (s.a.v.) Ebû Tâlib'in bazı evlatlarına bakmak için Abbas'a talepte bulundu ve bazılarına kendisinin bakacağını söyledi. Abbas, Hiz. Peygamber'in (s.a.v.) teklifini kabul etti. Bundan sonra ikisi beraber Ebû Tâlib'in evinin yolunu tuttular. Evine varıp kendisine bu hususu anlattıklarında Ebû Tâlib, Ukayl'ın kendi hizmeti için kalmasını isteyip, o an evde bulunan diğere fertlerin gitmelerine izin verdi. Abbas (r.a) Ca'fer'i, Hiz. Peygamber de Ali'yi yanına aldılar.

Siyer-i İbn-i İshâk'da geçen haberlerdendir ki; yukarıda zikredildiği üzere bi'setin başlangıcında sabah vaktinde ikişer rekât olarak namaz farz olmuştu. Ondan sonra her ne zaman namaz vakti gelirse, Hiz. Peygamber Mekke dağlarına yönelip namaz kılar ve Hiz. Ali de ona tâbî olurdu.²⁷⁸ Hiz. Ali bu durumu babası Ebû Tâlib'den genel olarak saklardı. Bir gün Ebû Tâlib bu durumu öğrendiğinde Hiz. Peygamber'e "Ey âl-i İsmail'in göz nuru! Bu yaptığın ibadet ne tür bilinmeyen bir tavidir" diye sual eder. Hiz. Peygamber de ona: "Ey değerli ve merhametli amcam! İşte bu gördüğün hidâyet (kurtuluş) dinidir. İlâhi din, meleklerin dini ve Allah tarafından gönderilen Peygamberler zincirinden olan Hiz. İbrahim'in dinidir" diye cevap verir. Başka bir rivayette ise Hiz. Peygamber: "Allah beni dinini kullarına ulaştırmak için göndermiştir. Ey şefkatli amcam! Benim için, senin bu din için insanları davet etmen lazım. Bu hususta bana yardımcı olacak en uygun kişi sensin" demiştir. Ebû Tâlib cevabında; "Benim için ecdadımın dinini bırakmak mümkün değildir ancak sana yardımcı olacağım" demiştir. Böylece Hiz. Peygamber'e olan samimiyeti ve sevgisini dile getirmiştir.

Bazı râvilere göre; Ebû Tâlib Hiz. Ali'yi, Hiz. Peygamberle namaz kılariken gördüğünde Hiz. Ali'ye yönelerek: "Ey canımın içi! Yapmış olduğun ibadet nasıl bir dinin parçasıdır" diye sormuş, Hiz. Ali de "Ey şefkatli Babam! Şu an Rasûlullah'ı tasdik edip,

²⁷⁸ İbn Abbâs'ın rivayetine göre, ilk namaz kılan kişi Hiz. Ali'dir. Câbir b. Abdullah ise: "Hiz. Muhammed'e (s.a.v.), pazartesi günü peygamberlik verildi, Ali de salı günü namaz kıldı" der. Zeyd b. Erkam da: "Rasûlullah ile birlikte, ilk müslüman olan Ali'dir" der. İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, c. 2, s. 58.

Allah tarafından gelen dini kabul etmiş durumdayım” diyerek cevap vermiştir. Ebû Tâlib de: “Ey canımın parçası! Her ne emrediliyorsa ve Muhammed b. Abdullâh seni neye davet ediyorsa o ancak hayırdan ibarettir. Sen de onu kabul edip gereğini yap” diye sözünü bitirmiştir.²⁷⁹

3- Zeyd b. Hârise (r.a)²⁸⁰

Müellif Ârif Efendi, Zeyd b. Hârise'nin İslâma girmesi hakkında şu bilgileri vermektedir:

Zeyd b. Hârise b. Şerâhîl de İslâm'ı ilk kabul edenlerden biridir. Risaletin ilk zamanlarında erkeklerden Hz. Ali'den sonra İslâm'la şereflenen ikinci kişinin o olduğu çoğu siyer kitaplarında zikredilmiştir. Nesebi Zeyd b. Ebû Hârise b. Şerâhîl b. Ka'b b. Abdüluzza b. İmru'l-Kays-ı Kelbî şeklindedir. Tay kabilesinde iken (Hz. Hatice'nin yeğeni Hâkim b. Hızâm da²⁸¹ aynı kabiledendi) Hâkim, teyzesi Hz. Hatice için dört yüz dirheme Zeyd'i satın alır. Hz. Hatice Zeyd'i Hz. Peygamber'e hibe eder, Hz. Peygamber de çok sevinerek Zeyd'i kabul eder. Hz. Hatice Hz. Peygamberle evlendiğinde Zeyd sekiz yaşındaydı.²⁸²

Hz. Peygamber (s.a.v.) Zeyd'i azad eder ve bi'set vaktinde de onu evlat edinir.²⁸³ Zeyd Hz. Peygamber'le kalmaya başladıktan kısa zaman sonra, onun kabilesinden hac için Mekke'ye gelen bir cemaat Zeyd'i görür. Dönüş vaktinde Zeyd'in anne-babası onun hür olduğu müjdesini alırlar. Babası Hârise ve amcası Ka'b, kabileleri ahalisinden birkaç kişiyle beraber Zeyd'i geri almak için Hz. Peygamber'in (s.a.v.) evine gelip onunla ile

²⁷⁹ İbn-i İshâk: Rasûlullah'a insanlardan ilk iman eden ve onunla birlikte namaz kılan ve Allah'dan ona gelen şeyi ilk tasdik eden Ali b. Ebi Talib b. Abdilmuttalib b. Hâşim'dir. Ali o zaman on yaşında idi” der. İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, c. 1, s. 326; Hz. Hatice'den sonra Hz. Peygamber'e ilk iman eden, Hz. Peygamber'le beraber ilk olarak namaz kılan kişinin Hz. Ali olduğu görüşü ağırlıktadır. Ethem Ruhi Fığlalı, “Ali”, *DİA*, İstanbul 1989, c. 2, s. 375-378.

²⁸⁰ Hâlet Efendi, 116a.

²⁸¹ Hakîm b. Hizâm, Kureyş'in Benî Esed kolundandır. Hz. Hatice'nin yeğeni ve Zübeyr b. Avvâm'ın amcasının oğludur. Küçük yaşta kaçırılıp, bir köle pazarında satılmakta olan Zeyd b. Hârise'yi satın alıp halası Hz. Hatice'ye hediye etmiştir. İbrahim Sarıçam, “Hakîm b. Hizâm”, *DİA*, İstanbul 1997, c. 15, s. 187.

²⁸² Bazı rivayetlere göre ilk müslüman olan kişi Zeyd b. Hârise'dir. Urve b. Zübeyr, İmrân b. Ebî Enes, Süleymân b. Yesâr ve Zühri'ye göre ilk müslüman olan kişi Zeyd b. Hârise'dir. Ali ile Zeyd Hz. Peygamber'in (s.a.v.) yanından hiç ayrılmazlardı. Hz. Peygamber (s.a.v.) kuşluk namazı kılmak için sabahın ilk saatlerinde Kâbe'ye gider namaz kılar, Kureyş de buna sesini çıkarmazdı. Ancak başka bir namaz kılacağı zaman, Ali ile Zeyd ona gözcülük ederlerdi. İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, c. 2, s. 59.

²⁸³ Hakîm b. Hizâm b. Huveylid Şâm'dan gelirken birtakım köleler getirmişti. Onların arasında Zeyd b. Hârise ve Vasîf de vardı. Halası olan Hatice bint-i Huveylid'in yanına gidip: Ey hala, bu kölelerden birini seçip almak istersen o senindir. Hz. Hatice de Zeyd'i seçip eve götürdü. Rasûlullah (s.a.v) onu Hatice'nin yanında görünce kendisine vermesini istedi. Hz. Hatice'de onu Rasûlullah'a hibe etti. Rasûlullah da hemen onu âzâd etti ve evlat edindi. Bu olay vahiyden önceydi. İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, c. 1, s. 328.

buluşma şerefine nail olurlar. Hz. Peygamber'e övgüler yağdırdıktan sonra, Zeyd'i istediklerini dile getirirler. Allah Rasülü de: "Zeyd serbesttir, nasıl isterse öyle olsun, kiminle kalmak istediğine kendisi karar versin" der.

Hz. Peygamber (s.a.v.) Zeyd'e hitap ederek ve başparmağıyla Hârise'yi işaret ederek; "Bu kimdir?" diye sorar. Zeyd de "Babam Hârise'dir" der. Daha sonra Hz. Peygamber "Amcası Kâ'b'a işaret ettiğinde: "Amcam Kâ'b b. Şerâhîl'dir" der. Bunun üzerine Hz. Peygamber seçimi Hz. Zeyd'e bırakır. Hz. Zeyd de: "*Kul olam mı kimseye şâhum ne anlarsın beni / Bir efendim var iken âlemde sultânım gibi*" beytini söyleyerek Hz. Peygamber'in (s.a.v.) yanında kalmayı tercih ettiğini açıklar. Beyti işiten babası hayran kalıp "Ey Zeyd! Seçiminin baban, annen ve kabilen olmaması çok şaşırtıcı" dediğinde Zeyd babasına Hz. Peygamber'de şahit olduğu güzel ahlaklı halleri anlatır ve tercihinin sebebinin Rasûlulah'ın bu güzel huyları ve davranışları olduğunu söyler. Bunları işiten Hz. Peygamber o an Zeyd'in elini tutup, Kureyş ehlinin toplandığı yerde: "İşte bu benim varisim ve mirasçım, oğlumdur" diyerek herkese duyurur. Bunu duyan Hârise de bu durumdan çok memnun kalır ve Zeyd o günden sonra bulunduğu toplumda "Zeyd b. Hârise bin Muhammed" diye meşhur olur.²⁸⁴ "Onları, babaları adına (babalarını anarak) çağırın!" âyeti de bu durumu tasvip etmektedir. Süheylî'nin *Ravz-ı Ünüf* ünde geçen rivayete göre: Hz. Peygamber Hz. Zeyd'i çocuk edindiğinde, babası Hârise'ye nispet edilmiyordu. O dönemde Hz. Zeyd, "Zeyd b. Muhammed" ünvanıyla meşhurdu. Bu cihetle Hz. Zeyd'in zikri Kur'an'da geçmiştir ve kendisi tilâvet olunmak (Kur'an'da okunmak) sûretiyle şereflenmiştir.

4- Hz. Ebû Bekir (r.a)²⁸⁵

Bazı siyer âlimleri mümin ve Müslümanlar arasında İslâm'ı ilk kabul eden kişinin Hz. Ebû Bekir es-Sıddık olduğunu söylemişlerdir. İbrahim Nahfi'den gelen meşhur rivayete göre İmam-ı Ahmed bu görüşü doğru kabul etmiştir. İbn-i Kesîr, cumhur-u ehl-i sünnet arasında meşhur olanın, az önce zikredilen Nahfi'nin görüşünün kabul görüldüğünü söyler. Ebû Nuaym; "Hz. Ebû Bekir, Peygamber'e bi'setten önce beklenen peygamber olduğunu söylemişti. Onu doğrulamıştı ve ona iman etmişti. Hz. Ebû Bekir bu bilgileri zamanında Bahîra'dan işittiğinde Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hak Peygamber

²⁸⁴ Ancak; "Onları babaları ile çağırınız" âyeti indirildiği zaman: "Ben Hârise'nin oğlu Zeyd'im" demiştir. İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, c. 1, s. 331.

²⁸⁵ Hâlet Efendi, 117b

olduğunu açıkça söylemiştir” der. Bu haber bazı sahabenin rivayetiyle de güçlendirilmiştir.

İbn-i Cevzî de İslâm’ı ilk kabul eden kişinin Hz. Ebû Bekir olduğu görüşünü kabul etmiştir. Bu görüşü benimsemesindeki sebebin Abdullâh b. Abbas’ın rivayeti olduğunu söylemiştir. Hassan b. Sabit (r.a) *Kasîde-i Lâmiyye*’sinde Hz. Ebû Bekir’e övgüler yağdırmıştır. Zikredilen beyitlerde Hz. Ebû Bekir’in nübüvveti hiçbir zaman reddetmediği ve inkâr etmediği açıkça beyan edilmiştir. İslâm’ı kabul etmede Hz. Ebû Bekir’in herkesten önde olduğu hususu Süheylî’nin *Ravz-ı Ünüf*’ünde de açıkça beyan edilmiştir.²⁸⁶ İslâm’ın ilk günlerinde Hz. Peygamber’in (s.a.v.) davetini kabul edenler ilk anda tereddüt yaşasalar bile Hz. Ebû Bekir hiç tereddüt etmeden hemen davete icabet etmiş ve Müslüman olmuştur. Bu, onun önemli faziletlerindedir.

Hz. Ebû Bekir doğduğunda annesi ve babası ismini Abdu’l-Kâbe olarak koymuşlardı. Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından ismi Abdullâh olarak değiştirilmiştir. Her zaman hayır konuştuğu için veyahut gıybetten uzak durduğu için “Atîk” lakabı ile lakaplandırılmıştı.²⁸⁷ Bazı rivayetlere göre Hz. Peygamber bir gün Hz. Ebû Bekir’e bakarak “Bu ateşten atıktır (uzaktır)” dedikten sonra lakabı atîk olmuştur.²⁸⁸ Bundan sonra sahabe, Hz. Ebû Bekir’e lakabıyla hitap etmeye başlamışlardır.²⁸⁹

Hz. Peygamber (s.a.v.), vahiy ve risâlet haberini verdiğiinde Hz.Ebû Bekir “Annem ve babama yemin olsun ki sen doğru söyledin (sadakte)” diyerek kelime-i şehadet getirmiştir. Bu şahitliği sebebiyle “Sıddîk” lakabıyla şereflenmiş, kendisine bir cübbe ikram olarak verilmişti. Bazı rivayetlere göre ise İsrâ gecesinden sonraki sabah, o gecede vukû bulan olayları hiç tereddüt etmeden doğruladığı için “Sıddîk” lakabıyla şereflenmişti. Bazı tefsirlerde, “الذي جاء بالصدق” âyeti kerimesinde geçen “Sıdk ile gelen”

²⁸⁶ Hz. Ebûbekir’in İslâm’a girmesi konusunda, Rasûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: “İslâm’a dâvet ettiğim hiç kimseyi görmedim ki; dâvet esnâsında bir düşünme, bir tereddüt ve bir gecikme olmasın. Ancak Ebu Bekir müstenâ. Ona İslâmiyeti anlattığım anda onda bir bekleme ve bir gecikme hâsıl olmadı. Tereddüt de etmedi.” İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, c. 1, s. 335.

²⁸⁷ İbn-i Hişâm şöyle dedi: “Ebû Bekir’in ismi Abdullâh’dır. Atik ise bir lâkab’dır. Yüzünün güzel olmasından ve ıtk’ından (güzelliğinden) dolayı bu isim verildi.” İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, c. 1, s. 332.

²⁸⁸ Bu konuda İbn-i İshâk şöyle der: “Sonra Ebû Bekir b. Ebi Kuhâfe müslüman oldu. Onun ismi Atik’dır. Ebû Kuhâfe’nin tam ismi ise Osman b. Âmir b. Amr b. Kâb b. Sa’d b. Teym b. Mürre b. Kâb b. Luayy b. Gâlib b. Fihri’dır.” İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, c. 1, s. 331.

²⁸⁹ İbn-i Hişâm’da denilir ki: “Atik adıyla isimlendirilmesinin sebebi suydur: Onun annesinin çocukları doğumdan sonra yaşamıyordu. Bu nedenle, eğer bir çocuğu olur da yaşarsa, onun adını Abdu’l-Kâbe koyacaktı ve onu sadaka olarak Kâbe’ye adayacaktı. O çocuk doğup da yaşayınca, sanki ölümden ‘ıtk’ olunmuş (âzâd olunmuş) gibi adını Atîk koydu. İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, c. 1, s. 331.

cümlesiyle Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ve “وصدق به” (onu doğrulayan) âyeti kerimeyle de Hz. Ebû Bekir'in kastedildiği zikredilmektedir.

Bazı siyer kitaplarına göre Hz.Ebû Bekir'in annesi Selmâ,²⁹⁰ Ümmü'l-hayr künyesi ile meşhur idi.²⁹¹ Kendisinden doğan oğlan çocukları yaşamıyordu. Bu yüzden doğacak oğlan çocuğuna Abdu'l-Kâbe (Kâbe'nin kulu) ismini vermeyi, çocuk rüşd çağına ulaşınca da onu Kâbe hizmetine vakfetmeyi adanmıştı. Hz. Ebû Bekir'e hamile olduğunda onun doğmasıyla birlikte adanmış olduğu şeye sahip oldu. Doğumundan sonra onu alıp Kâbe'ye yönelerek şükretti ve kendi acizliğini ortaya koydu.

Siyer kitaplarında geçen bir rivayete göre Hz.Ebû Bekir, Hz. Peygamber'e bi'set gelmeden kısa bir süre önce bir rüya görmüştü. Rüyasında ay parçalarının Mekke'deki her eve girdiğini görür. Hz. Ebû Bekir bu rüyayı ehl-i kitabın âlimlerine de anlatmıştır. Onlar da bu rüyanın, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) geleceğine işaret ettiğini ve kendisinin ilk inanacaklardan olacağını söylerler.

Hz. Ebû Bekir'den gelen bir rivayet ise şöyledir: “Bir zamanlar ticaret sebebiyle Yemen'e gidiyordum. Oraya vardığımda Ezd kabilesinden eski kitapları okuyan bir şeyhin evine gittim. Şeyh bana iyice baktı ve ‘Ey temiz soylu misafir! Zannederim ki hak olan şahıstan haberdarsın’ dediğinde ben de ‘Evet’ diye cevap verdim. Tekrar bana (zannederim ki) ‘Sen asıl itibariyle Kureyş'tensin’ dedi. Yine onu doğruladım. Üçüncü kez de ‘Temimî’den olduğunu düşünüyorum’ dedi ve ben yine ‘Evet’ diye tasdik ettiğim zaman: ‘Ey Ebû Bekir! Gördüğüm alametler dışında dördüncü bir alamet daha vardır. Benim adıma onu takip edesin. Beklediğim alametlerin tamamlandığını görürsem tereddütlerim ortadan kalkacak ve müsterih olacağım.’ Bunun üzerine ben: ‘Bu nasıl bir iddiadır. Onu öğrenmek isteriz’ dedim.”

²⁹⁰ Rivayetlere göre annesinin Müslüman oluşunun sebebi Hz. Ebû Bekir'in, annesinin hidayetine dâir Rasûlullah'dan (s.a.v.) dua istemesidir. Bu olay kaynaklarda şöyle anlatılmaktadır: “Bir gün Hz. Peygamber, Erkam b. Ebû'l-Erkam'ın evinde iken; Hz. Ebû Bekir Mescid-i Harâm'a gitmeleri hususunda ısrar eder. Oraya gittikleri zaman Utbe b. Rebîa, ibadet etmek isteyen Hz. Ebû Bekir'e saldırır ve öldüresiye döver. Ebû Bekir kendine gelir gelmez annesinden yardım ister ve kendisini Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bulunduğu Erkam'ın evine götürmesini söyler. Orada Rasûlullah'ı sağ salim karşısında gören Hz. Ebû Bekir, ağlayarak Rasûlullah'a (s.a.v.) sarılıp öptükten sonra, kendisine yardım eden annesinin de hidayeti için dua ister. Hz. Peygamber onun bu samimi arzusunu kırmayıp dua edince, Hz. Ebû Bekir'in annesi müslüman olur.” Mustafa Fayda, “Ebû Bekir”, *DİA*, İstanbul 1994, c. 10, s. 101-108.

²⁹¹ İbn-i Hişâm Sîretinde, Hz. Ebû Bekir'in annesi hakkında şöyle der: “Onun annesi, Ümmül-Hayr binti-i Sahr b. Amr'dır. Hz. Ebûbekir'in babası olan Ebû Kuhâfe'nin amcasının kızıdır. Adı Selmâ'dır. Hz. Ebû Bekir'in annesi mübâyiattandır.” (Bey'at edenlerdendir.) İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, c. 1, s. 332.

Şeyh daha sonra Hz. Ebû Bekir'e, Allah tarafından yakın bir zamanda Mekke bölgesine bir Peygamber'in (s.a.v.) gönderileceğine dair haber verir ve onun özelliklerinden bahseden bir beyit okur ve der ki: "Bu beyti unutma, Mekke'ye varıp Hz. Peygamberle karşılaştığında bunu ona söyle." Hz. Ebû Bekir: "Mekke'ye döndükten sonra Kureyş'in ileri gelenlerinden Ukbe b. Ebû Muayt, Şeybe, Rebîa, Ebû Cehil ve Ebû'l-Bahterî ziyâretime geldiler. 'Ey Ebû Bekir! Duyduk ki arkadaşın Muhammed nübüvvet iddia edip bizi cehaletle suçluyor, ecdadımızı aşağılıyor. Senden bu gaileyi bertaraf etmeni istiyoruz' diye şikâyetle bulundular. Ben de onları mülayemetle yanımdan uzaklaştırdım. Bu olaydan hemen sonra Hz. Peygamber'in (s.a.v.) evine gittim. Hz. Peygamber beni görünce 'Ey Ebû Bekir! Ben Allah'ın sana ve tüm insanlığa gönderilen elçisiyim. Bu yüzden Allah'a doğru dürüst iman et!' buyurdular. Bu mübarek sözleri duyunca Yemen'deki şeyhin anlattığı hususları hatırladım. Bunun üzerine 'Ey Sevgili, o gizli sırdan seni kim haberdar etti' dediğimde Allah Rasûlü 'Onu (vahyi) bana ulaştıran daha önce diğer peygamberlere hizmet-i sefarette müstahdem olan melektir' dedi. Bunun üzerine kelime-i şehadet getirerek Müslüman oldum."

Hz. Peygamber Hz. Ebû Bekir'in İslâm'ı kabul etmesinden son derece mutlu oldu. O kadar mutlu oldu ki; o anda sanki Mekke'de ondan daha mutlu kimse yoktu. Başka bir rivayette geçtiğine göre Hz. Ebû Bekir; "Ben o kadar mutlu oldum ki o an Mekke'de benden daha mutlu kimse yoktu" diye sevincini beyan etmiştir.²⁹² Siyer kitaplarını mütâlaa eden zeki bir kimseye, bu rivayetin doğru olmadığı gerçeği kapalı değildir. Çünkü bu rivayetten Hz. Ebû Bekir'in Müslüman oluşunun vahiyden sonra ve Müddessir Sûresinin nüzulünün akabinde vukû bulduğu anlaşılmaktadır. Daha önce de zikredilen değerlendirmeye göre bu rivayet doğru değildir.

Çoğu muhakkik ehl-i siyerin tercih ettikleri görüşe göre, Hz. Hatice mutlak olarak İslâm'ı ilk kabul eden kişidir. Hür erkeklerden İslâm'ı ilk kabul eden Hz. Ebû Bekir'dir. İslâm'ı çocuk iken kabul eden ilk kişi Hz. Ali'dir. Hz. Zeyd ise kölelerden İslâm'ı ilk kabul eden kişidir. Sırayla bahsedecek olursak ilk İslâm'ı kabul eden Hz. Hatice'dir. Daha sonra Hz. Ali ya da bazı siyercilere göre Hz. Ebû Bekir'dir. Hz. Ali'yi daha önce görenler

²⁹² Bu konuyla ilgili İbn-i İshâk der ki: "Ebû Bekir (r.a) İslâm'ı kabul ettiği zaman, müslümanlığını tam anlamıyla izhâr etti (açığa çıkardı).Kavmini de Allah'a îmana ve onun Rasûlüne tâbî olmaya çağırdı. Ebû Bekir aynı zamanda kavminin içerisinde bir kolaylık vesilesi idi. Ensâb (soy) ilmini en iyi bilenlerdendi, Kureyş ona gelir ve onun ilminden ve ticaretinden faydalanırdı. Bu nedenle kendisinin güvendiği ve kendisine güvenen kimseleri Allah'a ve Rasûlüne imâna davet etmeye başladı." İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, c. 1, s. 332.

göre “Hz. Ali daha önce İslâm’ı kabul etmişti fakat babasından saklamak için İslâm’ı kabul ettiğini açıkça beyan etmemiştir” derler.

D- Hz. Ebû Bekir’in Davetiyle Müslüman Olan Sahabîler²⁹³

Müellif Ârif Efendi eserinde, Hz. Ebû Bekir’in davetiyle İslâm’a giren sahabîler hakkında genişçe bir malumat vermiştir. Eserde bu konuyla ilgili şu bilgiler yer almıştır:

Hz. Ebû Bekir’in hayatını konu alan kaynaklarda yazıldığına göre o, çevresi tarafından mülayim ve güzel ahlak gibi özellikleriyle bilinirdi. Bu yüzden onun İslâm’ı kabul etmesi diğer insanların da İslâma karşı ine sebep olmuştur. Hz. Ebû Bekir, kendisi İslâm’ı kabul ettikten sonra insanları da İslâm’a davet ediyordu. Ondan etkilenecek çoğu kişi İslâm’ı kabul etmişlerdir.²⁹⁴ Bunlardan birisi üçüncü halife Hz. Osman’dır. Zübeyr b. Avvâm b. Huveylid, Abdurrahman b. Avf b. Abd-i Avn, Sa’d b. Ebû Vakkas İbn-i Vehb (Ebû Vakkas’ın ismi Mâlik’tir), Talha b. Abdullah b. Osman b. Amr b. Ka’b da bunlardandır. Saydığımız bu beş isim ayrıca cennetle müjdelenen sahabedendir. Bir başka rivayete göre cennetle müjdelenen bir başka kişi olan Ebû Ubeyde b. Cerrâh da Hz. Ebû Bekir’in davetiyle İslâm dairesine girmiştir.

1- Abdurrahman b. Avf (r.a)²⁹⁵

Bazı ravilere göre Abdurrahman b. Avf’ın (r.a) ismini anne-babası Abdü’l-Kâbe, bir başka rivayete göre ise Abdü’l-Hâris olarak koymuşlardı. Hz. Peygamber ise ismini Abdurrahman olarak değiştirmişti. İslâm’ı kabulü hadisesi kendisinden gelen bir rivayetle şöyledir:

“Bir zamanlar Yemen tarafına doğru yola çıkmıştım. Oraya vardığımda Askelan b. Avâkif adlı eski kitapları çokça mütalaa etmiş birine misafir oldum. O esnada o şahıs bana yönelip; ‘Memleketinizde bu aralar insanların inandıkları dine muhalefet eden ve

²⁹³ Bu başlık tarafımızdan konulmuştur.

²⁹⁴ “İbn-i İshâk dedi ki: Bana ulaşan haberlere göre, onun (Ebû Bekir’in) davetiyle; Osman b. Affân b. Ebi’l-As b. Umeyye b. Abd-i Şems b. Abd-i Menaf b. Kusayy b. Kilâb b. Murre b. Kab b. Luayy b. Galib Müslüman oldu. Zübeyr b. El-Avvâm b. Huveylid b. Esed b. Abduluzâ b. Kusayy b. Kilâb b. Murr b. Kab b. Luayy’da onun davetiyle Müslüman oldu. Abdurrahman b. Avf b. Abd-i Avf b. Abd b. el-Haris b. Zühre b. Kilab b. Murre b. Kab b. Luayy’da onun davetiyle müslüman oldu.” İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, c. 1, s. 332,334.

²⁹⁵ Hâlet Efendi, 122b; Abdurrahman b. Avf: Ebû Muhammed diye künyelenir. Onun câhiliyyede ismi Abd-i Amr idi. İsmi Abdül-Kâbe olduğu da söylenmektedir. Rasûlullah (s.a.v) ona Abdurrahman ismini koydu. Onun anası Şifâ bint-i Avf b. Abd b. Hâris b. Zühre’dir. Fil Vak’ası’ndan on sene sonra doğmuştur. Rasûlullah daha Erkam’ın evinde davete başlamadan önce (Erkam’dan önce) müslüman oldu. İlk Muhacirlerden olup, her iki hicrette de bulunmuştur. Önce Habeş topraklarına, sonra da Medine’ye hicret etti. Rasûlullah, Medine’de onunla Sad b. er-Rebi arasında kardeşlik akdi yaptı. Bedir’de ve bütün savaş meydanlarında Rasûlullahla beraber hazır bulunmuştur. İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, c. 1, s. 334.

onların dinlerini yok etmeye çalışan birinin zuhur ettiğini ve insanların çoğunun ona iman ettiklerini duydum. Gün geçtikçe ona tâbi olan insanların sayısı artacaktır. Kitaplarda geçtiğine göre müjdelenen zaman, Peygamber'in (s.a.v.) zuhur ettiği zaman işte bu zamandır. Acaba zuhûru şimdi bilfiil olmuş mudur?' diyerek bana sordu. Ben de 'Şimdi ben de zuhûrundan haberdar değilim' diye cevap verdim. Mekke'ye dönüp Hz. Peygamber'i gördüğümde Askelân'ın anlatmış olduğu alâmetleri tek tek Hz. Peygamber'de mevcut olduğunu gördüm ve iman ettim.”

2- Sâ'd b. Ebû Vakkâs (r.a)²⁹⁶

Hz. Ebû Bekir vasıtasıyla İslâm'ı kabul eden bir başka sahabî de Sâ'd b. Ebû Vakkâs'dır. Siyer kitaplarında geçtiğine göre Sâ'd (r.a) ebeveynine çok düşkündü. Sâ'd İslâm'ı kabul ettiği haberi annesine ulaştığında annesi Sâ'd'a kızarak “Ey Sa'd, kabul etmiş olduğun dininde sılayı rahime itaatle sorumlu değil misin?” diye sorar. Sâ'd da sorumlu olduğunu dile getirir. Annesi: “Dîn-i Muhammedî'den dönüp İsfâfe ve Nâile'yi kabul ve ta'zim etmezsen yemek-içmek bana haram olsun” diyerek yeme-içmeyi kendisine haram kılar. Annesi bu haldeyken Cebrail vasıtasıyla Allah tarafından yeme-içme ihtiyacı karşılanırdı. O esnada Allah tarafından şu âyeti kerime indirildi: “Biz insana anne babasına iyi davranmasını emrettik. Ama onlar, hakkında bilgi sahibi olmadığın bir şeyi bana ortak koşman için seni zorlarlarsa onların sözüne uyma! Sonunda dönüşünüz yalnız bana olacaktır. İşte o zaman, vaktiyle yapmış olduğunuz her şeyi önünüze koyacağım.” İbn-i Sâ'd'dan gelen başka bir rivayete göre; Sâ'd annesine: “Ey anacığım! Allah'a yemin olsun ki, senin yüz tane canın olsa ve hepsi teker teker yok olmaya başlasa, dinini kabul ettiğim Hz. Muhammed'in dinini terk etmek benim için imkânsızdır” demiştir. Bunları duyan Sâ'd'ın annesi ondan ümidini kesmiştir. O zamana kadar Sâ'd'ın kardeşi olan Âmir henüz İslâm'ı kabul etmemişti. Bu yüzden Sâ'd kardeşinden annesine bakmasını istedi. Daha sonra Âmir de İslâm'ı kabul etti ve o da Sâ'd'ın önceden karşılaşmış olduğu muameleyi gördü. (Metinde bu olay kendisinden gelen bir rivayetle anlatılmaktadır.)

²⁹⁶ Hâlet Efendi, 123a; Sa'd b. Ebû Vakkas: Annesi, Hamdüne bint-i Süfyân b. Ümeyye b. Abd-i Şems'dir. Ebû İshâk ile künyelenir. Cennetle müjdelenen on kişiden biridir. Peygamber (s.a.v) ona; Allahın duasını kabul etmesi ve okunu hedefi vardırması için dua etmiştir. Böylece onun duâsı kabul olma yönünden duâların en tesirlisi olmuştur. Rasûlullah'ın onun hakkında şöyle dediği rivayet olunur: “Sa'd'ın duâsından sakınız.” Sa'd b. Ebû Vakkas Muâviye'nin hilâfeti sırasında vefat etmiştir. İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, c. 1, s. 334.

3- Talha b. Ubeydullah (r.a)²⁹⁷

Cennetle müjdelenen ashâbdan olan ve Hz. Ebû Bekir'in davetiyle İslâm'a giren bir sahabî de Talha b. Ubeydullah b. Osman b. Amr b. Ka'b b. Sa'd ibn-i Teym b. Mürre'dir (r.a). Kendisi İslâm'ı nasıl kabul ettiğini şöyle anlatmıştır: "Bir zamanlar Arap çarşılarından olan Büsra çarsına gitmişim. Orada bir Rahiple karşılaştım. O Rahip topluma seslenerek: 'Bu aralar içimizde bulunan erkeklere dikkat ediniz. Şu an harem ehlinden burada bulunan kimse var mıdır' diye sordu. Ben de 'Evet ben Harem ehlindenim (Mekke'liyim) dedim.' Rahip bana dönerek: 'Şu anda acaba Ahmed zuhûr etmiş midir' diye sordu. Ben, Ahmed'in kim olduğunu sordum. Rahip bana 'Ahmed b. Abdullâh b. ibn-i Abdülmuttalib'tir' diye cevap verdi." Daha sonra, rahip Hz. Talha'ya Hz. Peygamber'in (s.a.v.) alâmetlerinden bahseder. Hz. Talha bunları duyduktan sonra içinde bir şevk vukû bulur. Hemen Mekke'ye geri döner. Mekke'ye vardığında görüştüğü kişilere: "Acaba bu aralar garip bulduğunuz bir şahsiyete şahit oldunuz mu?" diye sorar. Sorduğu kişiler de; "Evet! Muhammed b. Abdullâh nübüvvetle zuhur etmiştir ve halkı Allah'a davet etmektedir. İbn-i Ebî Kuhâfe de (Hz. Ebû Bekir) ona tabi olup insanları ona doğru yönlendirmektedir" derler. Bunu duyan Hz. Talha yerinde duramaz ve derhal Hz. Ebû Bekir'in evinin yolunu tutar. Hz. Ebû Bekir ile konuştuğunda onun anlattıklarının rahibin anlattıklarıyla örtüşüğünü fark eder. Derhal Hz. Ebû Bekir'den onunla birlikte Hz. Peygamber'e gitmek istediğini söyler. Beraber Hz. Peygamber'e giderler. İzin aldıktan sonra Hz. Peygamber'in (s.a.v.) huzuruna varırlar. Hz. Talha anlatılan alâmetleri Hz. Peygamber'de bulur ve o mecliste İslâm'ı kabul eder.

E- İslâm'ı Kabul Etmede Önceliği Olan Diğer Ashab-I Kiram²⁹⁸

Ârif Efendi, Hz. Ebû Bekir vâsıtasıyla İslâm'ı kabul eden sahabeden bahsettikten sonra ayrıca bir başlık açmaksızın İslâm'ı ilk kabul eden diğer Ashâb-ı Kirâm'dan; Abdullâh b. Mes'ûd (r.a), Ebû Zer Gıfârî (r.a), Hâlid b. Sa'îd el-As (r.a), Suhayb (r.a), Husayn'ın (r.a) Müslüman oluşları hakkında bazı bilgiler vermiştir.

²⁹⁷ Hâlet Efendi, 124a; Talha b. Ubeydullah: Künyesi, Ebû Muhammed el-Feyyaz, ismi Sa'be bint-i Abdillâh b. İmâd b. Mâlik b. Rebîe b. Ekber b. Mâlik b Uveyf b. Mâlik b. Hazrec'dir. Onun anası Hadramîyye'dir. O kadının babası Abdullah, Hadremî ile tanınır. Talha Medine'ye geldiği zaman, Rasûlullah (s.a.v), Muhâcîrlerle Ensâr arasında kardeşlik akdi yaptığı zaman; onunla Kâb b. Mâlik arasında kardeşlik akdi yapmıştır. Talha (r.a) altmış yaşında iken Cemel gününde katl olunmuştur. İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, c. 1, s. 334.

²⁹⁸ Bu başlık tarafımızdan konulmuştur.

1- Abdullâh b. Mes'ûd (r.a) ²⁹⁹

İslâm'ı ilk kabul eden ashâba dâhil olan bir sahabî de Abdullâh ibn-i Mes'ûd'dur (r.a).³⁰⁰ İslâm'ı nasıl kabul ettiğini kendisi anlatmaktadır. Ondan gelen rivayete göre, kendisi küçük yaşta iken Ukbe b. Ebû Mu'ayt ailesi koyunlarının çobanlığını yapmakta iken bir gün, Hz. Peygamber (a.s), Hz. Ebû Bekir'le onun bulunduğu yerden geçer ve "Sende süt var mı?" diye sorar. İbn-i Mes'ûd: "Var ama ben vekilim" diyerek koyunlarının kendisinin olmadığını, sadece onlara bakmakla mükellef olduğunu söyler. Hz. Peygamber de: "Bu koyunlar arasında yüklü (gebe) olmayan ve zar'ı (memesi) boş olan bir koyun yok mudur?" diye sorar. İbn-i Mes'ûd hemen o vasfa sahip olan bir koyunu Hz. Peygamber'e getirir. Hz. Peygamber de getirilen koyunun zar' mahalline eliyle dokunur. Daha önceden sütü tükenmiş olan o koyunun memelerinden süt fişkırmaya başlar. Hz. Peygamber sütü bir tencereye koyup ilk olarak Hz. Ebû Bekir'e, ondan sonra İbn-i Mes'ûd'a verir. Son olarak da kendi nasibini alır. Yeterince süt aldıktan sonra zar'a hitap ederek: "اقصص" (Küçül! Büzül!) diye emir verir ve koyunun zar'ı eski haline döner. Bu mucizeye şahit olan İbn-i Mes'ûd (r.a) İslâm'ı kabul eder.

2- Ebû Zer el-Gıfârî (r.a)³⁰¹

İslâm'ı ilk kabul eden ashâbdan biri Ebû Zer el-Gıfârî (r.a) olup asıl ismi Cündeb b. Cünâde'dir. Kendisinden gelen rivayete göre "İslâm'da ben beşinci idim" demiştir.³⁰²

İslâm'ı kabul etmesinin sebebi şöyle rivayet edilmektedir: Ebû Zer Hz. Peygamberle görüşmeden üç sene önce namazı kılmaya başlamıştı. Tüm işlerini Allah'a bırakıyordu. Allah'a tevekkül ediyordu ve Allah da ona doğru yolu gösterdi. Kendisinin anlattığına göre: "Mekke tarafından Allah'ın gönderdiği bir nebi zuhur etti" diye duyar. Bunun doğru olup olmadığını tahkik etmek için kardeşi Uneys'i Harem'e gönderir. Kardeşi haberin doğru olduğunu tahkik ettikten sonra "Canım Kardeşim! Vallahi o

²⁹⁹ Hâlet Efendi, 125 a.

³⁰⁰ "Abdullah b. Mes'ûd b. Haris b. Şemh b. Mahzûm b. Sahile b. Kâhil b. Haris b. Temim b. Sa'd b. Huzeyl (ki bu Benî Zühre'nin halefidir). Ebû Abdurrahmân ile künyelenir. Abdullah'ın anası Ümm-i Abd bint-i Abd-i Vedd b. Seva b. Kadîm b. Sâhile'dir. Benî Huzeyr'dendir." İslâmiyetin ilk yıllarında, Saîd b. Zeyd ve Zevcesi Fâtîma'nın Müslüman olduğu zamanlarda Müslüman olmuştur. Onun Müslüman olmasının sebebi (kendisinden) şöyle nakledilmektedir: Ukbe b. Ebû Muayt'ın koyunlarını otlatırken, Rasûlullah (s.a.v) ona rastladı ve o koyunlardan sütü olmayan bir koyunu tutup dua ettiğinde, koyunun bolca süt vermesi ile İslâm'ı kabul etti. Bedir ve Hudeybiye'de hazır bulunmuş ve Rasûlullah tarafından cennetle müjdelenmiştir. Medine'de H. otuz iki senesinde vefat etmiş ve Cennetü'l-Bâkî'ye defnedilmiştir. Vefât ettiği zaman altmış küsür yaşında idi. İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, c. 1, s. 338-339.

³⁰¹ Hâlet Efendi, 125b.

³⁰² Ebû Zer şöyle dedi: "Ben kendimi, İslâm'ın dörtte biri olarak gördüm. Çünkü benden önce sadece Rasûlullah, Ebû Bekir ve Bilâl Müslüman olmuştu." İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, c. 2, s. 59.

övuken zât-ı muhteremi iyiliğe emreden ve kötülükten nehyeden biri olarak buldum. Ve onun insanlara güzel ahlaka davet ettiğini ve ona sevk ettiğini gördüm” der. Ebû Zer tekrar kardeşine, insanların onun hakkında ne dediğini sorar. Kardeşi de, “Bazı sapıkların ona kâhin dediğini fakat Allah biliyor ki o doğru söyleyen bir kişidir” der. Ebû Zer bunu duyar duymaz Mekke’ye gitmek ister. Kardeşi ona Mekke ehline dikkat etmesi için tavsiyede bulunur.

Ebû Zer Mekke’ye giderken yanına bir çanta ve asasını alır. Mekke’ye vardığında, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) yerini insanlara sormaktan çekindiği için Mescid-i Haram’a gider. Orada seccadesini serer ve otuz gece itikâfta kalır. Harem’de, kimsenin tavaf etmediği bir gece doğu kapısı tarafından Hz. Peygamber’in (s.a.v.) geldiğini görür. Hz. Peygamber namaz kılmaya başlar. Hz. Ebû Zer de bir yerde durup onun namazını izlemeye başlar. Hz. Peygamber namazı bitirdikten sonra Ebû Zer ona doğru gelerek selam verir ve şehadet getirip Müslüman olur.³⁰³

Ebû Zer o esnada Hz. Peygamber’in (s.a.v.) yüzündeki mutluluğa şahit olur. Daha sonra kendisinin Beni Gıfâr’a mensup olduğunu beyan eder. Hz. Peygamber, ne zaman buralara geldiğini sorduğunda otuz gündür Mekke’de olduğunu söyler. Hz. Peygamber “Seni bu süre içinde kim doyurdu?” diye sorar. Ebû Zer de “Bu süre zarfında tek gıdam zenzem idi, hiç açlık ve susuzluk çekmedim” der. Hz. Peygamber de: “Zenzem mübarektir, doyurucu bir yiyecektir.” buyurur. Bunun üzerine Ebû Zer, Hz. Peygamber’e selamla mukabele eder. “Esselâmü aleyke ya Rasûlallah” diye İslâm’ın selamıyla selamlamak ondan sudûr etmiştir. Rasûlullah da onun hakkında: “Gök kubbenin altında ve yeryüzünün üstünde Ebû Zer’den daha doğru sözlü kimse yoktur” demiştir. Ve yine onun hakkında: “Ebû Zer, dünyada İsa b. Meryem’in zühdü üzerine yürür” demiştir. Hz. Peygamber’in (s.a.v.); “Ebû Zer, ümmetimin en zâhidi ve siddîkidir” dediği güvenilir kitaplarda vârid olmuştur. Ve bazı rivayetlerde Hz. Ebû Zer’in Hz. Peygamberle buluşması Hz. Ali vasıtasıyla gerçekleştiği vârid olmuştur. Ehl-i siyer muhakkikleri bu iki rivayeti cem etmeye çalışmışlardır.

³⁰³ Vâkidî bu konuyu; “Ebû Zer’in, dördüncü ya da beşinci sırada İslâm’a girdiğini söyledikleri gibi, Amr b. Abese es-Sülemî’nin de dördüncü ya da beşinci sırada olarak İslâm’a girdiğini söylemişlerdir” şeklinde nakletmiştir. İbnü’l-Esîr, *a.g.e.*, c. 2, s. 60.

3- Hâlid b. Saîd el-Âs (r.a)³⁰⁴

İslâm'ı ilk kabul eden bir sahabî de Hâlid b. Saîd el-Âs'tır (r.a). İslâm'ı kabul etmesinin sebebi şöyle rivayet edilmiştir: Rüyasında korkunç bir ateş görür. Kendisi o ateşin kenarındayken babası onu ateşe iter. Ve o esnada Hz. Peygamber (s.a.v.) onu ateşe düşmekten kurtarır. İşte bu korkuyla uykusundan uyanan Hâlid, kurtuluşun Hz. Peygamber'de olduğunu anlar. Hızlı bir şekilde Hz. Ebû Bekir'e gider ve ona Hz. Peygamber ile görüşmek istediğini söyler. Daha sonra Hâlid, Hz. Ebû Bekir ile beraber Hz. Peygamber'in (s.a.v.) huzuruna vardığında "Ya Rasûlallah! İnsanları neye davet edersin" diye sorar. Hz. Peygamber de: "Tek olup şerîki (ortağı) olmayan Allah'a ve Muhammed'in onun Rasûlü olduğuna davet ederim. Senin tapmış olduğun görmeyen ve işitmeyen, ne zarar ne de fayda veren taşlara ibadet etmemeye davet ederim" dediğinde Hâlid, bir arzuyla İslâm'ı kabul eder. Bismillahirrahmanirrahim'in ilk olarak Hâlid'den vukû bulduğu menâkıbdandır.

4- Amr b. Saîd b. Âs (r.a)³⁰⁵

Hâlid'in kardeşi Amr b. Saîd b. Âs da İslâm'ın yolunu tutmuştur. Onun İslâm'ı nasıl kabul ettiği de rivayetlerde şöyle geçmektedir: "Rüyasında zemzemden bir nurun çıktığını ve onun tüm şehre yayıldığını görür. O nur sebebiyle hurma fidanlıklardaki hurmalar canlanır ve hemen yetişir. Bu rüyayı bazı arkadaşlarına anlatır. Arkadaşları bu rüyanın tabirini şöyle söylerler: "Görmüş olduğun zemzem kuyusu Abdülmuttalib'indir. Görmüş olduğun nur da, Onlar tarafından zahirdir." Bundan etkilenmiş ve hemen İslâm'ı kabul etmiştir. Bazı rivayetlere göre bu olay Amr için değil de az önce zikretmiş olduğumuz kardeşi Halid ile gerçekleşmiştir. Bu olayın iki kardeşle de vukû bulmuş olması da mümkündür veya biriyle vuku bulmuş olup her ikisinin İslâm'ı kabul etmesine sebep olmuş olabilir. Bu ailenin nesebinden bahsedecek olursak, Saîd'in oğullarından olan iki oğlunun ismi Ebân ve Hakem'dir. Hakem'in ismini Hz. Peygamber Abdullâh olarak değiştirmiştir.

³⁰⁴ Hâlet Efendi, 127a.

³⁰⁵ Hâlet Efendi, 127b.

5- Suheyb (r.a)³⁰⁶

İslâm'ı ilk kabul eden sahabeden biri de Suheyb'dir (r.a).³⁰⁷ Babası Ammal, Kisrâ (Sâsânî İnan) Devleti'nden olup, bir zamanlar çapulcu Rumlar onu küçük yaşta esir almışlardı. Daha sonra Ukaz çarşısında satılık olup, onu Mekkelilerden Abdullâh b. Cüd'ân satın almıştı. Nübüvvetin gerçekleşmiş olduğu zamanlarda bir gün Hz. Peygamber'in (s.a.v.) yanından geçiyordu ki o yerde bulunan Ammâr b. Yâsir onu çağırır ve ikisi beraber Hz. Peygamberle görüşmeye giderler. Hz. Peygamber ikisini gördüğünde oturmalarını ister. İkisine İslâm'ı anlatır ve Kuran okur. İkisi de orada İslâm'ı kabul ederler. O gece Hz. Peygamber'in (s.a.v.) yanında kalırlar. Sabahleyin evlerine gitmek için hazırlık yaparlar. Ammâr evine gidip ebeveynini görür. Anne ve babası ona gece nerede kaldığını sorarlar. Ammâr da İslâm'ı kabul ettiğini söyleyip, onları da İslâm'a davet eder. Kur'an'dan ezberlemiş olduğu birkaç âyeti de onlara okur. Onlar da çok etkilenirler ve anında İslâm'ı kabul ederler. Böylece İslâm'ı ilk kabul edenlere ilhâk olurlar. Suheyb ve Ammâr (r.a) Müslüman olduklarında İslâm'ı kabul edenlerin sayısı otuzdan fazlaydı.

6- Husayn (r.a)³⁰⁸

Bu süreçte İslâm'ı kabul eden bir başka sahabî de Umran'ın babası Husayn'dir. Onun İslâm'ı kabul etmesi de şöyle rivayet edilmektedir: Husayn, Mekkelilerin nezdinde çok saygın ve muteber birisiydi. Nübüvvetin ilk yıllarından müşrik bir grup Husayn'a gelerek ondan Hz. Muhammed'e gitmesini, batıl bir yol olarak ilah ittihaz edindikleri

³⁰⁶ Hâlet Efendi, 128a.

³⁰⁷ Suheyb b. Sinan: Daha çok Suheyb-i Rûmî olarak tanınmaktadır. Böyle anılmasının sebebi Bizans diyârında büyümüş olmasıdır. Asıl adı Ümeyye iken, küçük yaşta Rumlara esir düşünce, Rumlar adını Suheyb olarak değiştirmişlerdir. Gençlik yıllarında Kelb'li tüccarlara satılıp onlarla Mekke'ye getirilmiştir. Abdullah b. Cüd'ân et-Teymî tarafından satın alınıp azat edilmiştir. Hürriyetine kavuştuktan sonra da Mekke'de kalmaya devam etmiş, Rasûlullah ile risaletten önce arkadaşlık kurmuştur. Gizli davet döneminde Dârü'l Erkâm'a giderek İslâmiyeti kabul etmiştir. Müslüman olduğunu açıktan söyleyen yedi kişi arasındadır. Bu nedenle müşrikler tarafından çıplak vücuduna demir zırh giydirilip, kızgın güneşin altına bırakılarak işkence edilmiştir. Peygamberimizin hicreti sırasında, ona yolda yetişmek için Mekke'den ayrılacağı esnâda müşrikler yolunu kesmiş, sahip olduğu herşeyi Mekke'de kazandığını söyleyerek yanındaki malları bırakmasını istemişlerdir. Bunun üzerine Suheyb bütün mal varlığını Mekke'de bırakarak hicret etmiş, Kuba'ya vardığında Rasûlullahla buluşmuştur. Onun mallarından vazgeçtiğini duyan Hz. Peygamber'in (s.a.v) üç defa; "Suheyb kârlı bir alışveriş yapmıştır" dediği rivayet olunur. Yahya isminde bilinen bir oğlu olmadığı halde Hz. Peygamber ona Ebû Yahya künyesini vermiştir. Hz. Peygamberle bütün gazvelere katılmış olup, H. 38 (659) yılının Şevval ayında Medine'de vefat etmiş ve Cennetü'l-Bâki'ye defnedilmiştir. Bazı eserlerde 669 senesinde İstanbul seferine katılıp, dönüşte Çorum'da vefat ettiği ve Hıdırlık mezarlığına defnedildiği ve bu isimle ziyaret edilen bir türbesinin bulunduğu belirtilmiştir. Ancak vefat tarihinin kesin olarak bilinmesinden ötürü Çorum'da bulunan türbenin sadece bir makâm niteliği taşıdığı kuvvetle ihtimaldir. Mehmed Efendioğlu, "Suheyb b. Sinan", *DİA*, İstanbul 2009, c. 37, s. 476-477.

³⁰⁸ Hâlet Efendi, 129a.

putları aşağılamaması konusunda kendisiyle konuşmasını isterler. Beraber Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bulunduğu mekâna doğru giderler ve oraya yakın bir yerde Hz. Peygamber'i beklemeye başlarlar. İmran b. Husayn orada iken babasına pek iltifat edilmiyordu. Daha sonra Husayn Hz. Peygamber'e: "Bizim ilahlarımızı kötölemenin sebebi nedir" diye sorar. Hz. Peygamber de ona: "Kaç ilah ma'bud edindin" diye sorar. O da yedisi yerde ve biri göktedir diye cevap verir. Tekrar Hz. Peygamber: "Hangisine dua edersin" diye sorar. "Gökte olan ilaha dua ederim" dediğinde malın helak olduğunda hangisine sığınırısın diye sorar. O yine aynı cevabı verdiğinde Hz. Peygamber tekrar ona: "Senin duana icabet eden tek o ise ona ibadette şirk koşmanın ne anlamı var" diye sorar. Bunun akabinde Rasûlullah; "Ey Husayn! İslâm'ı kabul et selamete varırsın" deyince, Husayn derhal İslâm'ı kabul eder. Oğlu İmran da babasının yolunu benimseyip İslâm'ı kabul eder. Hz. Peygamber bu durumu görünce gözleri yaşarır.

Rivayetlerde Hz. Peygamber'in (s.a.v.); "Husayn küfür halindeyken oğlu ona babalık hakkını vermiyordu (yani ona iyi davranmıyordu) fakat o İslâm'a girdiğinde babalık hakkını vererek ona tâbî oldu. Bunu görünce ben duygulandım" buyurduğu nakledilmektedir.

Husayn İslâm'ı kabul ettikten sonra Hz. Peygamber'in (s.a.v.) huzurundan izin istedi. Hz. Peygamber de orada bulunan sahabeden onu uğurlamalarını istedi. Husayn kapıdan çıktığında onu bekleyen müşrikler kendisini gördüklerinde; "Bu da aldandı" deyip hüzne ve ümitsizliğe kapıldılar.

İnsânu'l-Uyûn'da İbn-i İshâk'ın rivayet ettiğine göre; Hz. Peygamber "Yâ eyyühe'l Müddessir" âyeti indirildikten sonra üç sene insanları İslâm'a gizli bir şekilde davet etmiştir. Bu süreçte İslâm'ı kabul eden Mekkeli olmayan ashab yaşadıkları yerlerdeki müşrikler yüzünden Mekke'ye gelmek zorunda kalmışlardı. Daha önce de zikrettiğimiz gibi Sâ'd b. Ebû Vakkas ile bir zamanlar müşrikler çok uğraşmışlardı. Durum böyle olunca Hz. Peygamber Mekke'ye sığınan sahabeler için Dâru'l-Erkam'da barınma imkânı sağlamıştı. Bazı rivayetlere göre gizli tebliğ süreci dört senedir ve beşinci senede -daha meşhur rivayetlere göre dördüncü senede- "Emrolunduğun gibi dosdoğru ol" ve "Önce yakın akrabalarını uyar" âyetlerinin nazil olmasıyla aleni tebliğ başlamıştır. Böylece nebî vasfı kemâle ermiştir. Bu âyetler indirildikten sonra Hz. Peygamber hak batıl ayrımını açıkça yapıp müşriklerden yüz çevirmişti. İnen âyet sebebiyle yakın akrabalarına İslâm'ı tebliğ etmek için onlara yöneldi. Bir ay kadar devlethanelerinde kaldı. Ondan sonra Hz. Peygamber, eşleri onun hastalığa yakalanmış olduğunu tevehhüm

edebilirler diye geri dönmüştür. Onlardan bu tevehhümü gidermek için; “Allah’ın lütfuyla sağlığım hastalıktan uzaktır ancak Allah tarafından (önce en yakın hısımlarını uyar) âyeti gereği Abdülmuttalib ailesine İslâm’ı tebliğ etmem lazım” der. Onlar da, ‘Allah tarafından bununla emrolunduğum için onları İslâm’a davet et fakat Ebû Leheb’den uzak dur. Çünkü o çirkin yaratılışı gereği hidayete ermez’ derler.

Hız. Peygamber emrolunduğı üzere Abdülmuttalib ailesini evine davet eder. Onlar da davete icabet ettiklerinde Ebû Leheb de onlara katılır. *İmtâ’da* yazıldığına göre, o davete katılan kişilerin sayısı, kırk beş erkek ve ikisi kadın olmak üzere toplam kırk yedi kişi idi. Güvenilir rivayetlere göre Hız. Peygamber, gelen kişilere bir adet koyun ayağı (toynak), bir miktar buğday ve bir paket içinde süt ikram etmişti. *Habibu’s-Siyer’de* Hız. Ali’den rivayet edilmiştir ki: “O zaman evde bulunan yemek miktarı ancak bir kişiye yetecek kadardı. Sütün bulunduğu tencere de boş idi. Misafirlere verilecek olan bu yemekten Hız. Peygamber mübarek eliyle bir lokma aldı. Sonra yemeğı sofraya koyup ‘Allah’ın adıyla yiyin’ diye buyurduğunda orada bulunan her birinin canının istediğı kadar yiyip içmesine rağmen yemek herkese yetti. Herkes yemeğini yedikten sonra Hız. Peygamber bu davetin asıl amacını gerçekleştirmeye yöneldi.”

Hız. Peygamber şirki yok etmek istiyordu. Bu nedenle, davete gelenlerin kalplerini yumuşatmak için önce yemeğı ikram etmişti. Yemekten sonra Hız. Peygamber tam tebliğine başlamak üzereyken, Ebû Leheb birden ortaya çıkıp: “Şüphesiz sizin sahibiniz (Akrabanız, Hız. Peygamber’i kastederek) büyük bir sihre maruz kalmıştır” deyip Hız. Peygamber’in (s.a.v.) konuşmasına mâni oldu. Mecliste bulunan kişiler de dağıldılar.

Siyer kitaplarında kaydedilen, Hız. Ali’den gelen başka bir rivayete göre Hız. Peygamber bu olaydan sonra yine önceki gibi insanları çağırıp yemek ziyafeti verir ve Abdülmuttalib oğullarının katılmasını bekler. Hız. Peygamber’in (s.a.v.) isteğı üzere toplantı yapılır. Bu sefer yemekten sonra Hız. Peygamber o cemaate hitap ederek: “Ey Abdülmuttalib oğulları, bilin ki, yoldan sapmış olanlara hidayete ulaştıran Allah, beni tüm insanlığa ve özellikle sizlere gönderdi. “(Önce) Yakın akrabalarını uyar” âyetini indirerek bu konuyu özellikle belirtmiştir. Dolayısıyla ben sizi Allah’ın emirlerini uymaya davet ediyorum. Ve şu an size dile kolay gelen (hafif olan) ve tartıya (mizana) ağır basan iki kelimeyi söyleyeceğim, o iki kelime “لا إله إلا الله وأني رسول الله” dır. Sizden kim bu davete icabet ederse kurtuluşa erer” deyip sözünü bitirir. Hız. Peygamber’in (s.a.v.) bu sözü biter bitmez, Hız. Ali herkesten önce yerinden kalkıp: “Ben yâ Rasûlullah! Ve

ben aralarında yaş olarak en küçüğüm” diye herkesin önünde gönülden teslimiyetini dile getirir. Cemaatin geri kalanları da hiçbir şey söylemeden ayrılırlar.

II- PEYGAMBERLİĞİN İLK DÖRT YILINDA GERÇEKLEŞEN OLAYLAR (*Vekâyî-i sene-i çârminân-ı bi’set-i-resûl*)³⁰⁹

Bu kısımda, peygamberliğin ilk dört yılında meydana gelen bazı olaylar anlatılmaktadır. Davetin ilk yıllarında çekilen sıkıntılar, Kureyş’in Rasûlullah’a (s.a.v.) düşmanlıkta sınır tanımaması, Ebû Leheb hakkında Tebbet Sûre’sinin nâzil olması anlatılmaktadır. Kureyş müşriklerinin kötülükleri ve Yahudi papazlardan yardım istemeleri sonucu Hz. Peygamber’i tuzağa düşürmek için sordukları sorular karşısında aldıkları cevaplar da bu başlık altında nakledilmektedir. Müellif Ârif Efendi burada şu bilgileri vermektedir:

Sahîh-i Müslim’de geçen, Ebû Hureyre’nin rivayetine göre, “(Önce) yakın akrabalarını uyar” âyeti indirildiğinde Hz. Peygamber, Kureyş’i davet edip onlar da icabet ettiğinde ve bir yere toplandıklarında şöyle buyurmuştur: “Ey Benî Kâ’b b. Luayy! Kendinizi ateşten kurtarınız! Ey Benî Abdi’s-Şems! Kendinizi ateşten kurtarınız! Ey Benî Abdülmuttalib! Kendinizi ateşten kurtarınız! Ey Fatıma! Kendini ateşten kurtar!” diyerek, demek istemiştir ki; “Kendinizi ateş azabından koruyunuz. Çünkü sadece benim nesebimden olmanız sizi kurtarmaz. Dolayısıyla benim Allah tarafından gönderilip onun rasûlü olduğumu tasdik ediniz.”

Bazı meşhur tefsir kitaplarından nakille *Kitâb-ı-Hamîs*’te zikredildiğine göre, “(Önce) yakın akrabalarını uyar” âyeti indiğinde Hz. Peygamber, Safa’nın zirvesine çıkıp Kureyş’i kabile kabile seslenip çağırmıştı. Onlar da o mekânda toplanmışlardı. Hz. Peygamber onlara hitap ederek, “Ey Kureyş ehli! Şimdi, işte bu gördüğünüz dağın arkasında çok kalabalık bir grubun toplanmış olduğunu söylesem benim dediğimi tasdik etmez misiniz” dediğinde oradakiler hep bir ağızdan “Evet Ey Muhammed! (Tasdik ederiz), şimdiye kadar hiçbir zaman yalanla itham edilmedin ve senden kesinlikle doğruluk dışında bir şeye şahit olmadık” derler. Ondan sonra Hz. Peygamber, “Şüphesiz ben sizi çok yakın olan azaptan sakındırıyorum” der. Tam o sırada Ebû Leheb, “Ellerin kurusun! (tebben lek) Bunun için mi bizi topladın” der. Bu olaydan sonra Allahu Teâlâ Hz. Peygamber’i teselli etmek için Tebbet Sûresi’ni indirmiştir. Ebû Leheb o çirkin

³⁰⁹ Hâlet Efendi, 132a.

sözleri söylediğinde, Hz. Peygamber: ‘Şüphesiz ben sizin dünyanız ve ahiretiniz için geldim’ buyurmuştur.

Rivayetlerin tahkikiyle gelen bu hikâye şöyledir: Bi’setin ve davetin ilk yıllarında Hz. Peygamber, İslâm’ı kabul etmeye hazır olanlarla bir araya gelirdi. Müşrikler de bu durumdan hoşlanmazlardı ve Hz. Peygamber’i içten inkâr etmelerine rağmen açıkça bunu dile getirmezlerdi. Ve her ne zaman Hz. Peygamber’i görürlerse ona işaret ederek ve alay ederek “Abdülmuttalib’in gulâmı gökten Allah’ın kalamını aldığı iddia etmektedir” derlerdi. Bu durum, Hz. Peygamber Allah’ın emriyle putlarını açıkça kötöleyene kadar devam etti.

Hz. Peygamber açıkça onların yaptıklarını tasvip etmeyince onlar Hz. Peygamber’e kötü davranmaya ve daha şiddetle onu inkâr etmeye başladılar. Yavaş yavaş müşriklerin Hz. Peygamber’e olan nefreti arttı ve zamanla davetine tahammül edemez hale geldiler. Birgün toplanıp Ebû Talib’e gittiler. Ona: “Ey Ebû Talib! Yeğenin Muhammed bin Abdullâh bizi kötülüyor ve dinimizi ayıplıyor. Geçmişlerimizi sapıklığa ve bizi akılsızlığa nispet ediyor. Bize yapılan bu eziyeti gün geçtikçe arttırıyor... Senden isteğimiz şudur ki, ya onu bu yaptıklarından men edersin veyahut onunla aramıza girmezsin. Sen de onun kötilediği hususlarda bizimle aynı durumdasın” dediler. Ebû Tâlib de duruma uygun olanı yaparak, onları güzel bir şekilde geri gönderdi.

Bu görüşmeden kısa bir süre sonra yine Ebû Tâlib’in evine gelip; “Ey Ebû Tâlib! Sen bizim büyüğümüzsün, şeref sahibisin, bundan önce sana gelip istekte bulunmuştuk ki yeğenini bize yaptığı kötülüklerden men edesin. Bizim isteğimiz yerine getirilmedi. Şimdi ise tahammülümüz kalmadı. Bu yüzden ya yeğenini bize eziyet etmekten men edersin ya da aramızdan birinin helâkı muhakkak olur” diyerek edepsizce konuşup oradan ayrıldılar.

Konumu itibariyle, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) yanında durup diğerlerinin hepsine birden savaş açmak Ebû Talib’e ağır gelir. Bu yüzden Hz. Peygamberle görüşmeye gider. Ona; “Ey güzel yeğenim! Kavmim bana gelip edepsizce konuşup, beni azarladılar ve üzdüler” diye şikâyetini dile getirir. Onların söylediklerini aktardıktan sonra Hz. Peygamber’den bu ağır yükü kendisinden kaldırsın diye arzuda bulunur. Bu yükü kaldıracağı güçte olmadığını dile getirir. Bütün bu denilenleri dinleyen Hz. Peygamber, Ebû Tâlib’e hitap ederek: “Ey amcacığım, bilesin ki o yoldan sapanlar, benim Allah’tan aldığı emri yerine getirmem için güneşi sağ omuzuma, ayı sol omuzuma koysalar bile Cenâb-ı Hak bu işi diledikçe benim bu işten geri durmam mümkün değildir. Ben

ölünceye kadar da böyle devam edecektir” der. Hz. Peygamber bu sözü söyleyip ağlayarak oradan ayrılırken Ebû Tâlib, yüksek bir sesle: “Gel ey kardeşimin oğlu!” diye onun yeniden meclise dönmesini ister. Hz. Peygamber de teklifini kabul eder. Ebû Tâlib daha sonra Hz. Peygamber’e; “Nasıl istiyorsan yoluna öyle devam et. Seni düşmanlarından korumak benim en yüce görevim olacaktır” gibi güzel sözler söyler.

Ebû Tâlib Kureyş’in dediklerini yerine getirmediği için onlar artık daha düşmanca davranmaya başladılar. Kureyşliler Ebû Tâlib’e giderken bu sefer, Kureyşin en zeki ve çeviği olan Umâr b. el-Velid b. el-Muğire’yi de yanlarına aldılar. Ebû Tâlib’e: “Ey Ebû Talib, Umâr’ın iyilik ve güzellik bakımında Kureyş’in en iyisi, güç-kuvvet bakımından herkesten daha iyi olduğunu bilirsin. Senden, onu evlat edinmeni, onun yerine atalarının dinine muhalefet eden, aklımızı hafife alan ve aramızda tefrika çıkaran yeğenini vermeni istiyoruz. Tâ ki onu öldürelim. O zaman ecdadımızın dini kurtulacaktır” dediler. Ebû Tâlib de onlara; “Allah’a yemin olsun ki bana kötü bir fiili işlememi teklif ediyorsunuz. Şimdiye kadar sunduğunuz herhangi bir çirkin teklifi kabul etmemiştim. Bütün kötülükleriniz ve mel’anetiniz aşikâr iken yeğenimi öldürmeniz için size teslim etmem ve onun yerine başka birini evlat edinmem hiç mümkün müdür” diyerek onları azarladı. Ebû Tâlib sözünü bitirdiğinde orada bulunan Mut’im b. Adî b. Nevfel, Ebû Tâlib’e; “İnsanlar bu hususta senin insafı bir şekilde davranmanı ve dinlerini kurtarmak istiyorlar” deyince Ebû Tâlib de ona; “Ey Mut’im! Billahi’l-Azîm, kavmin bu hususta insafsız hareket ettiler. Bu konuda senin amacın düşmanları güçlendirmek ve bizi zayıflatarak ihanet etmektir, Elinden geleni yap” diyerek karşılık verdi.³¹⁰

Böylece Ebû Tâlib’in Kureyş’e bu hususta hiçbir yardım etmeyeceği kesinleşir. Kureyş’in bu çirkin tavrını gören Ebû Tâlib, Benî Hâşim ve Benî Abdülmuttalib’den Hz. Peygamber’i korumalarını ister. Onlardan Ebû Leheb dışında herkes teklifini kabul edip Uhud ve çevresini gözetlemeye başlar. Böylece Kureyş müşrikleri istediklerine ulaşamazlar.

Bu hususta gelen rivayetlerden biri de şöyledir: Ebû Leheb, Hz. Peygamber hakkında kötü sözler sarf ettiğinde Allahu Teâlâ Kur’an’da onu lanetlemiş ve Tebbet Sûresi’ni indirmiştir. Bu sûre indiği sırada, Ebû Leheb’in karısı ve Ebû Süfyan’ın kız kardeşi, Ümmü Cemîl künyesi ile bilinen ve rivayetlerde asıl adı Avra veya Arvi olarak

³¹⁰ İbnü’l-Esîr’de olayı aynen aktarır ve kavminin bu karşılıklı adam değiştirme teklifine Ebû Tâlib’in şöyle cevap verdiğini kaydeder: “Allah’a yemin olsun ki, siz bana çok kötü bir alış veriş teklif etmektesiniz. Kendi oğlunuzu beslemem karşılığında, benim oğlumu öldürmenize izin vermemi mi istiyorsunuz? Allah’a yemin ederim ben yaşadıkça böyle bir şey asla olmayacak” der. İbnü’l-Esîr, *a.g.e.*, c. 2, s. 66.

geçen sivri dilli bu hayâsız kadın, zarar vermek kastıyla Hz. Peygamber'e bir taş atar ve o taş Hz. Peygamber'e isabet eder. Hz. Ebû Bekir de Hz. Peygamber'i o halde görünce: "Ya Rasûlallah! O sivri dilli hayâsız kadın eğlenceye ve mala düşkün, ileri geri konuşan birisidir ve bize gücü ettiği kadar zarar verebilir" diyerek o yerden uzaklaşmayı tavsiye eder. Hz. Peygamber o sırada "Allah seni insanlardan korur" âyetini okur. Bunun üzerine Hz. Ebû Bekir'in ızdırabı azalır. Hz. Peygamber ve Hz. Ebû Bekir o haldeyken Ümmü Cemîl onlara yaklaşip utanmadan "Ya Ebû Bekir! O beni şiirle hicvetmiş" der. Hz. Ebû Bekir de; "Hayır! O şiir söylemez" diyerek cevap verir. Ümmü Cemîl; "Katımda senin doğruluğun kesindir" deyip evine döner.³¹¹

Yine bu konuda meşhur olan rivayetlerdendir ki; bir gün, Ebû Cehil Kureyş'in toplandığı mekânda onlara hitap ederek der ki: "Ey Kureyşliler! Muhammed bin Abdullâh sizin ecdadınızı ve dinlerinizi kötölemiş ve ayıplamıştır. Bu yüzden her zaman ki gibi o namaza başladığında, secde halinde iken onu taşlamaya karar verdim." Daha sonra çeşitli zulümlerden bahseder ve çirkin planlarını insanlara anlatır. Namaz vakti olunca, Hz. Peygamber Rûkn-i Yemânî ile Hacer-i Esved arasında bir yerde namaza başlar. O yerde Mekke müşrikleri Ebû Cehil önderliğinde Hz. Peygamber'e zarar vermek için önceden toplanmışlardı. Hz. Peygamber secdeye vardığında, Ebû Cehil elinde ağır bir taşla ona doğru gitmeye başlar. Ebû Cehil, ona yaklaştığında, birden müşrikler görürler ki, Ebû Cehil hiçbir şey yapamadan geri dönüyor. Bunu gören müşrikler ona doğru giderek; "Ne oldu ya Ebu'l-Hakem, neden öyle yaptın diye" sorarlar. O da "Ona yaklaşmaya başladığımda hayatım boyunca görmediğim büyük bir hayvanı kızmış bir vaziyette bana doğru geldiğini gördüm. O hayvan hücum ederek beni yemek istedi. Gerçekten bir adım daha ileri atsaydım helak olurum" diyerek vuku bulan olayı anlattı. Bu olay Hz. Peygamber'e anlatıldığında Allah Rasûlü Cibrîl'in (a.s) Ebû Cehil'e o sûrette görüldüğünü söyler ve "Gerçekten Ebû Cehil oradan uzaklaşmamış olsaydı orada helak olurdu" demiştir.

Başka bir rivayete göre Ebû Cehil, o yerde Hz. Peygamber'e zarar verecekken ateş dolu bir çukur gördüğünü ve o yerden korkarak uzaklaştığını söyler. Bazı siyer muhakkikleri az önce zikredilen iki olayın da gerçekleşmiş olmasının mümkün olduğunu söyleyip bu iki rivayet için cem yoluna gitmişlerdir.

³¹¹ Diğer bir rivayete göre ise; Ümmü Cemîl, Tebbet Sûre'si indirildikten sonra Hz. Peygamber'e gelip; kendisini niçin hicvettiğini sormuş, Rasûlullah'da (s.a.v) ona; "Seni ben değil Allah hicvetti" cevabını vermiştir. Gülgün Uyar, "Ümmü Cemîl", *DİA*, İstanbul 2012, c. 42, s. 315-316.

Yine bu hususta Abdullâh b. Mes'ûd'dan (r.a) gelen meşhur derecesine ulaşan rivayetlerden biri de şudur: Bir gün Hz. Peygamber Mescid-i Haram'dayken, Kureyş müşrikleri ona tuzak kurmak için önceden orada bulunuyorlardı. Yerde de boğazlanmış bir devenin kalıntıları ve işkembesi yayılmış halde duruyordu. Hz. Peygamber namaza başlayınca Ebû Cehil yanında bulunanlara hitaben; "Sizden kim birkaç gün önce bir kabile tarafından kesilen devenin pis kalıntılarını alıp, Muhammed b. Abdullâh'a gidip, o namaza başlayıp secde halindeyken iki omuzunun arasına dökülecek?" dediğinde, müşriklerden ahlaksız bir adam bu işi yapmak için harekete geçer. Ve bir rivayete göre müşriklerin en alçak kişisi olan bu şahıs Ukbe b. Ebû Muayt'tır. Bu çirkin davranışı o yapmıştır. Bu hikâyenin ravisi olan Abdullâh b. Mes'ûd, müşrikler o pislikleri Hz. Peygamber'e atacaklar diye çok korkar. Ve bir rivayete göre tek başına olduğu için müşriklere mâni olamaz. Hz. Fatıma'nın olan bitenlerden haberi olur ve derhal o yere varır. Hemen Hz. Peygamber'in (s.a.v.) üstündeki pislikleri temizler. Ondan sonra orada toplanmış olan müşrikleri iyice ayıplar ve onlara çok kızar. Daha sonra evine döner. İbn-i Mes'ûd rivayetinde devamla, namazı eda ettikten sonra Hz. Peygamber'in (s.a.v.) müşriklere beddua ettiğini işittiğini söyler. Rasûlullah: "Allahım! Kureyş'i sana havale ettim. Ebû'l Hakem'i, Utbe b. Rebâ'ı, Ukbe b. Ebû Muayt'ı ve Umeyye b. Halef'i sana havale ettim" diye beddua eder.

İmtâ' da zikredildiğine göre Hz. Peygamber namazı bitirdikten sonra yüksek sesle üç kere "Allahım! Kureyş'i sana havale ettim" diye beddua etmiştir. Bu yakarışı duyan Kureyş müşrikleri Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bedduasından korkarak gülmelerini keserler. İbn-i Mes'ûd derki: "Allah'a yemin olsun ki, onları Bedir gününde gördüm. O gün orada mahvolmuşlardı. Müşrikler Hz. Peygamber'e çeşitli kötülüklerde bulunmuşlardı. Belki de; "İnsanlar arasında en çok belâya uğrayanlar nebilerdir" sözünün ispatı için Hz. Peygamber bu belalara maruz kalmıştır."

Bu konuyla ilgili, *Siyer-i İbn-i Seyyidü'n-Nâs*'ta yazıldığına göre, İslâm yavaş yavaş insanlar arasında yayılmaya başladığında müşrikler de çirkin işlerini artırmışlar idi. Müşrikler Hz. Peygamber'in (s.a.v.) doğru yolda olduklarını biliyorlardı ve insanların ona yöneldiğini de görüyorlardı. Bu yüzden; "Boğulan her ota tutunur" dedikleri gibi, kendilerine yardımcı olacak insanları arıyorlardı. Dolayısıyla ehli kitap olan Yahudilerden yardım istemeye karar verdiler. Nadr b. el Hâris b. Kelede³¹² ile Ukbe b.

³¹² Nadr b. el-Hâris b. Alkame b. Kelede el-Kureşî, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) en azılı düşmanlarından. İrfan Aycan, "Nadr b. Hâris", *DİA*, İstanbul 2006, c. 32, s. 280-281.

Ebû Muayt'ı beraberce Medine'ye gönderirler. Onlar Yahudi din adamlarıyla görüşüp Mekkelilerin Peygamber iddiasında bulunan Hz. Muhammed karşısında kendilerine yardımcı olmalarını istediklerini söylerler. Papazlar da ne şekilde yardım edeceklerini anlatırlar ve onlara: “Size üç tane soru öğreteceğiz. Onları Muhammed b. Abdullâh’a soracaksınız. Eğer üç soruya da doğru cevap verirse Allah tarafından gönderilen peygamber olduğu hususunda herhangi bir şüphe kalmayacak” derler.

Sorulardan ilki eskiden gençlerden oluşan bir grup, evlerini terk edip bir yere gitmişlerdi. Onlar kimdir? Evlerinden ayrı kaldıkları süre içinde onlar için vuku bulan ibretlik olay nasıl olmuştur? İkincisi doğudan batıya yeryüzünü dolaşan, bütün cihanı tavaf eden azim şahsiyet kimdir? Üçüncü ise ruhun hakikatinin ne olduğudur?

Bundan sonra Nadr ve Ukbe Medine'den Mekke'ye döndüklerinde onları karşılayan müşriklere Yahudilerden öğrendikleri hakkında bilgi verirler. Onlar da hemen Hz. Peygamber'e gidip soruları sorarlar. Hz. Peygamber de onlara “Size yarın haber vereceğim (cevap vereceğim)” deyip “İnşallah” demeyi unuttur. Aradan on beş gün geçer ama Cibril görünmez. Hz. Peygamber de cevap veremez. Mekke müşrikleri ise Hz. Muhammed (s.a.v) hakkında ileri geri konuşmaya başlarlar: “Muhammed bize yarın cevap vereceğim dedi ama on beş gün geçti cevap veremedi” derler. Bu sözler Hz. Peygamber'i çok fazla üzer. Ondan bir gün sonra Hz. Cibril Hz. Peygamber'e Allah'ın indirdiği âyetle gelir ve 15 gün vahiy aralığının sebebini beyan eder. Ondan sonra Kur'an'ın îcâz yönünü açıkça gösteren Kehf Sûre'sinin ilk âyetlerini Hz. Peygamber'e okur ve müşriklerin sorduğu sorulara tek tek Kur'an âyetleriyle cevaplamaya başlar.

Birinci sualdeki gençlerle ilgili sorunun cevabını, Kehf Sûresi'nde Ashâb-ı Kehf ile ilgili âyetleri okuyarak detaylı bir şekilde cevaplar. İkinci sorunun cevabı olarak yine Kehf Sûresi'nden, Zülkarneyn ile ilgili âyetleri okur. Ve son sorunun cevabını ise İsrâ Sûresi'ndeki ruhun hakikatini beyan eden âyeti okuyarak şöyle cevaplamış olur: “Sana ruh hakkında soru sorarlar deki: “Ruhun ne olduğunu ancak Rabbim bilir, size ise pek az bilgi verilmiştir.”

Son âyette geçen ruh kelimesi Arapçada birden fazla anlama sahip olduğu için, bazı âlimler ruh kelimesinin anlamı hususunda ihtilaf etmişlerdir. Bazıları ruhtan Cibril'in (a.s) kastedildiğini, bazıları ise ruhtan, meleklerden olup insan şeklinde yaratılmış bir cemaatin isminin kastedildiğini savunmuşlardır. Fakat meşhur tefsir kitabı olan *Keşşâf* da; “Çoğu âlimlere göre, ruhtan kastedilen, hayavan (canlıların) ruhudur”

diye geçmektedir. Aynı eserde zikredilen görüşü teyit etmek mahiyetinde Kur'an'dan diğer âyetlere de yer verilmektedir.

Bir başka önemli tefsir eseri olan *Envârü't-Tenzîl*'de ruhtan, insan ruhunun kastedildiği yazılmakta ve: “O ruh ki, insan onunla hayata geçer ve onunla düşünülür” şeklinde tefsir edilmektedir. Böylece ruhtan insan ruhunun kastedildiğini açıklamaktadır.

Eski Hadis imamlarımızın telifatında ve siyerden *Ravzu'l-Ünüf* de, mükellef ve cisimlerin âyette geçen ruhtan, hayatın sebebi olan, insan ruhunun kastedildiği açıklanmaktadır. Bu görüş *Envârü't-Tenzîl*'de geçen görüşün aynısıdır. Dolayısıyla bu görüş te'kid edilmiştir.

İnsan bedeninde bulunan ruhla diğer canlılarda bulunan ruh aynıdır. “ونفخت فيه من روحي” âyetinde geçen ruh canlıların ruhudur. İnsan bedeni ruh olamadan cansız hükmündedir. İnsan öldükten sonra kabirde iki meleğin sorularına cevap verecek olan ruhtur. Bu görüş meşhur kitaplarda zikredilmektedir. (Gerçek ilim sahibi el-Habîr'dir)

III- ÖNCEKİ KONUYLA İLGİLİ ÖNEMLİ HUSUSLARIN BEYANI

(*Mefûd-ı dil-keş-i tahkîk-i mebhas-i sâbık*)³¹³

Müellif Ârif Efendi yukarıdaki bilgileri verdikten sonra ayrı bir başlık açarak Ruh konusuyla ilgili malumat vermeye devam etmiştir. Onun konuyla ilgili yazdıkları şöyledir:

Bu mübarek âyet-i kerimeyle ilgili (ruh âyeti) çok sayıda müfessir, eserlerinde ruhtan “Bedeni idare eden cevher-i latifin” kastedildiğini zikretmişlerdir. Bu görüşü tercih eden müfessirler iki gruba ayrılır.

Birinci grup, “قل الروح من أمر ربي” âyetinden tam olarak ne kastedildiği meçhuldür derken, ikinci grup daha kapsamlı cevap vermeyi tercih etmiştir.

Birinci grup da ikiye ayrılır. Onlardan ilki her sorunun cevabında, “Zâhir olan, bu âyetin açıklanamamasıdır. Çünkü âyetten tam olarak ne kastedildiğini biz kavrayamayız. Bizim kavrayamamamızın sebebi de, hakikati bilmenin sadece Allaha mahsus olduğundandır. Allah bu ilmi kendisinden başkasına vermez. Buna izin vermez” derler ve bu hakikat ilminin sonsuza dek sadece Allah'a mahsus olduğunu savunurlar. Onlara göre,

³¹³ Hâlet Efendi, 141a.

Tevrat'ta da bu görüşü teyit eden ifadeler vardır. Bu yüzden peygamberlerin, özellikle Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bu husustan habersiz olması onun değerini düşürmez.

Felsefecilerin de rûhun hakikati konusunda malumları olmadıkları levhadan daha açık makulesinden olduğu, ruhu anlamada irad ettikleri bazı havâs ile tarif etmeye çalıştıkları bilinmektedir. “Ruhu bütün özellikleriyle tarif edememişlerdir ki sınırları gerçek ola” diyen bazı büyük âlimler bu meseleyi tahkîk konusu etmişlerdir.

Bir grup ise “Rûhun hakikatinin bilinmemesinin sebebi, onun ilminin sadece Allah'a mahsus olduğundan değildir. Belki Hz. Peygamber'e soru soran mütemerridlerin bu suallerinde onunla alay ettikleri için Hz. Peygamber onlara hemen cevap vermemiş, daha sonra “قل الروح من أمر ربي” âyeti indirildiğinde ruhun hakikatini izaha memur olmadığı sebeple de bu konu mübhem kalmıştır” görüşünü savunmuşlardır.

Bir başka grup ise “Müşriklerin sorduğu soruya en güzel cevap âyeti kerimedir. Çünkü rûhun hakîkati meselesi Allah'da saklıdır ve teslimiyet gerektirir. Bu da daha fazla sıkıntıya yol açmaksızın Hz. Peygamber'i rahatlığa kavuşturur” diyorlar.

Büyük hadis âlimi İmam Süheylî-i Hasamî bu âyetin tahkikini yaparken, “أمر ربي” sözündeki emirden “Nehiy karşısındaki emir kastedilmeyip, durum anlamındaki emir kastedilmiştir” der. Böyle olunca âyetten anlaşılıyor ki; ruhun hakikatine rey, kıyas, felsefe, doğa v.s yöntemlerle ulaşılamaz. Onun hakikatine ancak kitap ve sünnetle daha fazla hemhâl olarak ulaşılabilir.

Süheylî bunu söyledikten sonra, Kur'an'ı Kerim'den ve Hadisi şeriflerden görüşünü güçlendiren âyet ve hadisleri zikreder. Âyet ve hadisleri zikrettikten sonra savunduğu görüşü bir daha özetleme mahiyetinde diyor ki, güneş ışığı tabiatında olan latîfetü'l cevher öyle nurânî cisimlerden ibarettir ki ayrılma, değişme, kopma ve bozulma kabul etmez. Yani bir cevherin varlığı bizatihi olup cismin yokluğuyla yok olmaz. Ve bu cevher, kendisinden beden ayrıldıktan sonra ona muhtaç olmaksızın, kendisi ya azap görür ya da nimetlendirilir. Dolayısıyla ruhlar için zikredilen tüm sıfatlar cisim sıfatları olduğundan kendi zatı da cisimler çeşidinden olur. Fakat ağırlığı bakımından cisimlerden farklıdır. Cisimlerin asıl maddesi, su, toprak ve şekillenmiş çamurdur. Ruhlar ise, “ونفخ فيه من روحى” âyetinde ruh üfleme fiili Allaha nispet edilmiş olsa da aslında ruhu üfleyen meleklerdir. Melekler de nurdan yaratılmış varlıklar olduğundan onların üflediği şeyin de latif olması zorunlu olur. Dolayısıyla ruhların latif cisimlerden meydana geldiği ispatlanmış olur. Böylece ruhun aslının kitap ve sünnet ile kavranabileceği anlaşılır.

Bazı muhakkik tefsirciler, ruhun ya hakikatiyle ilgili ya da onun kadîm ve hâdis oluşuyla ilgili soruların olacağını söylemişlerdir.

Hakikat-i ruhdan olması sualine “من أمر ربي” “rabbimin işidir” âyeti, “sana hilalleri sorarlar” sualine ise “De ki o, insanlar ve hacc için belirlenmiş vakitlerdir” âyeti kerimesiyle cevap vermek en isabetli cevap olacaktır. Cevabın anlamı “Ruhun ibtidâiyatdan olup, yani vücudun azaları ve madde gibi sonradan var edilenler gibi olmayıp Cenâb-ı Hakk’ın maddesiz olarak yaratması özelliğindedir” şeklindedir.

Ve eğer ruhun kadim veya hâdis olduğuyula ilgili soruların cevabı istenilirse, az önce zikretmiş olduğumuz “من أمر ربي” cevabından da anlaşıldığı gibi Allah tarafından yaratıldığı için ve sonradan var olduğu için hâdistir. Böylece âyette geçen “Emr” kelimesinin fiil manasına geldiği de anlaşılmış olur. “Ve mâ emru fir’avne bi râşîdin” ve “Felemmâ câe emrunâ” âyetlerinde de vâki olduğu üzere bu husus bazı muteber tefsirlerde açıklanmıştır.

SONUÇ

Devrinin önemli şair, hattat ve ulemasından olan Abdülbâki Ârif Efendi pek çok alanda kıymetli eserler telif etmiş bir şahsiyettir. Onun kaleme aldığı kitap, risale vb. çalışmalarından biri de tezimizin konusu olan Siyer-i Nebî adlı eseridir. Bu eserin yaklaşık ilk seksen sayfası (38 varak); *Siyer-i Ârif'in Mevlid-i Evvel Bölümü* adıyla bir yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır. Kalan kısmı ise tezimizin konusu olmuştur. Eserin tamamının transkribe edilmiş metni, *18. Yüzyıla Ait Bir Siyer-i Nebî Üzerinde Sentaks İncelemesi* adlı doktora tezinde yer almıştır. Bu sebeple tezimizde transkripsiyona yer verilmemiş, buna mukabil metin sadeleştirilmeye çalışılmıştır. Bu yapılırken dipnotlarda; biri ilk dönem kaynaklarından İbn-i Hişâm'ın "*Sîret-i İbn-i Hişâm*", diğeri de biraz daha geç dönem kaynaklarından İbnü'l-Esîr'in "*El-Kâmil Fi't-Târih*" olmak üzere iki kaynaktan konuyla ilgili bilgiler ilave edilmiştir.

Ârif Efendi eserinde Hz. Peygamber'in doğum öncesinden başlayarak doğumu, çocukluğu, gençliği ve risaletinin ilk dört yılını ele almıştır. Hz. Muhammed'in (s.a.v.) risalet öncesi hayatını ele aldığı kısımda doğumu hakkında oldukça geniş bir bilgi vermiş, daha sonra sütanneye verilışı, sütannesinin yanında iken göğsünün yarılması, annesine teslim edilmesi, annesinin vefatı, dedesi Abdülmüttalib, sonrasında amcası Ebû Talib'in yanındaki günleri, Şam yolculuğu ve Rahib Bahîra olayı, Peygamberimizin ebeveyninin ve fetret ehlinin iman etme durumları gibi konulara değinmiştir. Gençlik yıllarını anlattığı kısımda Ficâr savaşları, Hilfu'l-Fudûl olayı, Hz. Hatice'nin ticaret kervanını Şam'a götürmesi, akabinde onunla evlenmesi ve Kâbe hakemliği meselelerini anlatmıştır. Hz. Muhammed'in (s.a.v.) dört yıllık Risalet dönemini anlatırken vahyin gelişi, Varaka b. Nevfel hadisesi, Peygamberliğin ilk yılları, vahyin gizli ve alenî tebliği, ilk iman edenler ve iman etme sebepleri gibi konulara değinmiştir. İlk iman edenlerin pek çoğu hakkında ayrıntılı bilgiler vermiştir. Eserin son kısımlarında ise rûhun mâhiyeti gibi kelâmî konulara değinmiştir.

Ârif Efendi siyerini oldukça ağdalı bir dille kaleme almıştır. Arapça ve Farsça kelimeleri ve bunlarla oluşturduğu tamlamaları sıkça kullanmış, pek çok yerde konuları beyitlerle süslemiştir.

Eserinde işlediği konularda ayet ve hadisler başta olmak üzere tefsir, hadis, siyer, İslam tarihi, tasavvuf vb. pek çok alanla ilgili çok sayıda kaynağa atıflar yapmıştır. Ayetleri verirken sûre adı ve ayet numaralarını belirtmemiştir. Ayrıca bilgileri anlattığı

yerlerde kaynaklarını çoğunlukla müellif ve eserini birlikte zikretmiş, bazen yalnızca müellif ismiyle yetinmiş, bazen de sadece eserin ismini belirtmiştir.

Ârif Efendi'nin kullandığı kaynaklar onun İslami ilimlere ve bu alandaki kaynaklara yüksek derecede vukûfiyet sahibi, aynı zamanda çok yönlü bir âlim olduğunu da açıkça göstermektedir. Tezimizin “Eserin kaynakları” kısmında söz konusu kaynaklar hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

Abdülbâkî Ârif Efendi, *Siyerü'n-Nebi*, Süleymâniye Kütüphânesi, Hüsrev Paşa Kısmı, kayıt no:414.

Abdülbâkî Ârif Efendi, *Siyer-i Ârif*, Süleymâniye Kütüphânesi, Hâlet Efendi Kısmı, Yazma, kayıt no:733.

AHATLI Erdinç, “Şakk-ı Sadr”, *DİA*, İstanbul 2010, c. 38, ss. 309-310.

AKSOY Abdulvahap, *İbn Asâkir'in Hayatı Ve Tarihi Medineti Dimaşk Adlı Eserinde Hadis Kullanma Yöntemi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Şırnak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, ŞIRNAK-2018.

ALGÜL Hüseyin, “El-Mevâhibü'l-Ledünniyye”, *DİA*, Ankara 2004, c. 29, s. 421.

..... “Ficâr”, *DİA*, İstanbul 1996 c. 13, s. 52.

ALPSOY Hüseyin, *Siyer-i Ârif'in Mevlid-i Evvel Bölümü*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2012.

ALTIKULAÇ Tayyar, “İbnü'l-Cezerî”, *DİA*, İstanbul 1999, c. 20, ss. 551-557.

..... “Kurtubî, Muhammed b. Ahmed”, *DİA*, Ankara 2002, c. 26, ss. 455-457.

..... “Zehebî”, *DİA*, İstanbul 2013, c. 44, ss. 180-188.

ÂŞIKKUTLU Emin, “Berkânî”, *DİA*, İstanbul 1992, c. 5, ss. 505-506.

AVCI Casim, “Târih-u Bağdâd”, *DİA*, İstanbul 2011, c. 40, ss. 88-89.

AYAN Hüseyin, Abdülbâkî Ârif Efendi'nin Mi'raciyyesi, Selçuk Üniversitesi İlahiyat Dergisi, Yıl: 1986, Konya 1986, sy: 2, s. 1.

AYCAN İrfan, “Nadr b. Hâris”, *DİA*, İstanbul 2006, c. 32, ss. 280-281.

..... “Urve b. Zübeyr”, *DİA*, İstanbul 2012, c. 42, s. 183.

AYDINLI Abdullah, “Mevkuf”, *DİA*, Ankara 2004, c. 29, ss. 437-438.

BERK Süleyman, Eyüp'lü Hattatlar, Eyüp Belediyesi Yayınları, İstanbul 2004, s. 21.

BURSALI Mehmed Tâhir Efendi, Osmanlı Müellifleri, Meral Yayınevi, İstanbul.

CENGİZ Osman, *Makrîzî'nin İmtâu'l-Esmâ İsimli Eseri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2010, ss. 69-71.

CERRAHOĞLU İsmail, “Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl”, *DİA*, İstanbul 1995, c. 11, ss. 260-261.

ÇAM Çiğdem, *Abdulbâki Ârif Efendi, Hayatı, Eserleri, 'Marife Ve Nekre' Risalesi'nin Tenkitli Metni*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2008.

ÇUBUKCU Asri, “Ebû Bekre”, *DİA*, İstanbul 1994, c. 10, s. 114.

DEVELLİOĞLU Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi Yayınları, 32. Baskı, Ankara 2016.

el-A'ZAMÎ Muhammed Mustafa, “Buhârî, Muhammed b. İsmâil”, *DİA*, İstanbul 1992, c. 6, ss. 375-376.

ERUL Bünyamin, “Varaka b. Nevfel”, *DİA*, İstanbul 2012, c. 42, ss. 517-518.

FAYDA Mustafa, “Ebû Bekir”, *DİA*, İstanbul 1994, c. 10, ss. 101-108.

..... “İbn İshâk”, *DİA*, İstanbul 1999, c. 20, ss. 93-96.

..... “Muhammed”, *DİA*, İstanbul 2005, c. 30, ss. 476-478.

..... “Vâkidî”, *DİA*, İstanbul 2012, c. 42, ss. 471-475.

FIĞLALI Ethem Ruhi, “Ali”, *DİA*, İstanbul 1989, c. 2, ss. 375-378.

FUÂD SEYYİD Eymen, “Makrîzî”, *DİA*, Ankara 2003, c.27, ss.448-451.

GÖRMEZ Mehmet, “Taberânî”, *DİA*, İstanbul 2010, c. 39, ss. 310-312.

GÜÇ Ahmet, “Putperestlik”, *DİA*, İstanbul 2007, c. 34, ss. 365-368.

GÜNEL Fuat, “Hira”, *DİA*, İstanbul 1998, c. 18, s. 121.

HATİBOĞLU İbrahim, “Sıbt İbnü'l-Acemî”, *DİA*, İstanbul 2009, c. 37, ss. 85-87.

İBN-İ HİŞAM, *Sîret-i İbn-i Hişâm Tercemesi* (terc: Hasan Ege), Kahraman Yayınları, İstanbul 2006, c. 1, c. 2.

İBNÜ'L-ESÎR, *İslâm Tarihi El-Kâmil Fi't-Târih Tercemesi* (terc: c.1, Komisyon; c. 2, M Beşir Eryarsoy), Bahar Yayınları, İstanbul 1991, c.1, 2.

- İZGİ Cevat, “Fâsî, Takıyyüddin”, *DİA*, İstanbul 1995, c. 12, ss. 212-213.
..... “Halebî, Nüreddin”, *DİA*, İstanbul 1997, c. 15, ss. 232-233.
- KALLEK Cengiz, “İbn Hacer el-Heytemî”, *DİA*, İstanbul 1999, c. 19, ss. 531-534.
- KANDEMİR M. Yaşar, “Abdullah b. Amr b. Âs”, *DİA*, İstanbul 1988, c. 1, s. 85-86.
..... “Ahmed b. Hanbel”, *DİA*, İstanbul 1989, c. 2, ss. 75-80.
..... “Beyhakî, Ahmed b. Hüseyin”, *DİA*, İstanbul 1992, c. 6, ss. 61-62.
..... “Bulkînî, Abdurrahman b. Ömer”, *DİA*, İstanbul 1992, c. 6, ss. 409-410.
..... “Ebû Dâvûd Es-Sicistânî”, *DİA*, İstanbul 1994, c. 10, ss. 119-121.
..... “el-Câmiu’s-Sahîh”, *DİA*, İstanbul 1993, c. 7, ss. 114-123. (Sahîh-i Buhâri)
..... “el-Câmiu’s-Sahîh”, *DİA*, İstanbul 1993, c. 7, ss. 124-129. (Sahîh-i Müslim)
..... “el-Müsned”, *DİA*, İstanbul 2006, c. 32, ss. 104-105.
..... “es-Sünen”, *DİA*, İstanbul 2010, c. 38, ss. 145-147.
..... “Hatîb El-Bağdâdî”, *DİA*, İstanbul 1997, c. 16, ss. 442-460.
..... “Hatice”, *DİA*, İstanbul 1987, c. 16, ss. 465-466.
..... “İbn Hacer El-Askalânî”, *DİA*, İstanbul 1999, c. 19, ss. 514-531.
..... “İbn Mende, Ebû Abdullah”, *DİA*, İstanbul 1999, c. 20, ss. 177-179.
..... “İbn Seyyidünnâs”, *DİA*, İstanbul 1999, c. 20, ss. 316-318.
..... “Münzirî”, *DİA*, İstanbul 2006, c. 32, ss. 35-37.
..... “Müslim b. Haccâc”, *DİA*, İstanbul 2006, c. 32, ss. 93-94.
..... “Nevevî”, *DİA*, İstanbul 2007, c. 33, ss. 45-49.
..... “Saîd b. Müseyyeb”, *DİA*, İstanbul 2008, c. 35, ss. 563-564.
..... “el-Müsned”, *DİA*, İstanbul 2006, c. 32, ss. 103.

KARAHAN Abdullah, “Zevâid”, *DİA*, İstanbul 2013, c. 44, ss. 303-305.

KAYA Fatih, *18. Yüzyıla Ait Bir Siyer-i Nebî Üzerinde Sentaks İncelemesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2010.

KIRBIYIK Kasım, “Hayzürân”, *DİA*, İstanbul 1998, c. 17, ss. 106-107.

KOÇ Celal Turgut, Abdalbâki Ârif Efendi Ve İki Kasidesi Üzerine, Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi, c. XVII, sy. 44, ss. 107-126, 2017.

KOLKIRAN Gönül, *Tarih ve Hadis Disiplini Açısından Güvenilirlik Sorunu: İbn İshâk ve Vakidi Örneği*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2004.

KURT Abdurrahman, *Sahih-i Müslim Mukaddimesinin Hadis İlmi Açısından Değerlendirilmesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş 2013.

KÜÇÜKAŞCI Mustafa Sabri, “Süheylî Abdurrahman b. Abdullah”, *DİA*, İstanbul 2010, c. 38, ss. 30-32.

..... “Şâmî, Şemseddin”, *DİA*, İstanbul 2010, c. 38, ss. 330-331.

KÜÇÜKAŞCI Mustafa Sabri, TOMAR Cengiz, “İbn Asâkir, Ebü'l-Kâsım”, *DİA*, İstanbul 1999, c. 19, ss. 321-324.

LANDAU M. Jacob, “Küttâb”, *DİA*, Ankara 2003, c. 27, ss. 3-4.

MERTOĞLU M. Suat, “Sa'lebî”, *DİA*, İstanbul 2009, c. 36, ss. 28-29.

OKUMUŞ Ömer, “Câmî, Abdurrahman”, *DİA*, İstanbul 1993, c. 7, s. 94.

ÖĞÜT Salim, “Hacerülesved”, *DİA*, İstanbul 1996, c. 14, ss. 433-435.

ÖZ Mustafa, “Şevâhidü'n-Nübüvve”, *DİA*, İstanbul 2010, c. 39, s. 19.

ÖZAYDIN Abdülkerim, “Ahbâru Mekke”, *DİA*, İstanbul 1988, c. 1, ss. 491-492.

..... “Diyarбекrî”, *DİA*, İstanbul 1994, c. 9, s. 472.

..... “el-Kâmil”, *DİA*, İstanbul 2001, c. 24, ss. 281-283.

..... “Ezrakî, Ebu'l-Velîd”, *DİA*, İstanbul 1995, c.12, ss. 68-69.

..... “İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ”, *DİA*, İstanbul 1999, c. 20, ss. 132-134.

..... “İbnü’l-Esîr, İzzeddin”, *DİA*, İstanbul 2000, c. 21, ss. 26-27.

ÖZDEMİR Mehmet, “Siyer Yazıcılığı Üzerine”, *Milel ve Nihal*, İnanç, kültür Ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi, İstanbul 2008, c. 4, sy. 3, ss. 131-134.

ÖZEK Ali, “el-Keşşâf”, *DİA*, Ankara 2002, c. 25, ss. 329-330.

ÖZKAN Halit, “Süyûfî”, *DİA*, İstanbul 2010, c. 38, ss. 202-204.

..... “Tayâlisî”, *DİA*, İstanbul 2011, c. 40, ss. 188-189.

ÖZTOPRAK Nihat, “Türk Edebiyatında Manzum Siyerler”, *Sempozyum ve Paneller Serisi 45*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2010, ss. 51-55.

ÖZTÜRK Levent, “Şeyma”, *DİA*, İstanbul 2010, c. 39, ss. 98-99.

ÖZTÜRK Mustafa, MERTOĞLU M. Suat, “Zemahşerî”. *DİA*, İstanbul 2013, c. 44, ss. 235-238.

PEKOLCAY A. Nejla, “Mevlid”, *DİA*, Ankara 2004. c. 29, ss. 485-486.

Sâlim Efendi, Tezkiretü’ş-Şuarâ (Hazırlayan: Adnan İNCE), Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2005.

SANDIKÇI Kemal, “İbn Asâkir, Ebû Muhammed”, *DİA*, İstanbul 1999, c. 19, ss. 320-321.

SARIÇAM İbrahim, “Hakîm b. Hizâm”, *DİA*, İstanbul 1997, c. 15, s. 187.

SAVRAN İrfan, *Kastallânî’nin (ö. 923/1517) el-Mevâhibü’l-Ledünniyye İsimli Eseri* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2019

SÜREYYA Mehmed, Sicill-i Osmanî, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul 1996, c. 1, s. 101.

ŞAHİN Ali, *Abdülbâki Ârif Efendi Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Divân’ının Tenkitli Metni*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2002.

ŞAHİN Nihat, Muhammed b. Muhammed el-Cezerî’nin Sîretü’n-Nebi Adlı Eseri ve Analizi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2013.

ŞEMSEDDİN Sami, *Kâmus-ı Türkî*, Şifa Yayınevi, İstanbul 2015.

ŞENEL Abdülkadir, “Kastallâni, Ahmed b. Muhammed”, *DİA*, İstanbul 2001, c. 24. ss. 583-584.

TOMAR Cengiz, “Zebîd”, *DİA*, İstanbul 2013. c. 44, ss. 165-167.

TÜRER Osman, “Ebû Nuaym El-İsfahânî”, *DİA*, İstanbul 1994, c. 10, ss. 201-204.

URALER Aynur, “Ümmü Külsûm”, *DİA*, c. 42, s. 323, İstanbul 2012.

UYAR Gülgün, “Ümmü Cemîl”, *DİA*, İstanbul 2012, c. 42, ss. 315-316.

UZUNÇARŞILI İsmail Hakkı, “Değerli Türk Âlimi ve Güzel Sanatlar Üstadı Abdülbâki Ârif Efendi”, TTK Belleten, Ankara 1958.

UZUN Mustafa İsmet, “Abdülbâki Ârif Efendi”, *DİA*, İstanbul 1988. c. 1, ss. 195-198.

UZUNPOSTALCI Mustafa , “Bulkînî, Sâlih b. Ömer”, *DİA*, İstanbul 1992, c. 6, s. 411-412.

..... “Bulkînî, Ömer b. Reslân”, *DİA*, İstanbul 1992, c. 6, ss. 410-411.

ÜNAL Sadettin, “Kâbe”, *DİA*, İstanbul 2001, c. 24, ss. 23-26.

YAKUBOĞLU Kenan - ERPOLAT Mehmet Salih, Osmanlı Belgelerinde Diyarbakır, Diyarbakır Valiliği / Dicle Üniversitesi, Diyarbakır 2013.

YALNIZ Fatma, Tefsir Usulünde Süreklilik Ve Etkileşim: Bulkîni, Kafiyeçi Ve Suyûti Örneği, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çorum 2014.

YAVUZ Yusuf Şevki - AVCI Casim, “İbnü'l-Cevzi, Ebü'l-Ferec”, *DİA*, İstanbul 1999, c. 20, ss.550-551.

YAVUZ Yusuf Şevki, “Beyzâvî”, *DİA*, İstanbul 1992, c. 6, ss. 100-103.

..... “Delâilü'n-Nübüvve”, *DİA*, İstanbul 1994, c. 9, ss. 117-118.

..... “Fahredden er-Râzî”, *DİA*, İstanbul 1995, c. 12, ss. 89-95.

YAZICI Hüseyin, “Sîretü Seyf b. Zîyezen”, *DİA*, İstanbul 2009, c. 37, s. 271.

YEŞİL Hasan Hüseyin, *Ebû İshâk Es-Sa'lebî Ve İşârî Tefsir* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır 2019.

YİĞİT İsmail, “Mevâlî”, *DİA*, Ankara 2004, c. 29, ss. 224-226.

YÜCEL Ahmet, “Hâris b. Ebû Üsâme”, *DİA*, İstanbul 1997, c. 16, ss. 195-196.

TEZ ÇOĞALTMA VE ELEKTRONİK YAYIMLAMA İZİN FORMU

Yazar Adı Soyadı	Hatice DEMİRCİLİ
Tez Adı	XVIII. Asır Osmanlı Ulemâsından Abdülbâki Ârif Efendi Ve Siyer-i Nebî Adlı Eseri
Enstitü	Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	İslam Tarihi ve Sanatları
Tez Türü	Yüksek Lisans
Tez Danışman(lar)ı	Prof. Dr. Ali İhsan KARATAŞ
Çoğaltma (Fotokopi Çekim) İzni Kısıtlama	☐ Genel Kısıt (6 ay) ☒ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin veriyorum.

Hazırlamış olduğum tezimin belirttiğim hususlar dikkate alınarak, fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere Bursa Uludağ Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından hizmete sunulmasına izin verdiğimi beyan ederim.

Tarih: 22/01/ 2020

